Acta Academiae Beregsasiensis,

Philologica

2025

ISSN 2786-6726 (online)
ISSN 2786-6718 (print)

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica

Науковий журнал / Scientific journal / Tudományos folyóirat

Випуск IV, №1 / Volume IV, Issue 1 / IV. évfolyam, 1. szám

Берегове / Berehove / Beregszász

2025

УДК 001.891:81'(05)
DOI (журнал / journal / folyóirat): **10.58423/2786-6726**
DOI (випуск / issue / szám): **10.58423/2786-6726/2025-1**

«Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica» – це науковий журнал, заснований у 2021 році ЗВО «Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ». Мета видання – висвітлювати та популяризувати сучасні наукові студії в царині української, угорської та іноземної філології, пропагувати наукові досягнення країни в галузі мовознавства та літературознавства. / *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* – scientific journal founded in 2021 by Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. The aim of the journal is to present and popularize the results of modern scientific research in the field of Ukrainian, Hungarian and foreign philology and to promote the country's scientific results in the field of linguistics and literature. / *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola által 2021-ben alapított tudományos folyóirat. A kiadvány célja az ukrán, a magyar és a külföldi filológia területén végzett modern tudományos kutatások eredményeinek ismertetése és népszerűsítése, az ország tudományos eredményeinek népszerűsítése a nyelvészet és az irodalomtudomány területén.

Журнал виходить 2–4 рази на рік. / The journal is published 2–4 times a year. / A folyóirat évente 2–4 alkalommal jelenik meg.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа з присвоєнням ідентифікатора «R30-05813» в державному Реєстрі суб'єктів у сфері медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №507 (Протокол №7 від «13» березня 2025 р.)

An entity in the field of print media with the identifier "R30-05813" in the state Register of Media Entities:
Decision No. 507 made by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine (record No. 7 of March 13, 2025)

A médiaszolgáltatók állami nyilvántartásában „R30-05813" azonosítóval rendelkező nyomtatott sajtó területén működő média (tudományos folyóirat): *Ukrajna Nemzeti Televíziós és Rádiós Műsorszolgáltatási Tanácsának 507. számú határozata (2025. március 13., 7. számú jegyzőkönyv)*

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України №1309 від 25 жовтня 2023 р. наш науковий журнал «Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica» включений до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б».

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ (Протокол №4 від 19.05.2025) / Recommended for publication by the Academic Council of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (protocol No. 4 dated 19.05.2025) / Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa (4. sz. jegyzőkönyv, 2025.05.19.).

Головний редактор / Editor-in-Chief / Főszerkesztő:
Берегсасі Аніко, доктор з гуманітарних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, Україна) / ***Anikó Beregszászi,*** habilitated doctor, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine) / ***Beregszászi Anikó,*** habilitált doktor, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)

Заступник головного редактора / Deputy Editor-in-Chief / Főszerkesztő-helyettes:
Барань Єлизавета, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, Україна) / ***Erzsébet Bárány***, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine) / ***Bárány Erzsébet***, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)

Відповідальні секретарі редколегії / Executive secretaries of the editorial board / Felelős szerkesztők:
Газдаг Вільмош, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, Україна) / ***Vilmos Gazdag,*** PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine) / ***Gazdag Vilmos,*** PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)
Вараді Крістіян, науковий співробітник (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, Україна) / ***Krisztián Váradi,*** research assistant (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine) / ***Váradi Krisztián,*** tudományos munkatárs (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)

Контактні дані редакції / Contact details of the editorial office / A szerkesztőség kapcsolattartási adatai:
90202, Закарпатська обл., м. Берегове (пн), вул. І. Франка, буд. 14, корпус 2 / 90202, Transcarpathia, Berehove, Ivan Franko Street, 14, building number 2 / 90202, Kárpátalja, Beregszász, Ivan Franko u. 14, 2. számú épület.

Офіційний сайт журналу / The official website of the journal / A folyóirat hivatalos honlapja:
https://aab-philologica.kmf.uz.ua/

E-mail: *aab-philologica@kmf.org.ua*

ISSN 2786-6726 (online)
ISSN 2786-6718 (print)

© Автори / The Authors / A szerzők, 2025
© Редактори / The Editors / A szerkesztők, 2025
© Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ / Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education/ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2025

Зміст / Contents / Tartalom

Дослідження / Studies / Tanulmányok

Krisztián Váradi, Anna Lehocki-Samardžić
The Word of the Week – A dissemination project of pluricentric Hungarian 9

Gazdag Vilmos
Nyelvhasználati sajátosságok a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalján a *Vörös Zászló* kerületi lap 1945–1946. évi anyagai alapján 26

Erzsébet Bárány, Andrea Pősze
A competence-based approach in linguistic research: theoretical foundations, assessment methods, and digital technologies 45

Шугаєв Андрій, Мальченко Михайло
Політична комунікація і політична PR-комунікація: проблеми диференціації..... 65

Tibor M. Pintér
Explicit information on translation theory in contemporary Hungarian and English Bible prefaces – a contrastive approach.....77

Гримашевич Галина
Актуалізація фонетичних діалектних рис середньополіської говірки в збірці малої прози «Ангели в намистах» Олени Лотоцької: вокалізм 95

Чаплінська Оксана
О-мовлення досвіду Іншого в художньому творі (на прикладі містичного оповідання Софії Яблонської «Зачарований рік») 114

Вайдич Тетяна
Морфологічний аналіз пейоративів у романі «МУР» Андрія Любки 128

Ковпік Світлана
Феномен їжі в умовах війни (на матеріалі роману Дж. Раян «Кухонний фронт») 141

Anikó Beregszászi, Katalin Lizák, Enikő Nagy-Kolozsvári, Anastasiia Hovdi
Reinterpreting R. Kipling's literary heritage: the poem "If" and its feminist parodies.....152

Кордонець Олександр, Шетеля Віктор
Художнє моделювання характерів суддів у новелах «Судія» Наталії Кобринської та «Прикрий сон» Богдана Лепкого 170

Білявська Вікторія
«Що я візьму з собою, коли піду Дорогою Краси». Жіночі образи в романі Марти Холл Келлі «Бузкові дівчата»..... 191

Mariya Chobanyuk
Postcolonial criticism: literary aspect of Ukrainian literary studies..... 203

Рецензії / Reviews / Szemle

Dudics Lakatos Katalin
Út a tudatos nyelvhasználat felé 218

Csordás László
Emlékképek tárháza: költő és szerkesztő párbeszéde kulturális örökségünkről.....221

Молнар Єва
Відображення самотності крізь призму особистих драм 224

Редколегія..... 229

Editorial Team 231

Szerkesztőbizottság..... 233

Дослідження

Studies

Tanulmányok

УДК 81'373.45:811.511.141
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-9-25

Krisztián Váradi, Anna Lehocki-Samardžić

The Word of the Week – A dissemination project of pluricentric Hungarian

1. Introduction

After the Treaty of Trianon in 1920, the borders of the Hungarian state were reorganized, and with some minor modifications, these newly emerged borders have remained largely unchanged to this day. The new political borders also meant that more than three million Hungarians found themselves outside the mother country. These communities still live in the border regions of Hungary's neighbouring states, and the vast majority have preserved their Hungarian identity and native language dominance. Before the political transition of 1989, the language use of Hungarians beyond the borders was not given as much attention as it has been in the last three decades. Lanstyák (1998, p. 158) wrote before the turn of the millennium that Hungarian is a pluricentric language since it fulfils so-called 'elevated functions' in several countries of the Carpathian Basin. In other words, it is used in the spheres of state administration, education, mass communication, religious ceremonies, cultural life, and scientific research. Shortly thereafter, in 2001, the Termini Hungarian Language Research Network was established to unite Hungarian linguistic research institutions operating in neighbouring countries. On the tenth anniversary of its existence, the network outlined its mission in a separate volume: "…we should strive to ensure that the term *Hungarian* in connection with language (as well as culture, history, etc.) truly signifies *Hungarian*, and not merely *something from Hungary*!" (Benő–Péntek eds., 2011, p. 299).

They launched their 'debordering' dictionary program, which aimed to document the unique lexical elements of Hungarian dialects spoken beyond Hungary's borders, and to incorporate them into Hungarian dictionaries and reference books. This initiative replaced linguistic divergence with a policy of lexical convergence. The linguists of the Termini Hungarian Language Research Network advocated for the inclusion of lexical elements used on a daily basis by the members of Hungarian-speaking communities outside Hungary (which differ from the standard variety) alongside standard Hungarian lexemes in newly developed lexicographical works and dictionaries.

Figure 1. The map of the Termini Hungarian Language Research Network

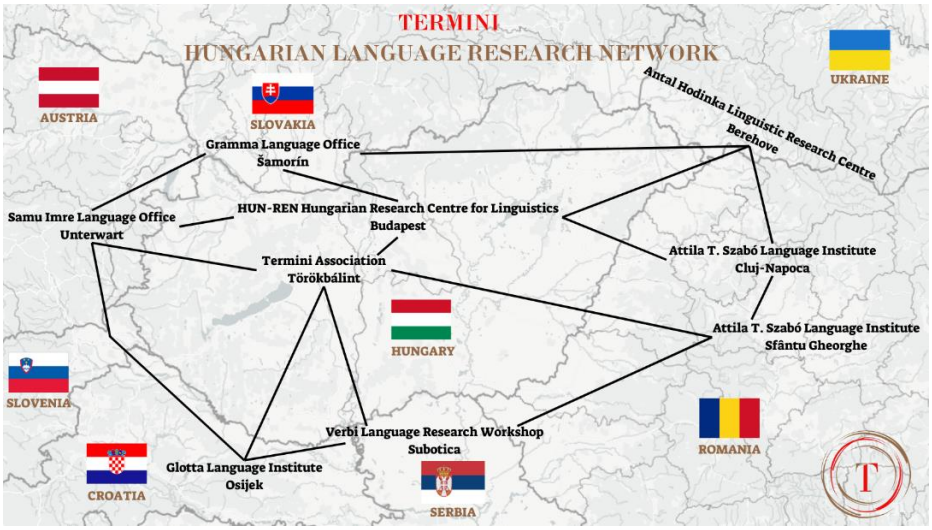

One of the first tangible results of this effort was the publication of the second, revised edition of the *Magyar értelmező kéziszótár* [Concise Hungarian Explanatory Dictionary] (Pusztai ed., 2003), which integrated unique vocabulary elements and connotative meanings of words used by Hungarians in Romania, Slovakia, and Ukraine. This addition amounted to 383 new vocabulary entries altogether (Beregszászi–Csernicskó, 2004; Kiss, 2004).

In June 2004, the researchers of Termini compiled a list of words from Hungarian-speaking communities beyond Hungary's borders (the so-called 'ht-list'), which initially contained 2,012 entries from seven different regions. This word list served as the foundation for the *Idegen szavak szótára* [Dictionary of Foreign Words] (Tolcsvai Nagy ed., 2007). Soon, the ht-list evolved into the 'ht-dictionary', as in 2007, the Termini Online Hungarian Dictionary and Database (hereafter: TOHDD) became available online[1]. This dictionary documents loanwords and fixed expressions used by Hungarian communities across the Carpathian Basin, beyond Hungary's borders.

The core of the dictionary consists of loanwords from seven Hungarian-speaking regions, each marked with a specific regional code: *Er* – Transylvania (Romania); *Fv* – Southern Slovakia; *Hv* – Croatia; *Ka* – Transcarpathia (Ukraine); *Mv* – Prekmurje (Slovenia); *Őv* – Burgenland (Austria); *Va* – Vojvodina (Serbia). Additionally, the dictionary has gradually incorporated archaic Hungarian words preserved in the detached territories in their original stylistic value (stylistic loanwords), as well as

[1] https://termini.nytud.hu/htonline

common Hungarian vocabulary items that have developed new, nonstandard connotative meanings (semantic loanwords). The database beyond the dictionary is continuously expanded and updated by linguists from eight countries. As a result, the list of transborder Hungarian loanwords now exceeds 5,570 entries.

Numerous studies have been published on the content and operation of the TOHDD, supporting the program of linguistic debordering. Some key references include the works of Lanstyák–Benő–Juhász (2010), M. Pintér (2017, 2019a, 2019b), Benő–Juhász–Lanstyák (2020), Benő et al. (2021), Csernicskó–Márku (2021, 2022), Kolláth–Lehocki-Samardžić–Vukov Raffai (2021), Szoták (2021), Lehocki-Samardžić–Szoták (2022), Karmacsi–Márku–Csurman-Puskás (2023), M. Pintér–P. Márkus–Benő (2023), and Váradi (2024).

However, it is important that the unique vocabulary of Hungarian dialects should not only be studied by researchers in scientific journals, but it should also be made accessible to people with less academic interest. With this goal in mind, Termini launched the dissemination project *A hét szava* [The Word of the Week], which, until now, has not been described in either scientific or non-scientific forms. This paper seeks to fill this gap by presenting the history, aims, achievements, and significance of *The Word of the Week* project.

2. The aim and history of *The Word of the Week*

The Word of the Week project aims to popularize the content of the TOHDD among a wider audience. A linguistic database of this kind is not only intended for linguists but also for general Hungarian internet users in Hungary and beyond its borders. Since many people are still unaware of the existence of the TOHDD, the research group has launched *The Word of the Week* dissemination program in addition to publishing academic articles. The essence of this initiative is to present a pre-selected loanword from the dictionary's database each week on the Facebook page of the Termini Hungarian Language Research Network[2], highlighting its relevance around the time period of its publication. The goal is to attract new readers, increase the dictionary's visibility, and make the database of cross-border linguistic borrowings accessible to a growing number of people. This is particularly effective when Facebook posts are widely shared among users.

The first coordinator of *The Word of the Week* project was Anna Lehocki-Samardžić, a professor of linguistics from Croatia. The project was inspired by an earlier initiative in Croatia, where, starting in January 2016, a weekly column featuring an entry from the TOHDD related to the Croatian variety of the Hungarian language appeared in the local *Új Magyar Képes Újság* newspaper. The entries were

[2] https://www.facebook.com/p/Termini-Magyar-Nyelvi-Kutatóhálózat-100064596016186/

edited by Anna Lehocki-Samardžić and editor-in-chief Attila Benő (Transylvania), with linguistic proofreading by Mónika Molnár, vice president of the Glotta Language Institute. The column aimed to promote the work of the Termini Association, particularly its Croatian research station, the Glotta Language Institute, and to raise awareness of the dictionary's content. This was the first time the Hungarian community in Croatia became acquainted with the results of documenting cross-border linguistic diversity. The selection of words published in the newspaper was aligned with current topics of the calendar year, including important annual events such as the start of the school year or national holidays. The column's popularity was evidenced by the fact that many readers contacted the editorial team of the newspaper, not only expressing positive feedback about the column but also offering new ideas for the dictionary and its editors.

Figure 2. An example from the *Új Magyar Képes Újság* newspaper in 2016

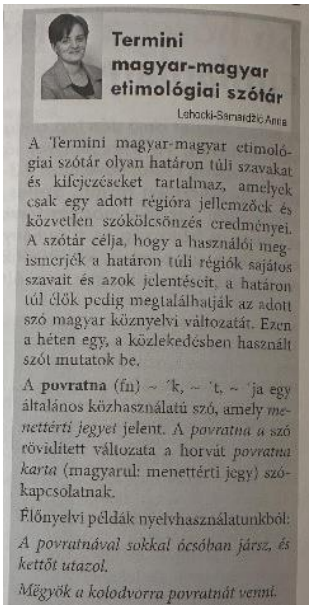

Termini magyar-magyar etimológiai szótár

Lehocki-Samardžić Anna

A Termini magyar-magyar etimológiai szótár olyan határon túli szavakat és kifejezéseket tartalmaz, amelyek csak egy adott régióra jellemzőek és közvetlen szóölcsönzés eredményei. A szótár célja, hogy a használói megismerjék a határon túli régiók sajátos szavait és azok jelentéseit, a határon túl élők pedig megtalálhatják az adott szó magyar köznyelvi változatát. Ezen a héten egy, a közlekedésben használt szót mutatok be.

A **povratna** (fn) ~ 'k, ~ 't, ~ 'ja egy általános közhasználatú szó, amely *menettérti jegyet* jelent. A *povratna* a szó rövidített változata a horvát *povratna karta* (magyarul: menettérti jegy) szókapcsolatnak.

Főnyelvi példák nyelvhasználatunkból:

A povratnával sokkal ócsóbban jársz, és kettőt utazol.

Mëgyök a kolodvorra povratnát venni.

As a result of the Croatian initiative, the editors of the dictionary invited the Croatian colleagues to launch a project that would extend to all cross-border regions. The Termini members involved in the project were: Anna Lehocki-Samardžić (Croatia) as coordinator; Attila Benő (Transylvania) and István Lanstyák (Slovakia) as chief editors of the dictionary; Tímea Bockovac (Croatia) and Ádám Walkó (Croatia) as proofreaders; and Gabriella Dobsai (Croatia) as technical designer.

At this stage, the idea emerged that instead of publishing word entries solely in the local press, the project should reach a broader audience by targeting active social media users through the Termini Facebook page, which had previously only shared brief updates about the association and the activities of its research stations.

Since a linguist from a specific region may not be familiar with the linguistic peculiarities of other regions, the project coordinator invited a representative from each region to suggest dictionary entries relevant to specific themes (holidays, commemorations), with final selections made collaboratively. The process of publishing *The Word of the Week* posts began with the project coordinator selecting relevant information from dictionary entries before publication, which was then formatted into an image with the help of a template designed by the technical editor. The completed posts were first sent to proofreaders, then reviewed by the two editors-in-chief, and finally shared with regional representatives. Comments or suggestions were first considered by the editors-in-chief and the project coordinator before being discussed with all regional representatives.

Figure 3. *The Word of the Week* post from the Termini Facebook page in 2021

This workflow resulted in several positive outcomes. While preparing word entries for publication, the team identified several inaccuracies in the dictionary, which regional representatives, in collaboration with the respective region's editor,

corrected immediately. The project coordinator and the editors always ensured that word entries were only revised by colleagues with the most in-depth knowledge of the specific region's linguistic situation, reinforcing the sense of shared responsibility and the importance of collaborative work.

The uncertainty experienced by cross-border Hungarian language users often stems from the use of lexical elements borrowed from the majority language. Consequently, the entries selected from the TOHDD provided a certain level of authenticity to the linguistic material associated with nonstandard language use. These initiatives are far from being attempts at standardization or modifying linguistic norms; rather, they serve to popularize regional language varieties and strengthen Hungarian linguistic identity, which we consider to be the most significant outcome of the project.

After a prolonged pause, as of April 2024, the coordination of the project has been taken over by Krisztián Váradi, editor of the Transcarpathian entries of the TOHDD. Regional editors continue to make suggestions for *The Word of the Week* posts, ensuring the authenticity of the published material.

The current editorial team of the TOHDD consists of the following members: Katalin P. Márkus and Tibor M. Pintér (Slovakia), Anna Lehocki-Samardžić (Croatia), Krisztina Sófalvi and Attila Benő (Romania), Anna Kolláth and Péter Gaál (Slovenia), Szilvia Szoták and Zsuzsanna Sági (Austria), László Molnár Csikós (Serbia), Krisztián Váradi (Ukraine), and Orsolya Nádor (Hungary). In addition to providing storage and infrastructural support for the dictionary's website, the HUN-REN Hungarian Research Centre for Linguistics has also contributed to the promotion of *The Word of the Week* project through the efforts of Veronika Lipp and Gábor Prószéky.

3. How is *The Word of the Week* selected?

As of April 2025, the TOHDD contains over 5,570 entries. From this database, a content calendar was created for *The Word of the Week*, which includes loanwords that are relevant at specific times of the year. Relevance was determined by five different factors.

1) **Public holidays** – for instance, there are several borrowings connected directly or indirectly to the celebration of Christmas (Hv *kuglica* 'Christmas ornament'; Er *kolinda* 'Christmas chant') and New Year (Fv *sampusz* 'champagne'; Őv *fensztertág* 'weekday after a holiday, before the weekend, classified as a public holiday in Austria').

2) **Annual events and international days** – annual events are not holidays, but they occur each year around the same period. One example is the end of the school year around May, with loanwords like Er *atesztáló vizsga* 'an exam taken

in order to obtain a certificate'; Fv *bakalármunka* 'bachelor thesis'; Őv *maturabál* 'prom'. Another similar event is the beginning of the new school year in September, when borrowings related to studying or student life could be shared on Facebook: Hv Őv *studíroz* 'to study in higher education'; Er Hv *akadémiai év* 'university semester'; Mv *bruc* or Va Hv *brúcos* 'freshman'; Őv *elternabend* 'parent-teacher conference'. As for international days, they are less important and not celebrated everywhere around the globe. For example, Earth Day is celebrated on 22 April, which means that Er Fv Va Hv Mv Ka *geográfia* 'geography' or Őv Ka *planéta* 'planet' would be perfect selections as *The Word of the Week* at the end of April. Another interesting example is National Dentist Day, celebrated on 6 March every ear, with many loanwords connected to it: Va *dentiszt* 'dentist'; Er Fv Va Ka Hv *plomba* 'filling, inlay'; Er *fogászati poliklinika* 'dentist's office'.

3) **Dates connected to famous personalities** – these are either birthdays of celebrities or other important dates connected to historical figures. For instance, John Lennon was born on 9 October, so the loanwords Va Hv *lenonka* and Fv *lenonki* 'round (sun)glasses based on the style of John Lennon' are especially relevant in this period. Similarly, on 3 March, Alexander Graham Bell's birthday, *The Word of the Week* was Er Hv *fixtelefon* 'landline telephone'.

4) **Significant anniversaries** – we identified as many relevant loanwords as possible in connection with various events from world history, as it can be seen from the following examples. On 21 December 1891, the first basketball match was played, which could be linked to such loanwords from the TOHDD as Fv Va Ka Őv *baszketball* and Va Hv Mv *kosárka* 'basketball'; Va Hv *baszketozik* and Va Hv Mv *kosárkázik* 'to play basketball'. On 3 December 1992, the first SMS was sent, corresponding to the following loanwords: Fv Őv *eszemesz* and Fv *eszemeszka* 'SMS'. On 24 February 2022, Russia invaded Ukraine, resulting in the culmination of the Russo–Ukrainian war, together with a great number of newly emerged Ukrainian loanwords in the everyday vocabulary of Transcarpathian Hungarians: Ka *trivoga* 'air-raid alert'; Ka *vidsztrocska* 'deferral of military service'; Ka *uhiljant* 'a person avoiding military service'.

5) **Seasonal phenomena** – these are words related to clothing, weather conditions, or any other social phenomena in connection with the four seasons. In winter, for instance, the following loanwords can function as *The Word of the Week*: Ka *grippjárvány* 'influenza pandemic'; Mv *pancerka* 'ski boots'; Őv *glüvejn* 'mulled wine'; Ka *pufájka* 'quilted coat'. In spring, potential *The Word of the Week* borrowings include: Ka *kurtka* 'light jacket'; Ka *bábocska* 'butterfly'; Őv *cék* 'tick, barnacle'; Va *motokultivátor* 'rototiller'. In summer, relevant seasonal loanwords are Va *csicsak* 'thistle'; Fv *púpava* 'dandelion'; Ka Er Fv *plázs* 'beach'; Va *apostolka* and Mv *japonka* 'flip-flops'; Fv *nanuk* 'ice cream'. Lastly, in autumn, *The Word of*

the Week may include Fv *tyepinadrág* ‘sweat-pants’; Ka *kalosnyi* ‘galoshes’; Fv *burcsák* ‘young wine’; Őv *regenschutz* ‘raincoat’.

As it was mentioned previously, a content calendar has been created based on these relevance factors for the entire year. From this selection, four to five loanwords are chosen each month, ensuring that one *The Word of the Week* post is always published per week.

4. The content of *The Word of the Week*

The Word of the Week posts are created using the Canva image editing platform[3]. Under the leadership of Krisztián Váradi, the project leader, a new template has been designed, incorporating data from the entries of the TOHDD. The stylistic design of *The Word of the Week* pictures became more unified and modern, while still reflecting the traditional values of the Termini Association.

Figure 4. *The Word of the Week* post from the Termini Facebook page in 2025

[3] https://www.canva.com/

As it can be seen in Figure 4, each post includes the following elements:

- The selected headword;
- The region(s) where the loanword is used;
- The part of speech categorization of the borrowing;
- The definition(s) based on the dictionary entry;
- An illustrative image to provide visual context for the loanword;
- A real-life example sentence from the TOHDD;
- Additional interesting linguistic information, such as related words or stylistic classifications;
- The logo of the Termini Hungarian Language Research Network.

All of this information is converted into a picture with the help of Canva. Completed posts are reviewed and approved by the dictionary editors before publication. Special thanks should be given to Katalin P. Márkus and Tibor M. Pintér for their valuable feedback on every *The Word of the Week* post. Simultaneously, any detected inaccuracies are corrected in the TOHDD.

The posts are shared on the Facebook page of the Termini Hungarian Language Research Network with small textual descriptions that explain why the chosen loanword is particularly relevant in the given time period. We are particularly pleased that the pictures often receive comments, shares and other engagements from users, confirming the use of the loanwords in various regions or providing new insights on associated borrowings. This engagement fosters a productive dialogue with our followers about cross-border Hungarian language varieties.

5. Conclusion and results

The TOHDD is a pioneering initiative that documents loanwords used by Hungarian speakers beyond Hungary's borders. The dictionary has been available online for more than eighteen years, yet many remain unaware of its existence. This lack of awareness led to the launch of the dissemination project *The Word of the Week* with the primary aim to present the lexical elements of cross-border Hungarian language varieties in a more engaging, accessible, and popular way to a wider public, not just linguists and researchers.

This initiative is particularly necessary because, despite sociolinguistic and contact linguistic studies being published every year, many monolingual speakers continue to stigmatize dialects and loanword usage (see Márku, 2013, pp. 166–169; Dudics Lakatos, 2020; Jánk, 2020; Parapatics, 2020, pp. 69–75). Moreover, schools emphasize the acquisition of the standard language variety, often without teaching situational language use. As a result, dialect speakers frequently perceive their home dialect as undesirable or something to be avoided (see Jánk, 2021; Benő, 2022; Beregszászi–Dudics Lakatos, 2023).

The Word of the Week aims to counter this perception by promoting the unique lexical elements of regional Hungarian varieties in an informal, less scientific manner. The project fosters dialogue between Hungarian speakers in Hungary and beyond its borders via Facebook, promotes the content of the TOHDD, and familiarizes monolingual speakers with the meanings of loanwords from state language varieties of the Hungarian language.

The effectiveness of *The Word of the Week* is supported by statistical data from the first twelve months following its relaunch (between 14 April 2024 and 14 April 2025). During this period, the project's posts appeared 70,841 times in the feeds of 28,671 individual users, who engaged with the content (likes, comments, shares) 4,018 times. To sustain long-term interest, an important achievement has been the acquisition of 335 new followers for the Termini Facebook page in the period of a single year.

It is evident that *The Word of the Week* dissemination project reaches tens of thousands of people, contributing to the popularization of regional loanwords collected in the TOHDD and fostering a more positive attitude toward dialects and nonstandard language varieties.

Література

1. Benő Attila 2022. Magyar nyelvváltozatok a Kárpát-medencében. A nyelvi határtalanítás eredményei és további feladatai. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka szerk. *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben*. Törökbálint: Termini Egyesület. 27–51. o.
2. Benő Attila – Juhász Tihamér – Lanstyák István 2020. A Termini „határtalan" szótára. *Magyar Tudomány* 181/2: 153–163. o. https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.2.2
3. Benő Attila – Lanstyák István – P. Márkus Katalin – M. Pintér Tibor 2021. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis szerkezeti és szerkesztési sajátosságai. *Magyar Nyelvőr* 145/4: 378–389. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.378
4. Benő Attila – Péntek János szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve*. Dunaszerdahely – Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.
5. Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. Magyar értelmező kéziszótár: (majdnem) minden magyar szótára. Kárpátaljai szójegyzék. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint. 127–138. o.
6. Beregszászi Anikó – Dudics Lakatos Katalin 2023. *Huszonkettő. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 22 évének története*. Törökbálint: Termini Egyesület.
7. Csernicskó István – Márku Anita 2021. Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. *Magyar Nyelvőr* 145/4: 417–431. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.417
8. Csernicskó István – Márku Anita 2022. Szókölcsönzések a magyar nyelvben egy online szótár alapján. *Linguistic Bulletin* 33: 60–68. o. https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-33-60-68

9. Dudics Lakatos Katalin 2020. Kárpátaljai magyar pedagógusok és tanítványaik metanyelvi ismereteiről. *Magyar Nyelvjárások* 58: 165–173. o. https://doi.org/10.30790/mnyj/2020/08
10. Jánk István 2020. Aki nyelvjárásban beszél, nem szereti a nyelvtant? Nyelvi attitűdök magyart tanító pedagógusoknál. *Magyar Nyelvőr* 144/3: 346–359. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2020.3.346
11. Jánk, István 2021. Linguistic discrimination in pedagogical evaluation: A study of teachers of Hungarian language and literature in Slovakia, Ukraine, Romania and Hungary. *L1-Educational Studies in Language and Literature* 21/1: pp. 1–29. https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2021.21.01.09
12. Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Csurman-Puskás Anikó 2023. A Termini online magyar–magyar szótár célszerűsége a magyar mint idegen nyelv oktatásának folyamatában (Kárpátalján). In: Lehocki-Samardžić Anna – Szoták Szilvia szerk. *Az anyanyelv megőrzésének lehetőségei a magyar nyelvterület peremén.* Eszék: Glotta Nyelvi Intézet. 121–135. o.
13. Kiss Jenő 2004. Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár. *Magyar Tudomány* 49/5: 670–673. o.
14. Kolláth Anna – Lehocki-Samardžić Anna – Vukov Raffai Éva 2021. Az oktatás terminológiája a Termini-szótárban – délszláv nyelvi kontaktusban. *Magyar Nyelvőr* 145/4: 389–401. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.389
15. Lanstyák István 1998. Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (Különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára). In: Lanstyák István szerk. *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely: NAP Kiadó. 158–172. o.
16. Lanstyák István – Benő Attila – Juhász Tihamér 2010. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis. *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 21/3: 37–58. o.
17. Lehocki-Samardžić Anna – Szoták Szilvia 2022. Oktatási terminusok és oktatási rendszerek: avagy mi konvergál, és mi divergál? In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka szerk. *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben.* Törökbálint: Termini Egyesület. 133–142. o.
18. M. Pintér Tibor 2017. A Termini magyar–magyar szótár mint a határon túli magyar nyelvváltozatok lexikai adatbázisa. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat* 5/3: 123–130. o. https://doi.org/10.31074/gyntf.2017.3.123.130
19. M. Pintér Tibor 2019a. Magyar nyelv a határon. A Termini magyar–magyar szótár (1. rész). *Magyar Nyelv* 115/3: 333–347. o. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2019.3.333
20. M. Pintér Tibor 2019b. Magyar nyelv a határon. A Termini magyar–magyar szótár (2. rész). *Magyar Nyelv* 115/4: 473–479. o. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2019.4.473
21. M. Pintér, Tibor – P. Márkus, Katalin – Benő, Attila 2023. Termini Online Hungarian Dictionary and Database (TOHDD): A Dictionary for Hungarian Varieties Spoken in the Carpathian Basin. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* 15/2: pp. 166–181. https://doi.org/10.2478/ausp-2023-0023
22. Márku Anita 2013. *„Po zákárpátszki". Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: „Líra" Poligráfcentrum.

23. Parapatics Andrea 2020. *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
24. Pusztai Ferenc szerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár. Második, átdolgozott kiadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
25. Szoták Szilvia 2021. Országspecifikus oktatási terminusok terminológiai és szociolingvisztikai elemzése a Termini magyar–magyar szótár példái alapján (Ausztria). *Magyar Nyelvőr* 145/4: 402–417. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.402
26. Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 2007. *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó.
27. Váradi, Krisztián 2024. The Termini Dictionary of the Hungarian language containing loanwords from the Carpathian Basin. *Folia Philologica* 8: pp. 4–9. https://doi.org/10.17721/folia.philologica/2024/8/1

References

1. Benő, Attila 2022. Magyar nyelvváltozatok a Kárpát-medencében. A nyelvi határtalanítás eredményei és további feladatai [Hungarian language varieties in the Carpathian Basin. Results and further tasks of linguistic debordering]. In: Karmacsi, Zoltán – Márku, Anita – Máté, Réka eds. *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben*. Törökbálint: Termini Egyesület. 27–51. o. (In Hungarian)
2. Benő, Attila – Juhász, Tihamér – Lanstyák, István 2020. A Termini „határtalan" szótára [The "borderless" dictionary of Termini]. *Magyar Tudomány* 181/2: 153–163. o. https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.2.2 (In Hungarian)
3. Benő, Attila – Lanstyák, István – P. Márkus, Katalin – M. Pintér, Tibor 2021. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis szerkezeti és szerkesztési sajátosságai [Structural and editorial features of the Termini Hungarian–Hungarian Dictionary]. *Magyar Nyelvőr* 145/4: 378–389. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.378 (In Hungarian)
4. Benő, Attila – Péntek, János eds. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve* [Ten Years of the Termini Hungarian Language Research Network]. Dunaszerdahely – Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. (In Hungarian)
5. Beregszászi, Anikó – Csernicskó, István 2004. Magyar értelmező kéziszótár: (majdnem) minden magyar szótára. Kárpátaljai szójegyzék [Concise Hungarian Explanatory Dictionary: a dictionary for (almost) every Hungarian speaker. Transcarpathian glossary]. In: Beregszászi, Anikó – Csernicskó, István eds. *…itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint. 127–138. o. (In Hungarian)
6. Beregszászi, Anikó – Dudics Lakatos, Katalin 2023. *Huszonkettő. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 22 évének története* [Twenty-two. The story of the 22 years of Hungarian mother tongue education in Transcarpathia]. Törökbálint: Termini Egyesület. (In Hungarian)
7. Csernicskó, István – Márku, Anita 2021. Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából [Samples of the Transcarpathian material of the Termini Hungarian–Hungarian Dictionary]. *Magyar Nyelvőr* 145/4: 417–431. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.417 (In Hungarian)

8. Csernicskó, István – Márku, Anita 2022. Szókölcsönzések a magyar nyelvben egy online szótár alapján [Loanwords in the Hungarian language based on an online dictionary]. *Linguistic Bulletin* 33: 60–68. o. https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-33-60-68 (In Hungarian)
9. Dudics Lakatos, Katalin 2020. Kárpátaljai magyar pedagógusok és tanítványaik metanyelvi ismereteiről [On the metalinguistic knowledge of Hungarian teachers and their students in Transcarpathia]. *Magyar Nyelvjárások* 58: 165–173. o. https://doi.org/10.30790/mnyj/2020/08 (In Hungarian)
10. Jánk, István 2020. Aki nyelvjárásban beszél, nem szereti a nyelvtant? Nyelvi attitűdök magyart tanító pedagógusoknál [The student who speaks a dialect does not like grammar? Language attitudes of Hungarian teachers]. *Magyar Nyelvőr* 144/3: 346–359. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2020.3.346 (In Hungarian)
11. Jánk, István 2021. Linguistic discrimination in pedagogical evaluation: A study of teachers of Hungarian language and literature in Slovakia, Ukraine, Romania and Hungary. *L1-Educational Studies in Language and Literature* 21/1: pp. 1–29. https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2021.21.01.09
12. Karmacsi, Zoltán – Márku, Anita – Csurman-Puskás, Anikó 2023. A Termini online magyar–magyar szótár célszerűsége a magyar mint idegen nyelv oktatásának folyamatában (Kárpátalján) [The usefulness of the Termini Online Hungarian–Hungarian Dictionary in the process of teaching Hungarian as a foreign language (in Transcarpathia)]. In: Lehocki-Samardžić, Anna – Szoták, Szilvia eds. *Az anyanyelv megőrzésének lehetőségei a magyar nyelvterület peremén.* Eszék: Glotta Nyelvi Intézet. 121–135. o. (In Hungarian)
13. Kiss, Jenő 2004. Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár [An old-new linguistic bestseller: the Concise Hungarian Explanatory Dictionary]. *Magyar Tudomány* 49/5: 670–673. o. (In Hungarian)
14. Kolláth, Anna – Lehocki-Samardžić, Anna – Vukov Raffai, Éva 2021. Az oktatás terminológiája a Termini-szótárban – délszláv nyelvi kontaktusban [The terminology of education in the Termini Dictionary – in linguistic contacts with Southern Slavic languages]. *Magyar Nyelvőr* 145/4: 389–401. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.389 (In Hungarian)
15. Lanstyák, István 1998. Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (Különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára) [Thoughts on the pluricentricity of languages (With special regard to the fate of the Hungarian language in the Carpathian Basin)]. In: Lanstyák, István ed. *Nyelvünkben – otthon.* Dunaszerdahely: NAP Kiadó. 158–172. o. (In Hungarian)
16. Lanstyák, István – Benő, Attila – Juhász, Tihamér 2010. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis [The Termini Hungarian–Hungarian Dictionary and Database]. *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 21/3: 37–58. o. (In Hungarian)
17. Lehocki-Samardžić, Anna – Szoták, Szilvia 2022. Oktatási terminusok és oktatási rendszerek: avagy mi konvergál, és mi divergál? [Educational terms and educational systems: what converges and what diverges?] In: Karmacsi, Zoltán – Márku, Anita – Máté, Réka eds. *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben.* Törökbálint: Termini Egyesület. 133–142. o. (In Hungarian)

18. M. Pintér, Tibor 2017. A Termini magyar–magyar szótár mint a határon túli magyar nyelvváltozatok lexikai adatbázisa [The Termini Hungarian–Hungarian Dictionary as a lexical database of Hungarian language varieties across the border]. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat* 5/3: 123–130. o. https://doi.org/10.31074/gyntf.2017.3.123.130 (In Hungarian)
19. M. Pintér, Tibor 2019a. Magyar nyelv a határon. A Termini magyar–magyar szótár (1. rész) [Hungarian at the frontier. The Termini Hungarian–Hungarian Dictionary (Part 1)]. *Magyar Nyelv* 115/3: 333–347. o. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2019.3.333 (In Hungarian)
20. M. Pintér, Tibor 2019b. Magyar nyelv a határon. A Termini magyar–magyar szótár (2. rész) [Hungarian at the frontier. The Termini Hungarian–Hungarian Dictionary (Part 2)]. *Magyar Nyelv* 115/4: 473–479. o. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2019.4.473 (In Hungarian)
21. M. Pintér, Tibor – P. Márkus, Katalin – Benő, Attila 2023. Termini Online Hungarian Dictionary and Database (TOHDD): A Dictionary for Hungarian Varieties Spoken in the Carpathian Basin. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* 15/2: pp. 166–181. https://doi.org/10.2478/ausp-2023-0023
22. Márku, Anita 2013. *„Po zákárpátszki". Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben* ["Po Zákárpátszki". Bilingualism, Its Effects and Bilingual Communication Strategies in the Hungarian Community of Transcarpathia]. Ungvár: „Líra" Poligráfcentrum. (In Hungarian)
23. Parapatics, Andrea 2020. *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok* [The Regionality of the Hungarian Language and Public Education. Facts, Problems, Proposals]. Budapest: Tinta Könyvkiadó. (In Hungarian)
24. Pusztai, Ferenc ed. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár. Második, átdolgozott kiadás* [Concise Hungarian Explanatory Dictionary. Second Edition]. Budapest: Akadémiai Kiadó. (In Hungarian)
25. Szoták, Szilvia 2021. Országspecifikus oktatási terminusok terminológiai és szociolingvisztikai elemzése a Termini magyar–magyar szótár példái alapján (Ausztria) [A terminological and sociolinguistic analysis of country-specific educational terms based on examples from the Termini Hungarian–Hungarian Dictionary (Austria)]. *Magyar Nyelvőr* 145/4: 402–417. o. https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.402 (In Hungarian)
26. Tolcsvai Nagy, Gábor ed. 2007. *Idegen szavak szótára* [Dictionary of Foreign Words]. Budapest: Osiris Kiadó. (In Hungarian)
27. Váradi, Krisztián 2024. The Termini Dictionary of the Hungarian language containing loanwords from the Carpathian Basin. *Folia Philologica* 8: pp. 4–9. https://doi.org/10.17721/folia.philologica/2024/8/1

The Word of the Week – A dissemination project of pluricentric Hungarian

Krisztián Váradi. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, trainee lecturer. University of Pannonia, Multilingualism Doctoral School, PhD student. varadi.krisztian@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-7554-4158.

Anna Lehocki-Samardžić, PhD. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Department of Hungarian Language and Literature, professor. Glotta Language Institute, president. alehocki@ffos.hr, ORCID: 0000-0002-0615-5156.

Hungarian is a pluricentric language, which means that it is used in public administration, education, culture, and other high-prestige linguistic domains in multiple countries. One of the main goals of the Termini Hungarian Language Research Network is to document the distinctive lexical elements of the regional language varieties spoken by Hungarian minorities outside the borders of Hungary and to establish these mostly state-language loanwords as recognized elements of the Hungarian lexicon. The Termini Online Hungarian Dictionary and Database (TOHDD), available online since 2007, contains more than 5,570 lexical borrowings from the everyday speech of Hungarian minorities living in Austria, Croatia, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia, and Ukraine. Promoting the content of the dictionary is a key task, as most people tend to have a negative attitude toward vocabulary elements that deviate from the standard variety of the Hungarian language. For this reason, a dissemination project showcasing cross-border language use has been launched under the name *The Word of the Week*.

In 2016, the editors of the TOHDD in Croatia first introduced it as a column in a local newspaper. Shortly afterward, *The Word of the Week* posts began to appear on the Termini Facebook page, expanding to all regions. Every week, a loanword relevant to the given time period was shared via social media, allowing both Hungarians in Hungary and those living beyond the country's borders to become familiar with the unique lexical elements of various regional language varieties. After a long pause, *The Word of the Week* resumed in April 2024 on a weekly basis and has yielded numerous positive results within a year. The posts have reached tens of thousands of people, who have liked, shared, or commented on the images more than 4,000 times, contributing to the greater acceptance of Hungarian language varieties spoken outside Hungary. The initiative has successfully ensured that discussions about different Hungarian language varieties are not confined to sociolinguistic and contact linguistic studies published in scientific journals but are also present in a widely accessible and frequently used social media platform.

Keywords: *social media, lexical borrowings, Hungarian dialects, linguistic debordering, Termini Online Hungarian Dictionary and Database.*

Слово тижня – Проєкт поширення плюрицентричної угорської мови

Вараді Крістіян. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, викладач-стажист. Університет Паннонії, Докторська школа багатомовності, здобувач ступеня доктора філософії. varadi.krisztian@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-7554-4158.

Лехоцькі-Самарджич Анна, доктор філософії. Осієцький університет імені Йосипа Юрая Штросмаєра, кафедра угорської мови та літератури, професор. Інститут мовознавства «Glotta», президент. alehocki@ffos.hr, ORCID: 0000-0002-0615-5156.

Угорська мова є плюрицентричною, оскільки спостерігаємо її використання в державному управлінні, освіті, культурі та в інших престижних сферах мовлення в кількох країнах. Однією з основних цілей Дослідницької мережі з вивчення угорської мови «Termini» є документування характерних лексичних елементів регіональних мовних варіантів, якими послуговуються угорські меншини за межами Угорщини, та визнання цих здебільшого запозичених з державних мов слів як частини угорського лексикону. Угорсько–угорський словник і база даних «Termini», доступні онлайн з 2007 року, містять понад 5570 лексичних запозичень із повсякденного мовлення угорських меншин, що проживають в Австрії, Хорватії, Румунії, Сербії, Словаччині, Словенії та Україні. Популяризація цього словника є важливим завданням, оскільки більшість людей сприймають лексику, яка відхиляється від стандартної угорської мови, у негативному світлі. Саме тому було започатковано інформаційний проєкт, що демонструє мовне різноманіття угорців за кордоном, під назвою «*Слово тижня*».

У 2016 році редактори словника «Termini» в Хорватії вперше представили цей проєкт як рубрику в місцевій газеті. Незабаром після цього публікації «*Слово тижня*» почали з'являтися на сторінці «Termini» у Facebook, охоплюючи всі регіони. Щотижня через соціальні мережі публікувалося запозичене слово, актуальне для відповідного періоду, що дає змогу як угорцям в Угорщині, так і тим, хто живе за її межами, ознайомитися з унікальними лексичними елементами різних регіональних мовних варіантів. Після тривалої перерви «*Слово тижня*» відновилося у квітні 2024 року, публікувалося щотижня й протягом року принесло численні позитивні результати. Публікації переглянули десятки тисяч людей, які вподобали, поширили чи прокоментували зображення понад 4000 разів, сприяючи ширшому визнанню мовних варіантів угорської мови, що використовуються за межами Угорщини. Завдяки цій ініціативі обговорення різних угорських мовних варіантів більше не обмежується лише соціолінгвістичними та контактно-лінгвістичними дослідженнями в академічних журналах, а стало доступним на соціальній платформі, що широко використовується.

Ключові слова: *соціальні мережі, лексичні запозичення, угорські діалекти, мовне розширення кордонів, онлайн-словник угорської мови та база даних «Termini».*

A hét szava – A pluricentrikus magyar nyelv disszeminációs projektje

Váradi Krisztián. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, oktató gyakornok. Pannon Egyetem, Többnyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató. varadi.krisztian@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-7554-4158.

Lehocki-Samardžić Anna, PhD. Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, professzor. Glotta Nyelvi Intézet, elnök. alehocki@ffos.hr, ORCID: 0000-0002-0615-5156.

A magyar egy pluricentrikus nyelv, mivel egyszerre több országban is használják a közigazgatásban, az oktatásban, a kultúrában, és egyéb magas presztízsű nyelvhasználati színtereken. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat egyik fő célja, hogy a Magyarország határain túl élő magyar kisebbségek regionális nyelvváltozatainak sajátos lexikális elemeit adatolja, valamint ezeket a nagyrészt államnyelvi kölcsönszavakat a magyar szókészlet elemeiként ismertesse el. Ezt a célt szolgálja a 2007 óta az interneten is elérhető Termini magyar–magyar szótár és adatbázis, amely az Ausztriában, Horvátországban, Romániában, Szerbiában, Szlovákiában, Szlovéniában és Ukrajnában élő magyar kisebbségek lexikai kölcsönzéseit tartalmazza, szám szerint több mint 5570 darabot. A szótár tartalmának népszerűsítése kiemelt feladatnak számít, hiszen a sztenderdtől eltérő szókészleti elemekhez a legtöbben negatívan viszonyulnak. A regionális nyelvváltozatokhoz fűződő attitűdök javítása érdekében a Termini nyelvészei létrehozták *A hét szava* elnevezésű, határon túli nyelvhasználatot szemléltető disszeminációs projektet.

2016-ban a Termini-szótár horvátországi szerkesztői indították útjára a rovatot egy helyi napilapban, majd rövidesen minden régióra kiterjesztve a Termini Facebook-oldalán kezdtek megjelenni *A hét szava*-bejegyzések. Minden héten egy, az adott időszakra nézve releváns kölcsönszó került megosztásra a közösségimédia-platformon keresztül, így a magyarországi és az országhatáron túli magyarok egyaránt megismerkedhettek az egyes regionális nyelvváltozatok sajátos lexikai elemeivel. Néhány év szünet után *A hét szava* 2024 áprilisától indult el újra heti rendszerességgel, és egy év alatt számos pozitív eredményt hozott. Emberek tízezreit sikerült elérni a bejegyzésekkel, akik több, mint 4000 alkalommal kedvelték, osztották meg vagy kommentálták a képeket, ezzel hozzájárulva a magyar nyelv határon túli változatainak nagyobb mértékű elfogadottságához. Sikerült azt elérni, hogy ne csak tudományos folyóiratokban megjelenő szociodialektológiai és kontaktológiai tanulmányokban legyen szó az egyes magyar nyelvváltozatokról, hanem a szélesebb közönség által gyakran látogatott és használt közösségi médiában is.

Kulcsszavak: *közösségi média, lexikai kölcsönzések, magyar nyelvjárások, nyelvi határtalanítás, Termini magyar–magyar szótár és adatbázis.*

© Krisztián Váradi, Anna Lehocki-Samardžić, 2025

УДК 81'27:070(477.87)
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-26-44

Gazdag Vilmos

Nyelvhasználati sajátosságok a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalján a *Vörös Zászló* kerületi lap 1945–1946. évi anyagai alapján[1]

1. Bevezetés

A sajtótermékek történelmi szempontú vizsgálata komoly hagyományokkal rendelkezik. Ezzel párhuzamosan a bennük megjelenő írások nyelvészeti szempontból is fontos források lehetnek. Általuk vizsgálhatóvá válnak például olyan jelenségek is, mint a helyesírás változása, az új szavak megjelenése, vagy a kisebbségi helyzetben megjelenő lapok esetén akár a nyelvi helyzet sajátosságai is.

Jelen munka keretein belül a kárpátaljai Beregszászi járás 1945–1946. évi nyelvi sajátosságainak a vizsgálatát tervezem elvégezni a Vörös Zászló című kerületi lap anyagai alapján. A kutatás célja – a korábbi vizsgálataimhoz igazodva – a másodnyelvi hatás nyomán jelentkező nyelvi sajátosságok bemutatása.

2. Történelmi adalékok

A második világháború után Kárpátalja volt az egyetlen olyan régió, amelynek hovatartozásáról nem a béketárgyalások keretében döntöttek a győztes államok, hanem két ország – a Szovjetunió és Csehszlovákia – külön megállapodása rendezte helyzetét (Vida–Zseliczky, 2004, 232. o.). Ez az időszak azonban meglehetősen „mozgalmasnak" tekinthető a régió szempontjából, s a vonatkozó politikai események említése talán szükséges lehet a helyzet teljes megértése szempontjából is. A Vörös Hadsereg 1944. október 2-án foglalta el az első kárpátaljai települést. A magyar haderő október 15-e, a sikertelen kiugrási kísérlet után tartotta az Árpád-vonalat, majd 17-én megkezdte a visszavonulást, mivel Románia kiugrása következtében Dél-Erdélyből az Alföldön keresztül beözönlő 2. Ukrán Front főerői a hátát fenyegették, s így október végére a Vörös Hadsereg lényegében elfoglalta Kárpátalját (Bognár, 2012, 46–47. o.).

[1] A tanulmány alapjául szolgáló kutatás a Magyar Tudományos Akadémia 49/23/2024/HTMT Domus szülőföldi ösztöndíjprogram támogatásával valósult meg.

Az 1944. november 19-én Munkács városában 294 küldött részvételével tartott gyűlésen megalakították Zakarpatszka ('Kárpátontúli', ti. Kárpátaljai) Ukrajina Kommunista Pártját (ZUKP), amely kimondta a kárpátukránok ősi óhaját: a terület, Kárpátontúli Ukrajna újraegyesülését Szovjet-Ukrajnával. November 26-án ugyancsak Munkácson a népbizottságok I. kongresszusának 663 küldötte (magyar nem volt köztük) Kiáltványban (Manifeszt) nyilvánította ki Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához való csatolását. Ami egyúttal azt is jelentette, hogy 1944. november 27-étől (egészen 1946. január 22-éig) a ZUKP irányításával, szovjet törvények alapján gyakorlatilag a Szovjetunió egyik szövetséges szovjetköztársaságaként működött, önálló kormánnyal, minisztériumokkal és különféle fő-, illetve szakhatóságokkal (Botlik, 2019, 63–64. o.; Máthé, 2023).

1945. január 21-én Munkácson rendezték meg Zakarpatszka-Ukrajna szakszervezeteinek első területi szintű fórumát, amely „megvitatta a népbizottságok első kongresszusának kiáltványát és a szakszervezetek feladatait", s melynek résztvevői határozatban „hangsúlyozták Kárpátontúl Szovjet-Ukrajnával való újraegyesülésének szükségességét és fontosságát" (Botlik, 2003, 17. o.). A Szovjetunió 1945. június 29-én a csehszlovák kormánnyal kötött szerződés értelmében bekebelezte Kárpátalját (Illyés, 1989, 73. o.). Másnap, 1945. június 30-án az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának hetedik ülésszaka törvénybe foglalta Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újraegyesülését. A szerződést néhány hónappal később, 1945. november 22-én Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése, november 27-én pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnöksége ratifikálta, amivel az formálisan is jogerőre emelkedett (Oficinszkij, 2010, 243. o.). A megerősítő okmányok cseréjére 1946. január 30-án került sor. Vagyis hivatalosan ettől kezdve lett Kárpátalja az Ukrán SZSZK Kárpátontúli Területe, Ungvár területi székhellyel (Zseliczky, 1998, 150. o.). Kárpátalja korábban sohasem tartozott orosz vagy ukrán fennhatóság alá, a területváltozással a Szovjetunió területe beékelődött Magyarország és Lengyelország közé, Magyarország a Szovjetunió közvetlen szomszédjává vált (Horváth, 2005, 133. o.).

Ezt megelőzendő, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének Moszkvában, 1946. január 22-én keltezett, kétszáztizennyolcadik számú rendeletével Ungvár székhellyel létrehozták a „Kárpátontúli" területet, vagyis *Zakarpatszka oblaszty*-ot. Az intézkedéssel megszüntették Kárpátalja addigi autonómiáját, felszámolták szovjet tagköztársaság jellegét, s Ukrajna egyik megyéjévé alakították át. A kárpátontúli terület, vagyis Kárpátalja megyévé szervezése során az ukrán hatóságok tizenhárom rajont (járást) alakítottak ki. A két legnagyobb lélekszámú település, Ungvár és Munkács területi (megyei), nyolc város pedig járási jogú rangot kapott, az úgynevezett mezővárosok száma huszonnyolc, a falvaké pedig ötszázhatvanegy; ez összesen ötszázkilencvenkilenc település (Botlik, 2003, 26. o.).

Az uniformizáló és homogenizáló szovjet politikai, illetve az oroszosító nyelvpolitikai törekvések természetesen egy sor újabb rendeletet és intézkedést vontak maguk után, amelyek tételes számbavételét jelen írás keretei között nem tartjuk megvalósíthatónak, így csupán a nyelvi vonatkozásból is releváns események felvillantására teszünk kísérletet.

1946. augusztus 15–17-én az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottsága rendeletet hozott a pártkáderek kinevezéséről. Ez a határozat, valamint a szovjet rendszer kárpátaljai kiépítése volt az apropója annak, hogy Kárpátaljára tömegesen helyeztek főként orosz és ukrán nemzetiségű pártkádereket, hivatalnokokat, humán értelmiségieket, mérnököket, vasúti tisztviselőket, katonatiszteket stb. A betelepítések következménye, hogy míg 1945 előtt a népszámlálások gyakorlatilag nem mutattak ki orosz nemzetiségű lakosságot a mai Kárpátalja területén, 1946-ban viszont már 12 176 orosz nemzetiségű élt Kárpátalján (ezekről részletesebben lásd Csernicskó, 2013, 217–218. o.). A nemzetiségi összetétel (látszólagos) alakulására az is jelentős mértékben kihatott, hogy a hivatalos szovjet felfogás szerint a Szovjetunióban ruszin – a korabeli szóhasználat és a hivatalos elnevezés szerint rutén – nemzetiség nem volt, ezért 1946-ban a hatóságok valamennyi – korábban magát ruszin nemzetiségűnek valló – személyt ukránná minősítették (Kótyuk, 2000, 9. o.). Ugyancsak jelentős hatást gyakoroltak a helyi nemzetiségi összetétel alakulására a Kárpát-Ukrajna Néptanácsa által 1945. augusztus 4-i keltezéssel kiadott №3233. és a №3234. határozatok, valamint a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034 számú rendelete, amelyek a német és magyar lakosság tömeges kitelepítését irányozták elő (Dupka, 2020, 122–123. o.).

Az etnikai „tisztogatás” mellett megindult a szellemi és a kulturális élet, illetve a szimbolikus terek szovjetizálása is. 1944. november 29-én a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa rendeletben utasította a lakosságot a magyar és német nyelvű feliratok eltávolítására a nyilvános helyeken, decemberben pedig akció indult az iskolai könyvtárak magyar és német nyelven íródott, illetve ezen nyelvekre fordított munkáinak az eltüntetésére, amelyet 1945 tavaszán az iskolák teljes körű államosítása követett. Bár pozitívumként kell azt e téren értékelni, hogy ugyancsak 1945-ben született határozat a magyar nyelvű általános iskolák megnyitásáról (Tornai, 2020, 332–333. o.). Ugyancsak az 1945. év tavaszához kapcsolódik Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának a helységnevek ideológiai alapon történő megváltoztatására irányuló rendelete, amely nyomán egyrészt szlávosították a települések nevét, másrészt pedig minden községben kötelezővé tették, hogy utcákat nevezzenek el szovjet mártírokról, hősökről és partizánokról (Molnár D., 2015, 87. o.). A folyamatot az USzSzK Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége által 1946. június 26-án, a településnevek szlávosítására, vagy ahogyan a dokumentumban is szerepelt „a történelmi nevek megőrzéséről, valamint a

kárpátaljai településnevek pontosításáról és egyszerűsítéséről kiadott" rendelete zárja, amely több évtizedre bebetonozza a települések „hivatalos" névhasználatát.

3. A névhasználat alakulása a vonatkozó időszak sajtóanyagaiban

Bár az 1944. októberi harci események nem esnek bele a jelen kutatás során vizsgált időszakba, de az események második évfordulója kapcsán dicsőítő, erős ideológiai színezettel telített visszaemlékezés formájában, a ***Szovjet-Ukrajna felszabadulásának második évfordulója*** címmel adtak közre egy rövidke írást, amely mellett nyilvánvalóan a fontossága okán sem lenne érdemes elmenni:

> *„1944 október 14-ke emlékezetes és feledhetetlen nap Hazánk történetében. Ezen a napon fejlődött az egyre győzelmesebbé váló Honvédő Háború odáig, hogy Szovjet-Ukrajna területéről a német-fasiszta megszállás utolsó martalócai is kitakarodtak. És innen már csak alig két hétre volt szükség, hogy mi, a kárpáti terület lakói is felszabaduljunk az idegen kapitalista rabszolgaság alól és a sokszázados álom megvalósulásaként egyesülhessünk ukrán őshazánkkal. Október 14-én hálával, tisztelettel és szeretettel gondolunk a hős Vörös Hadseregre és a hozzá mindenben méltó front mögötti dolgozókra, akiknek együttes munkája és áldozatkészsége hozta meg a világtörténelmi sikert s vele az itt élt és ide került népek szabadságát és boldogságát. Éljen bölcs vezérünk és tanítónk, a nagy Sztálin!"* [VZ_1946. október 13., vasárnap, 3. old.].

Az újság vonatkozó lapszámainak hiányában (csak a decemberi lapszámok váltak elérhetővé) nem tudni, hogy az 1945. évi eseményekről milyen formában nyújtottak aktuálpolitikai tájékoztatást a helyi közösség számára. Az 1946-os lapszámok viszont már teljességgel hozzáférhetők, így az országos és regionális vonatkozású események kapcsán már közvetlen forrásként is tudnak szolgálni.

Az év első hónapjának írásai között jelentős számban találunk olyan agitációs jellegű írásokat, amelyek a Szovjetunió Legfelső Tanácsának 1946. február 10-én történt megválasztását kiemelt eseményként kezelik, s a szavazójog biztosítását a sztálini alkotmány eredményeként bemutatva azt is egyértelműen leírják, kiknek nyújt a választásokon való részvételhez jogot az „*emberi szabadságnak és egyenlőségnek ez a nagyszerű törvénye*":

> *„A Szovjet Unióban már 18 éves korától választó mindenki, aki nem gyöngeelméjű s akit a népbíróság választói jogától ítéletileg meg nem fosztott, s emellett választói joga van valamennyi katonának is*". [VZ_1946. január 13., vasárnap, 1. old.].

Az újság hasábjairól az olvasóközönség a jelöltek személyéről is pontos tájékoztatást kap(ott):

„A kárpáti terület munkásai a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Szövetségi Tanácsába első küldöttjelöltként Sztálin Joszif Visszarionovicsot, a Szovjetunió népeinek vezérét és atyját jelölték, úgyszintén legbensőbb tanácsadóit, a kormány vezetőit, Molotov Vjacseszlav Mihajlovicsot, Kalinin Mihail Ivanovicsot, Vorosilov Klimentij Efremovicsot, Chruscsov Mikita Szergijevicsot, Kaganovics Lázár Mojszejovicsot, Mikoján Anasztáz Ivanovicsot, Andrejev Andrij Andrijovicsot, Zsdanov Andrij Olexandrovicsot, Malenkov Grigorij Maximilianovicsot, Berija Lavrentij Pavlovicsot, Voznyeszenszkij Mikola Olexandrovicsot, Svernik Mikola Mihajlovicsot.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa küldöttjelöltjeivé, a nemzetiségek Tanácsába a Zákárpát-terület munkásai a párt-, szakszervezeti és munkásgyűléseken, továbbá a parasztság és az intelligencia gyűlésein területünk legjobb fiait jelölték: Turjanica Iván Ivánovicsot, a Zákárpát-terület területi tanácsának elnökét és az AK(b)P Zákárpát-területi bizottságának titkárát, a Szövetségi Tanácsba pedig Vas Iván Mihajlovicsot, az (AK(b)P Zákárpát-területi bizottságának titkárát, Ruszin Vaszily Pavlovicsot, a területi bíróság elnökét és Petriscse Hanna Ivanovnát Lozanszkoje község (volovei kerület) parasztasszonyát." [VZ_1946. január 17., csütörtök, 1. old.].

Az írást a régió névhasználatát illetően is érdekes lehet megnézni. Abban ugyanis a Kárpáti terület elnevezés mellett, több ízben *Zákárpát-terület*-ként is említésre kerül a néhány nappal később (emlékeztetőül: 1946. január 22.) létrejövő zákárpátszkai vagy kárpátontúli terület[2]. Utóbbi eseményről természetesen a *Vörös Zászló* is beszámolt:

„Megerősítendő az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének előterjesztése a zákárpátszkai területnek, Uzshorod városközponttal való megalakításáról. A zákárpátszkai terület keretébe a következő városok kapcsolandók: Uzshorod, Mukacsevo és a következő kerületek: berehovói kerület, Berehovó város központtal, Veliki Bereznai, Veliki Berezne község központtal, voloveci, Volovec község központtal, volovói, Volovó község központtal, irsavai, Irsava község központtal, mukacsevói, Mukacsevó város központtal, percesenyi, Perecsiny község központtal, rahovói, Rahovó község központtal, szvaljavai, Szvaljava község központtal, szevljusi, Szevljus város központtal, tyacsevói, Tyacsevó

[2] A vonatkozó rendelet elérhető az alábbi linken: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3a-01

község központtal, uzshorodi, Uzshorod város központtal és huszti, Huszt város központtal." [VZ_1946. február 3., vasárnap, 1. old.].

Érdekes adalék lehet az elnevezés használatával kapcsolatosan az a tény is, hogy az 1946. évi lapszámokban (illetőleg a későbbi évek anyagaiban is) az elvileg hivatalos, de a magyar használat tekintetében amúgy is elég labilis írásmóddal megjelenő *zakarpatszkai*, vagy *zákárpátszkai*, avagy *zakarpátszkai terület* névformával mindösszesen hat alkalommal éltek a szerkesztőség munkatársai. Ennél is kevesebbszer, csupán egy-egy alkalommal fordul elő a későbbi időszakok során igen gyakorivá váló *Kárpátontúli* vagy *Kárpátontúl terület* elnevezés használata. A leggyakrabban ugyanakkor a *Kárpátalja* formátummal találkozni. Ha csak az 1946-os lapszámokat nézzük, akkor is 33 előfordulást adatolhatunk.

A névhasználati bizonytalanságok kapcsán példákat természetesen nem csak a régió nevét illetően találhatunk. Jó pár ilyen esettel találkozni a különböző településnevek kapcsán is, főleg azt követően, hogy 1946. június 25-én az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége kiadta *A történelmi elnevezések megőrzéséről, valamint a Kárpátaljai terület településneveinek pontosításáról és rendezéséről* szóló rendeletét[3]. Az ezzel kapcsolatos közlemény a lap 1946. július 11-ei számában került közreadásra, mely szerint:

„Az USzSzK Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1946. június 25-én kelt rendeletével abból a célból, hogy megőrizze a meglévő elnevezések történelmi eredetét, valamint azok pontosságát és elrendezését, a kárpáti terület lakóhelyeinek elnevezésében a következő változásokat eszközölte: 1. Berehovói körzet. Ardó községet el kell nevezni Csopivka községnek. Asztély községet – Luzsánka községnek. Benyá községet – Dobroszillja községnek. Harangláb községet – Dzvinkove községnek. Hetyen községet – Lipove községnek. Bátyú községet – Vuzlove községnek. Nagygút községet — Veliká Harazdivka községnek. Kisgut községet – Málá Harazdivka községnek. Zápszony községet – Zásztávne községnek. Kígyós községet – Zmijivka községnek. Tasnád községei – Zátisne községnek. Som községet – Derenkovec községnek. Jánosi községet – Ivánivka községnek." [VZ_1946. július 11., csütörtök, 2. old.].

A lap hasábjain így meglehetősen sok módozata van a településnevek használatának, de következetesnek összességében egyik sem mondható.

A helynév leggyakrabban írásonként változó, lényegében a szerzői „önkény" kérdése, hogy melyik névalak is kerül szerepeltetésre, így pl. egymástól függetlenül találkozhatunk a *Bátyú: Gyengén mozog Bátyú és a környékén fekvő községek,*

[3] A rendelet teljes szövege megtekinthető az alábbi linken: https://n9.cl/2t9403

amelyek még a kölcsön kapott állami vetőmagot sem szolgáltatták vissza [VZ_1946. augusztus 22., csütörtök, 1. old.] és *Vuzlove* megnevezésekkel is: *Vuzlove község kulturhelységében népes gyűlést tartottak, melyen behatóan foglalkoztak az állami gabona felvásárlás kérdésével* [VZ_1946. november 24., vasárnap, 1. old.].

Gyakorta viszont egymás mellett, egyfajta pontosításként mindkét név használata is jellemző volt: *Zmijivka (Kígyós) határában a búzakeresztek még a táblákon vannak, de közöttük már szántásokat látunk*. [VZ_1946. július 18., csütörtök, 1. old.], vagy *Lipove (Hetyen) község végrehajtó bizottsága a múlt héten ülést tartott, melyen beszámoltak az eddig elvégzett munkákról és megbeszélték a további tennivalókat* [VZ_1946. augusztus 15., csütörtök, 1. old.].

De az is előfordul, hogy ugyanazon íráson belül az egyik település neve a magyar névhasználati szokásokból ismert formában, a másiké pedig párhuzamosan, a két névalak megadásával kerül szerepeltetésre: pl. *Legkevesebb vetés van Zápszonyban, ahol eddig 28 és Csetovón (Csetfalva), ahol 31 hektárt vetettek el* [VZ_1946. október 17., csütörtök, 1. old.].

Ez a sokrétű névhasználat gyakran, és talán érthető módon, a településnevek felcserélését, tévesztését is magával vonta. Pl. az alábbi szövegrészben: *A kenyérmagvak tisztításához és csávázásához körzetünk más községeiben is hozzáfognak már, így Visnyi Remeti (Felsőremete), Nyizsnyi Remeti (Alsóremete), Nove-Szelo (Beregujfalu), Zatisne (Zápszony), Zmijivka (Kígyós) és Csopivka (Ardó)* [VZ_1946. szeptember 12., csütörtök, 2. old.]. Zatisne vagyis Tasnád Zápszonyként (ami Zásztávne) került azonosításra. Az egyik ilyen jellegű névkeveredés kapcsán a lap helyreigazítást is közölt:

> *„A „Vörös Zászló" 1946 november 11-én megjelent számának második oldal, első hasábján levő „Aki letagadja azt, amije van" című cikkbe sajtóhiba folytán került (Halábor) Hrabarovo község neve (Harangláb) Dzvinkove helyett. Helyesen tehát: Dzvinkove teljesítette a hús- és szénabeszolgáltatást 137 százalékban és Dzvinkoven lakik Baranyai Lajos, aki eltitkolta 21 hektár földje felét."* [VZ_1946. november 17., vasárnap, 2. old.].

4. A korszak reáliáinak nyelvhasználati és helyesírási sajátosságai

A Vörös Zászló említett évekből vett lapszámait illetően számos olyan helyesírási következetlenségre találhatunk példát, amelyek alapvetően a szerzői vagy nyomdászati figyelmetlenség következményei. Ilyennek tekinthetők például az egy íráson belül előforduló eltérő szóalakok megjelenései, pl. a címben előforduló ***kontrol-bizottság*** a hozzá tartozó cikk szövegében már ***kontroll-bizottság*** formában szerepel [VZ_1946. január 3., csütörtök, 2. old.], vagy hasonló eltérést figyelhetünk meg a **volébal** (ukr., or. *волейбол* 'röplabda') esetében: pl. *„Délután*

volébal, box, birkózás, végül futballmeccs a kórház és vasutasok, majd a Spárták és az MSE között." [VZ_1946. július 21., vasárnap, 2. old.], illetve a **voléball-pálya** (hibrid kölcsönszóként az ukr. or. *волейбол* 'röplabda'-ból), pl. *„Tervbe vettük voléball-pálya építését is, melyhez a szükséges anyag egy részét az államtól már meg is kaptuk."* [VZ_1946. augusztus 1., csütörtök, 2. old.]. Utóbbi esetben nyilván erősebb az angol nyelvi *volleyball* hatása. Hasonlóan érdekes és nyilvánvalóan a nyelvi sokszínűséget, illetve az időviszonyt is szemléltető eset az, amikor *A beregszászi hétosztályos iskola szilveszter-estje* címmel megjelenő írásban már ezt olvashatjuk: *„A beregszászi magyar tannyelvű hétévfolyamos iskola, az orosz tagozattal karöltve, nagy gonddal és hozzáértéssel összeállított szilveszter-délutánnal búcsúzott az óévtől."* Ebben az esetben az ***osztályt*** az ***évfolyam***, az ***estet*** a ***délután*** váltotta fel. [VZ_1946. január 6., vasárnap, 2. old.].

Ilyen példákat tucatjával lehetne említeni, de érdekesebb kérdésként tekinthetünk az államapparátus működésével kapcsolatosan megjelenő szláv eredetű szavak körüli bizonytalanságokra. Az ilyen szavak magyar alakjának megjelenési formái nyilvánvalóan ugyancsak a szerzők egyéni belátásmódjának az eredményeképpen jöhettek létre. Ezek között említhetjük például az *Alekszej Grigorjevics Sztahanov*-ról elnevezett mozgalom, illetve az abban résztvevők megnevezését, amely egyidejűleg jelenik meg *ch*-s, pl. ***sztachanovisták***: *„A sztachanovisták részére szekrényt csináltattunk, melyben fényképüket fogjuk elhelyezni."* [VZ_1946. június 9., vasárnap, 2. old.] és *hh*-s alakban is, pl. ***sztahhanovisták***: *„A sztahhanovisták egész sora kitüntetésben részesült és ezen felül pénzjutalmakat kaptak."* [VZ_1946. november 7., csütörtök, 2. old.], vagy hasonló jelleggel tekinthetünk az **okkupáns** (or., ukr. *окупант* 'megszálló'), pl. *„De nem riadtunk vissza a nehézségektől és 1 év alatt többet tettünk, több eredményt értünk el, mint más okkupánsok évtizedek, évszázadok alatt."* [VZ_1946. január 31., csütörtök, 2. old.], illetve az ugyanitt, azonos, főnévi jelentésben szereplő **okkupáló** (ukr., or. *окупант* 'megszálló') pl. **okkupálók**: *„Óriási nehézségekkel állottunk szemben, ez a nehézség volt az okkupálók gyarmati politikája."* [VZ_1946. január 31., csütörtök, 2. old.] alakok előfordulására is, ugyanúgy, ahogyan a **paszportizálás**, pl. *A körzeti milicia-osztályokat biztosítani kell, hogy a pasportizálás idején helyiségek álljanak rendelkezésre a pasportizáló állomások részére.* [VZ_1946. augusztus 29., csütörtök, 2. old.], illetve **paszportizáció**, pl. *„A gyűlésen mindenekelőtt ismertették a bevezetendő paszportizációt, mely nemcsak személyazonossági, hanem állampolgársági igazolásul is szolgál."* [VZ_1946. augusztus 18., vasárnap, 2. old.] alakváltozatokra. Ez utóbbival analóg jelenségként említhetjük a magyar nyelvben általánosan használt *privatizálás/privatizáció, restaurálás/restauráció* szópárokat is.

A vonatkozó lapszámok anyagai között a szavak alakját illetően találkozni néhány sajátos megoldással is. Ezek között találni olyan szavakat is, melyeket a szerzői figyelmetlenség eredményének is lehet tekinteni. Ilyen pl. az **instuktor** szó, ami

nyilvánvalóan az *instruktor* (a latin eredetre visszavezethető ukr. *інструктор*, or. *инструктор* 1. 'oktató, nevelő', 2. 'a párt felsőbb és alsóbb szervezetei közötti kapcsolatot biztosító személy') szó hibásan leírt változata, pl. *„Az őszi és a téli délutánokon sűrűn jártak házunkhoz az instuktorok, hogy fejünkbe verjék a tudnivalókat."* [VZ_1946. február 7., csütörtök, 3. old.]. Akadnak azonban olyan fordításon alapuló egyedi szóalkotások is, amelyek a magyar nyelvben az elsősorban idegen szavakhoz járuló *-ista* mellék- és főnévképző (erről részletesen lásd: Gyalmos, 1933; T. Somogyi, 2011) segítségével került megalkotásra, olyan szavak mintájára, mint például az *egyetemista, forgalmista, irodista, polgárista, zongorista*. Ide sorolható például a **tankista** (ukr. *танкіст*; or. *танкист* 'harckocsizó katona'): *„A szovjet gyalogság, tüzérség, repülők, tankisták, haditengerészeti flotta, az SzSzKSz valamennyi fegyveres erői, becsülettel teljesítették a haza iránti kötelességüket."* [VZ_1946. február 7., csütörtök, 3. old.], vagy a szláv nyelvi alaktól még inkább eltérő **tanfolyamista** (ukr., or. *курсант* 1. 'hallgató'; 2. 'kadét'): *„Olyan folyamatosan olvasnak, főnevet és igét olyan biztosan ragoznak, hogy egy felnőtt tanfolyamista is bátran megirigyelné."* [VZ_1945. december 6., csütörtök, 2. old.].

Az újság hasábjain természetesen számos, a korszakhoz tartozó historizmussal találkozni, amelyek ma már a történelmi írásokban is ritkán vagy csupán más alakban fordulnak elő. Ide sorolhatjuk például: **bolsevikiek** (mai szóhasználatban inkább a *bolsevikok* formával találkozni 'baloldali forradalmi marxista pártplatform volt, melyet Vlagyimir Lenin hozott létre'): *„Ebben nyilvánult meg a Szovjetúnió népeinek forró és életképes szovjet hazafisága, valamint az az erő és az az életképes politika, amelyet tántoríthatatlanul vezetett a bolsevikiek pártja."* [VZ_1946. február 7., csütörtök, 2. old.], **narodnyik** ('a parasztság felszabadításáért küzdő értelmiségi mozgalom Oroszországban'): *„A narodnyikok hozzáfogtak a parasztság fellazításához."* [VZ_1946. szeptember 19., csütörtök, 2. old.]. De talán ide tartozóként tekinthetünk a **zemsztvó** (ukr., or. *земства* 'a helyi önkormányzatok választott, végrehajtó szervei a XIX. század 2., illetve a XX. század első felében'): *„Zemsztvónak hívták a vidéki közigazgatás helyi szerveit, amelyek a falusi lakosság dolgaival, az utak, kórházak, iskolák ügyeivel foglalkoztak."* [VZ_1946. október 13., vasárnap, 4. old.], illetve a manapság ugyancsak kevésbé használatos **Kompárt** (értsd Kommunista Párt): *„Az értekezleten értékes útmutatást adott a további munkákra nézve a Kompartagitációs és propaganda-osztályának vezetője, Kucser Péter elvtárs."* [VZ_1945. december 13., csütörtök, 1. old.].

5. A kutatás során adatolt egyéb csoportokba sorolható szláv kölcsönszavak

Természetesen a kutatás során nem csak az eddig bemutatott és részletesebben is elemzett kölcsönszavak és szovjetizmusok kerültek adatolásra. A dolgozat terjedelmi korlátai miatt ezek alaposabb elemző bemutatására jelen írás keretei

között nincs lehetőség, így ezeket egy értelmező-etimológiai szótár formájában adom csupán közre:

agronom < ukr., or. *агроном* 'agronómus' – *Ez a helyzet az orvosokat és az agronomokat illetőleg is.* [VZ_1946. június 23., vasárnap, 1. old.]

ambulatórium < ukr. *амбулаторія*; or. *амбулатория* 'rendelőintézet' – *Nagy mértékben megnövekedett a kórházak, a poliklinikák és ambulatóriumok száma, amelyekben a terület dolgozói díjtalan orvosi kezelésben részesülnek.* [VZ_1946. november 28., csütörtök, 1. old.]

dekret < ukr., or. *декрет* 'rendelet, dekrétum' – *A Szociális Biztosítást a Náradni Ráda által 1945 évi március hó 16- án kiadod és 1945 évi július hó 1 napján érvénybe léptetet 19. számú rendeletben (Dekret) foglaltak szerint kell gyakorolni.* [VZ_1946. március 31., vasárnap, 2. old.]

derzsszortfond < ukr. *держсортфонд* ← *державний фонд сортів рослин* 'Állami Növényfajta Alap vagy Fajtaleltár' – *Berehovon a Bogdán Chmelnicki utcában (volt Bocskay u) 45. szám alatt „Derzsszortfond" állami vetőmagraktár) létesült.* [VZ_1946. szeptember 19., csütörtök, 1. old.]

diákspártakiáda < ukr. *спартакіада*, or. *спартакиада*-ból képzett hibrid kölcsönszó 'az olimpiához hasonló sportjátékok a Szovjetunióban és a szocialista országokban, spartakiád' – *A vasárnapi diákspártakiádán ott lenni: kötelessége minden beregszászi és közelvidéki öntudatos szovjet állampolgárnak!* [VZ_1946. június 30., vasárnap, 1. old.]

diszpanzer < ukr., or. *диспансер* 'szakrendelő, gondozóintézet' – *Míg azelőtt a Kárpáti területen mindössze 5 gyógyintézet volt, addig az egyesítés óta 26 kórházat, 13 anya- és gyermek tanácsadót, 300 szülészeti állomást, 1 tüdőbeteg-, 7 egyéb diszpanzert, 35 gyógyszertárt és egy egészségügyi kiképző-kórházat nyitottak meg.* [VZ_1946. október 24., csütörtök, 1. old.]

fizkultúra – *A sporttelepen az ünnepet Medve László, a városi fizkultúra vezetője nyitja meg.* [VZ_1946. július 21., vasárnap, 2. old.]

hucul < ukr., or. *гуцул* 'a Kárpátokban élő ukrán népcsoport' – *Az összes huculok tudják, hogy az ország készül a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába szóló választásokra.* [VZ_1945. december 13., csütörtök, 2. old.]

keraszin < ukr., or. *керосин* 'petróleum, kerozin (értsd. repülőgép üzemanyag'– *A beregszászi járásba a felvásárlás céljaira kiutaltak 115.500 rubel értékű textilárut, 147.000 rubel értékű trikotázs anyagot, 9500 rubel értékű keraszint 19.000 rubel értékű sót és 36.000 rubel értékű gyufát.* [VZ_1945.december 2., vasárnap, 2. old.]

kokszagin < or. *коксагиз* 'gumipitypang, csumiz' – *Egyik legérdekesebb ilyen növény a kokszagin nevű gumi termesztmény.* [VZ_1946. április 7., vasárnap, 1. old.]

kooperativás < ukr., or. *кооператива*-ból képzett melléknév 'szövetkezeti' – *A korcsmából, melynek bor- és pálinkagőzében nemrég naplopók, falurosszak marakodtak, verekedtek, kooperativás bolt lett, ahol elsőkézből, olcsó pénzen kaphatni mindenféle árut.* [VZ_1946. november 10., vasárnap, 1. old.]

kulák < ukr., or. *кулак* '1. a Szovjetunióban gazdasági korlátozásokkal sújtott gazda; 2. zsírosparaszt' – *A kulákokat izolálni kell, hogy ne legyen befolyásuk a nép tömegeire.* [VZ_1946. december 19., csütörtök, 2. old.]

machorka < ukr., or. *махорка* 'kapadohány' – *Amennyiben parasztgazdaságokban cukorrépát, hosszúrostú lent, kendert, dohányt és machorkát termelnek, az ilyen gazdaságok részére, a szemestermény-beszolgáltatás terén engedményeket kell tenni, e növényekkel ténylegesen bevetett terület mértéke szerint, az illető gazdaság normái alapján.* [VZ_1946. augusztus 18., vasárnap, 1. old.]

milicia < ukr. *міліція*; or. *милиция* 'rendőrség' – *Aki megtalálta őket (értsd: elveszett iratokat), vagy tud róluk, adja át a milicián.* [VZ_1946. szeptember 12., csütörtök, 2. old.]

misztorg < ukr. *містторг* ← *міський торг* 'városi kereskedelmi vállalat' – *Szellemesen jellemző kiállításuknál vagy impozáns tömegüknél fogva külön megemlítendők: a különböző iskolák, a malmok, a téglagyárak, a misztorg, az állami egészségügyi szervek, a vasutasok, az állami bortröszt és szőlőmunkások és a Beregszász melletti falvak dolgozóinak csoportja.* [VZ_1946. november 10., vasárnap, 1. old.]

moldvák < or. *молдовани* 'moldávok' – *Szovjet-Moldova teljes egészében egyesítette a moldvák által lakott területeket.* [VZ_1946. február 7., csütörtök, 1. old.]

Národná Rádá < ukr. *Народна Рада* 'Néptanács, Nemzeti Tanács'– *A Národná Rádától földet kapott és ezen megkezdte a munkát.* [VZ_1946. május 5., vasárnap, 2. old.]

olimpiád < ukr. *олімпіада*; or. *олимпиада* 'vetélkedő, olimpia' – *Beregszász városa és a beregszászi járás szervezett ifjúsága f. hó 12- én, vasárnap de 12órakor (moszkvai idő) Beregszászon,4 a moziépület emeleti termében olimpiádot rendez.* [VZ_1946. május 12., vasárnap, 2. old.]

poligrafikai < ukr. *поліграфічний*; or. *полиграфический* 'nyomdaipari'– *A lyvovi poligrafikai intézetbe az 1946/47 tanévre a mérnöki-technológiai, a mérnöki-ekonomikai és szerkesztői-kiadói szakokra való felvételre jelentkezni lehet ezévi július hó 31-éig.* [VZ_1946. július 14., vasárnap, 2. old.]

profráda < ukr. *профрада* ← *професійна рада* 'szakmai tanács' – *Mint tudjuk, az úgynevezett profráda üléseket átszervezték és most csupán jelentéstételre hívják be a szakcsoportvezetőket.* [VZ_1945. december 13., csütörtök, 1. old.]

rajon < ukr., or. *район* '1. járás; 2. kerület, körzet' – *L. Amandzsanova, a hősanya, a kraszinovodi terület kazandzsiki rajon mezőgazdasági kolhoznője, aki 10 gyemeket szült és felnevelt.* [VZ_1946. szeptember 26., csütörtök, 2. old.]

reklámiroz < ukr. *рекламувати*; or. *рекламировать* 'reklámoz', a XX. század elején a magyar köznyelvben is előforduló szórványos szóalak, lásd pl. *Különben tudomásunk van róla, hogy van a hentesek közt olyan, aki úgy reklámiroz maga mellett, hogy egyedül csak ő vág egészséges disznót, a többiek meg kényszervágottakat mérnek.* (Ceglédi Ujság, 1910. https://adt.arcanum.com/sk/view/CegledíUjsag_1910/) – *Sajnos, későn reklámirozták az estét és ezért kevés közönség gyűlt össze, amely azonban annál lelkesebben tapsolta a szereplőket.* [VZ_1946. június 2., vasárnap, 2. old.]

rezolució < ukr. *резолюція*; or. *резолюция* 'határozat, állásfoglalás'– *Szünet után folytatódott a megbeszélés és a késő délutáni órákban sor került a rezolucióra.* [VZ_1946. szeptember 29., vasárnap, 2. old.]

szilyhospostacsenya < ukr. *сільськогосподарського оснащення* 'mezőgazdasági gépellátó' – *Berehovó a szilyhospostacsenyánál egészen olcsó árban elegendő szutyerfoszfát fog állni a gazdák rendelkezésére.* [VZ_1946. szeptember 10., vasárnap, 2. old.]

sztrachkasa < ukr., or. *страхкаса* ← ukr. *страхова каса*, or. *страховая касса* 'biztosítási pénztár' – *Az utóbbi napokban elterjedt az a hír, hogy megszűnik a Szociális Biztosító Intézet (Sztrachkasa) működése.* [VZ_1946. március 31., vasárnap, 2. old.]

verhovinai < ukr. *верховина*-ból képezve 'hegyvidéki, felföldi, felvidéki' – *A verhovinai falvak lakosai, csak most, a szovjet kormány alatt, láttak először filmelőadásokat.* [VZ_1946. október 24., csütörtök, 1. old.]

Zákárpátpaliva < ukr., or. *Закарпатпаливо* ← a *Закарпаття* és a *паливо* 'tüzelő- vagy fűtőanyag' szavak összetételéből létrejött hivatal-megnevezés 'Kárpátaljai-tüzelőanyag ellátó' – *Az erdőgondnokság és a Zákárpátpaliva közösen igyekeznek ezt az óriási famennyiséget leszállítani.* [VZ_1945. december 20., csütörtök, 3. old.]

zootechnikus < ukr. *зоотехнік*; or. *зоотехник* '1. állattenyésztési szakember; 2. zootechnikus' – *A földművelési egyesület munkára felfogadhat szakértőket: gazdászokat, zootechnikusokat, mérnököket, könyvelőket, stb.* [VZ_1946. augusztus 4., vasárnap, 2. old.]

6. Összegzés

Amint az a fent leírtakból egyértelműen látszik, a szovjet hatalom a terület bekebelezését követően egy gyors és meglehetősen intenzív folyamat keretei között próbálta meg kiépíteni a hiányzó intézményrendszert, s ezzel egyidejűleg

terjeszteni a párt eszmeiségét. Ez utóbbi kiemelt célként jelent meg, s minden lehetséges eszközt felhasználtak a jobb eredmények elérése érdekében.

A helyi szervek és a sajtó is intenzíven bekapcsolódott a lakosság eszmei nevelésébe, ami nyilván ahhoz vezetett, hogy az aktuális eseményekről való tájékoztatás egyrészt ideológiai színezettel valósult meg, másrészt az intézményrendszer, a politikai, társadalmi és gazdasági élet uniformizációja és szovjetizációja nyomán számos orosz és ukrán kölcsönszó és fogalom került be a magyar szóhasználatba. E szavak egy része, épp az ideológia színezet miatt mára archaizálódott és passzív használatúvá vált, de vannak olyan, a pártideológiához kevésbé kötődő szavak is, amelyek máig használatosak maradtak.

Irodalom

1. Bognár Zalán 2012. A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása szovjet hadifogságba. *Orpheus Noster. A KRE Eszme-, Kultúr-, és Vallástörténeti Folyóirata* 4/2: 46–60. o.
2. Botlik József 2003. Kárpátalja mint Zakarpatszka-Ukrajna autonóm szovjet tagköztársaság (1944. november 27. – 1946. január 22.) II. *Valóság* 46/11: 17–38. o.
3. Botlik József 2019. Kísérletek szovjet „Nagy-Kárpátalja" létrehozására 1944–45-ben. *Trianoni Szemle* 11/1–2: 63–73. o.
4. Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867-2010).* Budapest: Gondolat Kiadó.
5. Dupka György 2020. *A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944–1946.* Budapest–Ungvár: InterMix Kiadó.
6. Gyalmos János 1933. Latin eredetű képzőink. *Magyar Nyelv* 29/7–8: 221–235. o.
7. Horváth Jenő 2005. *Világpolitikai lexikon 1945-2005.* Budapest: Osiris Kiadó.
8. Illyés Elemér 1989. Kárpátaljáról jelentik. *Katolikus Szemle* 41/1: 73–76. o.
9. Kótyuk Erzsébet 2000. *A népi gyógyítás hagyományai egy kárpátaljai magyar faluban. Örökség I.* Budapest: Európai Folklór Intézet – Osiris Kiadó.
10. Máthé Áron 2023. *Több mint 150 tény az ukrán-magyar kapcsolatról. 30 év mérlege.* Budapest: Századvég Kiadó.
11. Molnár D. Erzsébet 2015. *Kárpátaljai magyarok a szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiban (1944–1953). Doktori értekezés.* Debrecen: Debreceni Egyetem. Elérhető: https://dea.lib.unideb.hu/items/66c29e50-7bbf-4c37-ace6-8dc48815995c
12. Oficinszkij Román 2010. A szovjet–csehszlovák tárgyalások és egyezmény Kárpátalja sorsáról. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.) *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra.* Budapest: Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 242–244. o.
13. T. Somogyi Magda 2011. Janurik Tamás, Magyar képzőszótár. A mai magyar köznyelv képzőváltozatai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. XXVIII + 337 lap. *Magyar Nyelv* 107/2: 227–232. o.

14. Tornai Csongor Gáspár 2020. A kárpátaljai magyarság erőpróbái (1944–1946). In: *Vörös és fehér: Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem – Líceum Kiadó. 325–337. o.
15. Vida István – Zseliczky Béla 2004. Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. *Külügyi Szemle* 3/1–2: 232–260. o.
16. Zseliczky Béla 1998. *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekterében 1920–1945. Politikatörténeti füzetek X.* Budapest: Napvilág Kiadó.

References

1. Bognár, Zalán 2012. A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása szovjet hadifogságba [The mass deportation of the Hungarian and German civilian population of Transcarpathia to Soviet captivity.]. *Orpheus Noster. A KRE Eszme-, Kultúr-, és Vallástörténeti Folyóirata* 4/2: 46–60. o. (In Hungarian)
2. Botlik, József 2003. Kárpátalja mint Zakarpatszka-Ukrajna autonóm szovjet tagköztársaság (1944. november 27. – 1946. január 22.) II. [Transcarpathia as the Autonomous Soviet Republic of Zakarpatska-Ukraine (November 27, 1944 – January 22, 1946) II]. *Valóság* 46/11: 17–38. o. (In Hungarian)
3. Botlik, József 2019. Kísérletek szovjet „Nagy-Kárpátalja" létrehozására 1944–45-ben [Attempts to create a Soviet "Great-Carpathia" in 1944–45]. *Trianoni Szemle* 11/1–2: 63–73. o. (In Hungarian)
4. Csernicskó, István 2013. Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867-2010) [States, Languages, Official Languages: Language Policy in the Territory of Present-Day Transcarpathia (1867–2010)]. Budapest: Gondolat Kiadó. (In Hungarian)
5. Dupka, György 2020. *A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944–1946* [The Silenced Tragedy of the Hungarians and Germans of Transcarpathia, 1944–1946.]. Budapest–Ungvár: InterMix Kiadó. (In Hungarian)
6. Gyalmos, János 1933. Latin eredetű képzőink [Our suffixes of Latin origin]. *Magyar Nyelv* 29/7–8: 221–235. o. (In Hungarian)
7. Horváth, Jenő 2005. *Világpolitikai lexikon 1945–2005* [World Political Lexicon 1945–2005.]. Budapest: Osiris Kiadó. (In Hungarian)
8. Illyés, Elemér 1989. Kárpátaljáról jelentik [Report from Transcarpathia]. *Katolikus Szemle* 41/1: 73–76. o. (In Hungarian)
9. Kótyuk, Erzsébet 2000. *A népi gyógyítás hagyományai egy kárpátaljai magyar faluban. Örökség I.* [The Traditions of Folk Healing in a Hungarian Village in Transcarpathia. Heritage I.]. Budapest: Európai Folklór Intézet – Osiris Kiadó. (In Hungarian)
10. Máthé, Áron 2023. *Több mint 150 tény az ukrán–magyar kapcsolatról. 30 év mérlege* [More than 150 Facts About Ukrainian–Hungarian Relations: The Balance of 30 Years.]. Budapest: Századvég Kiadó. (In Hungarian)
11. Molnár D., Erzsébet 2015. *Kárpátaljai magyarok a szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiban (1944–1953). Doktori értekezés* [Hungarians of Transcarpathia in Soviet Prisoner of War and Labor Camps (1944–1953). Doctoral Dissertation].

Debrecen: Debreceni Egyetem. Available: https://dea.lib.unideb.hu/items/66c29e50-7bbf-4c37-ace6-8dc48815995c (In Hungarian)
12. Oficinszkij, Román 2010. A szovjet–csehszlovák tárgyalások és egyezmény Kárpátalja sorsáról [The Soviet–Czechoslovak Negotiations and Agreement on the Fate of Transcarpathia]. In: Fedinec, Csilla – Vehes, Mikola (eds.) *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 242–244. o. (In Hungarian)
13. T. Somogyi, Magda 2011. Janurik Tamás, Magyar képzőszótár. A mai magyar köznyelv képzőváltozatai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. XXVIII + 337 lap [Tamás Janurik, Dictionary of Hungarian Derivational Suffixes: Variants of Derivational Suffixes in Contemporary Standard Hungarian. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. XXVIII + 337 pages]. *Magyar Nyelv* 107/2: 227–232. o. (In Hungarian)
14. Tornai, Csongor Gáspár 2020. A kárpátaljai magyarság erőpróbái (1944–1946) [The Trials of the Hungarians of Transcarpathia (1944–1946)]. In: *Vörös és fehér: Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem – Líceum Kiadó. 325–337. o. (In Hungarian)
15. Vida, István – Zseliczky, Béla 2004. Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról [The Soviet–Czechoslovak Treaty of June 29, 1945, on Transcarpathia]. *Külügyi Szemle* 3/1–2: 232–260. o. (In Hungarian)
16. Zseliczky, Béla 1998. *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekterében 1920–1945. Politikatörténeti füzetek X.* [Transcarpathia in the Sphere of Interest of Czech and Soviet Politics (1920–1945). Political History Booklets X.]. Budapest: Napvilág Kiadó. (In Hungarian)

Nyelvhasználati sajátosságok a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalján a *Vörös Zászló* kerületi lap 1945–1946. évi anyagai alapján

Gazdag Vilmos, PhD, docens. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. gazdag.vilmos@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-9331-2307.

A sajtótermékek történelmi szempontú vizsgálata komoly hagyományokkal rendelkezik. Ezzel párhuzamosan a bennük megjelenő írások nyelvészeti szempontból is fontos források lehetnek. Általuk vizsgálhatóvá válnak például olyan jelenségek is, mint a helyesírás változása, az új szavak megjelenése, vagy a kisebbségi helyzetben megjelenő lapok esetén akár a nyelvi helyzet sajátosságai is. Jelen munka keretein belül a kárpátaljai Beregszászi járás 1945–1946. évi nyelvi sajátosságainak a vizsgálatát végeztem el a *Vörös Zászló* című kerületi lap anyagai alapján. A kutatás célja – a korábbi vizsgálataimhoz igazodva – a másodnyelvi hatás nyomán jelentkező nyelvi sajátosságok bemutatása volt.

Az újság írásait a régió névhasználatát illetően is érdekes lehet megnézni. Azokban ugyanis a *Kárpáti terület* elnevezés mellett, több ízben *Zákárpát-terület*-ként is említésre kerül a *zákárpátszkai* vagy *kárpátontúli* terület. Érdekes adalék lehet az elnevezés használatával kapcsolatosan az a tény is, hogy az 1946. évi lapszámokban az elvileg hivatalos, de a magyar használat tekintetében amúgy is elég labilis írásmóddal megjelenő *zakarpatszkai*, vagy *zákárpátszkai*, avagy *zakarpátszkai terület* névformával mindösszesen

hat alkalommal éltek a szerkesztőség munkatársai. Ennél is kevesebbszer, csupán egy-egy alkalommal fordul elő, a későbbi időszakok során igen gyakorivá váló *Kárpátontúli* vagy *Kárpátontúl terület* elnevezés használata. A leggyakrabban ugyanakkor a *Kárpátalja* formátummal találkozni. Ha csak az 1946-os lapszámokat nézzük, akkor is 33 előfordulást adatolhatunk. A névhasználati bizonytalanságok kapcsán példákat természetesen nem csak a régió nevét illetően találhatunk. A lap hasábjain meglehetősen sok módozata van a településnevek használatának, de következetesnek összességében egyik sem mondható. A helynév leggyakrabban írásonként változó, lényegében a szerzői „önkény" kérdése, hogy melyik névalak is kerül szerepeltetésre, így pl. egymástól függetlenül találkozhatunk például a *Bátyú* és *Vuzlove* megnevezésekkel. Gyakorta előforduló jelenség viszont, hogy egymás mellett, egyfajta pontosításként használják a települések magyar és szláv neveit: *Zmijivka (Kígyós), Lipove (Hetyen), Csetovó (Csetfalva), Csopivka (Ardó)* stb.

A Vörös Zászló említett évekből vett lapszámait illetően számos olyan helyesírási következetlenségre találhatunk példát, amelyek alapvetően a szerzői vagy nyomdászati figyelmetlenség következményei. Ilyennek tekinthetők például az egy íráson belül előforduló eltérő szóalakok megjelenései: *kontrol-bizottság – kontroll-bizottság*, *volébal – voléball* stb. Ilyen példákat tucatjával lehetne említeni, de érdekesebb kérdésként tekinthetünk az államapparátus működésével kapcsolatosan megjelenő szláv eredetű szavak körüli bizonytalanságokra. Az ilyen szavak magyar alakjának megjelenési formái nyilvánvalóan ugyancsak a szerzők egyéni belátásmódjának az eredményeképpen jöhettek létre. Ezek között említhetjük például az *Alekszej Grigorjevics Sztahanov*-ról elnevezett mozgalom, illetve az abban résztvevők megnevezését: *sztachanovisták – sztahhanovisták*. Az újság lapjain természetesen találkozni számos, a korszakhoz tartozó historizmussal is, amelyek ma már a történelmi írásokban is ritkán vagy csupán más alakban fordulnak elő. Ide sorolhatjuk például a *bolsevikiek, narodnyik, zemsztvó, Kompárt* stb. szavakat is.

Amint az a fent leírtakból egyértelműen látszik, a szovjet hatalom a terület bekebelezését követően egy gyors és meglehetősen intenzív folyamat keretei között próbálta meg kiépíteni a hiányzó intézményrendszert, s ezzel egyidejűleg terjeszteni a párt eszmeiségét. Ez utóbbi kiemelt célként jelent meg, s minden lehetséges eszközt felhasználtak a jobb eredmények elérése érdekében. A helyi szervek és a sajtó is intenzíven bekapcsolódott a lakosság eszmei nevelésébe, ami nyilván ahhoz vezetett, hogy az aktuális eseményekről való tájékoztatás egyrészt ideológiai színezettel valósult meg, másrészt az intézményrendszer, a politikai, társadalmi és gazdasági élet uniformizációja és szovjetizációja nyomán számos orosz és ukrán kölcsönszó került be a magyar szóhasználatba. E szavak egy része, épp az ideológiai színezet miatt mára archaizálódott és passzív használatúvá vált, de vannak olyan, a pártideológiához kevésbé kötődő szavak is, amelyek máig használatosak maradtak.

Kulcsszavak: *Kárpátalja, Szovjetunió, magyar, sajtónyelv, nyelvhasználati sajátosságok.*

Мовознавчі особливості в Закарпатті, приєднаному до Радянського Союзу, на основі матеріалів районної газети «*Червоний Прапор*» (1945–1946)

Газдаг Вільмош, доктор філософії, доцент. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. gazdag.vilmos@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-9331-2307.

Історичний аналіз друкованих видань має давні традиції. Паралельно з цим, опубліковані в них тексти, можуть бути важливими джерелами з позиції лінгвістичного аналізу. Вони дозволяють досліджувати такі явища, як: зміни в правописі, поява нових слів або, у випадку видань, що з'являються у мовному середовищі меншин, особливості мовної ситуації. У роботі проаналізовано мовні особливості Берегівського району Закарпатської області у 1945–1946 роках на основі матеріалів районної газети «*Червоний Прапор*», яка виходила друком угорською мовою.

Мета дослідження – виявлення мовних особливостей, що виникли під впливом української мови.

Розглянуто використання назв регіону в публікаціях газети. Окрім назви «*Kárpáti terület*», кілька разів використовується термін «*Zákárpát-terület*», а також варіанти «*zákárpátszkai*» або «*kárpátontúli terület*». Варто зазначити, що у випусках газети за 1946 рік редакція використала офіційний, але незвичний у тогочасному вжитку термін «*zakarpatszkai*» чи «*zakarpátszkai*» лише шість разів. Ще рідше зустрічаються назви «*Kárpátontúl*» або «*Kárpátontúli terület*», які пізніше набули поширення. Найчастіше ж натрапляємо на форму «*Kárpátalja*», яка в 1946 році була зафіксована 33 рази.

Зазначено, що подібна невизначеність спостерігається і у випадку вживання топонімів. У газетних статтях трапляються різні варіанти назв населених пунктів, оскільки їх вибір залежить від автора тексту. Наприклад, одночасно можуть використовуватися назви «*Bátyú*» і «*Vuzlove*». Часто також спостерігаємо практику подвійного написання – угорською та слов'янською мовами з метою конкретизації: «*Zmijivka (Kígyós)*», «*Lipove (Hetyen)*», «*Csetovó (Csetfalva)*», «*Csopivka (Ardó)*» тощо.

У випусках «Червоного Прапора» 1945–1946 років можна знайти численні орфографічні непослідовності, які, ймовірно, виникли через авторську або друкарську неуважність. До них належать різні варіанти написання одного й того ж слова в межах однієї статті: «*kontrol-bizottság*» – «*kontroll-bizottság*», «*volébal*» – «*voléball*» тощо. На особливу увагу заслуговує невизначеність у використанні слів слов'янського походження, що пов'язані з функціонуванням державного апарату. Їхні угорські форми, ймовірно, залежали від індивідуальних уподобань авторів. Наприклад, це стосується назви руху, пов'язаного з *Алексєєм Григоровичем Стахановим*, а також позначення його учасників: «*sztachanovisták*» – «*sztahhanovisták*». На сторінках газети можна також знайти численні історизми, характерні для того часу, які сьогодні рідко використовують навіть у наукових працях. До них належать слова «*bolsevikiek*», «*narodnyik*», «*zemsztvó*», «*Kompárt*» тощо.

Результати аналізу показують, що після приєднання Закарпаття до складу Радянського Союзу нова влада швидко і доволі інтенсивно почала створювати нову

адміністративну систему та водночас поширювати комуністичну ідеологію. Це завдання стало пріоритетним, і для досягнення найкращих результатів використовувалися всі можливі засоби. Наголошено на тому, що до ідеологічного виховання населення активно залучалися місцеві органи влади та преса. Це призвело до того, що висвітлення актуальних подій супроводжувалося ідеологічним забарвленням, а в процесі уніфікації та радянізації політичного, соціального та економічного життя в угорську мову проникло чимало запозичень з російської та української мов.

Виявлено, що частина цих слів згодом архаїзувалася через тісний зв'язок з радянською ідеологією. Однак менш ідеологізовані лексичні запозичення залишилися в угорській мові й використовуються дотепер.

Ключові слова: *Закарпаття, Радянський Союз, угорська мова, мова преси, особливості мововживання.*

Peculiarities of language use in Soviet-annexed Transcarpathia based on the materials of the *Vörös Zászló* district newspaper (1945–1946)

Vilmos Gazdag, PhD, associate professor. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. gazdag.vilmos@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-9331-2307.

The historical analysis of press publications has a strong tradition. At the same time, the writings appearing in them can also serve as important sources from a linguistic perspective. They allow for the examination of phenomena such as changes in spelling, the emergence of new words, or – in the case of newspapers published in minority contexts – the peculiarities of the linguistic situation. Within the framework of this study, the linguistic characteristics of the Berehove district of Transcarpathia in 1945–1946 were analysed based on materials from the district newspaper *Vörös Zászló*. The aim of the research was to present linguistic peculiarities arising from the influence of a second language.

Examining the newspaper's articles with regard to regional name usage is also noteworthy. In addition to the designation *Kárpáti terület*, the term *Zákárpát-terület* also appears several times, reflecting the influence of the Ukrainian and Russian languages. An interesting aspect of this name usage is that in the 1946 issues, the theoretically official but linguistically unstable spellings *zakarpatszkai*, *zákárpátszkai*, and *zakarpátszkai terület* appeared only six times in total. Even less frequently – only once or twice – were the later common terms *Kárpátontúl* or *Kárpátontúli terület* used. However, the most frequently encountered designation was *Kárpátalja*, which appeared 33 times in the 1946 issues alone.

The uncertainty in name usage is not limited to the region's name. The newspaper contains multiple variations of settlement names, none of which are used consistently. The choice of name form often depended on the writer's preference, leading to independent occurrences of names such as *Bátyú* and *Vuzlove*. A frequently observed phenomenon is the simultaneous use of Hungarian and Slavic settlement names as clarifications, such as *Zmijivka (Kígyós)*, *Lipove (Hetyen)*, *Csetovó (Csetfalva)* and *Csopivka (Ardó)*.

The issues of *Vörös Zászló* from the examined period also contain numerous spelling inconsistencies, likely resulting from authorial or printing errors. Examples include

variations such as *kontrol-bizottság – kontroll-bizottság* and *volébal – voléball*. These inconsistencies could be listed extensively, but a more interesting question is the uncertainty surrounding the use of Slavic-derived words related to state administration. The Hungarian adaptations of these terms likely emerged based on the authors' individual preferences. For instance, the movement named after Alexei Grigoryevich Stakhanov is variously referred to as *sztachanovisták* and *sztahhanovisták*.

The newspaper also contains numerous historical terms from the era, which are now rarely used even in historical texts or appear in different forms. These include words such as *bolsevikiek*, *narodnyik*, *zemsztvó*, and *Kompárt*.

As evident from the above-mentioned results, following the annexation of the region, Soviet authorities sought to rapidly and intensively establish the missing institutional framework while simultaneously promoting the party ideology. The latter goal was prioritized, and all possible means were employed to achieve better results. Local authorities and the press actively participated in the ideological education of the population, leading to news reporting that was both ideologically coloured and influenced by the uniformization and Sovietization of political, social, and economic life. As a result, numerous Russian and Ukrainian loanwords and concepts entered Hungarian usage.

Some of these words have since become archaic and fallen into passive use due to their ideological connotations. However, others, less tied to party ideology, have remained in active use to this day.

Keywords: *Transcarpathia, Soviet Union, Hungarian language, press language, linguistic peculiarities.*

© Gazdag Vilmos, 2025

УДК 81'1:004
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-45-64

Erzsébet Bárány, Andrea Pősze

A competence-based approach in linguistic research: theoretical foundations, assessment methods, and digital technologies

1. Introduction

Scientific and technological progress has led to an exponential increase in information, but the development of learning abilities has not kept pace with this dynamic. In this new context, a key task is to teach students how to navigate the flow of information, helping them identify and integrate into their own knowledge systems everything that will serve them throughout life. Increasingly important is the ability of individuals to continuously update their knowledge, see the bigger picture, and apply acquired knowledge in new situations.

Simultaneously, our understanding of knowledge as a phenomenon is also expanding. Thanks to research in cognitive psychology, motivational theory, and other scientific disciplines, we are learning more about the mechanisms of thinking, the development of abilities, and techniques for organizing educational material. These scientific advances enable a deeper understanding of learning processes and competence formation, allowing educators to apply more effective teaching approaches.

Moreover, our understanding of the quality of school knowledge, as well as the methods of its assessment, monitoring, and accountability of educational institutions, is growing. Advancements in these areas allow not only for the improvement of the educational process but also for more precise measurement and evaluation of students' competencies. This process forms the foundation for the further development of an education system aimed at meeting the needs of a rapidly changing society and economy.

The goal of competency-based learning is to equip students not only with knowledge but also with skills that enable them to apply this knowledge in everyday life. This approach promotes the formation of "knowledge-embedded" competencies that integrate an information base with the development of practical skills. It supports the harmonious development of individuals capable of critical thinking and

of solving tasks of varying complexity. Competency-based assessment, in turn, involves measuring not only acquired knowledge but also the skills and competencies of students within a specific subject area or academic discipline.

The primary objective of this article is to scientifically substantiate the prospects of competency-based assessment for school-aged children as an effective tool in the educational process. This approach is multidimensional and valuable for both educators and parents. Specifically, it provides precise information on a student's current level of academic achievement, which aids in more effective planning of their further educational development. Additionally, competency-based assessment helps to promptly identify potential gaps in knowledge and skills, enabling teachers to develop and implement corrective measures to prevent academic delays.

A competency-based approach in education also promotes the individualization of the learning process. Assessment based on competency criteria allows for a more accurate tracking of each student's development, considering their unique educational needs and potential. This enables timely adjustments to educational plans, fostering not only improved academic outcomes but also the comprehensive development of students, including the cultivation of self-regulation skills, critical thinking, and adaptability to new learning environments.

The essence of competency-based learning lies in integrating theoretical knowledge with practical skills that students can effectively apply in daily life. The primary goal of school education within this approach is to prepare students for successful adaptation and functioning in a complex and dynamic world, equipping them with essential competencies needed to tackle real-life challenges. This includes fostering skills such as critical thinking, independent decision-making, problem-solving, communication, collaboration, and adaptability to new conditions.

This educational objective involves not only the transfer of information but also the creation of conditions for engaging and motivating learning, where knowledge takes on a more practical and applied significance. The learning process is structured to encourage students to actively acquire and use knowledge in various contexts, promoting their personal and professional growth. This approach does not diminish the importance of theoretical knowledge; on the contrary, it integrates knowledge into the context of real-life situations and tasks, fostering the ability to apply it effectively in practical scenarios.

Such an approach cultivates a lasting interest in learning, as students recognize the practical value of the knowledge and skills acquired, which stimulates them toward further independent development and deepening of their competencies. As a result, competency-based learning enables students not only to absorb the educational material effectively but also to apply their knowledge successfully in real life, a key aspect for their continued education and professional development.

2. Analysis of scientific sources

A review of scholarly sources shows that the concept of competence has been explored by both European and domestic scholars, including F. Weinert, M. Wick, J. Goody, J. Delors, S. Hamilton, J. Carson, R. Kegan, J. Coolahan, D. McClelland, W. Moser, T. Oates, J. Perret, J. Raven, D. Reichen, L. Salganik, M. Stecher, K. Sturgis, H. Hallasch; as well as O. Antonova, L. Maslak, N. Bibik, S. Bondar, S. Vitvitska, N. Volkova, M. Holovan, O. Dubaseniuk, I. Zymnia, I. Zyazyun, V. Kalney, O. Marushchak, O. Pometun, H. Selevko, N. Sydorchuk, Y. Tatur, A. Khutorsky, F. Sharipov, S. Shyshov, among others.

The concept of competence is explored in the scientific literature from various approaches and perspectives, reflecting its multidimensional nature. It encompasses different aspects of knowledge, skills, abilities, and value orientations that enable an individual to act effectively in specific situations. In pedagogical theory, competence is seen not only as the level of knowledge acquisition in a particular field but also as the ability to apply this knowledge practically to solve specific tasks.

From a philosophical perspective, competence is associated with personal self-realization and the capacity to integrate knowledge within social and professional contexts. In psychological research, competence is often examined through the development of cognitive and emotional skills that enable an individual to adapt to new conditions and cultivate critical thinking.

From the standpoint of modern didactics, competence includes not only theoretical knowledge but also the ability to apply it effectively in various real-life situations, which is essential for forming a successful personality. This concept is also closely linked to the notion of lifelong learning, as it implies continuous development and enhancement of professional and social skills.

The issue of shaping a competent personality within the framework of school education has become the subject of in-depth and multifaceted research conducted by a number of international organizations, such as UNESCO, UNICEF, UNDP, the Council of Europe, the Organisation for Economic Co-operation and Development, the International Department of Standards, and others. These studies view competence as a new indicator of an individual's education, where the focus shifts from the accumulation of knowledge, skills, and abilities to the individual's capacity to act effectively in various life and professional contexts. The primary attention is not merely on theoretical knowledge but on the practical outcomes of learning, which manifest through the individual's ability to solve complex problems, adapt to changes, and act productively in conditions of uncertainty. In this context, competence is seen as an integrative characteristic that includes cognitive, emotional, and behavioural components.

Today, many countries are implementing national development programs for society, a key part of which is the reform of educational systems based on a competency-based approach. This means not only improving teaching methods

but also transforming curricula to promote the development of students' ability for independent learning, critical thinking, teamwork, and creative problem-solving. Such an approach is strategically important in the context of global changes occurring in the labour market and in society at large, ensuring that new generations are prepared for the challenges of the modern world.

3. The history and contemporary significance of competency assessment

The competency-based approach to learning began to be explored in the 1970s, with one of its earliest theorists being American psychologist David McClelland. He introduced the concept of "competence" as an alternative to traditional indicators of intelligence, such as IQ, arguing that success in professional activities depends on specific competencies rather than solely on academic knowledge (McClelland, 1973).

According to the Dictionary of Foreign Words, competence means being informed, knowledgeable, and authoritative (Morozov–Shkaraputa eds., 2000, p. 282).

The Law of Ukraine "On Higher Education" provides the following definition: "Competence is a dynamic combination of knowledge, skills, practical abilities, modes of thinking, professional, worldview, and civic qualities, as well as moral and ethical values, which determine an individual's ability to successfully engage in professional and further educational activities and is the result of education at a certain level of higher education" (Article 1.1.13) (URL1).

Competence, as a characteristic, is understood in the context of "being competent", meaning: 1) someone with sufficient knowledge in a particular field; well-informed; resourceful; based on knowledge; qualified; 2) someone with specific authority; having full rights and powers – as used in the explanatory dictionary of the Ukrainian language (Bilodid ed., 1973, p. 250).

The concept of competence is considered by scholars from various perspectives. Among the key views, O. M. Marushchak highlights the following: being informed, knowledgeable, authoritative; an integrated (general) ability of an individual to successfully (qualifiedly) perform activities; readiness for action; a personal quality (a set of qualities); possessing relevant competence; an integral characteristic of the individual; a combination of knowledge, skills, and abilities, norms, emotional-value attitudes, and reflection; a result-oriented characteristic of education; educational outcomes, etc. The essential components of competence are defined as knowledge, skills, abilities, experience, personal values, and attitudes toward activity in a particular field (Marushchak, 2016).

Competencies, according to scholars, serve as indicators that allow assessing an individual's readiness to perform specific tasks, promote personal development, and contribute to productive participation in social life. Acquiring these

competencies enables individuals not only to adapt to the demands of modern society and the information space but also to actively engage in further education, self-improvement, and professional activities in the ever-changing labour market. Competencies play a key role in shaping an individual's ability to think critically, make independent decisions, solve problems, and communicate effectively.

At the same time, researchers' approaches to defining the term "competence" remain ambiguous. Some scholars equate competence with competencies, viewing them as an integration of knowledge, skills, abilities, and practical activity. Others believe that competence is an independent psychological and social phenomenon, which includes not only cognitive and practical components but also motivational, value-based, and emotional aspects of the individual. Therefore, competence can be seen as a complex characteristic of a person, ensuring effective functioning in various life contexts.

J. Raven believes that the main components of competence are:

1. Intrinsically motivated characteristics related to the system of personal values. These include qualities such as initiative, leadership, direct interest in the mechanisms of how organizations and society work in general, as well as thoughts about how these mechanisms may affect the individual. All of these qualities depend on the presence of specific knowledge – in contrast to outdated, general, non-specialized knowledge often offered by most educational programs today.
2. Ideas and expectations related to the functioning mechanisms of society and the role of the individual within it. This includes individuals' perceptions of themselves and the role they play in the activities of the organization (Yermakov, 2005, p. 140).

In pedagogy, measurement began to gain popularity in the 1920s–1930s under the influence of developments in physiological and psychological measurement methods, including testing techniques. These innovations significantly changed approaches to assessing educational outcomes, contributing to the emergence of standardized tests to objectively measure students' knowledge and skills. As psychological science developed, the focus shifted to studying cognitive processes and personal characteristics, leading to a more comprehensive interpretation of the assessment processes.

To measure students' competencies, various approaches and methodologies are used, based on research in the fields of pedagogy, psychology, and didactics. This topic has been studied by many researchers, which has led to the development of scientifically grounded tools for assessing not only academic knowledge but also practical skills and key competencies. The most common methodologies include standardized tests, portfolios, self-assessment techniques, and observations of students' behavioural and cognitive manifestations during learning.

These approaches allow for a deeper and more objective assessment of students' mastery of the educational material, their ability to apply knowledge in practice, and help identify potential areas for development and correction. Scientific research in this field continues to actively develop, opening new prospects for improving methods of measuring competencies in modern education.

One of the key figures in the study of students' competencies is Brian M. Stecher and Laura S. Hamilton from the RAND Corporation. Their work emphasizes interpersonal and internal competencies such as communication and resilience, and includes recommendations for developing practical and qualitative tools to measure these competencies (Stecher–Hamilton, 2014).

Another important researcher in this field is Aaron Redman and his colleagues, who developed a structure of key competencies for sustainable development. This structure is used in many studies to assess competencies in the field of sustainable development and represents a significant contribution to the broader field of pedagogical research (Redman–Wiek–Barth, 2021).

Also, Sturgis from the International Association for K-12 Online Learning has researched the implementation of competency-based approaches in school systems. His work describes the process of transitioning to a competency-oriented learning system and emphasizes the importance of continuous improvement and innovation in this area (Sturgis, 2015).

These researchers and their works provide valuable resources for a deeper understanding of the methodology and practice of measuring students' competencies in various educational contexts. Their research contributes to the improvement of assessment methods, allowing both cognitive and practical aspects of learning to be considered, which is crucial for the modern educational process.

Among scholars who have made significant contributions to researching the measurement of students' competencies, representatives of the Ukrainian scientific school stand out. They are actively developing and adapting modern approaches to competency-based assessment, taking into account the peculiarities of the national education system and international trends. Research by Ukrainian scientists focuses on integrating the theoretical foundations of the competency approach with practical methodologies for its implementation in the educational process, an important step toward improving education quality and successfully adapting students to the demands of modern society.

S. Martynenko and I. Novyk, in particular, focused on using diagnostic tasks to measure educational competencies in younger schoolchildren, developing practically-oriented diagnostic tasks based on life stories to check the formation of key, subject-specific, and interdisciplinary competencies in primary school students (Martynenko–Novyk, 2015).

The results of these studies indicate the active involvement of Ukrainian scholars in the study of the issue of assessing students' competencies. They focus both on the theoretical aspects related to the definition of the conceptual foundations of the competency-based approach and on the development of practical tools for its implementation in the educational process. Ukrainian researchers are creating methodological approaches and tools that allow for the objective measurement of the level of development of key competencies in students. These developments contribute to the improvement of assessment quality, providing teachers and administrators with the opportunity to better understand the individual needs of students and to adjust the educational process towards developing those competencies that are important for their future successful integration into society.

Measurement is understood as an activity that allows for the quantitative characterization of the studied phenomenon and its objective comparison with other similar phenomena. Therefore, measurement is not just assigning a number to a certain educational phenomenon or its property, but a process that allows for quantitative comparison. In other words, the methods of measurement are those research or practical procedures whose goal is to measure in the above sense or that include measurement as an integral part (Ágoston–Nagy–Orosz, 1971).

Diagnostic tasks are appropriate for testing the formation of educational competencies in younger schoolchildren, as they enable the objective measurement of a child's learning competencies. Diagnostic methods can be considered effective if they "indicate the individual characteristics of each child (detection); outline the problem (analysis); help develop a successful action plan and assess it (intervention)" (Martynenko–Oskolova, 2014, p. 64). It should be noted that "the teacher's task is to prepare their students for the challenges of life, which includes readiness. And this readiness includes many things, but, first and foremost, keeping up with innovations" (Pevse–Molnar–Pavlovych, 2023, p. 975).

These principles are embedded in the foundation of the State Standard of Ukraine, which defines the key competencies formed in the process of acquiring full general secondary education. The document outlines the need for a comprehensive approach to education aimed at the development of both theoretical knowledge and practical skills necessary for successful adaptation in modern society. An important aspect of the standard is its orientation towards a competency-based approach, which ensures not only the acquisition of knowledge but also the formation of students' ability to apply them in real-life situations. All of this is to be ensured by the key competencies, namely:

- Fluency in the state language;
- Ability to communicate in native (if different from the state language) and foreign languages;
- Mathematical competence;

- Competence in the natural sciences;
- Innovativeness;
- Environmental competence;
- Information and communication competence;
- Lifelong learning;
- Civic and social competencies;
- Cultural competence;
- Entrepreneurship and financial literacy (URL1).

The key role of innovation in modern educational standards is emphasized by its connection to openness to change and adaptability to rapid transformations. Contemporary competency measurement methods contribute to this quality development by providing students with tools for creative and critical thinking. Such assessments not only evaluate knowledge but also support the development of an innovative approach to learning and activity.

The experience of many European countries, which have focused on defining, selecting, and implementing key competencies, indicates a growing trend towards incorporating competency-based approaches into educational programs and teaching technologies. This approach is becoming a primary tool for improving education quality, as it fosters the ability of students to solve real-world problems, think creatively, and apply knowledge in various life situations.

S. Martynenko advocates for using diagnostic tasks to assess the formation of learning competencies in younger students, enabling objective measurement of individual competencies. Within a competency-based approach, evaluating student achievements takes into account not only academic results but also the development and mastery of key competencies. This provides a more comprehensive evaluation of educational progress and contributes to developing the necessary skills and knowledge for the modern world (Martynenko–Oskolova, 2014).

The challenge of controlling and assessing knowledge, skills, and competencies in education has always been a central focus of researchers. Measuring competencies is a complex process that requires multifaceted and comprehensive analysis. The structure, organization, and execution of these studies are aimed at ensuring valid and statistically correct conclusions about the abilities of the target population, providing valuable insights for educational policies and schools.

Forming educational competencies as key learning outcomes requires clear standardization. This involves defining specific competencies, describing their content, and developing tools for assessment (Baranovska, 2008, p. 417). An essential aspect of this process is the creation of measurement materials that allow for objective and valid evaluation of student achievements. To achieve this, standardized evaluation systems must be implemented to ensure reliability, comparability of results across students, schools, and regions.

This approach ensures consistency in understanding educational outcomes and contributes to improving the quality of the learning process. A comprehensive approach to assessing competencies helps identify trends in student skills and knowledge development, which is crucial for making evidence-based educational decisions. The use of scientifically grounded methods ensures the accuracy of results, which can be used to adjust educational programs, improve teaching quality, and refine the school system.

A particular focus is placed on developing tools for measuring competencies that align with international standards and applying statistical methods to analyse data. These methods provide reliable and representative results that can be used to compare competency levels among different student groups and educational institutions.

Thus, competency-based assessment is a critical component of modern education systems, helping identify strengths and weaknesses in the educational process and providing key data for decision-making aimed at its improvement. Furthermore, through measurement, not only the level of acquired knowledge is assessed, but also other aspects of student progress, such as psychological formations, behaviour, and activities.

Feedback is one of the key factors in utilizing and assessing competency measurement results. This feedback allows results to be used by schools, teachers, and even parents, for example, to interpret data as early warnings regarding a specific student. The development and transformation of the system are also crucial, as such a complex system cannot be created instantaneously.

Three elements are particularly important during the measurement of competencies. The first is the introduction of a student identifier, which allows for tracking the individual progress of each student's performance over time. The second, equally important factor, is a set of tools that provides schools with the ability to analyse their own data, conducting analyses that cannot be done by external parties. Centralized assessment can process only a small portion of the vast amount of data, which may contain a wealth of valuable information for each educational institution.

The third important factor is what is known as comparison, which briefly shows educational institutions how their results measure up against similar schools. This allows schools to not only evaluate their own effectiveness but also identify potential paths for improving the quality of the educational process.

Typically, competency measurement for students involves test tasks that not only aim to meet educational requirements but also to solve real-world problems and situations that students might encounter in everyday life. These tests assess not only subject knowledge but also specific competencies and skills required to perform tasks effectively in various contexts.

It is important to note that measurement primarily pertains to the external form of student activity, specifically those aspects that can be documented. This

requires appropriate means of recording, proper assessment methods, and tasks that match the students' age group. It is also crucial to ensure contextual conditions that support accurate competency measurement, as this enables obtaining an objective picture of students' learning achievements and development. Thus, well-organized assessment can not only serve as a control tool but also as a key means of fostering and developing essential competencies within the educational process.

As previously mentioned, the process of recording results is an important aspect of assessment; however, undoubtedly, the most critical stage is the proper preparation for measurement. This preparation includes not only the development of appropriate test tasks but also the determination of the assessment's objectives, which allows for clearly defining success criteria and ensuring the objectivity of the results.

At this stage, it is important to take into account the specifics of the learning material, the age characteristics of the students, and the context in which the assessment is conducted. Additionally, it is necessary to develop a methodology that ensures accurate measurement not only of subject knowledge but also of key competencies that reflect the level of student preparation.

It is also important to plan for pilot testing, which will allow for the identification of potential problems in the assessment process and enable the adjustment of methods when necessary. Clear organization of the preparatory stages of measurement creates conditions for reliable and objective assessment, which, in turn, contributes to building students' confidence in their abilities and motivating them to learn.

Thus, effective preparation for measurement is the key to a successful assessment process and an essential element in the development of students' competencies. We outline the following stages of competency measurement:

- **Goal setting and planning:** At the initial stage, it is important to clearly define the goal of the measurement. This may involve questions such as which specific levels of knowledge and skills in a particular subject should be assessed, or how students demonstrate progress compared to previous years. The goal-setting should be specific, measurable, achievable, relevant, and time-bound (SMART), which will allow for an effective structure for the subsequent stages.
- **Selection of measurement tools:** Various methods and tools can be used to implement the measurement. Recently, computer technologies are increasingly being applied, allowing for interactive assessment. The choice of measurement tools should be appropriate for the goal of the assessment and take into account the age characteristics of the students, ensuring the most reliable results.
- **Conducting the assessment:** At this stage, the competencies of the students are directly measured using the selected assessment tools. It is

important to provide a comfortable environment for the students during the assessment, as this will contribute to the objectivity of the results obtained.

- **Analysis and evaluation of data:** After collecting the information, it is necessary to analyse the obtained data to determine the students' level and progress. The assessment should be reliable, objective, and transparent, which is critically important for achieving the measurement goals. It is essential to consider both qualitative and quantitative indicators to form a comprehensive understanding of the students' academic achievements.
- **Feedback:** Based on the results of the measurement, it is necessary to provide students with feedback, which will allow them to recognize their achievements, as well as identify their strengths and areas that need improvement. Feedback is an important element in the learning process, as it helps students adjust their learning strategies and form a positive attitude toward further development of competencies.

The process of setting priorities among competencies should be based on two key factors: the adequacy of the measures used to achieve the defined goal and the complexity of implementing new measurement methods.

Adequacy is assessed based on the number of existing measures, their practical applicability for educators, and the technical quality in relation to the set goals. It is also necessary to consider how these measures meet the current demands of the educational process and whether they contribute to the development of key competencies in students. The complexity of developing new measurement tools is determined by the depth of researchers' understanding of the competency structure and their awareness of measurement strategies. Many experts who have expressed their views on this matter emphasize the need to focus on competencies for which fewer measurement tools exist. They also note that developing such tools is likely not too complex, opening up opportunities to implement new, more effective approaches to assessing students' academic achievements. Thus, a systematic analysis of existing measures, consideration of their adequacy, and assessment of the complexity of developing new measurement methods are necessary conditions for optimizing the competency assessment process and ensuring their effectiveness in the educational environment. Another important factor when setting priorities for implementation is educational effectiveness, i.e., the degree to which a competency is considered changeable and potentially impactful in the educational environment, as well as the degree of its relevance and importance for educators and others concerned with the future of students.

Competency-based learning is an innovative pedagogical approach focused on developing students' abilities, skills, and knowledge in the process of school education. Within this educational model, curricula and the educational process are structured around key competencies that have practical applications in

everyday life, providing students with a broad range of opportunities for their personal and professional development. These competencies are not limited to professional knowledge and skills but also include more general skills such as critical thinking, problem-solving, effective communication, and teamwork. The development of such skills is crucial, as they form the foundation for students' successful adaptation to the challenges of a modern, dynamic, and complex world.

Competency-based learning also contributes to the formation of students as active participants in the learning process, capable of making independent decisions, critically analysing information, and interacting with others. Thanks to this approach, students gain not only knowledge but also practical skills that they can effectively apply in various areas of life, including professional activities, social relations, and personal development. Competency-based learning not only prepares students for solving current problems but also forms their ability to engage in lifelong learning, which is critically important in an ever-changing world. This educational model promotes the creation of a flexible, adaptive, and innovative educational environment that supports the development of students as well-rounded individuals (Stecher–Hamilton, 2014, p. 15).

Competency measurement results can serve as a powerful motivating factor for students, as they clearly demonstrate the importance of real skills and their practical application in everyday life. Such an assessment emphasizes the value of competencies that go beyond traditional knowledge and promotes the development of practical abilities with direct application in various spheres of activity. When students gain a clear understanding of how their knowledge and skills can be used in real situations, it motivates them to engage more actively and consciously in learning. They begin to realize that learning is not just a formal process but a path to achieving specific goals and solving practical problems.

This awareness can lead to increased student motivation, interest in subjects, and a greater willingness to take responsibility for their own learning process. Thus, competency measurement not only assesses learning outcomes but also shapes a positive attitude toward learning, boosting students' self-esteem and confidence in their abilities. Therefore, systematic competency assessment fosters the formation of an active life position in students, preparing them for continuous development and self-improvement in the dynamic modern world.

It is worth noting that competency measurement is an important stage not only in secondary education but also in higher education. Nowadays, measurement has become a widespread method. There are several examples of competency assessment in higher education. One such example is a study conducted in the spring of 2019 at two higher education institutions in Transcarpathia: the Ukrainian-Hungarian Educational-Scientific Institute of Uzhhorod National University and among students of the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of

Higher Education. The aim of the study was to assess the reading and text comprehension competencies of the youth participating in the program based on real empirical data. Based on the obtained results, researchers found that while school education in the native language focuses on the mechanical memorization of grammatical knowledge and spelling rules, the level of text comprehension among school students and adults remains low (Beregszászi–Csernicskó, 2021, pp. 55–56). First-year students at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education in 2022 also had the opportunity to participate in the measurement process. However, since the institution educates students with different native languages, it was necessary to provide access to tests that were available in both Ukrainian and Hungarian. For this reason, the PISA 2000 tests were chosen (URL2). The PISA Project (Programme for International Student Assessment), under the auspices of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), is an international project that assesses the academic competencies of students from many countries and determines their readiness for life in modern society. This large-scale process studies the skills of 15-year-old students, but it can also be useful for measuring the reading competence of first-year students aged 16–17 studying in Transcarpathia... The presented data indicates some difficulties, and these measurements are undoubtedly necessary in higher education (Beregszászi et al., 2023, p. 28).

In their works, Brian M. Stecher and Laura S. Hamilton emphasize the importance of measuring interpersonal competencies. Measuring interpersonal competencies (e.g., communication, collaboration) raises some additional challenges. Many of these competencies involve explicit behaviours, and the process of developing an assessment is similar to the process described for achievement testing. First, the domain is clearly described. Then, a subset of behaviours is selected for assessment. The idea of a test item is replaced by a performance situation (e.g., a recorded voice says, “I have lost my car keys. Can you help me?”), and the respondent has to answer appropriately. The performance aspect adds complexity to the administration and scoring of the assessment, but the process is similar to the achievement example in most other respects. On the other hand, those interpersonal competencies that are not obviously observable (e.g., empathy) present new challenges. For these, we direct the reader to the next section on measuring intrapersonal competencies; the situations are quite similar (Stecher–Hamilton, 2014, p.12).

The need for more accurate definition of the results obtained during the learning process has long driven researchers and practicing educators to develop advanced measurement methods. In the context of modern education, measurement has become an integral tool for assessing students’ academic achievements.

Systematic analysis of learning outcomes not only allows tracking the level of knowledge acquisition but also identifies individual gaps in the learning process, which, in turn, contributes to more effective planning of educational trajectories. Today, the measurement of learning outcomes covers a wide range of tools and methods that allow for an objective assessment of both knowledge and practical skills. This makes it a key element of the education system, providing not only formal evaluation but also fostering critical thinking, independence, and other important competencies necessary for students' successful integration into society. The necessity of measuring competencies in school-aged children is indisputable, as adequate assessment and feedback significantly contribute to the effectiveness of the learning process and personal development of students. It is important to emphasize that measurement should serve as a supportive tool that stimulates students to learn, motivates them to achieve, and promotes their development, rather than simply ranking or selecting them.

4. Conclusion

Competency assessment not only informs about the level of effectiveness but also serves as a tool for identifying interconnections, allowing for a deeper understanding of the mechanisms that determine effectiveness. Through data analysis, it is possible not only to assess students' achievements but also to identify factors influencing this process, such as educational methods, socio-economic conditions, or individual student characteristics. This approach contributes to the development of an evidence base for further improving educational strategies and programs, as it enables identifying key patterns and causes of varying levels of achievement. Thus, competency assessment becomes an important tool not only for monitoring results but also for building scientifically grounded educational interventions aimed at improving the quality of the educational process and ensuring equal opportunities for all students. From a scientific perspective, measuring competencies acts as a crucial mechanism that helps improve the quality of education, stimulates the development of students, and prepares them for real-life challenges. The measurement system should focus on developing not only knowledge but also key skills that will ensure successful adaptation in a changing social environment. Thus, the proper implementation of assessment methods can significantly improve educational outcomes and prepare students for active participation in social life. Therefore, the proper implementation of assessment methods can significantly improve educational outcomes, ensuring more active student participation in social life. The conclusions drawn from competency assessment become the foundation for further research, improvement of curricula, and adaptation of teaching methods to meet students' needs in the

modern world. As a result, competency-based assessment has the potential to not only enhance the effectiveness of the educational process but also foster the formation of a more resilient and adaptive society capable of innovation and change.

Література

1. Барановська Олена 2008. Контроль та перевірка навчальних досягнень учнів. В: Кремень Василь голов. ред. *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер, с. 417–418.
2. Білодід Іван гол. ред. 1973. *Словник української мови в 11 томах. Том 4 (І–М)*. Київ: Наукова думка.
3. Єрмаков Іван 2005. *Життєва компетентність особистості: від теорій до практики*. Запоріжжя: Центріон.
4. Мартиненко Світлана – Новик Ірина 2015. Застосування діагностичних завдань у процесі вимірювання навчальних компетентностей учнів початкової школи. *Педагогічний процес: теорія та практика* 1–2: с. 101–107.
5. Мартиненко Світлана – Осколова Мар'яна 2014. *Вивчення особистості молодшого школяра засобами педагогічної діагностики*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
6. Марущак Олександра 2016. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка* 11: с. 97–108.
7. Морозов Сергій – Шкарапута Людмила гол. ред. 2000. *Словник іншомовних слів*. Київ: Наукова думка.
8. Певсе Андрея – Молнар Грета – Павлович Юдіта 2023. Використання інформаційних технологій у професійній діяльності педагога. *Актуальні питання у сучасній науці* 12/18: с. 970–980.
9. Ágoston György – Nagy József – Orosz Sándor 1971. *Méréses módszerek a pedagógiában*. Budapest: Tankönyvkiadó.
10. Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2021. Szövegértési kompetencia-mérés a magyar nyelven tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Csernicskó István – Kozmács István szerk. *Kétnyelvűség – oktatás – nyelvmenedzselés. Írások, tanulmányok Vančo Ildikó születésnapjára*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. 53–66. o.
11. Beregszászi Anikó – Dudics Lakatos Katalin – Hires-László Kornélia – Pősze Andrea 2023. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola első évfolyamos hallgatóinak körében végzett szövegértési kompetenciavizsgálat eredményeiből. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 2/1: 26–43. o. https://doi.org/10.58423/2786-6726/2023-1-26-43
12. McClelland, David C. 1973. Testing for competence rather than for "intelligence". *American Psychologist* 28/1: pp. 1–14. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0034092
13. Redman, Aaron – Wiek, Arnim – Barth, Matthias 2021. Current practice of assessing students' sustainability competencies: a review of tools. *Sustainability Science* 16: pp. 117–135. https://doi.org/10.1007/s11625-020-00855-1
14. Stecher, Brian M. – Hamilton, Laura S. 2014. *Measuring Hard-to-Measure Student Competencies. A Research and Development Plan*. Santa Monica: RAND Corporation.

15. Sturgis, Chris 2015. *Implementing Competency Education in K–12 Systems: Insights from Local Leaders*. International Association for K–12 Online Learning – CompetencyWorks.
16. URL1: Закон України «Про вищу освіту», № 37–38, ст. 2004, 2014. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (Дата звернення: 08.10.2024).
17. URL2: *PISA 2018. Összefoglaló jelentés*. Oktatási Hivatal, 2019. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2018_v6.pdf (Letöltés dátuma: 11.10.2024).

References

1. Baranovska, Olena 2008. Kontrol ta perevirka navchalnykh dosiahnen uchniv [Control and evaluation of student learning achievements]. In: Kremen, Vasyl ed. *Entsyklopediia osvity*. Kyiv: Yurinkom Inter, s. 417–418. (In Ukrainian)
2. Bilodid, Ivan ed. 1973. *Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. Tom 4 (I–M)* [Dictionary of the Ukrainian Language in 11 Volumes. Volume 4 (I–M)]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
3. Yermakov, Ivan 2005. *Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky* [Life Competence of the Individual: From Theories to Practice]. Zaporizhzhia: Tsentrion. (In Ukrainian)
4. Martynenko, Svitlana – Novyk, Iryna 2015. Zastosuvannia diahnostychnykh zavdan u protsesi vymiriuvannia navchalnykh kompetentnostei uchniv pochatkovoi shkoly [The use of diagnostic tasks in measuring the educational competencies of primary school pupils]. *Pedahohichnyi protses: teoriia ta praktyka* 1–2: s. 101–107. (In Ukrainian)
5. Martynenko, Svitlana – Oskolova, Mariana 2014. *Vyvchennia osobystosti molodshoho shkoliara zasobamy pedahohichnoi diahnostyky* [Studying the Personality of Junior Schoolchildren through Pedagogical Diagnostics]. Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. (In Ukrainian)
6. Marushchak, Oleksandra 2016. Poniattia kompetentnosti u pedahohichnii diialnosti [The concept of competence in pedagogical activity]. *Kreatyvna pedahohika* 11: s. 97–108. (In Ukrainian)
7. Morozov, Serhii – Shkaraputa, Liudmyla eds. 2000. *Slovnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of Foreign Words]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
8. Pevse, Andrea – Molnar, Hreta – Pavlovych, Yudita 2023. Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti pedahoha [The use of information technologies in the professional activity of teachers]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi* 12/18: s. 970–980. (In Ukrainian)
9. Ágoston, György – Nagy, József – Orosz, Sándor 1971. *Méréses módszerek a pedagógiában* [Measurement Methods in Pedagogy]. Budapest: Tankönyvkiadó. (In Hungarian)
10. Beregszászi, Anikó – Csernicskó, István 2021. Szövegértési kompetencia-mérés a magyar nyelven tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták és főiskolások körében [Reading comprehension competency assessment among Hungarian-speaking university and college students in Transcarpathia]. In: Csernicskó, István – Kozmács, István eds. *Kétnyelvűség – oktatás – nyelvmenedzselés. Írások,*

tanulmányok Vančo Ildikó születésnapjára. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. 53–66. o. (In Hungarian)

11. Beregszászi, Anikó – Dudics Lakatos, Katalin – Hires-László, Kornélia – Pősze, Andrea 2023. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola első évfolyamos hallgatóinak körében végzett szövegértési kompetenciavizsgálat eredményeiből [Results of a reading comprehension competency study among first-year students at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education]. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 2/1: 26–43. o. https://doi.org/10.58423/2786-6726/2023-1-26-43 (In Hungarian)
12. McClelland, David C. 1973. Testing for competence rather than for "intelligence". *American Psychologist* 28/1: pp. 1–14. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0034092
13. Redman, Aaron – Wiek, Arnim – Barth, Matthias 2021. Current practice of assessing students' sustainability competencies: a review of tools. *Sustainability Science* 16: pp. 117–135. https://doi.org/10.1007/s11625-020-00855-1
14. Stecher, Brian M. – Hamilton, Laura S. 2014. *Measuring Hard-to-Measure Student Competencies. A Research and Development Plan*. Santa Monica: RAND Corporation.
15. Sturgis, Chris 2015. *Implementing Competency Education in K–12 Systems: Insights from Local Leaders*. International Association for K–12 Online Learning – CompetencyWorks.
16. URL1: Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"], № 37–38, st. 2004, 2014. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (Accessed: 08.10.2024). (In Ukrainian)
17. URL2: *PISA 2018. Összefoglaló jelentés* [PISA 2018. Summary Report]. Oktatási Hivatal, 2019. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2018_v6.pdf (Accessed: 11.10.2024). (In Hungarian)

A competence-based approach in linguistic research: theoretical foundations, assessment methods, and digital technologies

Erzsébet Bárány, PhD, associate professor. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. University of Nyíregyháza, Institute of Linguistics and Literature, associate professor. barany.erzsebet@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8395-5475.

Andrea Pősze, candidate of pedagogical sciences, associate professor. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. University of Nyíregyháza, Institute of Linguistics and Literature, associate professor. pevse.andrea@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-0564-2307.

Competency-based assessment is an important tool for forming a comprehensive understanding of learners' progress and their educational achievements. In modern conditions, it acts as a holistic approach that encompasses various aspects of personality development. A key feature of competency-based assessment is its focus not only on academic knowledge but also on the ability to apply this knowledge in real-life situations, which forms the foundation for developing key competencies such as critical thinking, creativity, teamwork skills, and social and civic abilities.

The relevance of the competency-based approach in modern education is driven by increasing demands for preparing pupils who must not only possess knowledge but also be capable of adapting to rapidly changing social and professional conditions. This approach allows the assessment of not only academic achievements but also the ability of learners to apply the acquired knowledge in real-life situations, which is critical for their further development as competent individuals. It also highlights the importance of forming interdisciplinary competencies that help learners integrate into modern society and actively participate in addressing societal challenges.

The assessment system must adapt to the demands of modern society, considering new educational priorities such as the development of critical thinking, problem-solving abilities, teamwork, and digital literacy.

Implementing a competency-based approach in the educational process not only enhances the objectivity of assessment but also ensures the development of individualized educational trajectories that take into account each pupil's unique abilities and needs.

Thus, modern assessment goes beyond the traditional approach focused solely on evaluating knowledge. It becomes a tool for a comprehensive analysis of pupils' personal development, their ability to learn, adapt to new conditions, and participate in social life. This allows for a deeper evaluation of their educational achievements and lays the foundation for the further development of the education system towards creating a competent, socially active, and responsible generation.

Keywords: *assessment, competence, digital technologies, linguistic research, measurement.*

Компетентнісний підхід у мовознавчих дослідженнях: теоретичні засади, методи вимірювання та роль цифрових технологій

Барань Єлизавета, доктор філософії, доцент. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. Ніредьгазький університет, Інститут мовознавства та літератури, доцент. barany.erzsebet@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8395-5475.

Певсе Андрея, кандидат педагогічних наук, доцент. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. Ніредьгазький університет, Інститут мовознавства та літератури, доцент. pevse.andrea@kmf.org.ua ORCID: 0000-0002-0564-2307.

Метою статті є наукове обґрунтування перспектив компетентнісного оцінювання дітей шкільного віку як комплексного та багатоаспектного підходу в освітньому процесі. Таке оцінювання дозволяє виявити рівень сформованості ключових компетентностей учнів, на основі чого вчителі та батьки можуть отримати цілісну картину їхнього навчального прогресу. Це, у свою чергу, сприяє більш точному плануванню індивідуальних освітніх траєкторій, що дозволяє вчасно здійснювати коригувальні дії та підтримувати учнів, запобігаючи можливим академічним труднощам та відставанням. Компетентнісне оцінювання сприяє всебічному розвитку та формуванню ключових навичок, необхідних для успішної інтеграції в

сучасне суспільство. Актуальність теми полягає в тому, що компетентнісний підхід дозволяє не лише оцінювати знання учнів, але й виявляти рівень засвоєння ними практичних умінь і соціально значущих компетентностей, що мають вирішальне значення для їхнього подальшого навчання та особистісного розвитку.

Зважаючи на швидкий розвиток технологій та змінювані потреби суспільства, ключовими аспектами навчання є не тільки теоретичні знання, а й здатність учнів ефективно застосовувати ці знання в реальних життєвих ситуаціях. Завдяки компетентнісному оцінюванню можна визначити не лише академічні досягнення учнів, але й рівень їхніх навичок у вирішенні проблем, комунікації, критичному мисленні, а також у їхній здатності адаптуватися до нових умов та працювати в команді. Такий підхід дозволяє розвивати важливі соціальні та професійні компетентності, які є основою для подальшого успішного навчання й інтеграції в сучасний професійний та соціальний простір.

З давніх часів дослідники та педагоги-практики відчували потребу у вдосконаленні методів оцінювання, що дозволяють точніше визначати рівень засвоєння знань і навичок, отриманих у процесі навчання. Сучасний етап розвитку освіти характеризується тим, що вимірювання навчальних результатів стало не лише важливим компонентом освітнього процесу, але й невід'ємним інструментом для забезпечення об'єктивності та надійності оцінювання. Це дозволяє глибше аналізувати освітні досягнення та сприяє підвищенню якості навчання.

Враховуючи сучасні вимоги до освіти, система компетентнісного оцінювання дозволяє формувати індивідуальні підходи до навчання та допомагає врахувати специфіку кожного учня. Це дозволяє вчителям і педагогам своєчасно коригувати навчальний процес, забезпечуючи таким чином більш ефективне навчання та підвищення загального рівня знань та умінь. Зокрема, компетентнісне оцінювання підтримує розвиток критичного мислення, що є необхідним для адаптації учнів до постійно змінюваних умов, а також для формування в них умінь самостійно аналізувати, обирати оптимальні стратегії для розв'язання проблем та приймати відповідальні рішення в різних ситуаціях.

Отже, компетентнісне оцінювання виступає важливим інструментом для розвитку індивідуальних освітніх траєкторій, забезпечуючи гармонійний розвиток учнів, їхньої особистості та підготовку до подальшого життя в сучасному суспільстві, що характеризується швидкими змінами та новими викликами.

Ключові слова: *оцінювання, компетентність, цифрові технології, мовознавчі дослідження, вимірювання.*

Kompetenciaalapú megközelítés a nyelvészeti kutatásokban: elméleti alapok, mérési módszerek és digitális technológiák

Bárány Erzsébet, PhD, docens. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, főiskolai docens. barany.erzsebet@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8395-5475.

Pősze Andrea, a pedagógiai tudományok kandidátusa, docens. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, főiskolai docens. pevse.andrea@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-0564-2307.

A tanulmány célja a kompetenciaalapú értékelés perspektíváinak tudományos megalapozása, amelyet a nevelési folyamat komplex és többdimenziós megközelítéseként értelmezünk. Az ehhez hasonló értékelés lehetővé teszi a tanulók kulcskompetenciái fejlettségi szintjének meghatározását, amely alapján a pedagógusok és a szülők átfogó képet kaphatnak a diákok tanulmányi előrehaladásáról. Ez elősegíti az egyéni tanulási utak pontosabb megtervezését, időben biztosítva a szükséges korrekciós beavatkozásokat és támogatást, megelőzve az esetleges tanulmányi nehézségeket és lemaradásokat.

A kompetenciaalapú értékelés kiemelt jelentőséggel bír az iskoláskorú gyermekek fejlődése szempontjából, mivel hozzájárul a kulcskompetenciák és készségek kialakításához, amelyek elengedhetetlenek a sikeres társadalmi integrációhoz. A kompetenciák mérése és értékelése az oktatásban egyre nagyobb figyelmet kap, mivel a hagyományos értékelési módszerek nem minden esetben képesek pontosan tükrözni a tanulók valódi képességeit és fejlődésüket. A modern oktatási módszerek előtérbe helyezik azokat a készségeket, amelyek a folyamatosan változó társadalmi és gazdasági környezetben való helytálláshoz szükségesek, így a kompetenciaalapú értékelés elengedhetetlenné válik. Ennek keretében nem csupán az elméleti tudás ellenőrzésére kerül sor, hanem a gyakorlati alkalmazás, a problémamegoldó képesség, a kreativitás és az együttműködés készségeinek értékelése is hangsúlyt kap.

A tudományos és pedagógiai diskurzusban már régóta megfogalmazódott az igény olyan értékelési módszerek fejlesztésére, amelyek pontosabban mérik a tanulási folyamat során elsajátított ismereteket és készségeket. A modern oktatás fejlődési szakaszának egyik meghatározó jellemzője, hogy a tanulási eredmények mérése nem csupán az oktatási folyamat kulcsfontosságú eleme, hanem egyben elengedhetetlen eszköz is az értékelés objektivitásának és megbízhatóságának biztosítására. Ez lehetőséget teremt a tanulói teljesítmény mélyreható elemzésére, elősegíti az oktatás minőségének javítását és támogatja az egyéni tanulási utak kialakítását.

Kulcsszavak: *értékelés, kompetencia, digitális technológiák, nyelvészeti kutatás, kompetenciamérés.*

© Erzsébet Bárány, Andrea Pősze, 2025

УДК 32.019.5:316.77
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-65-76

Шугаєв Андрій, Мальченко Михайло

Політична комунікація і політична PR-комунікація: проблеми диференціації

1. Актуальність

У сучасному глобалізованому світі політична комунікація відіграє ключову роль у формуванні суспільної думки, мобілізації електорату та забезпеченні ефективного функціонування демократичних процесів. Одним із важливих аспектів цього явища є політична PR-комунікація, яка тісно пов'язана з політичною комунікацією, але водночас має низку специфічних характеристик, що зумовлюють необхідність її диференціації.

Політична комунікація охоплює широку сферу взаємодії між політичними суб'єктами, медіа та громадськістю, спрямовану на обмін інформацією, ідеями та цінностями. У свою чергу, політична PR-комунікація орієнтована переважно на управління іміджем політичних діячів, створення позитивного сприйняття їх діяльності та досягнення стратегічних цілей комунікації. Попри взаємопов'язаність цих понять, нечіткість меж між ними призводить до теоретичних та практичних ускладнень у дослідженні політичної комунікації як феномену.

У науковій літературі проблема диференціації політичної комунікації та політичної PR-комунікації досі залишається недостатньо вивченою. Відсутність чіткого розмежування між цими двома поняттями ускладнює аналіз їх природи, функцій і впливу на цільову аудиторію. Це, власне, створює труднощі для формування ефективних підходів до вивчення та регулювання політичних процесів у сучасному інформаційному просторі.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Сучасний підхід до комунікації фокусується не просто на передачі інформації, а на динамічному процесі спільного конструювання значень, що постійно оновлюються та адаптуються в соціальному контексті (Bakir, 2018; Шоріна, 2024). Ця зміна відображає складність соціальних взаємодій і взаємовпливів у сучасному світі. Таким чином, вищезгадана тенденція

суттєво трансформує політичну комунікацію, її стратегії, тактики та наслідки. У зв'язку з цим, постають питання, які стосуються обміну інформацією між державними установами та громадськістю. Дослідження зосереджені на принципах прозорості, достовірності та нейтральності в офіційному спілкуванні, а також на методах ефективного донесення урядових рішень до населення (Косар, 2018).

Стратегічну політичну комунікацію детермінують як маніпулятивну за своєю суттю, що використовує соціально-наукові методи для розуміння людської мотивації та поведінки. Це дозволяє ефективно формувати наративи та впливати на громадську думку, створюючи сприятливе середовище для урядової політики як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях (Bakir, 2018).

Політична комунікація – це взаємодійний процес обміну інформацією між політичними діячами, медіа та суспільством, який охоплює декілька напрямків: зверху вниз – від державних інституцій до громадян; горизонтально – між політичними акторами; і знизу вгору – від громадської думки до органів влади. Політична комунікація завжди відігравала рушійну роль у виборчих кампаніях та становленні політики. Однак із початку 1990-х років відбулися значні зміни, які суттєво вплинули на цей процес. Особливого значення набули післявоєнні тенденції в мас-медіа, які трансформувалися від традиційних форматів, таких як газети, радіо та телебачення, до нових цифрових платформ, зокрема інтернету (Norris, 2001). Ці зрушення вплинули на те, як політики, журналісти та громадськість взаємодіють між собою, змінюючи структуру політичної комунікації в сучасному світі.

3. Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження ключових аспектів політичної комунікації і політичної PR-комунікації, визначення їх спільних і відмінних рис, а також розробка критеріїв диференціації цих понять.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) з'ясувати сутність понять «політична комунікація» і «політична PR-комунікація»;
2) окреслити, як політична комунікація і політична PR-комунікація впливають на громадську думку, політичну активність та демократичні процеси;
3) виокремити критерії розмежування «політичної комунікації» і «політичної PR-комунікації».

4. Методи дослідження

Вибір методів дослідження зумовлений характером проблеми й поставленими завданнями: для порівняння теоретичних концепцій політичної комунікації і політичної PR-комунікації використано порівняльний аналіз, для виявлення ідеологічних і стратегічних наративів залучено дискурс-аналіз. Системний підхід уможливив розгляд політичної комунікації та політичної PR-комунікації як частин соціального і політичного середовища, що дозволяє зрозуміти їх взаємодію і вплив на суспільство.

5. Виклад результатів дослідження

Політичну комунікацію визначають як передачу повідомлень із політичним змістом. Вона охоплює продукування, поширення, обробку та вплив інформації як через мас-медіа, так і міжособистісно, у політичному контексті. Це включає аналіз медіа, вивчення політичних промов, діяльності тих, хто намагається вплинути на політичні процеси, а також формальні та неформальні розмови серед громадян. Медіа виконують роль мосту між урядом і суспільством, забезпечуючи зв'язок між політикою і громадянами, а також формуючи різні способи взаємодії цих груп. Відносини у політичній комунікації можуть будуватися на основі переконання, що реалізується через використання трьох риторичних засобів: емоцій (Pathos), етичних аргументів (Ethos) або логічних доказів (Logos) (Kiraç, 2022, с. 3).

Участь у політичному житті є важливим аспектом будь-якого демократичного суспільства, спрямованим на забезпечення його здорового функціонування. Центральну роль у цьому відіграє політична комунікація, яка об'єднує громадян, засоби масової інформації, уряд і зацікавлені групи, створюючи між ними зв'язок. Ця комунікація формує моделі взаємодії між політичними інституціями та окремими людьми. Інтернет значно спрощує взаємодію громадян із представниками влади, організацію політичних ініціатив, обговорення важливих тем і обмін знаннями про політичні питання. У свою чергу, ключові політичні суб'єкти отримують можливість ефективно взаємодіяти зі своїми громадянами через веб-простір. Таким чином, Інтернет стає новим каналом комунікації для передачі політичних повідомлень і отримання зворотного зв'язку від громадян (Barnes, 2003).

Англомовний інтернет-дискурс є важливим для сучасної політичної комунікації, оскільки формує унікальний простір для взаємодії між політичними суб'єктами та аудиторією. Ця комунікація має динамічний характер, поєднуючи інформаційний, інтерактивний і емоційний аспекти.

Політичні суб'єкти (уряди, політики, партії) використовують інтернет для інформування аудиторії про політичні події, законодавчі ініціативи та

інші актуальні питання. Прикладом є офіційні заяви, публікації в соціальних мережах та онлайн-пресконференції. Соціальні мережі, такі як Twitter, Facebook, і X (колишній Twitter), забезпечують платформи для активного обговорення політичних тем, залучення громадськості та формування суспільного порядку денного. Мережа інтернет дозволяє політичним рухам мобілізувати підтримку, поширюючи ідеї та заклики до дій через меми, відео чи хештеги.

Політична PR-комунікація зосереджена на управлінні іміджем, поширенні стратегічних наративів і створенні довіри до політичних суб'єктів. У межах інтернет-дискурсу це проявляється через:

- Брендинг політиків. Онлайн-присутність політиків формується через ретельно продуманий контент: візуальні матеріали, персоналізовані повідомлення та адаптацію до різних платформ. Наприклад, використання Instagram для демонстрації «людяного обличчя» політиків.
- Кризовий PR. У разі скандалів або негативного висвітлення політики використовують онлайн-ресурси для публічного вибачення або пояснення своїх дій. Прикладом є звернення до громадськості у форматі відеозвернень або публічних постів.
- Інформаційні кампанії. Через інтернет поширюються цілеспрямовані повідомлення, спрямовані на зміцнення лояльності або дискредитацію опонентів.

Під час своїх виступів Дональд Трамп часто використовував прийоми політичного PR для формування свого іміджу та впливу на громадську думку. Наприклад, у своїй інавгураційній промові 2017 року він заявив: «The forgotten men and women of our country will be forgotten no longer.» Це висловлювання мало на меті створити образ Трампа як захисника простих громадян, які раніше не отримували належної уваги від влади. Крім того, Трамп активно використовував соціальні мережі, зокрема Twitter, для прямого спілкування з громадськістю та просування своїх політичних меседжів, що є характерним для сучасних PR-стратегій.

Політична комунікація передбачає безпосередній обмін інформацією між політичними лідерами та громадськістю. Прикладом цього є виступи Вінстона Черчилля під час Другої світової війни, зокрема його промова 4 червня 1940 року, відома як «We shall fight on the beaches». У цій промові Черчилль звертався до британського народу, інформуючи про ситуацію на фронті та мобілізуючи націю до опору. Цей виступ є прикладом політичної комунікації, оскільки він спрямований на безпосереднє інформування та мотивування громадськості без використання PR-стратегій.

Попри відмінності у функціях і цілях, політична комунікація та політична PR-комунікація часто взаємопроникають у межах англомовного інтернет-дискурсу. Наприклад, офіційна заява уряду певної країни може виконувати як інформаційну, так і PR-функцію, залежно від контексту та цільової аудиторії. Ці аспекти викликають труднощі, які пов'язані з розмиванням меж між інформуванням і маніпуляцією. Політичні заяви репрезентують як факти, але насправді вони, за певних умов, мають приховані PR-цілі. У зв'язку з цим, в англомовному інтернет-дискурсі спостерігається тенденція поширення фейкових новин і дезінформації, що ускладнює відокремлення правдивої інформації від PR-стратегій.

Політична комунікація та політична PR-комунікація мають спільні риси, але різняться за цілями, функціями, методами та аудиторією. Розмежування між ними може бути здійснене за наступними критеріями: цільовою спрямованістю, функціональною роллю, тематичним контентом, аудиторією, методами й засобами впливу, ступенем відкритості, контекстом використання та кінцевим результатом.

Політична комунікація зосереджується на обміні інформацією між політичними акторами, медіа та громадськістю, прагнучи інформувати, дискутувати та формувати суспільний порядок денний. Натомість політична PR-комунікація спрямована на створення і підтримку позитивного іміджу політичних суб'єктів, акцентуючи увагу на впливі на емоції й поведінку аудиторії з метою досягнення конкретних стратегічних цілей.

Функціонально політична комунікація виконує інформаційну, просвітницьку та інтерактивну функції. Вона орієнтована на відкритий діалог і залучення суспільства до обговорення важливих тем. Політична PR-комунікація, натомість, виконує іміджеву, рекламну та маніпулятивну функції. Її головне завдання – формування вигідного сприйняття політичних акторів і управління громадською думкою.

Тематика цих двох форм комунікації також різниться. Політична комунікація орієнтована на об'єктивне висвітлення політичних подій, програм і ідей, що мають суспільну значущість. Натомість політична PR-комунікація акцентує увагу на персоналізованих висловлюваннях, які підкреслюють сильні сторони політичних акторів і мінімізують їх слабкі сторони.

Політична комунікація охоплює широку аудиторію, а саме громадян, журналістів, експертів і навіть політичних опонентів. Політична PR-комунікація адаптується до конкретних цільових груп, таких як молодь, бізнес, соціальні чи етнічні групи.

Політична комунікація використовує прозорі засоби, такі як публічні виступи, дебати, офіційні заяви та інформаційні кампанії. Політична PR-комунікація більше орієнтована на емоційний вплив, застосовуючи

медіаплани, візуальні матеріали, рекламні кампанії та емоційно забарвлений контент, який часто акцентує увагу на страхах або позитивних емоціях.

Політична комунікація прагне до прозорості та відкритого діалогу, тоді як політична PR-комунікація має прихований характер і включає елементи маніпуляції, наприклад, спін-докторинг або контрольований витік інформації. Контекст використання цих видів комунікації також різний. Політична комунікація зазвичай використовується для донесення змістовної інформації у таких контекстах, як вибори, обговорення законодавчих ініціатив чи міжнародні переговори. Політична PR-комунікація, навпаки, спрямована на підвищення популярності політичних суб'єктів, вирішення кризових ситуацій та зміцнення лояльності до політичного бренду.

Політична комунікація спрямована на формування обізнаності, обговорення та прийняття суспільно значущих рішень. Політична PR-комунікація зосереджується на підвищенні рейтингу, створенні позитивного іміджу та управлінні поведінкою аудиторії. Таким чином, хоча політична комунікація та політична PR-комунікація нерідко переплітаються, їх можна чітко розрізнити за цілями, функціями, методами впливу та кінцевими результатами.

Однією з основних функцій PR у політичних кампаніях є створення та поширення повідомлень, а саме розробка ключових тез, пресрелізів та інших матеріалів, які транслюють позиції та цінності політика до суспільства. Фахівці з PR тісно співпрацюють зі стратегами кампанії, щоб забезпечити послідовність повідомлень і їх відповідність загальним цілям кампанії.

Окрім створення повідомлень, PR-фахівці також відповідають за роботу зі ЗМІ для політичних кампаній, організовуючи інтерв'ю з журналістами, відповідаючи на запити від медіа та поширюючи історії через ЗМІ. Вони відіграють ключову роль у тому, щоб донести повідомлення політиків до громадськості через традиційні та соціальні медіа.

У цифрову епоху соціальні мережі стали важливою платформою для політичних кампаній. PR-фахівці відповідають за управління присутністю політика в соціальних мережах, створення та планування постів, взаємодію з підписниками, а також моніторинг і відповідь на коментарі та повідомлення.

Сприйняття інформації аудиторією залежить від способів символізації, які існують у суспільстві. Вплив політичної комунікації залежить від узгодження методів кодування та декодування повідомлень. Для належного розуміння інформації символічна система комунікатора має відповідати системі символів реципієнта. Ефективність політичної комунікації значною мірою залежить від правильності обраного методу кодування, зокрема від точності усталених жанрів, що мають смислову цінність для реципієнтів (Проноза, 2021, с. 78).

Політична комунікація є важливою складовою політичного процесу. Вона відбувається у різних формах — офіційній чи неофіційній, на різних майданчиках — державних чи приватних, і через різні засоби масової інформації шляхом створення та передавання політичних повідомлень як прямими, так і непрямими каналами. Політична комунікація охоплює політичні інститути, суб'єкти, медіа та громадян. Кожен акт політичного спілкування, ініційований партіями, зацікавленими групами або медіа, спрямований на громадян з метою інформування та впливу на них. Взаємодія між цими трьома групами є ключовою у політичній комунікації. Потоки комунікації рухаються у багатьох напрямках: від владних структур до громадян, горизонтально між політичними суб'єктами та медіа, і вгору від громадян та груп до політичних інституцій.

Політична комунікація і політична PR-комунікація можуть ефективно взаємодіяти, особливо в цифровому середовищі, де кордони між інформаційною взаємодією та PR-кампаніями часто розмиваються. Соціальні медіа, блоги та інші платформи дозволяють інтегрувати інформаційні повідомлення з елементами іміджевого просування, створюючи більш комплексну комунікацію, яка одночасно інформує та формує громадську думку.

6. Висновки й перспективи дослідження

Роль зв'язків з громадськістю у політичній сфері надзвичайно важлива. Від формування повідомлень і роботи зі ЗМІ до управління особистим брендом політика, PR суттєво впливає на сприйняття громадськістю певної інформації і, зрештою, на успіх політичної кампанії. Зі зростанням ролі PR у політиці стає дедалі важливішим для політиків тісно співпрацювати з PR-фахівцями для ефективного спілкування з громадськістю та досягнення своїх цілей.

Політична комунікація та політична PR-комунікація в англомовному інтернет-дискурсі є складними, але надзвичайно важливими феноменами. Їх взаємодія визначає сучасну політичну реальність, впливаючи на формування суспільної думки та політичних процесів. Для диференціації цих понять необхідно враховувати когнітивні, прагматичні, соціолінгвістичні й технологічні аспекти, які формують специфіку інтернет-дискурсу як медіаплатформи. Попри те, що політична комунікація та політична PR-комунікація мають різні цілі та підходи, їх симбіоз в інтернет-дискурсі значно підвищує ефективність взаємодії з громадськістю, поєднуючи інформування з активним формуванням іміджу і громадської думки. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні політичної комунікації і політичної PR-комунікації у різних соціокультурних контекстах.

Література

1. Косар Людмила 2018. *Комунікаційний інструментарій для державних службовців*. Київ.
2. Проноза Інна 2021. Роль політичних комунікацій у сучасному інформаційному просторі. *Науковий журнал «Політикус»* 3: с. 75–80. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-3.12
3. Шоріна Тетяна 2024. Комунікація як соціальне конструювання та її виміри (на основі досліджень Е. А. Візера). В: *Матеріали Всеукраїнського круглого столу «Співвідношення соціального-індивідуального у сучасних комунікативних процесах»*. Київ: Національний авіаційний університет, с. 115–117.
4. Bakir, Vian 2018. *Intelligence Elites and Public Accountability: Relationships of Influence with Civil Society*. London: Routledge.
5. Craig, Robert 1999. Communication theory as a field. *Communication Theory* 9/2: pp. 119–161. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.1999.tb00355.x
6. Kiraç, Ziya Kivanç 2022. Ideologies and Democracy: A Symbolic Approach. In: Chitadze, Nika ed. *Global Dimensions of Democracy and Human Rights: Problems and Perspectives*. Hershey: IGI Global, pp. 95–106. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-4543-3.ch003
7. Norris, Pippa 2001. Political Communication. In: Smelster, Neil J. – Baltes, Paul B. eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, pp. 11631–11640. https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/04364-3
8. Pearce, Barnett 1989. *Communication and the Human Condition*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

References

1. Kosar, Liudmyla 2018. *Komunikatsiinyi instrumentarii dlia derzhavnykh sluzhbovtsiv* [Communication Toolkit for Civil Servants]. Kyiv. (In Ukrainian)
2. Pronoza, Inna 2021. Rol politychnykh komunikatsii u suchasnomu informatsiinomu prostori [The role of political communications in the modern information space]. *Naukovyi zhurnal «Politicus»* 3: s. 75–80. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-3.12 (In Ukrainian)
3. Shorina, Tetiana 2024. Komunikatsiia yak sotsialne konstruiuvannia ta yii vymiry (na osnovi doslidzhen E. A. Vizera) [Communication as a social construction and its dimensions (based on the research of E. A. Wieser)]. In: *Materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu «Spivvidnoshennia sotsialnoho-indyvidualnoho u suchasnykh komunikatyvnykh protsesakh»*. Kyiv: Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, s. 115–117. (In Ukrainian)
4. Bakir, Vian 2018. *Intelligence Elites and Public Accountability: Relationships of Influence with Civil Society*. London: Routledge.
5. Craig, Robert 1999. Communication theory as a field. *Communication Theory* 9/2: pp. 119–161. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.1999.tb00355.x

6. Kiraç, Ziya Kivanç 2022. Ideologies and Democracy: A Symbolic Approach. In: Chitadze, Nika ed. *Global Dimensions of Democracy and Human Rights: Problems and Perspectives*. Hershey: IGI Global, pp. 95–106. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-4543-3.ch003
7. Norris, Pippa 2001. Political Communication. In: Smelster, Neil J. – Baltes, Paul B. eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, pp. 11631–11640. https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/04364-3
8. Pearce, Barnett 1989. *Communication and the Human Condition*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Політична комунікація і політична PR-комунікація: проблеми диференціації

Шугаєв Андрій, кандидат філологічних наук, доцент. Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра англійської філології та перекладу, доцент. shuhaievandrii@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0008-2259.

Мальченко Михайло. Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра германської філології та зарубіжної літератури, викладач. asedimiruna@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0288-8328.

Політична комунікація є складним процесом взаємодії між політичними суб'єктами, медіа та громадськістю, з метою обміну інформацією, ідеями та цінностями. Вона відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки, мобілізації електорату та забезпеченні ефективного функціонування демократичних процесів. Однак, разом з розвитком політичних комунікацій, відзначається необхідність розмежування між політичною комунікацією та політичною PR-комунікацією, які взаємопов'язані, але мають суттєві відмінності в своїх функціях та цілях.

У статті досліджено політичну комунікацію як процес передачі політичних повідомлень через різні канали комунікації, зокрема мас-медіа та міжособистісні зв'язки, підкреслюючи її важливість у демократичних суспільствах. Окрему увагу приділено ролі інтернету як новому каналу комунікації, який забезпечує прямий зв'язок між урядом та громадянами, сприяючи активному обговоренню політичних ініціатив та взаємодії через соціальні мережі. Вивчено взаємодію політичної та PR-комунікації, де перша зосереджується на інформаційній функції, а друга — на управлінні іміджем політичних акторів. Стаття також розглядає особливості політичного PR у цифрову епоху, зокрема в контексті соціальних мереж, де політичні повідомлення часто комбінуються з емоційними та маніпулятивними елементами. Автори підкреслюють важливість розмежування між політичною комунікацією та PR-комунікацією, враховуючи їх функціональні ролі, цільові аудиторії та методи впливу. Особливу увагу приділено викликам, пов'язаним з фейковими новинами та дезінформацією, що ускладнює відокремлення правдивої інформації від стратегій маніпуляції. Розглянуто важливість символізації та правильної декодування політичних повідомлень для ефективного сприйняття

інформації аудиторією. Крім цього, проілюстровано критерії розмежування політичної комунікації і політичної PR-комунікації.

Метою статті є вивчення спільних і відмінних рис політичної комунікації та політичної PR-комунікації, а також розробка критеріїв для їх диференціації. Завдання дослідження включають з'ясування сутності обох понять, визначення їх впливу на громадську думку, політичну активність та демократичні процеси, а також окреслення критеріїв для розмежування політичної комунікації і PR-комунікації. У перспективі передбачено дослідження політичної комунікації і політичної PR-комунікації у різних соціокультурних контекстах.

Ключові слова: *комунікація, PR, контекст, ЗМІ, інтернет, дискурс.*

Political communication and political PR-communication: problems of differentiation

Andrii Shuhaiev, candidate of philological sciences, associate professor. Zhytomyr Ivan Franko State University, Department of English Philology and Translation, associate professor. shuhaievandrii@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0008-2259.

Mykhailo Malchenko. Zhytomyr Ivan Franko State University, Department of Germanic Philology and Foreign Literature, lecturer. asedimiruna@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0288-8328.

Political communication is a complex process of interaction between political actors, the media and the public to exchange information, ideas and values. It plays an important role in shaping public opinion, mobilizing the electorate and ensuring the effective functioning of democratic processes. However, along with the development of political communication, there is a need to distinguish between political communication and political PR-communication, which are interrelated but have significant differences in their functions and goals.

The present article examines political communication as the process of transmitting political messages through various communication channels, including mass media and interpersonal relations, emphasizing its importance in democratic societies. Particular attention is paid to the role of the Internet as a new communication channel that provides a direct link between the government and citizens, facilitating active discussion of political initiatives and interaction through social networks. The interaction of political and PR communication is studied, where the former focuses on the information function and the latter on the image management of political actors. The article also focuses on the peculiarities of political PR in the digital era, in particular within the context of social media, where political messages are often combined with emotional and manipulative elements. The authors emphasize the importance of distinguishing between political communication and PR communication, taking into account their functional roles, target audiences, and methods of influence. Particular attention is paid to the challenges posed by fake news and disinformation, which make it difficult to separate reliable information from manipulation strategies. The importance of symbolization and proper decoding of political messages for the effective perception of information by the audience is considered.

In addition, the criteria for distinguishing between political communication and political PR communication are illustrated.

The aim of the article is to study the common and distinctive features of political communication and political PR-communication, as well as to develop criteria for their differentiation. The objectives of the study include clarifying the essence of both concepts, determining their impact on public opinion, political activity and democratic processes, as well as outlining the criteria for distinguishing between political communication and PR communication. In the future, it is planned to study political communication and political PR-communication in different socio-cultural contexts.

Keywords: *communication, PR, context, media, Internet, discourse.*

Politikai kommunikáció és politikai PR-kommunikáció: a differenciálás problémái

Shuhajev Andrij, filológiai tudományok kandidátusa, docens. Zsitomiri Ivan Franko Állami Egyetem, Angol Filológia és Fordítás Tanszék, docens. shuhaievandrii@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0008-2259.

Malchenko Mihajlo. Zsitomiri Ivan Franko Állami Egyetem, Germán Filológia és Idegennyelvű Irodalom Tanszék, oktató. asedimiruna@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0288-8328.

A politikai kommunikáció a politikai szereplők, a média és a nyilvánosság közötti összetett interakciós folyamat, amelynek célja az információk, eszmék és értékek cseréje. Jelentős szerepet játszik a közvélemény formálásában, a választók mozgósításában, valamint a demokratikus folyamatok hatékony működésének biztosításában. Ugyanakkor a politikai kommunikáció fejlődésével párhuzamosan szükségessé vált a politikai kommunikáció és a politikai PR-kommunikáció megkülönböztetése, amelyek bár összefüggenek egymással, funkciójukban és céljukban lényeges különbségeket mutatnak.

Jelen tanulmány a politikai kommunikációt mint politikai üzenetek közvetítésének folyamatát vizsgálja különböző kommunikációs csatornákon keresztül, beleértve a tömegmédiát és a személyes kapcsolatokon alapuló kommunikációt, hangsúlyozva azok fontosságát a demokratikus társadalmakban. Külön figyelmet kap az internet szerepe új kommunikációs csatornaként, amely közvetlen kapcsolatot teremt a kormányzat és az állampolgárok között, elősegítve a politikai kezdeményezések aktív megvitatását és a közösségi hálózatokon keresztüli interakciót. Górcső alá kerül a politikai és PR-kommunikáció kapcsolata is: míg az előbbi főként az információközlésre összpontosít, az utóbbi a politikai szereplők imázsának formálását szolgálja. A tanulmány kitér a digitális korszak politikai PR-jának sajátosságaira is, különösen a közösségi média kontextusában, ahol a politikai üzenetek gyakran érzelmi és manipulatív elemekkel társulnak.

A szerzők hangsúlyozzák a politikai kommunikáció és a PR-kommunikáció közötti különbségtétel fontosságát, figyelembe véve azok funkcionális szerepét, célközönségét és befolyásolási módszereit. Kiemelt figyelmet kapnak az álhírek és dezinformációk által jelentett kihívások, amelyek megnehezítik a megbízható információk és a manipulációs stratégiák

közötti különbségtételt. A politikai üzenetek szimbólumainak és megfelelő dekódolásának fontosságát is vizsgálja a tanulmány, mivel ezek elengedhetetlenek az információk hatékony befogadásához. Emellett bemutatásra kerülnek azok a kritériumok is, amelyek alapján a politikai kommunikáció és a politikai PR-kommunikáció elkülöníthető egymástól.

A tanulmány célja, hogy feltárja a politikai kommunikáció és a politikai PR-kommunikáció közös és eltérő jellemzőit, valamint kidolgozza ezek megkülönböztetésének kritériumait. A kutatás célkitűzései közé tartozik a két fogalom lényegének tisztázása, a közvéleményre, a politikai tevékenységre és a demokratikus folyamatokra gyakorolt hatásuk meghatározása, valamint a megkülönböztetésükhöz szükséges kritériumok felvázolása. A szerzők a jövőben a politikai kommunikáció és a politikai PR-kommunikáció vizsgálatát különböző társadalmi-kulturális kontextusokban is tervezik.

Kulcsszavak: *kommunikáció, PR, kontextus, média, internet, diskurzus.*

© Шугаєв Андрій, Мальченко Михайло, 2025

УДК 81'25:27-23
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-77-94

Tibor M. Pintér

Explicit information on translation theory in contemporary Hungarian and English Bible prefaces – a contrastive approach[1]

Nihil est tam perfectum quod non aliquid imperfecti secum trahat.[2]
(Bálint Mantskovits, typographer of the first Hungarian Bible translation)

1. Introduction

One of the most (if not the most) important sacred texts in European religious culture is the Holy Bible – for most of us now available in translated versions. Its original texts describing world in a non-European cultural sphere more than two thousand years ago were written in Aramaic and Hebrew (Old Testament), and Greek (New Testament). The first legal vernacular translations in Europe coincided with the onset of the Pre-Reformation period, marking a significant development in the field of translation studies. These translations were accompanied by prefaces, which served as crucial supplementary documents, providing valuable explanatory information to enhance the comprehension of the translations. These prefaces allowed translators to articulate their rationale for particular decisions, offer interpretations of the text, and engage with the audience. As Tibor Fabiny states: "Whoever translated and edited the Bible in the vernacular was wholeheartedly committed to show the dramatic event of how the letter or the word was becoming Gospel while reading it" (Fabiny, 2016, p. 14).

The earliest extant Hungarian translations were also produced during the European Pre-Reformation (the so-called Hussite Bible) followed by several other Hungarian translations; the first complete translation of the Bible was published in 1590 by a team of the Reformed pastor Gáspár Károli. The interpretation of the

[1] The research was supported by the grant 'A nyelvtudomány gyakorlati alkalmazásai: germán nyelvek és szakrális kommunikáció interkulturális megközelítésben' of the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary.
[2] Nothing is so perfect that it does not carry with it something imperfect.

Hebrew, Greek and later Latin texts for Central European believers was for a considerable period confined to the oral culture of the church. However, centuries after the first Hungarian translations, a wide variety of Hungarian Bible translations now exist, in keeping with the often unwelcome diversity of linguistic and interpretive differences (for the importance and accuracy of interpretation see Carson, 1984, Resolution on the Newly Revised Károli Translation[3]). The challenges of interlingual translation between unfriendly languages (languages with different grammatic structures and lexicon) affect not only the readability or acceptability of the target language text, but also the comprehension and interpretation of the source language text itself (as evidenced by the Sapir-Whorf hypothesis or linguistic relativism). Hungarian language differs from Hebrew, Greek (which are sacred languages) and Latin (which was later considered sacred) and these differences in language and interpretation are evident in both early and modern Bible translations.

The purpose of the early Hungarian translations, in the spirit of the 16th-century erasmo-humanist aspirations, was twofold: firstly, to establish or strengthen the literary language, and secondly, as a kind of religious activity. However, in addition to their language-forming (or today: language-planning) activity, the translators also pursued another important aim: the Erasmian plea programme of bible reading for all. In other words, the translations did not only help to shape and strengthen the internal change of the language; they also played a cultural and historical role. In accordance with the pre-reformation Erasmian conception of the Bible, the confessional activity of Hungarian Erasmian translators (such as Benedek Komjáti, Gábor Pesti and János Sylvester) adhered to the concept of sharing the Word through Bible reading for all. This was distinct from Erasmus's approach, as it was not initiated by the renewal of faith, but rather by the challenge of translating into Hungarian and disseminating the Hungarian texts.

The early biblical translators were pioneering figures in the fields of linguistics and hermeneutics, a fact which was regarded as revolutionary and even perilous in their era. They initiated a process that has enabled modern language users to access and interpret multiple Hungarian translations simultaneously in a synchronous language.

2. Problem

In this paper, an attempt will be made to present a kind of imprint of the translators' meta-linguistic activity by examining the preface of the most significant Hungarian Bible translations. This will involve an analysis of how they

[3] Állásfoglalás az újonnan revideált Károli fordítással kapcsolatban (URL1)

perceive their own translational and linguistic work, and how they evaluate their own linguistic work in the preface of the volumes. The summarised findings will then be synthesised with the relevant ideas concerning translation and language use, whilst acknowledging that recent studies have brought to light different concepts. The present study will primarily adopt a general linguistics perspective, with the possibility of incorporating a philological viewpoint, and will not utilise the tools of modern translation studies when analysing the texts.

Research on the philological or linguistic topic of the prefaces of Bible translations is not new in the field, but an introductory sub-chapter of Christiane Nord's study (Nord, 2016, pp. 568–569) is somewhat unique in that it employs 17 English-language prefaces offered by BibleGateway in February 2016 (URL2). The study's conclusion asserts that despite the proliferation of 20th-century Bible translation theory and practice, English-language Bibles contain a paucity of information regarding the linguistic and grammatical aspects of translation, the purpose of translations, and strategies for the translation process. Of the seven subjective points of Nord's study above, I would highlight, subjectively, only the following:

a) there is only little information about the translators, about their work and experience;
b) there is no mention of Translation Studies, of its theoretical and practical ground, the only information is only mention of formal, dynamic and functional equivalence;
c) there is confusion about the value of "paraphrasing" as there is no agreement whether paraphrasing is something to follow or something to avoid, or no clear evidence of to what extent paraphrasing was used;
d) in relation to the preceding point, recent translations have been observed to prioritise a linguistic and stylistic approach that is designed to ensure comprehensibility for a broad audience, eschewing the use of what is commonly referred to as 'Biblical English', while these translations tend to delineate the intended audience in a relatively expansive manner.

It is evident that the aforementioned statements do not represent broad general theoretical formulations by linguists; rather, they underscore the extent to which contemporary Bible translations require (at least in certain respects) the translator's goal-orientation, as emphasised by the Skopos-theory. Additionally, it is noteworthy that the results or theoretical issues of translation studies are not incorporated within the preface of Bible translations, as they do not fall within the purview of linguistic studies. However, they do highlight an important question: if Bible translation is part of translation studies, to what extent can reflection on the meta-linguistic part of translation be expected (either in the preface or in a separate study or volume)?

What kind of linguistic information is relevant in the prefaces of Hungarian Bible translations. As was indicated in the introduction above, the aim of this study is to identify the meta-linguistic information in the preface of the Bible translations, and to summarise the content relating to linguistic, linguistic and translation studies: from early Hungarian translations from the 16–17th century and from the current translations from the 20–21st century.

3. Linguistic evidence in the prefaces of Hungarian Bible translations in the 16–17th century

Translators discuss their translation work not only in the prefaces, but also in letters addressed to their patrons, to patrons of translation. These letters provide valuable information for both literary studies and linguistics. The earliest Bible translations were works of three Hungarian erasmics (Komjáti, Pesti, Sylvester, from 1533–1574), whose work typically included expressions of gratitude to the sponsors of the translation and a commentary on the necessity and the inadequacies of the translation, as appropriate to the prevailing circumstances. It is noteworthy that none of the volumes provide insights into the methodology employed in the translation process or the linguistic nuances utilised. However, a notable exception is Sylvester's New Testament from 1541, the concluding chapter of which provides a list of biblical words deemed significant for readers of that time in Hungarian. This list functions as a glossary of terms with either a target language equivalent or an explanation provided next to each headword. The inclusion of commentary documents alongside the text represents a noteworthy illustration of the prevailing conventions of the era, which can be regarded as a nascent manifestation of relevance theory.

During and after the erasmic beginnings, translators worked continuously to translate parts of the Scripture into Hungarian. Fourteen partial Protestant translations have survived from the 16th and 17th centuries, including complete New Testament, translations of the Psalms and collective translations of several books (e.g. the Pentateuch or the Books of Solomon). The Protestant translators of these translations between 1548 and 1686 were, in chronological order, István Benczédi Székely, István Gyulai, Gáspár Heltai, Péter Melius Juhász, György Gönci, Albert Molnár Szenczi and Miklós Misztótfalusi Kis. As in the previous period, the prefaces were greetings and excursuses, but some authors already included reflections on the functioning and stylistic solutions of the Hungarian language or linguistic elements, as well as explanations of some part or feature of their translation.

In the preface to his translation, István Benczédi Székely, the author of the first Hungarian *Psalter*, states that his translation is an exact reproduction of the Hebrew texts, relying on these as the primary source texts for an accurate

translation, rather than the Latin or Greek translations. The attempt to accurately reproduce the meaning of the Bible is also evident in István Gyulai's work (*A Bibliának első része, azaz Mózesnek öt könyve*, 1551 /The First Part of the Bible, that is the Five Books of Moses, 1551/): the preface points out that the Latin translation does not correspond to the Hebrew texts in some places, so that for the Old Testament books he relies on the "Jewish Bible" and on translations of "several Latin Bibles". The preface also elucidates the formal-dynamic principles of translation, particularly the relationship between "grammar" and the "Holy Spirit". It asserts that "Scripture must be explained not from grammar but from Scripture", as "St. Augustine says and confesses".

The preface of the editions following Gyulai's translation of Moses primarily comprises an excerpt of the translated content, with the exception of explanations for the reader. The linguistic or theoretical aspects of translation are no longer addressed. Other translations by Gyulai, as well as Gáspár Heltai's translation of Moses, do not allocate any space to theoretical inquiries, which may have been deemed unimportant during that period. The Hungarian Bible translations of the Reformation are of particular significance in the context of the history of ideas, as it is probable that for the contemporary reader, the hermeneutical precision of the translation was of lesser importance than the fact that the text was in Hungarian.

Péter Mélius Juhász is the first to provide a more precise definition of his translation process (*Az két Sámuel könyveinek és az két királi könyveknek az zsidó nyelvnek igazságából és az igaz és bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre*, 1565 /Two Books of Samuel/): he places interpretative translation at the centre of the process (as the counter-pole to literal translation). In other translations, Méliusz Juhász also provides insights into the translation process and its source, thereby ensuring the authenticity and accuracy of the work. The chapter entitled "For Readers" (*Az olvasóknak*), published as an introduction to the translation of the Book of Job from the Hebrew and the Wise Commentators' Translation into Hungarian (1565) (*A Szent Jób Könyvének a zsidó nyelvből és a bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre*, 1565), offers several noteworthy insights. For instance, Méliusz Juhász observes that, in order to facilitate comprehension, "the Bible was written in the common language of the Jews", with the aim of rendering it accessible to individuals across diverse social strata (while in contemporary Hungarian translations, there are numerous instances of 'antiquated' language, elevated style, which results in parts of the translation resembling a specialized text, moving away from the vernacular; although the term 'cultivated vernacular' once again targets the language used by the wider classes). The Hebrew text and the works of Münster and Vatablus were cited as the basis for the translation, with Latin translations used in conjunction with the Hebrew text. However, the Hebrew text was not merely translated word

for word, but with due consideration for both the letter and the sense of the Hebrew text, thereby ensuring that the words not only conveyed their meaning but also their contextual sense.

The prefaces of our whole Reformed Bible translations do not deviate significantly from the earlier custom: they mainly give the background of the translation, the reasons for the work, and explanations of the content (sometimes hermeneutical). The first complete translation of the Bible in Hungarian, Gáspár Károli's 1590 Vizsolyi Bible, is no exception. The preface primarily serves to legitimize the translation process, with references to the works of other translators and an emphasis on interpretative translation. Károli asserts that he employed interpretative translation, but that the explanations and commentary are primarily found in the summaries rather than the main text. István Lanstyák (2020, p. 171) has highlighted that Károli's approach entailed a hybrid form of translation, wherein direct translation constituted the foundation, while the explanatory components were excluded from the translated text, despite this characteristic aligning more closely with the principles of indirect, explanatory translation. Lanstyák (2020, p. 171) has identified in these solutions the emergence of relevance theory, asserting that the pivotal aspect in translation was the transfer of communicative clues, rather than textual fidelity.

Károli's approach to translating difficult-to-understand texts involved following the structure of the Hungarian language. He translated and modified the structures created by formal equivalence, which, due to the rules of Hebrew and Latin, appeared less natural in the target language, adapting them to the target language. The sources (including translations) utilised in the translation process also serve to legitimise the correct interpretation of the meanings. However, there has been a paucity of empirical research on the depth of use of source materials, resulting in a lack of detailed knowledge of them.

It is natural to question the perfection of translation, given the spirit of the times. Károli's approach was not predicated on the resolution of partial linguistic problems (such as differences in grammar or the use of inappropriate stylistic elements), but on the accurate transfer of meaning.

4. Letters to patrons

The challenges associated with the ambitious endeavour of translating the Bible, and the identification of effective solutions to these challenges, have been previously addressed by St. Jerome in his correspondence. Some of the Hungarian translators also documented their theoretical and practical intricacies of the Bible translation process, primarily through letters addressed to the patrons providing financial support for the translation. János Sylvester, as one of those, in his

correspondence with Tamás Nádasdy, proposed that translators should consciously draw upon the contributions of other translation scholars. As he writes, 'I have collected from various authors, ecclesiastical and secular, the general and specific rules of correct translation' for the sake of supporting his translation solutions. An important linguistic note is that 'a sentence should be rendered differently according to the different kinds of sentences, even the same word', giving priority to meaning and accurate interpretation over formal translation principles.

Misztótfalusi's revision of Jansonius' edition of the Bible (*Apologia Bibliorum*) encapsulates his linguistic and translation properties. In addressing grammar and spelling, he draws upon the extant scholarship of his era, employing these grammars as a benchmark for his own work. The translation guide issues warnings primarily against exegetical problems and errors, but also against the use of Latin abbreviations and the preference for the Hungarian vernacular (e.g. the use of Hungarian instead of Latin names to indicate parallel places, for the sake of clarity, instead of the Latin names for *Genesis*, i.e. *1st Book of Moses*).

A notable translation solution is provided in the section on the separation of the target-language translation and the explanations of the source text, with the suggestion of using italics for explanations. The consistent use of words is indicative of both linguistic and translation knowledge, with words used in the same sense and concept consistently rendered in the same translation. The justification of this approach is multifaceted, incorporating linguistic considerations. Identity is stylistically significant, and the stylistic meaning of a word is crucial for the accuracy of the target language text. For instance, in Misztótfalusi's interpretation, the word *genus* is mostly informal (whereas in the more formal style of the Bible it is more like *tribe*), and it encourages the accurate translation of ontological concepts that denote part-whole relationships in order to achieve accuracy (for example, consistent use of people, genus and family).

5. What do the prefaces to the early translations say?

Following a thorough examination of the early translations and the accompanying letters, it can be concluded that the prefaces offer limited insight into the translation process and the target language structures, as asserted by Christiane Nord. However, it should be noted that the preface does not necessarily serve as the primary medium for linguists to convey significant linguistic content. The preface is not intended to be a platform for the dissemination of content relevant to experts and scholars; rather, it is designed to be accessible to lay readers, in this case, believers. Consequently, it is more important to present the background or the knowledge that is important for interpretation, rather than to describe the

translation process, which is often not easy even for scholars. The situation is no different in the case of letters to patrons: in the age of the early translations, there were no linguistic works on early translations. One reason for this may be the early state of linguistics, which only became an autonomous science that shared its knowledge with lay language users in the 20th century.

6. Linguistic evidence in the prefaces of Hungarian Bible translations in the 20–21st century

In case of the early Hungarian Bible translations, a clearly defined set of translations was available for analysis (it is important to note that not all modern translations include a preface or epilogue). However, the selection of modern translations for the research was made in an opportunistic manner. The present study has focused on the prefaces of the most common translations, with plans to extend this analysis to other prefaces and aspects in the future. In the analysis, which encompasses not only the study of the prefaces but also the linguistic features of the translations, the following translations were examined:

1) KIF = Kecskeméthy (Csapó) István 1931/2002. *Biblia*. Kolozsvár: CE Koinónia Kiadó.
2) CSIA = Csia Lajos 1978. *A puszta létnél többet. Az Új Testamentum*. Palos Verdes Estates, CA (USA): Univerzális Bibliaiskola (World Bible School).
3) KNV = 1997. *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat.
4) EFO = 2012. *Biblia (Egyszerű fordítás)*. Texas: World Bible Translation Center.
5) SZIT = Rózsa Huba főszerk. 2013. *Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest: Szent István Társulat.
6) RÚF = 2014. *Biblia – Revideált új fordítású*. Budapest: Kálvin Kiadó – Magyar Bibliatársulat.
7) ÚRK = 2019. *Újonnan Revideált Károli-Biblia*. Budapest: Veritas Kiadó.

The presentation of the historically significant prefaces of the Hungarian Bible translations may indicate the presence (or absence) of the issues raised by Christiane Nord. However, it may also reveal peculiarities specific to the Hungarian language and language perception, such as the open propagation of the standard language variety, the insistence on the biblical language, or the gradual abandonment of that language.

The following investigation will examine the Bible translations of the 20th century in chronological order, commencing with the Protestant translation

produced in the first third of the century, yet published only in the 21st century. István Kecskeméthy translated the Old and New Testaments in the early 20th century, and his Bible translation, published in 2002, is a compendium of his translation and revision work. The volume, published at the turn of the millennium, contains, in addition to the Holy Scriptures, a preface (a eulogy) and an epilogue (a study of the manuscript of István Kecskeméthy's Bible translation): both texts primarily praise the author and his work, while the final essay contains excerpts from the translations that remain in manuscript. Notably, these texts do not include a discussion of the translation process or the linguistic characteristics of the text, given that the author has primarily lauded the translator and his work. With regard to the linguistic characteristics of the translation, Ferenc Visky merely states in the preface that the translation is "in language and thought thoroughly evangelical and Hungarian" (p. 7), but he does not provide any further details. The sole linguistic reference to the translation is a quotation from Kecskeméthy's 1931 paper (Református Szemle), where, in response to László Musnay's criticism, he points out that the translation was, in fact, a revision of Károli's work (p. 1583). Nonetheless, it must be acknowledged that current research on the linguistic background of Bible translation does tackle the issue. This, however, does not negate the fact that the preface fails to address issues concerning translation and language.

In the preface to Lajos Csia's *New Testament*, the author provides concise yet pivotal information regarding the translation process. This preface identifies the source text and language, and elucidates the foreign-like language that results from the foreignizing translation processes:

> "The basis of this work is the original Greek text compiled by E. Nestle, recognised and used throughout the world. The translation's fidelity to the Greek text has resulted in the preservation of some unusual and novel expressions, thereby stimulating novel ideas and concepts and prompting collaborative efforts."

In addition to the source text mentioned in the preface, an important element of Csia's translation is its fidelity to form, its "insistence on meaning". Given that the target language text constitutes an exact, literal translation of the Greek source text, the New Testament, which has been translated for some forty years by the process outlined in the preface, has become somewhat artificial. However, the preface demonstrates that the translator's objective is to collaborate, to study the Hungarian and Greek texts. Csia has created numerous neologisms not employed in 20th-century translations or has resorted to established synonyms in other meanings. Regrettably, the preface does not provide exhaustive details regarding these neologisms.

The Second Vatican Council initiated a series of novel prospects for Catholic Bible translations. A notable element in the history of the Hungarian Catholic translation of the Old and New Testament Scriptures, based on the Neo-Vulgate (KNV), published in 1997, is its incorporation of corrections and interpretations of the Neo-Vulgate, derived from contemporary scholarly perspectives. The fundamental text of the 17th-century translation underwent modifications in accordance with the alterations introduced in the 20th-century Neovulgate. The Hungarian Catholic translation aligns with the Neovulgate's principles, adhering to the Hebrew text of the Old Testament and the Nestle-Aland Greek version of the New Testament, with additional references to the Septuagint. A notable aspect of this study is the inclusion of numerous references in the shorter preface and longer epilogue to the language employed in the translation and the process of translation itself.

The Bible translation's one-page preface does not address the process of translation; rather, it offers an eternal statement: "Every translation is also an interpretation. New translations [...] validate the needs of new times, of renewing human cultures [...]" This statement demonstrates a preference for contemporary language usage and interpretation. It is also noteworthy that the translation has been "adapted to the Hungarian language of today." As Béla Tarjányi writes in one of his studies, the translators attempted to "polish the text of the early 20th-century Káldi revision into the spoken language of today, preserving its beautiful vocabulary" (Tarjányi, 2014, p. 88). A more comprehensive discussion of the linguistic and theoretical aspects of translation can be found in the study "The Káldi-Neovulgate Bible translation" by János Székely. The sub-chapter "Principles of the Neovulgate translation," which is part of the final study, provides a general briefing on the source texts involved in the translation and some linguistic features of the target language text. The translation maintains the semitisms that are already familiar and therefore do not disturb the meaning, has endeavoured to use 'and' and 'because' as conjunctions, and has "endeavoured to be uniform in the use of names, preferring the most common forms that are based on the Greek translation" (p. III). In addition to hermeneutical reasons, the text of the Káldi translation, "written in beautiful, antiquated Hungarian" (p. III), underwent modifications "when the development of the Hungarian language in the meantime required it" (p. III).

The *Easy to Read* (EFO) version is distinguished from the Hungarian canonical translations examined in this study in terms of its linguistic utilisation, translation methodologies and intended audience. The indirect translation, independent from the Károli or Káldi translation, was produced with international support and background work and was intended for the less educated, the non-religious and the teenage groups. The selection of the target demographic presumably influenced both the translation process and the utilisation of the language, thereby resulting in a translation that differs from the standard Hungarian translations.

Its foreword, entitled "with the tools of everyday language", presents a variety of noteworthy facts and data regarding the translation process. According to the preface, the objective was to produce a translation that "accurately and faithfully expresses" the text of Scripture in the "language of the early 21st century", while remaining "easy to understand, simple and clear" (EFO, v). A survey of prefaces to Bible translations reveals that the EFO provides the most comprehensive information regarding the target language text. The preface incorporates the main ideas of Nida, including the significance of fidelity and accuracy in translation, and the necessity of translating meaning into the target language. According to the preface, "a good translation effectively conveys the thoughts, intentions and message of the author of the original text". The utilisation of appropriate linguistic instruments is paramount in achieving these objectives. Effective communication and good ('faithful') translation are necessarily achieved by "using the right words", since the translators' aim is to convey the message and meaning of the original text in a way that is comprehensible in today's Hungarian language (EFO, v). The translators' approach is not focused on literal accuracy, but rather on the successful conveyance of the original text's effect and the preservation of its fundamental ideas.

The preface enumerates the source-language texts and proffers translation solutions to facilitate "better understanding". For instance, it translates select words, such as "Eternal" as an equivalent of the Old Testament "YHVH," except in "a few special cases," and "Lord" as "adonai" in the Old Testament. It also utilizes footnotes for explanatory purposes (EFO, vi). In essence, the EFO's preface is predominantly concerned with the methodology and process of translation, encompassing the identification of the intended readership, the utilization of language, and the exposition of radical indirect translation. It is possible that the volume's comprehensive coverage of translation processes, which exceeds that of other translations, is intended to assist the intended readership. Alternatively, this comprehensive approach may be attributed to the author's decision to refrain from publishing separate studies on the features of translation.

The number of modern Catholic Bible translations into Hungarian is less than that of Protestant translations. This is because the need for new Catholic Bible translations into national languages was legalised only by the Second Vatican Council of 1962-1965. The translation of the St. Stephen's Society into Hungarian, however, had been in progress since the 1960s and was finally published in 1973 /*Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás* (SZIT)/. This 1973 translation was an unconcealed state commitment in socialist Hungary, where the political leadership felt the need to prove that the Church could be active in Hungary at that time. The translation was executed with such meticulous care that Éva Ruzsiczky, a renowned linguist of the era, was invited to proofread the completed Hungarian version. In the preface, Cardinal Péter Erdő highlights that the translators aspired

to render the original text comprehensible, idiomatic in Hungarian and aesthetically pleasing (Erdő, 1973, 5). This objective was pursued through a purist approach, favouring the use of Hungarian words and synonyms, while also allowing for a freer translation based on dynamic principles. It is noteworthy that purism is a characteristic feature of other modern translations, such as the RÚF.

The "Foreword" and "Publisher's Foreword" in the 2013 edition concentrate on the historical aspects of translation. These sections identify the sources of the translation, and provide a concise overview of the translation process and the revision history. A Bible translation is not intended to provide a linguistically precise description of the linguistic and stylistic solutions of the edition. However, as stated in the "Publisher's Preface", the translation incorporates a series of linguistic-stylistic modifications, including "corrections of spelling errors, stylistic changes more in keeping with the original text, and changes in the transcription of certain biblical names (p. 7)."

In 2014, the *Revised New Translation Bible* (RÚF), maintained by the Hungarian Bible Society, was published. The "Foreword" of the RÚF first describes the preparation of the translation and the source texts, and then explains the importance of making the necessary changes due to the "constant change of language". These include, for example, linguistic solutions of "good-sounding Hungarian", corrections to the wording of the earlier translation which is out of date or too time-bound, confusing, inconsistent or difficult to read, and changes to the wording of difficult-to-translate passages where the new translation attempts to resolve the problem, either independently or by means other than consensus, have not been justified by recent findings in biblical scholarship (p. 7).

An important change is the more uniform treatment of the spelling of proper names, and more consistent adherence to the transcription of Hebrew, Latin and Greek names – Latin names are transcribed in their Latin form, Greek names in their simplified phonetic transcription of their original Greek form. A significant translation principle asserts that "the number of notes indicating the basic cultural and historical background has been increased in the Old Testament and reduced in the New Testament, thus making the translation more balanced" (p. 8).

The 2019 edition of the *Newly Revised Károli Bible* (ÚRK) is notable for its absence of a publisher's or professional foreword, with the translation being described in the Epilogue. The revision was based on the Károli Revised Version published in 1908, but it also drew upon more than twenty translations from Hungarian and foreign languages, primarily English and German. According to the publisher, the primary objective of the project was to modernize the translation, which entailed adapting it to contemporary linguistic norms, particularly by replacing archaic vocabulary and verb forms with more modern alternatives. A further objective of the translators was to bring the translation of

the century on which the revision was based as close as possible to the reader. In the translators' words, the reader should be "tuned in" rather than "tuned out" to the Bible translation.

7. What do the prefaces to the current translations say?

The prefaces (and epilogues) I have looked at tend to focus on describing the background to the translation and placing it in a historical context. They are shorter than those of the early translations. Overall, information on the linguistic background and translation studies in the prefaces of the modern translations is characterised by the following (the text in brackets is a quotation from the translation)[4]:

- *it is important to acknowledge that the use of the language has evolved over time, and to employ comprehensible and accessible language* (KNV: adapts to the present Hungarian language / written in a beautiful, clear Hungarian / the development of the Hungarian language over time requires this; EFO: easy to understand, simple and clear; SZIT: striving to render the original text in an intelligible, Hungarian and well-sounding way / a smooth and modern translation that is easy to understand; RÚF: good Hungarian; ÚRK: to preserve and restore the distinctive flavour that made Gáspár Károli's translation, more than four hundred years old, antiquated Hungarian);
- *Protestant translations prioritize the preservation of the linguistic and translation values of the Károli Revised Version published in 1908* (KIF: This stipulation was included to ensure the preservation of the Károli text to the greatest extent possible);
- *the Hungarian translations prioritize interpretative translation and the significance of meaning for enhancing comprehension* (in contrast, the CSIA translation places greater emphasis on adhering to the Greek text; CSIA: adherence to the Greek text; EFO: Accuracy, however, was not interpreted as rigid adherence to the original grammatical forms, but rather to remain faithful to the original ideas / better understanding; RÚF: the number of notes on basic cultural and historical background was increased in the Old Testament and decreased in the New Testament, thus also balancing the translation);
- *none of the prefaces deal with technical and theoretical issues of translation, but they do consider it important to make the source text understandable.*

[4] The texts in brackets are literal quotations of the Bible translations indicated by the abbreviations.

It is important to note that, despite the absence of any discussion on translation issues in prefaces, issues are a recurring topic in scientific journals and monographs. The question arises as to whether it is necessary to incorporate scientific (linguistic or exegetical) knowledge into the preface of Bible translations, given that the intended audience – the lay reader and believer – may not have the capacity to engage with such content. Nord's assertion that (Hungarian) Bible translations do not address translation studies is valid; however, the significance of incorporating the issues she has identified in the preface of the Bible remains a subject of debate. It is imperative to assess whether the reader stands to gain from acquiring more accurate information about scholarly content that is beyond their comprehension or interpretation. It is also important to acknowledge the existence of a scholarly debate and literature that parallels contemporary Bible translations, addressing the exegetical, translation studies, and linguistic aspects of the translations in question, specifically for an academic audience. This development enables the informed reader to address the lacunae identified by Nord, albeit not within the preface, which, by design, bypasses the non-specialist audience.

8. Where is the truth – a "promising enterprise"

The purpose of my study was not to question Nord's statements, but to give a more nuanced picture of the preface in early and modern Bible translations. I agree with Nord that the preface of the Hungarian translations does not focus on the process or theoretical background of translation, but both the 16th–17th century and the 20th–21st century translations deal with the linguistic aspect of translation. As a picture of the translation and hermeneutical thinking of the period, the preface gives us an insight into the motifs that were considered important in that era, such as the "greatness" of the use of vernacular languages in the case of the old translations, or the turn to standard language, to the vernacular, and at the same time the changes in the use of liturgical or biblical terminology in the case of the contemporary translations. While Christiane Nord's statements above may be correct, it should also be noted that research into the language of translation is now being done within what is now called *Biblical translation studies* (see Chao-Chun, 2022, p. 68 and Wendland, 2012).

Література

1. Carson, Donald Arthur 1984. *Exegetical fallacies*. Michigan: Grand Rapids.
2. Chao-Chun, Liu 2022. Towards a Theoretical Framework for a Systematic Study of Theological Influence in Bible Translation. *Journal of Translation* 18/1: pp. 67–93.
3. Erdő, Péter 1973. Előszó. In: Rózsa, Huba ed. *Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest: Szent István Társulat, pp. 5–6.

4. Fabiny, Tibor 2016. The Metaphorical World of the Sacred Word in the Prefaces of the English Bible: Translations from Tyndale to the King James Bible. In: Fabiny, Tibor – Tóth, Sára eds. *The King James Bible (1611–2011). Prehistory And Afterlife*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, pp. 13–34.
5. Lanstyák, István 2020. Meddig Károli a Károli? A Károli-féle bibliafordítás legújabb revíziójának relevanciaelméleti vizsgálatához. In: Benő, Attila – Péntek, János eds. *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában. Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, pp. 165–179.
6. Nord, Christiane 2016. Function + Loyalty: Theology Meets Skopos. *Open Theology* 2/1: pp. 566–580. https://doi.org/10.1515/opth-2016-0045
7. Székely, János 1997. Káldi Neovulgáta Bibliafordítás (KNB). In: *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, pp. I–III.
8. Tarjányi, Béla 2014. A Káldi-Neovulgata bibliafordítás. In: Fabiny, Tibor – Pecsuk, Ottó – Zsengellér, József eds. *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest: Luther Kiadó – Kálvin Kiadó – Hermeneutikai Kutatóközpont, pp. 88–90.
9. URL1: Állásfoglalás az újonnan revideált Károli fordítással kapcsolatban. Magyar Bibliatársulat. https://bibliatarsulat.hu/a-bibliatarsulat-allasfoglalasa-az-ujonnan-revidealt-karoli-forditassal-kapcsolatban (Accessed: 18.03.2025).
10. URL2: https://www.biblegateway.com (Accessed: 18.03.2025).
11. Wendland, Ernst 2012. Exploring translation theories – A review from the perspective of Bible translation. *Journal of Northwest Semitic Languages* 38/2: pp. 89–128.

References

1. Carson, Donald Arthur 1984. *Exegetical fallacies*. Michigan: Grand Rapids.
2. Chao-Chun, Liu 2022. Towards a Theoretical Framework for a Systematic Study of Theological Influence in Bible Translation. *Journal of Translation* 18/1: pp. 67–93.
3. Erdő, Péter 1973. Előszó [Preface]. In: Rózsa, Huba ed. *Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest: Szent István Társulat, pp. 5–6. (In Hungarian)
4. Fabiny, Tibor 2016. The Metaphorical World of the Sacred Word in the Prefaces of the English Bible: Translations from Tyndale to the King James Bible. In: Fabiny, Tibor – Tóth, Sára eds. *The King James Bible (1611–2011). Prehistory And Afterlife*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, pp. 13–34.
5. Lanstyák, István 2020. Meddig Károli a Károli? A Károli-féle bibliafordítás legújabb revíziójának relevanciaelméleti vizsgálatához [Until when is Károli Károli? For a relevance-theoretical analysis of the recent revision of the Károli translation of the Bible]. In: Benő, Attila – Péntek, János eds. *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában. Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, pp. 165–179. (In Hungarian)

6. Nord, Christiane 2016. Function + Loyalty: Theology Meets Skopos. *Open Theology* 2/1: pp. 566–580. https://doi.org/10.1515/opth-2016-0045
7. Székely, János 1997. Káldi Neovulgáta Bibliafordítás (KNB) [The Káldi Neovulgate]. In: *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, pp. I–III. (In Hungarian)
8. Tarjányi, Béla 2014. A Káldi-Neovulgata bibliafordítás [The Káldi Neovulgate]. In: Fabiny, Tibor – Pecsuk, Ottó – Zsengellér, József eds. *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest: Luther Kiadó – Kálvin Kiadó – Hermeneutikai Kutatóközpont, pp. 88–90. (In Hungarian)
9. URL1: Állásfoglalás az újonnan revideált Károli fordítással kapcsolatban [Resolution on the Newly Revised Károli Translation]. Magyar Bibliatársulat. https://bibliatarsulat.hu/a-bibliatarsulat-allasfoglalasa-az-ujonnan-revidealt-karoli-forditassal-kapcsolatban (Accessed: 18.03.2025).
10. URL2: https://www.biblegateway.com (Accessed: 18.03.2025).
11. Wendland, Ernst 2012. Exploring translation theories – A review from the perspective of Bible translation. *Journal of Northwest Semitic Languages* 38/2: pp. 89–128.

Explicit information on translation theory in contemporary Hungarian and English Bible prefaces – a contrastive approach

Tibor M. Pintér, PhD. Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Hungarian Linguistics, university associate professor. m.pinter.tibor@kre.hu, ORCID: 0000-0002-5212-4107.

In this paper, an attempt will be made to present a kind of imprint of the translators' meta-linguistic activity by examining the preface of the most significant Hungarian Bible translations. This will involve an analysis of how they perceive their own translational and linguistic work, and how they evaluate their own linguistic work in the preface of the volumes. The summarised findings will then be synthesised with the relevant ideas concerning translation and language use, whilst acknowledging that recent studies have brought to light different concepts. The present study will primarily adopt a general linguistic perspective, with the possibility of incorporating a philological viewpoint, and will not utilise the tools of modern translation studies when analysing the texts. The analysis does not deal with the translation theories applied in the Hungarian Bible translations, but a more detailed knowledge of the content of the prefaces may help to gain a deeper understanding of the translation theories behind the translations.

Research on the philological or linguistic topic of the prefaces of Bible translations is not new in the field, but an introductory sub-chapter of Christiane Nord's study (Nord, 2016, pp. 568–569) is somewhat unique in that it employs seventeen English-language prefaces offered by BibleGateway in February 2016. The study's conclusion asserts that despite the proliferation of 20th-century Bible translation theory and practice, English-language Bibles contain a paucity of information regarding the linguistic and grammatical aspects of translation, the purpose of translations, and strategies for the translation process.

The research tries to determine what kind of linguistic information is relevant in the prefaces of Hungarian Bible translations. The aim of this study is to identify the meta-linguistic information in the preface of the Bible translations, and to summarise the content relating to linguistic and translation studies: from early Hungarian translations from the 16–17th century, and from the current translations from the 20–21st century.

Keywords: *Bible translations, translation studies, prefaces, source analysis, metalinguistic information.*

Явна інформація про теорію перекладу в сучасних передмовах до угорських та англійських перекладів Біблії – контрастивний підхід

М. Пінтер Тібор, доктор філософії. Реформатський університет імені Гашпара Каролі (Угорщина), факультет гуманітарних і соціальних наук, кафедра угорського мовознавства, доцент. m.pinter.tibor@kre.hu, ORCID: 0000-0002-5212-4107.

У статті зроблено спробу представити своєрідний відбиток метамовної діяльності перекладачів шляхом аналізу передмов до найвизначніших угорських перекладів Біблії. Дослідження включає аналіз того, як перекладачі сприймають власну перекладацьку та мовну роботу, а також як вони оцінюють її у передмовах до видань. Узагальнені результати синтезовано з відповідними ідеями щодо перекладу та мововживання, з урахуванням того, що нещодавні дослідження висвітлили різні концепції. У даній праці переважає загальнолінгвістичний підхід, хоча можливе також залучення філологічної перспективи; при цьому не використовуються інструменти сучасного перекладознавства. Аналіз не стосується теорій перекладу, застосованих у зазначених угорських перекладах Біблії, проте детальніше ознайомлення зі змістом передмов може сприяти глибшому розумінню перекладацьких теорій, що лежать в основі цих перекладів.

Дослідження філологічних або мовознавчих аспектів передмов до перекладів Біблії не є новим у цій галузі, однак підрозділ у вступі до дослідження Крістіане Норд (Nord, 2016, с. 568–569) є дещо унікальним, оскільки ґрунтується на аналізі сімнадцяти англомовних передмов, опублікованих на сайті BibleGateway у лютому 2016 року. У висновках дослідження зазначається, що, попри значне зростання теорії та практики біблійного перекладу у XX столітті, в англомовних Бібліях міститься вкрай мало інформації щодо мовних і граматичних аспектів перекладу, цілей перекладів та стратегій перекладацького процесу.

Яка саме лінгвістична інформація є релевантною у передмовах до угорських біблійних перекладів? Метою цього дослідження є виявити метамовну інформацію в передмовах до перекладів Біблії та узагальнити зміст, пов'язаний із мовознавством і перекладознавством: як у ранніх угорських перекладах XVI–XVII століть, так і в сучасних перекладах XX–XXI століть.

Ключові слова: *переклади Біблії, перекладознавство, передмови, аналіз джерел, метамовна інформація.*

Fordításelméleti információk a kortárs magyar és angol bibliafordítások előszavaiban – kontrasztív megközelítés

M. Pintér Tibor, PhD. Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, egyetemi docens. m.pinter.tibor@kre.hu, ORCID: 0000-0002-5212-4107.

A tanulmány célja, hogy bemutassa a fordítók metanyelvi tevékenységének lenyomatát a legjelentősebb magyar bibliafordítások előszavainak vizsgálatán keresztül. Ennek során elemzésre kerül, hogy a fordítók hogyan viszonyulnak saját fordítói és nyelvi munkájukhoz, valamint hogyan értékelik azt az egyes kötetek előszavaiban. A szintetizált megállapításokat ezután a fordítással és a nyelvhasználattal kapcsolatos releváns elméleti megközelítésekkel vetjük össze, figyelembe véve azt is, hogy a legújabb kutatások eltérő fogalmakat és nézőpontokat tártak fel. A vizsgálat elsősorban általános nyelvészeti nézőpontból közelít, esetlegesen filológiai szempontokat is integrálva, ugyanakkor nem alkalmazza a modern fordítástudomány módszertani eszközeit a szövegek elemzése során. Az elemzés nem foglalkozik a magyar nyelvű bibliafordítások fordítástudományi vonzatával, ugyanakkor az előszavak tartalmának részletesebb megismerése segíthet az egyes fordítások fordításelméleti hátterének mélyebb megismerésében.

A bibliafordítások előszavainak filológiai vagy nyelvészeti vizsgálata nem új keletű a kutatások területén, azonban Christiane Nord tanulmányának egyik bevezető alfejezete (Nord, 2016, 568–569. o.) különlegesnek tekinthető abból a szempontból, hogy 2016 februárjában a BibleGateway által közzétett tizenhét angol nyelvű előszavat dolgoz fel. A tanulmány következtetése szerint, noha a 20. században a bibliafordítás elmélete és gyakorlata jelentősen kibővült, az angol nyelvű Bibliákban továbbra is kevés nyelvészeti és grammatikai információ található a fordítás nyelvi szempontjairól, céljáról és a fordítási stratégiákról.

Arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen típusú nyelvi információ tekinthető relevánsnak a magyar bibliafordítások előszavaiban. A jelen tanulmány célja, hogy feltérképezze a bibliafordítások előszavaiban megjelenő metanyelvi információkat, és összefoglalja a nyelvészeti és fordítástudományi szempontból releváns tartalmakat a 16–17. századi korai magyar fordításoktól kezdve a 20–21. századi jelenkori fordításokig.

Kulcsszavak: *bibliafordítások, fordítástudomány, előszavak, forráselemzés, metanyelvi információk.*

© Tibor M. Pintér, 2025

УДК 811.161.2’282
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-95-113

Гримашевич Галина

Актуалізація фонетичних діалектних рис середньополіської говірки в збірці малої прози «Ангели в намистах» Олени Лотоцької: вокалізм

1. Актуальність

Актуалізаця говіркових особливостей архаїчних ареалів українського діалектного континууму в художньому дискурсі – одна з важливих проблем сучасного мовознавства загалом і діалектології зокрема, адже впродовж останніх десятиріч набувають популярності дослідження творчості українських письменників, які використовують говіркове мовлення як неодмінну складову художнього тексту, що індивідуалізує мову персонажів, репрезентує відповідний мовно-культурний обшир, стає елементом письменницького ідістилю, за яким одразу можна впізнати автора.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що збірка малої прози Олени Лотоцької «Ангели в намистах» (Лотоцька, 2023), у якій репрезентовано особливості мовлення середньополіської говірки, рідної для авторки, досі не привертала уваги мовознавців. Водночас аналіз фонетичних діалектних особливостей у царині вокалізму, представлених у зразках малої прози письменниці, дасть змогу виявити активність їхнього функціювання в говірковому мовленні сучасного поліського села й особливостей їхньої репрезентації в художньому тексті.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблема актуалізації говіркового мовлення ареалів українськомовного діалектного континууму стала предметом наукового дослідження лінгвістів у кінці XX – на початку XXI ст. Зокрема, М. Цуркан, досліджуючи засоби стилізації розмовності в прозі письменників Буковини початку XXI ст., зауважує, що діалектизми в ідіостилі письменників не засвідчують руйнування літературно-мовного стандарту, а радше – актуалізацію в сучасній художній мовній практиці регіоналізмів південно-західного ареалу,

оновлення стилістичних прийомів їх використання (Цуркан, 2015, с. 94). Водночас І. Ніколаєнко, вивчаючи особливості репрезентації діалектизмів у художньоу дискурсі, зазначає, що діалектне мовлення сприймається нині вже як не відступ від літературної норми, а як рівноправний вияв національного мовлення, мовотворчий і комунікативний потенціал якого значний, у зв'язку з чим відроджено традицію «олітературення» діалектів, коли діалектне мовлення піддається літературній обробці (Ніколаєнко, 2010, с. 224), тому письменники сьогодні творять літературу, орієнтуючись на діалект, а не на літературну мову.

У контексті нашого дослідження важливими насамперед є наукові праці, у яких діалектологи порушують проблему представлення саме поліських говіркових рис у сучасній художній літературі. З огляду на зазначене передовсім маємо назвати Юрія Громика та Андрія Яворського, які в монографії (Громик–Яворський, 2022б) та статті (Громик–Яворський, 2022а) з'ясували закономірності використання поліських діалектів у сучасному художньому тексті, визначили твори сучасної літератури, які засвідчують актуалізацію поліських діалектних рис на різних мовних рівнях, докладно проаналізували репрезентацію поліських діалектів у художній літературі кінця XX – XXI ст., насамперед акцентували на творчості тих письменників, у творчості яких яскраво представлено західнополіський діалект, зокрема й берестейські, пінські та підляські говірки (Володимир Лис, Федір Климчук, Наталка Бабіна, Олексій Диковицький, Стапан Сидорук та ін.), схарактеризували особливості середньополіських говірок у творчості Миколи Закусила, Олександра Кулеша та Олени Лотоцької й східнополіських – у романі Володимира Дрозда «Листя землі» (Громик–Яворський, 2022а; Громик–Яворський, 2022б). Водночас зауважимо, що в українському мовознавстві наразі найповніше проаналізовано особливості використання діалектних елементів у творчості письменників, які репрезентують західнополіський етномовний континуум, насамперед об'єктом дослідження стали твори Володимира Лиса як найяскравішого представника сучасної української літератури, неодмінною складовою ідіостилю якого стало мовлення волинськополіських говірок (Аркушин, 2012; Ніколаєнко, 2012; Яворський, 2012, 2013а, 2013б; Спанатій, 2013; Дружук, 2016, 2018; Зінчук, 2020). Крім того, привертала увагу дослідників й актуалізація середньополіського діалектного мовлення в художньому дискурсі, передовсім у прозових текстах Миколи Закусила (Яворський, 2015б), Володимира Даниленка (Яворський, 2013в, 2013г), Олександра Кулеша (Медвідь, 2001; Яворський, 2015в, 2015г), рідше – у поетичних творах Миколи Никончука (Ольховик, 1997; Гримашевич, 2010; Халін, 2010). Поліську лексику в романі

«Листя землі» Володимира Дрозда як представника східнополіського діалекту проаналізував Андрій Яворський (Яворський, 2015а).

Хоча Олена Лотоцька – авторка тільки двох зіброк малої прози «Нині зозуля кувала» (Лотоцька, 2020) та «Ангели в намистах» (Лотоцька, 2023), усе ж її творчість як оригінальна в плані використання діалектизмів уже привертала увагу дослідників. У рецензії на збірку «Нині зозуля кувала» Роксолана Жаркова зауважує, що у 26 новелах нам вчувається душа поліської Дубровиччини, називає стиль письма Олени Лотоцької зачерпувальним, адже авторка усвідомлено прагне пити воду з рідних джерел, які живлять її умиротворенням і спокоєм, бо вона зачерпує не лише лексичні скарби свого регіону, але й тривку у вихорі часу філософію, світоглядні цінності, пізнавані ще з дитинства, тому текстова річка письменниці тече-лине між двома берегами – виклик часові-тепер і викликання часу-тоді (Жаркова, 2023).

Насамперед мовознавці проаналізували середньополіські говіркові риси в першій збірці прози Олени Лотоцької «Нині зозуля кувала» (Лотоцька, 2020), найперше визначаючи низку фонетичних особливостей у царині вокалізму, з-поміж яких найбільш релевантними виявилися такі: монофтонг [о] на місці давнього **о* в ненаголошених новозакритих складах, спорадично – [у] в зазначеній позиції та в ненаголошеному відкритому складі; послідовність функціювання монофтонга [у] на місці етимологічного **о* в наголошених новозакритих складах та в наголошеному відкритому складі за аналогією до новозакритих складів; наявність на місці давнього **е* в новозакритому наголошеному складі майже послідовно лабіалізованого рефлекса – монофтонга [(’)у]; монофтонг [е] як рефлексація **ě* в ненаголошеній позиції, перед яким більшість приголосних стверділа; монофтонг [и] як рефлекс наголошеного **ě* – після стверділих губних, вібранта та глухого свистячого африката; рефлексація давнього **і* як [і]; монофтонг [е] на місці ненаголошеного **ę,* перед яким тільки боковий плавний зберігає історичну м’якість, тощо (Громик–Яворський, 2022а, 2022б). Крім специфічних фонетичних особливостей у системі вокалізму, автори зазначають, що Олена Лотоцька виразно проілюструвала в художніх мініатюрах першої збірки релевантні особливості середньополіської говірки на рівні консонантизму. Водночас Юрій Громик та Андрій Яворський, акцентували, крім зазначеного вище, і на особливостях формотворення іменників, прикметників, дієслів, займенників, оформлення прислівників і службових слів, а також місцевої лексики, з’ясували закономірності використання авторкою діалектних елементів, їхнє місце в художній мові. Усе зазначене вище дало підстави мовознавцям зробити висновок, що книжка прозових мініатюр Олени Лотоцької «Нині зозуля кувала» засвідчила чергову (цілком цікаву й успішну, на думку авторів) спробу

актуалізувати мовлення поліщуків через художній текст, адже авторка позначила (здебільшого в діалогах персонажів) релевантні особливості практично всіх рівнів (найповніше й найдетальніше – фонетичного) середньополіської говірки Дубровиччини, одночасно не створивши проблем читачеві в сприйнятті творів, бо ввела локально марковані одиниці органічно й обережно, умотивовано (Громик–Яворський, 2022б, с. 259). Говіркову фонетику збірки оповідань «Нині зозуля кувала» Олени Лотоцької проаналізувала Ірина Дружук (Дружук, 2023). Об'єктом нашого дослідження була система консонантизму середньополіської говірки, представленої авторкою в збірці «Ангели в намистах» (Гримашевич, 2024).

3. Мета і завдання дослідження

Мета наукової розвідки – схарактеризувати фонетичні особливості середньополіської говірки в царині вокалізму, актуалізовані в новій збірці зразків малої прози Олени Лотоцької «Ангели в намистах». Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання низки завдань: 1) проаналізувати фонетичні риси в системі голосних, виокремлені методом суцільного відбору із зазначеної збірки; 2) виявити частоту функціювання окремих особливостей у мовленні персонажів; 3) схарактеризувати системність репрезентації говіркових фонетичних особливостей у царині вокалізму.

4. Матеріал дослідження

Матеріалом дослідження слугувала насамперед збірка малої прози Олени Лотоцької «Ангели в намистах» як репрезентант актуалізації фонетичних особливостей у царині вокалізму, наукова література з досліджуваної теми та власні багаторічні спостереження над говірковим мовленням середньополіських говірок північноукраїнського наріччя.

5. Методи дослідження

У статті застосовано такі методи: суцільного відбору – для визначення наповнення досліджуваного твору діалектними особливостями середньополіського діалекту в системі вокалізму; контекстуального аналізу – для дослідження фонетичних діалектизмів як найвиразнішого складника ідіостилю письменниці; описовий – для систематизації та інтерпретації аналізованого матеріалу.

6. Виклад результатів дослідження

«Ангели в намистах» – друга збірка прозових мініатюр Олени Лотоцької (письменниця народилася в с. Крупове Дубровицького р-ну Рівненської обл.), до якої ввійшло 43 зразки малої прози, один із яких – однойменний із назвою самої збірки (Лотоцька, 2023, с. 355–359), де представлено діалектні особливості рідної говірки письменниці. Ірина Старовойт у «Передмові» до книжки зазначає, що в ній «діється й совершається людське життя у своїй повноті», зауважує, що половина розгадки цієї пекучої прози – в автентичності говірки, якою вона писана, а друга половина – у закручених сюжетах, що їх накреслила сама історія кривавих земель а в повсякденно мовлених словах ніби знімається якась пелена, поволока, гострішає зір, і разом з ним прочищаються всі канали чуття (Старовойт, 2023, с. 5–8), і все це завдяки використанню діалектизмів, бо «… часом здається, перепиши цю репліку літературно стандартизованою мовою – і все, кінець магії. Бо добра література – це територія щільних зв'язків і насичених взаємопов'язань. <…> Письмо Лотоцької кристалізує розуміння, що та говірка, ті люди і весь їхній життєвий світ були на грані непомітного зникнення…» (Старовойт, 2023, с. 9). Отже, щоб не зникла рідна говірка письменниці, вона повною мірою намагається її представити в новій книжці «Ангели в намистах» (Лотоцька, 2023), використовуючи діалектизми різних мовних рівнів, передовсім фонетичного та морфологічного.

Досліджувана збірка тільки нещодавно побачила світ, тому цілком закономірно, що вона не була об'єктом науковго опису щодо функціювання в ній діалектизмів. Водночас зауважимо, що в загальних рисах говіркові особливості зразків малої прози книжки «Ангели в намистах» схарактеризував Юрій Громик у «Післямові», передовсім акцентуючи на вияві високої художньої майстерності та скрупульозності у відтворенні поліського колориту, народнорозмовної стихії й великої поваги до мовлення земляків. Крім того, дослідник зосередив увагу на вияві говіркових рис у царині словозміни, діалектної специфіки морфемної структури, словотвору, в оформленні службових частин мови, у використанні низки специфічних лексем, які репрезентують діалектну лексику говірки, оглядово розглянув і фонетичні риси, із-поміж яких у царині вокалізму виокремлює передовсім локально марковані слова з голосним [о] на місці давнього *о в закритих ненаголошених складах, які передано і в структурі прийменників та префіксів, а в наглошених – з [у]; спостерігає ілюстрацію авторкою розвитку *о – [у] незалежно від наголосу; виокремлює на місці давнього *е в закритому наголошеному складі майже послідовно [у]; фіксує [е] в ненаголошеній позиції як поліську рефелексацію *ě, перед яким більшість

приголосних стверділа, водночас [л] зберігає м'якість, звертає увагу на [и] в закінченнях давального та місцевого відмінка іменників; відзначає збереження давнього *і, проілюстроване багатьма прикладами; рефлексацію *ę в [е] тощо. Опрацювання досліджуваних художніх текстів збірки дало підстави Юрію Громику констатувати, що виразними явищами проілюстровано особливості середньополіської говірки насамперед у системі консонантизму (Громик, 2023, с. 364–381), хоча відзначені дослідником риси в системі голосних теж засвідчують специфічність й унікальність, тому й стали предметом нашого дослідження. До зазначеного вище додамо, що характеристику зафіксованих діалектних рис у царині вокалізму будемо здійснювати з урахуванням напрацювань українських діалектологів, які досліджували середньополіський етномовний ареал чи суміжні з ним терени, виокремлюючи низку фонетичних особливостей як релевантних для говірок Середнього Полісся (Никончук, 2004, 2012; Дружук, 2023) та власних спостережень, а також тих, які відзначено в навчально-науковій літературі (Глібчук–Костів, 2023) і які виокремлювали в художньому доробку Олени Лотоцької Юрій Громик та Андрій Яворський (Громик–Яворський, 2022а, 2022б; Громик, 2023) й Ірина Дружук (Дружук, 2023).

Методика суцільного відбору, застосована в процесі дослідження фонетичних середньополіських рис у царині вокалізму, представлених у збірці Олени Лотоцької «Ангели в намистах», дає підстави зазначити, що найбільшою кількістю прикладів авторка ілюструє рефлексацію *ě (Ѣ) як [е] в ненаголошеній позиції у відкритому складі в коренях слів: *... дорогу вам з повним* ***ведром*** *перейду* (Лотоцька, 2023, с. 16); ***Спешила***. ***Побежу*** *– заберу* (Лотоцька, 2023, с. 22); ***Бежи****, кажу!* (Лотоцька, 2023, с. 150); ***Забежу*** *послє – поменяюса* (Лотоцька, 2023, с. 199); *Алє й* ***беда*** *в нас веліка...* (Лотоцька, 2023, с. 16); *Зато ми з вами на теплуй печи спимо, а не пуд тою холодною* ***стеною*** (Лотоцька, 2023, с. 25); *Ото й вся* ***беда****? Вспокойса. Будут тоби завтре наметки* (Лотоцька, 2023, с. 49); *А чи ж вони такими* ***грехами*** *гришни?* (Лотоцька, 2023, с. 153); ***Забегалі*** *на Защокувщину і там ждалі пуд дубамі, поки розвидніє* (Лотоцька, 2023, с. 115); *Чого* ***спешить*** (Лотоцька, 2023, с. 161); *А батько твуй* ***не спешит****, як і тоді...* (Лотоцька, 2023, с. 349); *Ходю соби,* ***спеваю*** (Лотоцька, 2023, с. 272); *Ши трохи проглядаюца в* ***снегу*** (Лотоцька, 2023, с. 345); *... і* ***смеяласа*** *так весело й голосно* (Лотоцька, 2023, с. 348) та ін.

Водночас у наголошеній позиції рефлексація *ě продемонстрована низкою прикладів як [и] в коренях слів: *Нема вже на* ***билому*** *сьвіті нашого сина* (Лотоцька, 2023, с. 276); *Ши один* ***грих*** *на душу возьме, як гета жунка вмре* (Лотоцька, 2023, с. 152); *Ши трохи не походіте в церкву – і вже точно скажут, шо* ***видьма*** (Лотоцька, 2023, с. 61); *Послє одправи пуйдемо до нас на* ***обид*** (Лотоцька, 2023, с. 161); ***Обид*** *зготовить, малого помить-вобрать*

(Лотоцька, 2023, с. 16); ***Не вмию*** *я з єю баять* (Лотоцька, 2023, с. 152); *Як* ***ризала*** *я тоби пута, шоб лєгенько ходив* (Лотоцька, 2023, с. 281); *… я … їх за час* ***наризала*** (Лотоцька, 2023, с. 113); *А теперечки Богу не надякуєца за такого* ***чоловика*** (Лотоцька, 2023, с. 317); *А шо юй, ні* ***чоловика****, ні детей* (Лотоцька, 2023, с. 259); *А мні вун не* ***чоловик*** (Лотоцька, 2023, с. 25) та в закінченнях місцевого відмінків іменників: *По твару чи* ***по руци*** (Лотоцька, 2023, с. 154); ***В радюжци*** *понесу* (Лотоцька, 2023, с. 170); *Вже корова* ***на неби****, сонце* ***в хлєви*** *– ти недояна лєжиш*! (Лотоцька, 2023, с. 258; ***В*** *такуй* ***сорочци****, яку вельми позалітус на Паску просів* (Лотоцька, 2023, с. 276); *… лєжиш соби* ***на печи****? А там война за канавою*! (Лотоцька, 2023, с. 21); *Яки хвайний сарафан на* ***тоби*** (Лотоцька, 2023, с. 191); і давального відмінка займенників: *Хто* ***тоби*** *таке дурне сказав?* (Лотоцька, 2023, с. 21); *Ніхто* ***тоби*** *її зареки полокать не буде – покуйнік у хаті* (Лотоцька, 2023, с. 17); *Я його ткала* ***соби*** *на смерть* (Лотоцька, 2023, с. 53); *Якшо я* ***тоби*** *не мили, то так і скажи, не круті! Девчат багато!* (Лотоцька, 2023, с. 49); *Зав'язала я* ***тоби*** *світ, моя детінонько* (Лотоцька, 2023, с. 26) та ін. Юрій Громик вважає, що рефлекс наголошеного **ě* – монофтонг [и] після стверділих губних та [р], [ц] є досить специфічним (Громик, 2023, с. 368), зокрема й у наголошеній позиції: *Я* ***не вмию*** *запрегать!* (Лотоцька, 2023, с. 82), що представлено поодинокими прикладами, оскільки середньополіський етномовний континуум, як свідчать напрацювання Миколи Никончука, замість давніх дифтонгів, кореспондує вимову монофтонгів на місці *ě, тобто звуків неоднорідної артикуляції [ê] під наголосом та монофтонга [е] в ненаголошеній позиції, а в закритих й у відкритих складах артикуляція Ѣ характеризується «однорідністю підняття, гомогенною висотою тону, локалізацією та статикою активних органів під час витримки», тому давній Ѣ розвинувся в [ê] в новозакритому складі та в [е] – у відкритому (Никончук, 2012, с. 111–115), що спостерігаємо в незначній кількості прикладів у текстах малої прози Олени Лотоцької: *В мене* ***наметок*** *нема* (Лотоцька, 2023, с. 49); *Я хлібом із тюткою Стасєю* ***поменяласа*** (Лотоцька, 2023, с. 201). Спорадичність таких рефлексів свідчить про динаміку діалектного мовлення, яке зазнає змін під впливом як лінгвальних, так й екстралінгвальних чинників, що й відтворила письменниця, зокрема, засвідчивши й наявність літературної форми з рефлексом [і]: ***Всі*** *тоді казали, шо багато хто в* ***лісі*** *робит, а хати дают не* ***всім*** (Лотоцька, 2023, с. 328); *Седю в* ***лісі*** *поночи голодна-холодна* (Лотоцька, 2023, с. 344); *Вже оньо* ***ліс*** *блізєнько, там затішній буде* (Лотоцька, 2023, с. 341); *… мені тут хоть розорвіса, а вона собі, пані,* ***всіласа*** (Лотоцька, 2023, с. 45); *Так уже мені* ***хотілосо****, шоб твоя маті побачила…* (Лотоцька, 2023, с. 344). Ірина Дружук, характеризуючи фонетичні особливості волинськополіських говірок, на

досліджуваній території фіксує залежно від наголосу різні рефлекси *ě: [и], [е], [і] (Дружук, 2023, с. 71–75), а оскільки рідна говірка Олени Лотоцької, мовлення якої вона актуалізує у творах аналізованої збірки, розташована ближче до говірок Волинського Полісся, то це теж може підтверджувати наявність насамперед рефлекса [і].

Визначальною фонетичною рисою середньополіських говірок у царині вокалізму, яка виразно виокремлює передовсім лівобережно- та правобережнополіські говірки, є збереження давнього *і, що має здатність пом'якшувати попередній приголосний, впливаючи таким чином і на систему консонантизму, репрезентанти якої перед таким звуком зазнають палаталізації: *Ранок* ***думатіме****, де свого* ***бубніка*** *знайті, а не* ***похмеліца*** (Лотоцька, 2023, с. 50); *Хоть би в хату хто* ***пустів*** (Лотоцька, 2023, с. 69); *Лєтіла зозуля да й стала* ***куваті*** (Лотоцька, 2023, с. 257); *А ще* ***просів*** *девчат Голю й Маринку* ***берегті****, бо вони по йому хреста* ***ставлятімут*** (Лотоцька, 2023, с. 276); *Не* ***чулі*** *ви?* (Лотоцька, 2023, с. 23); ***Налєкалі*** (Лотоцька, 2023, с. 23); *Тож ти* ***просів****, а туко шоб чужи не* ***лазілі*** (Лотоцька, 2023, с. 56); *…* ***колі*** *снопи з поля* ***возілі*** (Лотоцька, 2023, с. 348); *І де ж гето мого* ***Талімона*** *доля* ***ходіт-бродіт****?* (Лотоцька, 2023, с. 15); *Алє ж Боженька бачит нас і каждому посилає те, шо* ***заслужилі*** (Лотоцька, 2023, с. 20); ***Родівса*** *всьой* ***сіні****, аж чорни,* ***думалі*** *вмре –* ***виходілі*** (Лотоцька, 2023, с. 15); *Де* ***вродівса****, там і* ***пригодівса****!* (Лотоцька, 2023, с. 59); *Сам Нінку любив, Параску посватав, а* ***женівса*** *в світах* (Лотоцька, 2023, с. 56); *… Пуд ноги* ***дівіса*** *– шпали* (Лотоцька, 2023, с. 68); *Нє, ну ти* ***подівіса*** (Лотоцька, 2023, с. 45); ***Моліса****, дітя* (Лотоцька, 2023, с. 77); *А якою ви гарною* ***булі****!* (Лотоцька, 2023, с. 348); *Хлопци за мною талаєю* ***ходілі*** (Лотоцька, 2023, с. 346); ***Маті*** *серділаса* (Лотоцька, 2023, с. 346); **Маті**… *Як давно не* ***сні ласа…*** (Лотоцька, 2023, с. 346) та ін. Відзначена риса релевантна для середньополіських говірок, її системно фіксував Микола Никончук у досліджуваному ареалі у ІІ половині ХХ ст., навіть зазначаючи про цілковиту відсутність [и] й функціонування на його місці відповідників [і], [и^{і}], [і^{и}] (Никончук, 2012, с. 42–43). Як видно з наведених прикладів, збереження давнього *і представлено в будь-якій позиції в слові в різних частинах мови, особливо у формах дієслова. Наявність такої особливості в мовленні персонажів Олени Лотоцької демонструє тяглість та переємність цієї стійкої риси й свідчить про її системний характер. Підтвердженням наведеної думки є значний за обсягом фактичний діалектний матеріал, зібраний Іриною Дружук у сучасних говірках Волинського Полісся, для яких також характерне збереження *і, хоча неоднаково репрезентоване на всій території й залежить від якості попереднього звука (Дружук, 2023, с. 80–87).

Важлива діалектна риса системи вокалізму для диференціації українськомовного діалектного континууму – наявність відповідників на місці етимологічних *о, *е. З огляду на дифтонгічне походження зазначених звуків, у говірках поліського наріччя вони мають різні рефлекси, зумовлені явищем монофтонгізації. Микола Никончук у новому закритому складі на теренах Середнього Полісся фіксував звуки так званої неоднорідної артикуляції [ô] та [ê] на місці давніх [о], [е], причому зазначаючи, що такі відповідники функціюють здебільшого в наголошеній позиції, переважно в новому закритому складі, натомість [ô] витворився з дифтонга [уо] після передньоязикових, губних, задньоязикових і глоткового (Никончук, с. 38). Юрій Громик зауважував, що Олена Лотоцька, ілюструючи фонетичні особливості середньополіського діалекту, органічно використовує локально марковані слова з голосним [о] на місці давнього *о в закритих ненаголошених складах, а в наголошених – [у] (Громик, 2023, с. 366). Думку вченого підтверджує низка прикладів, які демонструють передовсім наявність [у] в наголошеному закритому складі в коренях слів практично всіх самостійних частин мови та зрідка – службових: *І шо* ***вун*** *так спешит з тим сватаннєм? Нетерплячка свербит?* (Лотоцька, 2023, с. 51); *А* ***вун*** *регоче з баби старої* (Лотоцька, 2023, с. 33); *А* ***вун*** *гочередю поменявса, бо їм на весіллє в неділю* (Лотоцька, 2023, с. 31); *Як* ***вун*** *приде?* (Лотоцька, 2023, с. 275); *Не* ***змуг*** *по-тіхому дать* (Лотоцька, 2023, с. 16); *… той завше* ***пузно*** *назад жене* (Лотоцька, 2023, с. 31); *Де б на людях не була – зубамі світіт,* ***нус*** *на неби* (Лотоцька, 2023, с. 324); *А вона мені, шо наволочилі того каминня* ***стулько*** (Лотоцька, 2023, с. 32); *… Он як добре моя* ***Думна*** *замуж вишла* (Лотоцька, 2023, с. 46); *За* ***нуч*** *натчеш?* (Лотоцька, 2023, с. 49); *Чи ж можу теперички, як цилу* ***нучку*** *мені наметки ткав?* (Лотоцька, 2023, с. 52); *Ши ж на колхоз на вечурню* ***дуйку*** *рано* (Лотоцька, 2023, с. 23); *А* ***кунь*** *ваш де?* (Лотоцька, 2023, с. 84); *Я, не* ***буйса*** (Лотоцька, 2023, с. 84); *Рученька така вже була. Як* ***пируг*** (Лотоцька, 2023, с. 53); *Одін* ***бульший****, другий менший* (Лотоцька, 2023, с. 112); *А шо, кумо,* ***кусточки*** *на соненьку гриєте?* (Лотоцька, 2023, с. 156); *…лєгенько, по* ***гулєчци*** *одной рукой прихиляй, а* ***греблюнкою*** *пудбирай знізу* (Лотоцька, 2023, с. 320); *Ні стопки не пропускав, ні* ***буйки****, ні* ***спудніци*** (Лотоцька, 2023, с. 328); *І батько* ***муй*** *мене* ***муцно*** *любив* (Лотоцька, 2023, с. 346); *Будемо по гочереді налєдать за* ***корувкою*** (Лотоцька, 2023, с. 209); *А* ***скульким*** *чужим помогала виродіца?* (Лотоцька, 2023, с. 153); *Холод собачи,* ***туко*** *болячки збірать* (Лотоцька, 2023, с. 139) та ін. Водночас такий самий рефлекс *о авторка подає в закінченнях іменників та інших змінюваних частин мови у формі множини незалежно від наголосу: *Сватув випроваділі* (Лотоцька, 2023, с. 46); *То гето ви од велікого щастя* ***сватув*** *аж двома намитками об'язвалі?* (Лотоцька, 2023, с. 46); *То в*

залізнуй *пущи з* ***цукеркув*** *нашлі…* (Лотоцька, 2023, с. 328). На думку Юрія Громика, так у говірці виявила себе тенденція до вирівнювання закінчень (Громик, 2023, с. 367). Крім того, наявність у на місці *о спостерігаємо й у префіксах: *Так і не* ***пудняв*** *дверей* (Лотоцька, 2023, с. 50); *Пойду косу намантачу, завтра* ***покосімо*** (Лотоцька, 2023, с. 57); *Мешка* ***пуддай*** (Лотоцька, 2023, с. 326) та прийменниках: *Гето ж квочка у мене* ***пуд*** *сподніцою всю облаву проседіла* (Лотоцька, 2023, с. 79); *А ви матеру* ***пуд*** *ноги* (Лотоцька, 2023, с. 154). Водночас наведений матеріал та фіксація Миколою Никончуком [ô] на місці *о дає підстави для роздумів щодо репрезентації цієї риси в тексах Олени Лотоцької. Очевидно, можемо припустити, що жителі рідної для авторки говірки теж вимовляють звук [ô] звуженої артикуляції в новому закритому складі, але в художньому тексті така точність фонетичного звучання не може бути представлена.

Тексти збірки «Ангели в намистах» Олени Лотоцької підтверджують думку Юрія Громика про те, що на місці давнього *е в закритому наголошеному складі майже послідовно позначено [у] (Громик, 2023, с. 367): *Мене от тих* ***оселєнцув*** *верне*! (Лотоцька, 2023, с. 198); *Покладі рученьку* ***юй*** *на голувку* (Лотоцька, 2023, с. 156); *…* ***перев'юз*** *откудась хату лєсніка* (Лотоцька, 2023, с. 328); *Вун* ***втюк*** (Лотоцька, 2023, с. 70); *… збираюца в* ***їхнюм*** *двори* (Лотоцька, 2023, с. 258*); Бог при мні, при души* ***моюй***! (Лотоцька, 2023, с. 136); *Багато стало тих* ***старцув*** *ходіть…* (Лотоцька, 2023, с. 140); *Чуйте,* ***тютко***! (Лотоцька, 2023, с. 148); *Помошніцу, кажеш,* ***прив'юв****?* (Лотоцька, 2023, с. 150); *Добрий день у* ***вашуй*** *хаті*! (Лотоцька, 2023, с. 151); *Мітіка вчореки* ***оддалюк*** (Лотоцька, 2023, с. 159); *Сядай, сядай…* ***Жунко****, а келішки де?* (Лотоцька, 2023, с. 58) та ін. Водночас спорадично відзначаємо на місці давнього *е [и] та [е]: *На* ***пич***! (Лотоцька, 2023, с. 308); ***Скорий*** *сього, шоб маті не сіла* (Лотоцька, 2023, с. 327); *… шоб не побудіть, шоб* ***довжий*** *поспалі* (Лотоцька, 2023, с. 259); *Боженька* ***шисть*** *днюв землю робив, втомивса сільно…* (Лотоцька, 2023, с. 67).

Крім проаналізованих вище особливостей, середньополіський етномовний континуум від інших ареалів відрізняє ще одна риса – наявність [е] на місці [ę] в ненаголошеній позиції, про що зауважував Микола Никончук, на думку якого велику роль у синхронії та діахронії поліського вокалізму відігравали в минулому й відіграють тепер позиційні обмеження, бо на території Середнього Полісся рефлексація [ę] залежить від наголосу – [е] в ненаголошеній позиції на місці [ę] (Никончук, 2012, с. 44), що виразно демонструють тексти Олени Лотоцької: ***Десеть*** *літ Сібиру* (Лотоцька, 2023, с. 1); *…* ***десеть*** *год із морозамі сібірскімі за пазухою проходів* (Лотоцька, 2023, с. 20); *… алє в село вона вернуласа літ через* ***десеть*** (Лотоцька, 2023, с. 328); *Двісті* ***девеносто*** *штири, друбози не щитала* (Лотоцька, 2023, с. 110); *… на* ***деветь*** *і шоб не*

опаздувала оньо (Лотоцька, 2023, с. 258); … ***паметуща*** *така* (Лотоцька, 2023, с. 94); *Чуєш, дітя, зачерпи мені води в* ***колодезі****, алє?* (Лотоцька, 2023, с. 147); ***Запрегай*** *коня.* (Лотоцька, 2023, с. 46); ***Паметаю****, якось то сіно на болоті косілі* (Лотоцька, 2023, с. 270); *Понамокалі геть, ши й собака до смерті* ***налєкав*** (Лотоцька, 2023, с. 71); ***Злєкаласа****?* (Лотоцька, 2023, с. 181); *Хто з старчанкою хоть словом обмовица –* ***проклєну*** (Лотоцька, 2023, с. 155).

Як видно з наведених прикладів, приголосний [л] перед [е] носового походження зазнає палаталізації, що дає підстави зауважити ще про одну особливість із царини вокалізму середньополіської говірки – історичне пом'якшення [л] перед [е] незалежно від його походження: *Не хотів, понятно, так вишло.* ***Алє*** *ж* (Лотоцька, 2023, с. 16); … *і за* ***Олєною*** *є шо дать. Туко хто ж її возьме?* (Лотоцька, 2023, с. 47); *А яки ши дурень за пляшку їм гної на* ***полє*** *повивозіт!* (Лотоцька, 2023, с. 58); *Воли стоялі* ***келє*** *колодезя, як я на ровери з лісу їхала. Вже завтреки соби* ***полєтят*** (Лотоцька, 2023, с. 110); *А* ***Олєна*** *те ж ждала* (Лотоцька, 2023, с. 140); *Ніхто послє Труйци тиждень у* ***полє*** *не йде* (Лотоцька, 2023, с. 176); *Чи ж не* ***далєкий*** *світ* (Лотоцька, 2023, с. 258) тощо. Така риса засвідчила вплив говіркових особливостей системи вокалізму на царину консонантизму, як і попередньо проаналізована особливість – збереження історичного *і.

7. Висновки й перспективи дослідження

Отже, нова збірка малої прози Олени Лотоцької «Ангели в намистах», як і попередня «Нині зозуля кувала», продемонструвала актуалізацію діалектних рис рідної для авторки середньополіської говірки на різних мовних рівнях, передовсім на фонетичному, зокрема в царині вокалізму. Проаналізовані вище актуалізовані в текстах письменниці фонетичні риси, які репрезентують середньополіський вокалізм, дають також підстави стверджувати, що письменниця максимально точно відтворила досліджувані говіркові риси в основному в мовленні персонажів-поліщуків як унікальній особливості їхнього ідіолекту. Авторка в художніх текстах продемонструвала такі особливості середньополіської системи голосних, як рефлексація *ě як [е] в ненаголошеній позиції та як [и] – у наголошеній, хоча спорадично відзначено й [і], що свідчить про динамічні зміни в діалектах; послідовність функціювання монофтонга [у] на місці етимологічного *о здебільшого в наголошених новозакритих складах, натомість у відкритих збережено [о]; наявність на місці давнього *е в новозакритому наголошеному складі майже послідовно монофтонга [у] з пом'якшенням попереднього приголосного; збереження давнього *і як [і], що має здатність пом'якшувати попередній приголосний; реалізація *ę як монофтонга [е], перед яким [л] зберігає

історичну м'якість. Специфіка реалізації давніх голосних спричинила зміни, передовсім палаталізацію, низки приголосних звуків, що свідчить про взаємозумовленість та взаємодію елементів діалектної фонетичної системи, яка набуває особливого звучання в поєднані з морфологічними та лексичними рисами, що дало змогу Олені Лотоцькій системно репрезентувати особливості рідної говірки в зразках малої прози.

Перспективи наукового пошуку вбачаємо в дослідженні морфологічних особливостей середньополіської говірки, актуалізованих у збірці Олени Лотоцької «Ангели в намистах», а також у вивченні вербально представленого в ній світогляду поліщуків.

Література

1. Аркушин Григорій 2012. *Західнополіська діалектологія*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.
2. Глібчук Наталія – Костів Оксана 2023. *Українська діалектологія*. Львів: ЛА «Піраміда».
3. Гримашевич Галина 2010. Поліський світ у поетичній творчості Миколи Никончука. *Волинь – Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем* 1/22: с. 339–348.
4. Гримашевич Галина 2024. Актуалізація фонетичних діалектних особливостей середньополіської говірки в збірці малої прози Олени Лотоцької «Ангели в намистах»: консонантизм. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки* 2/103: с. 83–93. https://doi.org/10.35433/philology.2(103).2024.83-93
5. Громик Юрій 2023. Післямова. *Лотоцька Олена. Ангели в намистах*. Львів: Видавництво Старого Лева, с. 364–381.
6. Громик Юрій – Яворський Андрій 2022а. Актуалізація поліської говірки в прозових текстах Олени Лотоцької. *Лінгвостилістичні студії* 16: с. 31–45.
7. Громик Юрій – Яворський Андрій 2022б. *Поліські діалекти в сучасній художній літературі: монографія*. Луцьк: Вежа-Друк.
8. Дружук Ірина 2016. Діалектизми в романі Володимира Лиса «Століття Якова» в говірці мешканців с. Згорани Любомльського району Волинської області. *Актуальні пролбеми розвитку природничих та гуманітарних наук: зб. матеріалів наук.-практ. конф*. Луцьк, с. 307–309.
9. Дружук Ірина 2018. Фонетичні діалектизми в романі Володимира Лиса «Століття Якова» і їхні відповідники в згоранській говірці: порівняльний аспект. *Лінгвостилістичні студії* 8: с. 77–87.
10. Дружук Ірина 2023. Говіркова фонетика збірки оповідань О. Лотоцької «Нині зозуля кувала». *Лінгвістика* 1/47: с. 25–33.
11. Дружук Ірина 2023. *Фонетична система говірок Волинського Полісся: дис. докт. філософії*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.

12. Жаркова Роксолана 2023. *Згортаю долоні човниками: сльози і молитви у текстах Олени Лотоцької*. http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2021/12/16/210526.html (Дата звернення 30.09.2024).
13. Зінчук Руслана 2020. Волинсько-поліська говірка в романі Володимира Лиса «Стара холера»: морфологічний рівень. *Лінгвостилістичні студії* 12: с. 67–72.
14. Лотоцька Олена 2020. *Нині зозуля кувала*. Львів: ЛА «Піраміда».
15. Лотоцька Олена 2023. *Ангели в намистах*. Львів: Видавництво Старого Лева.
16. Медвідь В'ячеслав 2001. «Колодязько» та інші твори Олександра Кулеша. *Кулеш О. Колодязько*. Житомир: Полісся, с. 5–11.
17. Никончук Микола 2004. *Середньополіський говір. Українська мова. Енциклопедія* / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана.
18. Никончук Микола 2012. *Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
19. Ніколаєнко Ірина 2010. До питання про «олітературення» діалектів. *Лінгвістика* 3/21: с. 223–227.
20. Ніколаєнко Ірина 2012. Риси західнополіського діалекту в романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Лінгвістика* 1/25: с. 149–156.
21. Ольховик Тетяна 1997. Діалектна лексика в поезії М. В. Никончука. *Велике лядо: збірник статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука* / ред. О. М. Никончук. Житомир, с. 144–149.
22. Спанатій Любов 2013. Діалектизми та їх місце в мовному і метамовному дискурсі (на матеріалі роману «Століття Якова» В. С. Лиса). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Мовознавство* 207/219: с. 109–112.
23. Старовойт Ірина 2023. Поліська Йокнапатофа: передмова. *Лотоцька Олена. Ангели в намистах*. Львів: Видавництво Старого Лева, с. 5–10.
24. Халін Валерій 2010. Полісся і полісизми в поезії М. В. Никончука. *Волинь – Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем* 1/22: с. 369–374.
25. Цуркан Марія 2015. *Засоби стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку XXI століття: дис. канд. філол. наук*. Чернівці.
26. Яворський Андрій 2012. Фонетичні особливості волинсько-поліської говірки в романі В. Лиса «Століття Якова». *Волинь філологічна: текст і контекст: зб. наук. праць* 14: с. 279–289.
27. Яворський Андрій 2013а. Волинсько-поліська говірка в романі Володимира Лиса «Іван і Чорна Пантера». *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гололя. Серія: Філологічні науки. Кн. І.* Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, с. 267–272.
28. Яворський Андрій 2013б. Морфологічні особливості волинсько-поліської говірки в романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство* 22/271: с. 150–155.

29. Яворський Андрій 2013в. Морфологічні особливості середньополіських говірок у повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)* 17: с. 89–94.
30. Яворський Андрій 2013г. Фонетичні особливості середньополіських говірок у повісті Володимира Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате». *Дослідження з лексикології і граматики української мови* 13: с. 164–171.
31. Яворський Андрій 2015а. Поліська лексика в романі Володимира Дрозда «Листя землі». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство* 6/307: с. 154–158.
32. Яворський Андрій 2015б. Поліська лексика в романах Миколи Закусила: архаїзми, запозичення. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* 8: с. 142–145.
33. Яворський Андрій 2015в. Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша: фонетичний рівень. *Молодий вчений* 2: с. 137–140.
34. Яворський Андрій 2015г. Синтаксичні особливості середньополіської говірки у творах Миколи Закусила та Олександра Кулеша. *Мова та література у полікультурному просторі: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції*. Львів: ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», с. 81–83.

References

1. Arkushyn, Hryhorii 2012. *Zakhidnopoliska dialektolohiia* [Western Polish Dialectology]. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. (In Ukrainian)
2. Hlibchuk, Nataliia – Kostiv, Oksana 2023. *Ukrainska dialektolohiia* [Ukrainian Dialectology]. Lviv: LA «Piramida». (In Ukrainian)
3. Hrymashevych, Halyna 2010. Poliskyi svit u poetychnii tvorchosti Mykoly Nykonchuka [The Polissian world in the poetic work of Mykola Nykonchuk]. *Volyn – Zhytomyrshchyna: istoryko-filolohichnyi zbirnyk z rehionalnykh problem* 1/22: s. 339–348. (In Ukrainian)
4. Hrymashevych, Halyna 2024. Aktualizatsiia fonetychnykh dialektnykh osoblyvostei serednopoliskoi hovirky v zbirtsi maloi prozy Oleny Lototskoi «Anhely v namystakh»: konsonantyzm [Actualization of phonetic dialectal features of the Central Polissian dialect in the collection of short prose by Olena Lototska “Angels in Necklaces”: consonantism]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky* 2/103: s. 83–93. https://doi.org/10.35433/philology.2(103).2024.83-93 (In Ukrainian)
5. Hromyk, Yurii 2023. Pisliamova [Afterword]. *Lototska Olena. Anhely v namystakh*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, s. 364–381. (In Ukrainian)
6. Hromyk, Yurii – Yavorskyi, Andrii 2022a. Aktualizatsiia poliskoi hovirky v prozovykh tekstakh Oleny Lototskoi [Actualization of the Polissian dialect in the prose texts of Olena Lototska]. *Linhvostylistychni studii* 16: s. 31–45. (In Ukrainian)
7. Hromyk, Yurii – Yavorskyi, Andrii 2022b. *Poliski dialekty v suchasnii khudozhnii literaturi: monohrafiia* [Polissian dialects in contemporary fiction: monograph]. Lutsk: Vezha-Druk. (In Ukrainian)

8. Druzhuk, Iryna 2016. Dialektyzmy v romani Volodymyra Lysa «Stolittia Yakova» v hovirtsi meshkantsiv s. Zghorany Liubomlskoho raionu Volynskoi oblasti [Dialectisms in the novel "The Century of Jacob" by Volodymyr Lys in the dialect of the inhabitants of Zghorany village, Liuboml district, Volyn region]. *Aktualni prolbemy rozvytku pryrodnychykh ta humanitarnykh nauk: zb. materialiv nauk.-prakt. konf.* Lutsk, s. 307–309. (In Ukrainian)
9. Druzhuk, Iryna 2018. Fonetychni dialektyzmy v romani Volodymyra Lysa «Stolittia Yakova» i yikhni vidpovidnyky v zghoranskii hovirtsi: porivnialnyi aspekt [Phonetic dialecticisms in Volodymyr Lys's novel "The Century of Jacob" and their counterparts in Zghorany dialect: a comparative aspect]. *Linhvostylistychni studii* 8: s. 77–87. (In Ukrainian)
10. Druzhuk, Iryna 2023. Hovirkova fonetyka zbirky opovidan O. Lototskoi «Nyni zozulia kuvala» [Dialect phonetics in the collection of short stories by O. Lototska "Today the cuckoo cried"]. *Linhvistyka* 1/47: s. 25–33. (In Ukrainian)
11. Druzhuk, Iryna 2023. *Fonetychna systema hovirok Volynskoho Polissia: dys. dokt. filosofii* [The Phonetic System of the Dialects of Volyn Polissia. Doctoral Dissertation]. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. (In Ukrainian)
12. Zharkova, Roksolana 2023. *Zghortaiu doloni chovnykamy: slozy i molytvy u tekstakh Oleny Lototskoi* [I fold my palms like boats: tears and prayers in the texts of Olena Lototska]. http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2021/12/16/210526.html (Accessed: 30.09.2024). (In Ukrainian)
13. Zinchuk, Ruslana 2020. Volynsko-poliska hovirka v romani Volodymyra Lysa «Stara kholera»: morfolohichnyi riven [The Volyn-Polissian dialect in Volodymyr Lys's novel "The Old Cholera": morphological level]. *Linhvostylistychni studii* 12: s. 67–72. (In Ukrainian)
14. Lototska, Olena 2020. *Nyni zozulia kuvala* [Today the cuckoo cried]. Lviv: LA «Piramida». (In Ukrainian)
15. Lototska, Olena 2023. *Anhely v namystakh* [Angels in Necklaces]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. (In Ukrainian)
16. Medvid, Viacheslav 2001. «Kolodiazko» ta inshi tvory Oleksandra Kulesha ["Kolodiazko" and other works of Oleksandr Kulesh]. *Kulesh O. Kolodiazko*. Zhytomyr: Polissia, s. 5–11. (In Ukrainian)
17. Nykonchuk, Mykola 2004. *Serednopoliskyi hovir. Ukrainska mova. Entsyklopediia* [The Central Polissian Dialect. Ukrainian Language. Encyclopaedia]/ Redkol. Rusanivskyi V. M., Taranenko O. O., Ziabliuk M. P. ta in. 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana. (In Ukrainian)
18. Nykonchuk, Mykola 2012. *Pravoberezhnopoliski hovirky v linhvoheohrafichnomu vysvitlenni* [The Right-Bank Polissian Dialects in Linguistic and Geographical Representation]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. (In Ukrainian)
19. Nikolaienko, Iryna 2010. Do pytannia pro «oliteraturennia» dialektiv [On the issue of "literarization" of dialects]. *Linhvistyka* 3/21: s. 223–227. (In Ukrainian)
20. Nikolaienko, Iryna 2012. Rysy zakhidnopoliskoho dialektu v romani Volodymyra Lysa «Stolittia Yakova» [Features of the Western Polissian dialect in Volodymyr Lys's novel "The Century of Jacob"]. *Linhvistyka* 1/25: s. 149–156. (In Ukrainian)

21. Olkhovyk, Tetiana 1997. Dialektna leksyka v poezii M. V. Nykonchuka [Dialect vocabulary in the poetry of M. V. Nykonchuk]. *Velyke liado: zbirnyk statei, prysviachenyi 60-richchiu doktora filolohichnykh nauk, profesora Mykoly Vasylovycha Nykonchuka* / red. O. M. Nykonchuk. Zhytomyr, s. 144–149. (In Ukrainian)
22. Spanatii, Liubov 2013. Dialektyzmy ta yikh mistse v movnomu i metamovnomu dyskursi (na materiali romanu «Stolittia Yakova» V. S. Lysa) [Dialectisms and their place in linguistic and metalinguistic discourse (based on the novel "The Century of Jacob" by V. S. Lys)]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Seriia: Filolohiia. Movoznavstvo* 207/219: s. 109–112. (In Ukrainian)
23. Starovoit, Iryna 2023. *Poliska Yoknapatofa: peredmova. Lototska Olena. Anhely v namystakh* [The Polissian Yoknapatawpha: foreword. Lototska Olena. Angels in Necklaces]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, s. 5–10. (In Ukrainian)
24. Khalin, Valerii 2010. Polissia i polisyzmy v poezii M. V. Nykonchuka [Polissia and Polissianisms in the poetry of M. V. Nykonchuk]. *Volyn – Zhytomyrshchyna: istoryko-filolohichnyi zbirnyk z rehionalnykh problem* 1/22: s. 369–374. (In Ukrainian)
25. Tsurkan, Mariia 2015. *Zasoby stylizatsii rozmovnosti u prozi pysmennykiv Bukovyny pochatku KhKhI stolittia: dys. kand. filol. nauk* [Means of Colloquial Stylization in the Prose of Bukovynian Writers of the Early 21st Century: Candidate of Philological Sciences Dissertation]. Chernivtsi. (In Ukrainian)
26. Yavorskyi, Andrii 2012. Fonetychni osoblyvosti volynsko-poliskoi hovirky v romani V. Lysa «Stolittia Yakova» [Phonetic features of the Volyn-Polissian dialect in the novel by V. Lys "The Century of Jacob"]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst: zb. nauk. prats* 14: s. 279–289. (In Ukrainian)
27. Yavorskyi, Andrii 2013a. Volynsko-poliska hovirka v romani Volodymyra Lysa «Ivan i Chorna Pantera» [The Volyn-Polissian dialect in Volodymyr Lys's novel "Ivan and the Black Panther"]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hololia. Seriia: Filolohichni nauky. Kn. I.* Nizhyn: Vydavnytstvo NDU im. M. Hoholia, s. 267–272. (In Ukrainian)
28. Yavorskyi, Andrii 2013b. Morfolohichni osoblyvosti volynsko-poliskoi hovirky v romani Volodymyra Lysa «Stolittia Yakova» [Morphological features of the Volyn-Polissian dialect in Volodymyr Lys's novel "The Century of Jacob"]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia: Filolohichni nauky. Movoznavstvo* 22/271: s. 150–155. (In Ukrainian)
29. Yavorskyi, Andrii 2013c. Morfolohichni osoblyvosti serednopoliskykh hovirok u povisti Volodymyra Danylenka «Sonechko moie, chorne y volokhate» [Morphological features of the Central Polissian dialects in Volodymyr Danylenko's novella "My Sun, Black and Hairy"]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Filolohiia (movoznavstvo)* 17: s. 89–94. (In Ukrainian)
30. Yavorskyi, Andrii 2013d. Fonetychni osoblyvosti serednopoliskykh hovirok u povisti Volodymyra Danylenka «Sonechko moie, chorne y volokhate» [Phonetic features of the Central Polissian dialects in Volodymyr Danylenko's story "My Sun, Black and

Hairy"]. *Doslidzhennia z leksykolohii i hramatyky ukrainskoi movy* 13: s. 164–171. (In Ukrainian)

31. Yavorskyi, Andrii 2015a. Poliska leksyka v romani Volodymyra Drozda «Lystia zemli» [Polissian vocabulary in Volodymyr Drozd's novel "Leaves of the Earth"]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriia: Filolohichni nauky. Movoznavstvo* 6/307: s. 154–158. (In Ukrainian)
32. Yavorskyi, Andrii 2015b. Poliska leksyka v romanakh Mykoly Zakusyla: arkhaizmy, zapozychennia [Polissian vocabulary in the novels of Mykola Zakusyl: archaisms, borrowings]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva* 8: s. 142–145. (In Ukrainian)
33. Yavorskyi, Andrii 2015c. Serednopoliska hovirka u tvorakh Oleksandra Kulesha: fonetychnyi riven [The Central Polissian dialect in the works of Oleksandr Kulesh: phonetic level]. *Molodyi vchenyi* 2: s. 137–140. (In Ukrainian)
34. Yavorskyi, Andrii 2015d. Syntaksychni osoblyvosti serednopoliskoi hovirky u tvorakh Mykoly Zakusyla ta Oleksandra Kulesha [Syntactic features of the Central Polissian dialect in the works of Mykola Zakusyl and Oleksandr Kulesh]. Mova ta literatura u polikulturnomu prostori: materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Lviv: HO «Naukova filolohichna orhanizatsiia "LOHOS"», s. 81–83. (In Ukrainian)

Актуалізація фонетичних діалектних рис середньополіської говірки в збірці малої прози «Ангели в намистах» Олени Лотоцької: вокалізм

Гримашевич Галина, кандидат філологічних наук, доцент. Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра української мови та методики її навчання, завідувач кафедри. h_hrymashevych@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3225-0031.

Статтю присвячено проблемі актуалізації фонетичних діалектних рис у царині вокалізму середньополіської говірки в збірці малої прози Олени Лотоцької «Ангели в намистах». Зауважено, що письменниця в художніх текстах, насамперед у мовленні персонажів, продемонструвала всі основні особливості середньополіської системи голосних, із-поміж яких – рефлексація *ě як [е] в ненаголошеній позиції та як [и] – у наголошеній, хоча спорадично відзначено й [і], що свідчить про динамічні зміни в діалектах; послідовність функціювання монофтонга [у] на місці етимологічного *о здебільшого в наголошених новозакритих складах, натомість у відкритих збережено [о]; наявність на місці давнього *е в новозакритому наголошеному складі майже послідовно монофтонга [у] з пом'якшенням попереднього приголосного; збереження давнього *і як [і], що має здатність пом'якшувати попередній приголосний; реалізація *ę як монофтонга [е], перед яким [л] зберігає історичну м'якість.

Мета наукової праці – схарактеризувати фонетичні особливості середньополіської говірки в царині вокалізму, актуалізовані в новій збірці зразків малої прози Олени Лотоцької «Ангели в намистах».

У студії проаналізовано фонетичні риси в системі голосних, виокремлені методом суцільного відбору із зазначеної збірки; виявлено регулярність функціювання середньополіських фонетичних особливостей системи вокалізму в мовленні персонажів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що збірка прозових мініатюр Олени Лотоцької «Ангели в намистах» досі не була об'єктом системного лінгвістичного дослідження з огляду на функціювання в ній фонетичних діалектних особливостей середньополіської системи вокалізму. Подальшого розвитку набуло питання важливості актуалізації говіркового мовлення, насамперед архаїчних діалектних ареалів, у художньому дискурсі сучасних письменників.

У перспективі передбачено дослідження морфологічних особливостей середнополіської говірки, актуалізованих у збірці Олени Лотоцької «Ангели в намистах», а також вивчення вербально представленого в ній світогляду поліщуків.

Ключові слова: *Олена Лотоцька, «Ангели в намистах», актуалізація діалектного мовлення, фонетичні риси, система вокалізму, рефлексація.*

Actualization of phonetic dialectal features of the Central Polissian dialect in the short prose collection *Angels in Necklaces* by Olena Lototska: vocalism

Halyna Hrymashevych, candidate of philological sciences, associate professor. Zhytomyr Ivan Franko State University, Department of Ukrainian Language and Methods of Its Teaching, department head. h_hrymashevych@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3225-0031.

The article addresses the issue of the actualization of phonetic dialectal features in the field of vocalism characteristic of the Central Polissian dialect, as found in Olena Lototska's short prose collection *Ангели в намистах* [Angels in Necklaces]. It is noted that the author, especially through the speech of her characters, demonstrates all the main features of the Central Polissian vowel system. Among these are the occurrences of *ě as [e] in unstressed positions and as [и] in stressed ones, with sporadic occurrences of [i], indicating dynamic changes in the dialects; the consistent use of the monophthong [y] in place of the etymological *o, mostly in stressed newly closed syllables, while [o] is preserved in open syllables; the presence of the monophthong [y] with softening of the preceding consonant in place of the old *e in newly closed stressed syllables; the preservation of the old *i as [i], which tends to soften the preceding consonant; and the realization of *ę as the monophthong [e], with the consonant [л] before it retaining its historical palatalization.

The aim of the study is to characterize the phonetic features of the Central Polissian dialect in the field of vocalism as actualized in Olena Lototska's recent collection of short prose *Angels in Necklaces*.

The study analyses the phonetic features of the vowel system identified through continuous sampling from the collection. It reveals the regularity of the functioning of Central Polissian phonetic traits in the speech of the characters.

The scientific novelty of the research lies in the fact that Lototska's collection of prose miniatures *Angels in Necklaces* has not previously been the subject of a systematic linguistic study with regard to the phonetic dialectal features of the Central Polissian vocalism system. The study also further develops the discussion of the importance of actualizing dialectal speech, especially that of archaic dialectal areas, in the literary discourse of contemporary authors.

Future research is expected to focus on the morphological features of the Central Polissian dialect as actualized in Lototska's collection *Angels in Necklaces*, as well as on the worldview of the Polissian people as represented in the verbal content of the texts.

Keywords: *Olena Lototska, Angels in Necklaces, actualization of dialectal speech, phonetic features, vowel system, reflection.*

A közép-polisszjai nyelvjárás fonetikai sajátosságainak aktualizálása Olena Lototska „Ангели в намистах" című kisprózagyűjteményében: vokalizmus

Hrimasevics Halina, filológiai tudományok kandidátusa, docens. Zsitomiri Ivan Franko Állami Egyetem, Ukrán Nyelv és Oktatásmódszertani Tanszék, tanszékvezető. h_hrymashevych@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3225-0031.

A tanulmány a közép-polisszjai nyelvjárásra jellemző vokalizmus terén megjelenő fonetikai nyelvjárási sajátosságok irodalmi szövegekben történő aktualizálásának kérdését tárgyalja, Olena Lototska „Ангели в намистах" című kisprózagyűjteménye alapján. Megállapítást nyert, hogy az írónő – különösen szereplőinek beszédén keresztül – a közép-polisszjai magánhangzórendszer minden főbb vonását bemutatja. Ezek közé tartozik például a *ě reflektálása [e]-ként hangsúlytalan pozícióban, [и]-ként hangsúlyos pozícióban, időnként [i]-ként, ami a nyelvjárási változások dinamizmusára utal; az [y] monoftongus következetes használata az etimológiai *o helyett, főként hangsúlyos zárt szótagokban, míg a nyitott szótagokban megmarad az [o]; az [y] megjelenése a régi *e helyén zárt hangsúlyos szótagokban, az előző mássalhangzó lágyságával együtt; a régi *i [i]-ként való megőrzése, amely hajlamos lágyítani az előtte álló mássalhangzót; valamint az *ę realizációja [e] monoftongusként, ahol az előtte álló [л] megtartja történeti lágyságát.

A kutatás célja, hogy jellemezze a közép-polisszjai nyelvjárás fonetikai jellegzetességeit a vokalizmus területén, Olena Lototska legújabb kisprózagyűjteménye, az „Ангели в намистах" című kötet alapján.

A tanulmány a prózagyűjteményből folyamatos szövegkiválasztással feltárt magánhangzórendszer fonetikai sajátosságait elemzi, és rávilágít a közép-polisszjai nyelvjárás fonetikai vonásainak szabályszerű működésére a szereplők beszédében.

A kutatás újdonsága abban rejlik, hogy Lototska „Ангели в намистах" című prózagyűjteménye korábban nem került a közép-polisszjai vokalizmus fonetikai nyelvjárási sajátosságait vizsgáló rendszerszintű nyelvészeti kutatás középpontjába. A tanulmány továbbá hozzájárul a dialektusok, különösen az archaikus nyelvjárási régiók nyelvhasználatának aktualizálásához a kortárs irodalmi diskurzusban.

A kutatás jövőbeli folytatása a közép-polisszjai nyelvjárás morfológiai sajátosságainak vizsgálatára irányul majd az „Ангели в намистах" című kötet alapján, valamint a polisszjai emberek világszemléletének nyelvi megjelenítésére.

Kulcsszavak: *Olena Lototska, Ангели в намистах, nyelvjárási beszéd aktualizálása, fonetikai sajátosságok, magánhangzórendszer, reflektálás.*

© Гримашевич Галина, 2025

УДК 821.161.2(44).07
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-114-127

Чаплінська Оксана

О-мовлення досвіду Іншого в художньому творі (на прикладі містичного оповідання Софії Яблонської «Зачарований рік»)

1. Постановка проблеми

В українській літературі першої половини XX ст. суттєво збільшилася кількість творів, у яких письменники о-мовлюють мандрівний досвід, що був зумовлений різними спонуками, як-от: «подорож-як-потреба», «подорож-як-допитливість», «подорож-як-виклик» (Т. Гаврилів). Тобто йдеться про час, коли поруч з іншими сутнісними характеристиками людини активізується homo viator (за Ґ. Марселем, це вічний мандрівник, який шукає шлях до духовної досконалості, до трагічної мудрості, до Бога; натомість уживаємо поняття в ширшому сенсі, максимально охоплюючи різні типи подорожей). Зазначене демонструє доробок Майка Йогансена, Олени Киселівської, Степана Левинського, Олександра Мар'ямова, Осипа Назарука, Ярослава Окуневського, Валер'яна Поліщука, Михайла Рудницького, Миколи Трублаїні, Софії Яблонської та інших.

У літературному дискурсі подорожей чільне місце посідають орієнтальні захоплення. У контексті зазначеного твори Софії Яблонської становлять інтерес із різних аспектів: екзотичність країн, національний наратив (Свій / Інший), погляд мандрівниці на Іншого, пізнання простору Іншого, зміна стереотипів, погляд Іншого на мандрівницю.

2. Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми

Актуалізація творчості Софії Яблонської в українському літературознавчому дискурсі з 2000-х років зумовлена напрацюваннями Віри Агеєвої, Андрія Белицького, Тимофія Гавриліва, Олени Галети, Вероніки Гоменюк, Василя Ґабора, Оксани Забужко, Ярослава Поліщука, Марії Федунь, Олени Юрчук та інших. У дослідженнях зазначених авторів акцентовано на її здобутках як письменниці, фотографки, кінодокументалістки, мандрівниці.

Доцільно зауважити, що у своїх подорожах Софія Яблонська фокусувала увагу на Іншому, при цьому вона не просто фіксувала свій досвід Іншого, а творила міжкультурний діалог. Пізнання світу й себе у світі реалізувалось у межах опозицій Захід / Схід, Європа / Азія, традиція / модерн, цивілізація / природа.

3. Мета дослідження

У пропонованому дослідженні зосередимо увагу на досвіді Іншого в містичному оповіданні Софії Яблонської «Зачарований рік».

Для успішної реалізації мети дослідження застосовано герменевтичний та структуралістський підходи до тлумачення текстів, а також використано культурно-історичний і міфопоетичний методи досліджень.

4. Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Мисткиня описала свій досвід Іншого в різних країнах. Зокрема, уже в першій книзі «Чар Марока» маємо діалог оповідачки з Іншим, у якому їй «не вповні вдається позбутися “орієнтальних” окулярів, однак вона досить добре масштабує себе в просторі Іншого на рівнях тілесності, емоційності, культури» (Юрчук, 2023, с. 166). Проте її подорожнє буття темпорально найдовше було поєднано з Китаєм, що знайшло своє відображення у творі «З країни рижу та опію» (1936), а також в інших оповіданнях і нарисах, котрі опубліковані в книзі «Дві ваги – дві міри» (1972).

Загальновідомо, що з кінця XVIII ст. спостерігалося неабияке зацікавлення Китаєм, інтенсифікувалася кількість публікацій у часописах і журналах про «Серединне царство», з’являлися численні подорожні нариси мандрівників, місіонерів і моряків про цю країну. Популярною й поширеною стала «мода на китайське», «китайські фантазії», що втілювалося насамперед у колекціонуванні ужиткових виробів та екзотичних речей, стилізації предметів під китайський стиль, формуванні стильового напряму в мистецтві шинуазрі (chinoiserie – від французького chinois «китайський»). Доцільно також звернути увагу на те, що в 30-х роках XX ст. феномен китайськості був об’єктом письменницької обсервації не тільки Софії Яблонської. Найперше йдеться про доробок Перл Бак. Український читач з її романом «East Wind, West Wind» міг ознайомитися в числах 1 – 23 «Нової хати» за 1937 рік у перекладі українською мовою під назвою «На перехресті вітрів». Зокрема, Ірина Вільде, здійснюючи огляд тогочасних літературних новинок, писала: «Бак пише повісті з життя Китаю. Здецидована китайофілка, вона намагається умовити в

европейських читачів і читачок, що Китай, своєю цивілізацією, коли вже не перевищує в дечому, то напевно дорівнює в усьому Европі. Яблонська не підфарбовує нам Китаю: подає його таким, яким бачать його її бистрі очі» (Яблонська, 2018, с. 328).

Феномен китайськості Софія Яблонська розкриває поступово, він о-мовлюється у творах, закарбовується у світлинах, фільмується. В оповіданні «Зачарований рік» для його увиразнення письменниця вдається до поетики містичного. Як зауважують дослідники, містичне «в літературному творі не можливо втиснути в єдиний corpus, в єдину цілісність» (Юрчук–Чаплінська, 2024, с. 50), однак воно «у процесі інтерпретації виражає й передає закладений у творі ідейно-символічний сенс» (Мних, 2011, с. 49). У цьому контексті слушними видаються міркування Наталії Мафтин, яка констатувала, що на початку XX ст. містичне в західноукраїнській прозі здебільшого виявлялося на рівні мотивів «межових» психічних станів (месмеричні явища, спіритуалізм, спілкування з покійниками), у використанні готичних топосів, тоді як у 20–30-ті роки стала превалювати містика, якій властиве «френетичне» забарвлення, проте саме в 30-ті роки письменники розробляли тематику фантастичну та метафізичну, дотримуючись естетики жаху й містики, вводячи в композиційну структуру твору мотиви потойбіччя, присутності інфернальних сил (Мафтин, 2011, с. 195–196). Звернення до містичного, з одного боку, дало змогу Софії Яблонській актуалізувати особливий художній дискурс, а з іншого – містичне як своєрідний метод мислення модифікувалось в інструмент пізнання Іншого.

Установити достеменно, коли відбулась описана пригода, складно, адже йдеться про часовий діапазон від 1934 (аргументами щодо саме цього року, на нашу думку, є наступні зафіксовані у творі факти: по-перше, Жан Уден, із яким Софія Яблонська познайомилася приблизно в липні 1932, фігурує в статусі «мужа»; по-друге, екс-прибраний син Ван є учасником події, а історія його появи була вперше надрукована в рубриці «Фейлєтон “Діла” з дня 20 жовтня 1933» під назвою «Лист з Китаю. Мати продає дитину») до 1937, адже відбувається все «тоді, коли в Китаї ще не було війни з Японцями, тільки з комуністами, що заворушували цілий край» (Яблонська, 1972, с. 44). Письменниця вдалася до вже неодноразово апробованої стратегії, оскільки аналогічно до подорожніх книг в оповіданні «“я” оповідачки-мандрівниці … виразно присутнє, на ньому часто зосереджена увага, зрештою воно подорожує – це його враження. Ця суб’єктивізація ніяк не підважує повідомлень про побачене, навпаки: те, що воно не тільки побачене, а й пережите, посилює переконливість усього змальованого, робить його

живішим і жвавішим» (Гаврилів, 2018, с. 254). Іншими словами, оповідач та активний учасник пригоди становлять єдине ціле.

В оповіданні містичне актуалізує міфологічність, віру в досконалість «міфічної» свідомості (Г.-Ґ. Ґадамер). Структуроутворювальним для нього, на нашу думку, є універсальний принцип організації міфу: бінарна опозиція, тенденція до поляризації дійсності (К. Леві-Строс). Смисл оповідання конструюється під час розкриття дихотомій Європа / Азія, традиційний Китай / модерний Китай. Розуміння «китайської містерії» стає засадничим для маркування простору. Європейці, які приїхали в Китай та опинилися всередині іншої культурної традиції, не завжди могли знайти раціональне, причинно-наслідкове, редукціоністське пояснення події, що врешті-решт призвело до нівелювання європейської вищості та усвідомлення нагальності чути Іншого, ураховувати істини «верховної мудрості міфічного пра-часу» (Ґадамер, 2000, с. 255).

Починається оповідання з того, що героїня-оповідачка придбала в антиквара два старовинні костюми й замовила плетених із бамбуку манекенів, – так з'явилися ґенії. Проте не для паґоди, а з іншою метою: «Ось буду мати аж двох ґеніїв у хаті, – може, хоч вони матимуть на мене добрий вплив, може, якраз вдасться мені написати щось "ґеніального"» (Яблонська, 1972, с. 43). Точкою неповернення стало «інавґураційне прийняття», на якому, з одного боку, був артикульований досвід зустрічі європейського раціоналістичного й профанного з китайським містичним, а з іншого – маємо початок випробувань, кардинальних змін. Пізніше, в одній із суперечок, Ріта дорікатиме героїні-оповідачці: «Ви, бачу, дуже певні своєї европейської вищости над Азією!» (Яблонська, 1972, с. 53), а далі продовжить: «Та чому ж вам так трудно зрозуміти, признати, що у світі, тимбільше у китайському світі, можуть існувати злі та добрі сили, себто ґенії, … які мають великий вплив на людей» (Яблонська, 1972, с. 53).

Одягнені ґенії мали вигляд живої мандаринської пари, що легко вводило в оману. Здивування та реакція гостей на них різнилася: одні, демонструючи повагу, вклонялись їм; другі сприйняли їх за святково одягнених слуг; треті дивилися на них, як на привидів. Коли ґеніїв розмістили за столом, то сподівання на веселий настрій всієї компанії поступились спліну, розповідям про «найдивачніші сумні та "забобонні" історії» (Яблонська, 1972, с. 45) з досвіду проживання гостей у Китаї.

Звернемо увагу, що в діалозі з Іншим (китайським) європейський світогляд зазнавав змін. Зокрема, уже на початку оповідання присутні два дещо різних досвіди. Перший – досвід французького консула з Пекіна, який у своїй «невеселій пригоді» з бронзовою головою Будди спробував сховатися за твердженням «ми, ляїки» (Яблонська, 1972, с. 46), тобто

профани, і лише після екзистенційних утрат (смерть сина, розлучення з дружиною), власної хвороби зрозумів, що у ставленні до предметів китайської старовини «краще ... шанувати, ніж виставляти на сміх» (Яблонська, 1972, с. 45). Тому він вважає за потрібне попередити, застерегти від необачного поводження з артефактами китайської культури. Другий – досвід французького консула з Юнан-Фу, який спочатку розмістив над бюрком чотири статуетки, принесені дітьми зі старої розваленої паґоди, згодом у його роботі почалися труднощі, а після роз'яснень китайського секретаря консул усвідомив свою помилку і, прагнучи якнайшвидше позбутися «тих чотирьох медіїв лиха» (Яблонська, 1972, с. 48), увечері підкинув їх на тераси амбасади комуністів (таке собі переспрямування магічної дії на політичного конкурента), котра за тиждень була ліквідована. Обидва консули є носіями догматичної настанови європейського Просвітництва «з його вірою у довершеність, досяжність остаточного звільнення від "забобонів" і передсудів» (Ґадамер, 2000, с. 254). Вони не приймають ірраціонального пояснення чи «збігу обставин», обмежуючись лише констатацією того, що відбулось.

Актуалізована містичністю міфологічність зумовлює повторюваність, адже спільним для всіх історій є те, що річ китайського походження виконує функцію провідника негативних, деструктивних, інфернальних сил. І ґенії не виняток. Кожна наступна подія в оповіданні нагнітає містичне, посилює міфологічну свідомість, котра, якщо неодмінно розуміти її за первісну стадію, «є вже знанням, а тому, коли вона вже знає про божественні сили, то це одразу ж виводить її за рамки простого страху та трепету перед їхньою могутністю» (Ґадамер, 2000, с. 255). Згодом відбувся костюмований бал «на честь відступу комуністів» у Сімон, яка у своїх переконаннях дотримувалася європейської раціоналістичної стратегії, усі дивні історії її «не онесмілили», відтак не змогли «закрутити голови тими усіма "китайщинами"» (Яблонська, 1972, с. 50). Задля досягнення ефекту аналогічного на прийнятті господиня балу вирішила «заховатись» в образі жінки мандарина. На прохання Сімон героїня-оповідачка зняла костюм і від'єднала голову манекена від тулуба, у процесі виконання її здивувало «безрадне тремтіння рук» (Яблонська, 1972, с. 50) і дивна погірдлива усмішка на обличчі манекена. Цілком очевидно, що факт такої неповаги не міг лишитися без відповідної реакції. Спочатку реакція-попередження: за годину Жан занепокоївся самопочуттям героїні-оповідачки, бо на вигляд вона стала «бліда як полотно» (Яблонська, 1972, с. 50). Сімон дотрималася свого задуму, убралась у костюм й одягнула голову жінки мандарина. Тож маємо реакцію-покарання: з часом Сімон захворіла, її недуга швидко прогресувала, попри те, що операція «вдалася», через деякий час вона

вмерла: «уся вкрита боляками голова Сімон ледве трималася тулуба» (Яблонська, 1972, с. 56).

Джерелом подальшого нагнітання містичного був манекен мандарина, на основі ставлення до якого конструюється опозиція традиційний Китай / модерний Китай. Перша з них презентована позицією Ляо-Шена, котрий від самого початку появи ґеніїв демонстрував «незвичайну нехіть» (Яблонська, 1972, с. 43). Спочатку він відмовився допомогти одягнути їх у старовинні костюми, а потім виніс ґенія з коридору будинку до пивниці, оскільки «хотів позбутися мандарина, щоб тим охоронити від помсти хоч його пана» (Яблонська, 1972, с. 60). У темряві пивниці Ляо-Шен і героїня-оповідачка стали свідками того, як із ґенієм «бавився Ван; вуглем розрисовував на його обличчі европейські вусики, круглу борідку ... зголив йому голову, або повиривав усе волосся» (Яблонська, 1972, с. 60), перетворюючи його «на модерного жовніра». Побачивши це, Ляо-Шен, який намагався дати Вану чисто китайське виховання, був приголомшений і не розумів, коли й від кого хлопчик навчився «профанувати статуї». Бажання господині зберегти стародавній костюм не стало аргументом для слуги, котрий категорично відмовився роздягти мандарина, почистити речі й покласти їх у скриню на горищі.

Друга позиція в оповіданні представлена двічі, що своєрідно відображає зміни у світоглядних переконаннях китайців. Зокрема, консул із Пекіна оповідає про зізнання китайського міністра освіти: «Повірте мені, хоч я і став модерним китайцем, а все-таки є речі, яких я ніколи не перестану шанувати!» (Яблонська, 1972, с. 47), тобто віра в авторитет і традицію збережена. Значно кардинальнішими виявились позиція й дії модерного Шен-Та-Ко, який був «сильно вдоволений зі своєї вищості над забобонністю старого Ляо-Шена» (Яблонська, 1972, с. 61). Кепкуючи з нього, Шен-Та-Ко не обмежився тим, що роздягнув манекен, «з добрим китайським проклоном, він дав сильного копанця у сам живіт голої статуї, від чого вона тричі перевернувшись, закотилась у сам кут пивниці, лицем у калюжу води» (Яблонська, 1972, с. 61). У діях модерного слуги-китайця домінувало глузування й неповага до ґенія, як наслідок – реакція-покарання у вигляді важкої хвороби, яка прогресує, і смерть у страшних муках.

Звернемо увагу, що частини тіл кривдників, які становили джерело смертельної хвороби, тотожні пошкодженням ґеніїв: відклеєна голова жінки мандарина – «розгризена раком шия Сімон», копняк у живіт пошарпаного мандарина – смерть «у страшенних терпіннях на чорну віспу» Шен-Та-Ко. Ініціаторкою забави з ґеніями була героїня-оповідачка, тож вони притягували й направляли лихо насамперед на неї, її господарство, слуг. За місяць після смерті Сімон вона теж захворіла й швидко втрачала життєві

сили, уподібнюючись тіні чи якійсь марі: «коли я побачила себе у дзеркалі, я мала враження, що до мене наближається моя власна статуя з-над гробу: довга, уся в білому, з повислими руками, штивна та бліда як мармур!» (Яблонська, 1972, с. 57). Ужиті заходи молодого лікаря не виправдовували сподівань, хвороба виснажувала, нищила всі власні переконання жінки, з нею поводилися, як із малою хворою дитиною, яка втратила свою волю й примхи. На відміну від Сімон, котра категорично відмовилася від утручання бонзи, жінка в межовій ситуації, у страхові за своє життя й ще більше за життя Вана не заперечує того, щоб вдатися до «китайських ліків».

У тлумаченні подій тибетським бонзою поєдналася карма й «відношення супроти ґеніїв». У розмові з героїнею-оповідачкою бонза спочатку акцентує на душевних недугах, на тому, що її душа покутна, «платить за якусь провину, може минулого життя, а може за якийсь промах ... молодого недосвіду» (Яблонська, 1972, с. 65–66). У східних ученнях карма «оприсутнює реалізацію наслідків дій людини», «є сукупністю (містичною енергією) всіх дій людини та їхніх наслідків, як у цьому, так і в попередніх втіленнях» (URL 1). Це поняття не тотожне західному розумінню долі, приреченості, тому можливо змінити перебіг подій. У ставленні до ґеніїв бонза констатував жінці: «ви приїхали жити на їх землі, отже найменша річ – не наражати їх собі, не осмішувати!» (Яблонська, 1972, с. 67), а натомість вона стала причетною «до того, що інші гралися ними як бовдурами!» (Яблонська, 1972, с. 67).

Містичність в оповіданні підкреслено й символічною числовою змістовністю. У тлумаченні числа спираємося на ідеї Освальда Шпенглера та Ернста Кассірера, які у своїх працях обґрунтовували тезу, що з іменами та числами людина оволоділа світом. Зокрема, О. Шпенглер наголосив, що немає й не може бути числа самого по собі; оскільки існує кілька культур, то існує кілька світів чисел, відповідно кожен тип числа у своїй основі є чимось унікальним і неповторним, кожен є вираженням іншого відчуття світу, кожен символ має чітко науково обмежену достовірність, принцип, порядок того, що стало, у якому відображена найглибша сутність однієї й ніякої іншої душі, яка є центром саме цієї, а не іншої культури (URL 2). Е. Кассірер стверджував, що в лінгвістичному мисленні поняття числа поруч із простором і часом утворювало базову структуру, вони перебували у «своєрідному ідеальному центрі» і реалізувалися в формі чуттєвого вираження, поступово наповнюючи чуттєве духовним змістом і перетворюючи в символ духовного (URL 3). У міфомисленні число виконує функцію провідника, специфічного тлумачення, залучає профанне в міфічно-релігійний процес «освячення». Число ніби овіяне власною

чарівною атмосферою, оскільки воно надає всьому, що належить його сфері, дотичне до нього й пронизується ним, характеру містерії.

В оповіданні на етапі підготовки до магічного ритуалу й під час його проведення з'являються числа, що поєднали в собі китайське та буддійське смислове навантаження. У китайській культурі сімці властива символіка негативного значення, це число пов'язане зі смертю й асоціюється з духами померлих, а також вважається загадковим, таким, що спантеличує. У запитанні тибетського бонзи закодовано циклічність: «що ... найбільше зворушило сім місяців тому?», «сім днів тому назад?» і «сім годин тому?» (Яблонська, 1972, с. 66). Відповіді відтворюють логічну послідовність подій смерть Сімон – похорон Шен-Та-Ко – хвороба Вана й нагнітають танатичний страх героїні-оповідачки. Натомість у буддизмі число сім позначає сходження до вищого, підйом, тобто отримуємо натяк на «просвітлення» героїні-оповідачки.

Якщо сакральність сімки пов'язана з часовою складовою, то сакральність четвірки апелює до просторового поділу світу на частини: північ, південь, схід і захід. У буддизмі четвірка відсилає до дерева життя, що символізує рятівне знання. Воно має чотири гілки, від його кореня течуть чотири священні річки раю, котрі кодують страждання, прив'язаність, любов, неупередженість, тобто чотири напрями серця. Рушійною силою в згоді на проведення «церемонії відчищування» став страх за життя Вана, тому героїня-оповідачка ладна віддати половину, а за потреби й решту свого життя, аби врятувати хлопчика. Магічний ритуал спочатку проводять чотири бонзи, до них у вирішальний момент приєднується бонза з Тибету. Разом бонзи формують п'ятірку, що, на нашу думку, поєднує в собі чотири сторони світу й центр, тим самим утворюючи «охоронців п'яти сторін», котрі виконують захисну функцію, охороняють людину від злих духів. Посеред подвір'я довкола мандаринської пари чотири бонзи співали, «відганяючи ... злих духів на усі сім вітрів» (Яблонська, 1972, с. 69), але тільки завдяки втручанню тибетського бонзи було подолано мстивих ґеніїв.

Попередні пошкодження манекенів мали швидкі й смертельні наслідки для тих, хто глузував із них, проте в ситуації з героїнею-оповідачкою покарання в часовому аспекті не було швидким. Під час проведення магічного ритуалу з-під туніки ґенія-жінки «виглянув розчавлений тулуб, якого сплетені з "вічнотривалого" бамбусу груди були потрощені, розпадалися у порох» (Яблонська, 1972, с. 69). Зв'язок між хворобою героїні-оповідачки й манекеном ґенія розтлумачила Ріта: «вона була вашим утіленням, вона навела на вас сухоти, вона порохнявіла та потягала за собою вас!.. Поволі висушувала ваші життєві сили» (Яблонська, 1972,

с. 71). Застосований у «церемонії відчищування» вогонь, з одного боку, констатував кінець пригоди, ґеніїв спалено, їхній злий вплив нівельовано, а з іншого – символізував оновлення і світоглядні зміни.

В оповіданні маємо амбівалентність у поясненні містичної пригоди. За першою світоглядною стратегією – європейська вищість і модерність китайців – артефакти й практики китайської культури сприймається не серйозно, як забавки й розваги, при цьому пояснення зводяться до площини матеріально-речовинного та логіко-раціоналістичного (Сімон, Шен-Та-Ко, молодий лікар). За другою світоглядною установкою – традиційність китайців – демонструється повага й шана до традицій, а в поясненнях маємо апеляцію до ірраціонального, непідвладного ratio (Ріта, Ляо-Шен, бонза з Тибету). Авторитет китайської культури аналогічно до авторитету особи в герменевтиці «має своїм остаточним обґрунтуванням зовсім не акт послуху та зречення від розуму, а акт визнання й усвідомлення» (Ґадамер, 2000, с. 259), тобто усвідомленні досвіду Іншого як такого, що переважає гостротою суджень і в жодному разі не є меншовартісним. Цю позицію різною мірою презентують консули, старий лікар і героїня-оповідачка, яка після пригоди вже не легковажить, «коли якийсь китаєць ... радить “цього не робити” або “того не рухати”» (Яблонська, 1972, с. 42).

5. Висновки й перспективи дослідження

Отже, Софія Яблонська у своїй творчості фокусується на досвіді Іншого. В оповіданні «Зачарований рік» для зображення світоглядних відмінностей письменниця вдалася до містичного, що своїм джерелом має архаїчні світоглядні уявлення, авторитет і традицію. Поляризація у творі реалізується на засадах бінарності: опозиції Європа / Азія, традиційний Китай / модерний Китай, профанне / сакральне. Ґенії наділені надприродними властивостями, здатні впливати на життя людини, а тому поводження з ними має відповідні наслідки. Хоча хронотоп оповідання локалізований на межі життя та смерті, загалом домінує практика пізнання Іншого. Конфронтація двох світоглядно-аксіологічних установок демонструє хибність позиції, за якою повинна домінувати одна з них. Іронічні й критичні китайці у спів-бутті з європейцями своїми вчинками та діями стверджують: «Не ми, а ви дикуни, без культури!» (Яблонська, 1972, с. 45). Безсилі в деяких ситуаціях і неспроможні уникнути катастрофи європейці зрештою усвідомлюють, що для них «ще замкнений їх шостий відділ відчування, якась ... незнана, ще незбагнена сфера» (Яблонська, 1972, с. 73). Отже, містичне виконує синтаксичну функцію, воно є засадничим у

конструюванні оповіді й попри нагнітання «промовляє» загадково, повчально. Перспективність наступних досліджень доробку Софії Яблонської не викликає сумнівів, потребує майбутнього ґрунтовного розпрацювання.

Література

1. Гаврилів Тимофій 2018. Ідентичнісні імплікації: «З країни рижу та опію» Софії Яблонської-Уден. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 31: с. 251–266. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2018_31_23
2. Ґадамер, Ганс-Ґеорґ 2000. *Істина і метод. Т. 1. Герменевтика І: Основи філософської герменевтики* / Переклад з нім. О. Мокровольський. Київ: Юніверс.
3. Мафтин Наталія 2011. Містичне як вияв готичної літературної традиції в західноукраїнській малій прозі міжвоєнного двадцятиліття. *Питання літературознавства* 84: с. 193–202. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_2011_84_27
4. Мних Роман 2011. Декілька зауважень про категорію містичного в літературі. *Поетика містичного: колективна монографія* / упоряди. О. Червінської. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, с. 47–58.
5. Юрчук Олена 2023. «…Прикрита голубим небом буду змальовувати вам красу Маракешу…»: рефлексія сходу в книзі «Чар Марока» Софії Яблонської. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика»* 34(73)/5: с. 162–167. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/28
6. Юрчук Олена – Чаплінська Оксана 2024. Поетика містичного в художній літературі: теоретичний аспект. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки* 2/103: с. 42–52.
7. Яблонська Софія 1972. *Дві ваги – дві міри: оповідання та нариси*. / Вст. сл. М. Калитовської. Париж: Imprimerie P.I.U.F.
8. Яблонська Софія 2018. *Листи з Парижа. Листи з Китаю: Подорожні нариси, новели, оповідання, есеї, інтерв'ю / Упорядкув., передм., літ. ред. і прим. Василя Ґабора.* Львів: ЛА «Піраміда».
9. URL 1: Козловський, І. А. *Карма. Велика українська енциклопедія*. https://vue.gov.ua/Карма (Дата звернення: 18.12.2024).
10. URL 2: Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes*. http://www.zeno.org/Philosophie/M/Spengler,+Oswald/Der+Untergang+des+Abendlandes (Дата звернення: 23.12.2024).
11. URL 3: Cassirer, Ernst 1923. *Philosophie der symbolischen Formen 3 Bde. 1. Auflage: Bruno Cassirer, Berlin. Teil 1. Die Sprache*. https://archive.org/details/philosophiedersy0000cass_m2w4/page/n1/mode/2up (Дата звернення: 23.12.2024).

References

1. Havryliv, Tymofii 2018. Identychnisni implikatsii: «Z krainy ryzhu ta opiiu» Sofii Yablonskoi-Uden [Identity Implications: «From the Land of Rice and Opium» by Sofia Yablonska]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* 31: s. 251–266. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2018_31_23 (In Ukrainian)
2. Gadamer, Hans-Georg 2000. *Istyna i metod. T. 1. Hermenevtyka I: Osnovy filosofskoi hermenevtyky* [Truth and Method. Vol. 1. Hermeneutics I: Fundamentals of Philosophical Hermeneutics] / Pereklad z nim. O. Mokrovolskyi. Kyiv: Yunivers. (In Ukrainian)
3. Maftyn, Nataliia 2011. Mistychne yak vyiav hotychnoi literaturnoi tradytsii v zakhidnoukrainskii malii prozi mizhvoiennoho dvadtsiatylittia [Mysticism as a manifestation of the Gothic literary tradition in West-Ukrainian prose of the interwar twenties]. *Pytannia literaturoznavstva* 84: s. 193–202. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_2011_84_27 (In Ukrainian)
4. Mnykh, Roman 2011. Dekilka zauvazhen pro katehoriiu mistychnoho v literaturi [A few remarks on the category of the mystical in literature]. *Poetyka mistychnoho: kolektyvna monohrafiia* / uporiady. O. Chervinskoi. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yuriia Fedkovycha, s. 47–58. (In Ukrainian)
5. Yurchuk, Olena 2023. «…Prykryta holubym nebom budu zmalovuvaty vam krasu Marakeshu…»: refleksiia skhodu v knyzi «Char Maroka» Sofii Yablonskoi ["…Covered by the Blue Sky, I will Depict the Beauty of Marrakech for You.": Reflection of the East in the book "The Charm of Morocco" by Sofia Yablonska]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: «Filolohiia. Zhurnalistyka»* 34(73)/5: s. 162–167. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/28 (In Ukrainian)
6. Yurchuk, Olena – Chaplinska, Oksana 2024. Poetyka mistychnoho v khudozhnii literaturi: teoretychnyi aspekt [The poetics of the mystical in fiction: Theoretical aspects]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky* 2/103: s. 42–52. (In Ukrainian)
7. Yablonska, Sofia 1972. *Dvi vahy – dvi miry: opovidannia ta narysy* [Two Weights, Two Measures: Stories and Essays]. / Vst. sl. M. Kalytovskoi. Paryzh: Imprimerie P.I.U.F. (In Ukrainian)
8. Yablonska, Sofia 2018. *Lysty z Paryzha. Lysty z Kytaiu: Podorozhni narysy, novely, opovidannia, esei, interviu* [Letters from Paris. Letters from China: Travelogues, Novels, Stories, Essays, Interviews] / Uporiadkuv., peredm., lit. red. i prym. Vasylia Gabora. Lviv: LA «Piramida». (In Ukrainian)
9. URL 1: Kozlovskyi, I. A. *Karma. Velyka ukrainska entsyklopediia* [Karma. The Great Ukrainian Encyclopaedia]. https://vue.gov.ua/Карма (Accessed: 18.12.2024). (In Ukrainian)
10. URL 2: Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes* [The Decline of the West]. http://www.zeno.org/Philosophie/M/Spengler,+Oswald/Der+Untergang+des+Abendlandes (Accessed: 23.12.2024). (In German)

11. URL 3: Cassirer, Ernst 1923. *Philosophie der symbolischen Formen 3 Bde. 1. Auflage: Bruno Cassirer, Berlin. Teil 1. Die Sprache* [Philosophy of Symbolic Forms, 3 volumes. First Edition: Bruno Cassirer, Berlin. Part 1. Language]. https://archive.org/details/philosophiedersy0000cass_m2w4/page/n1/mode/2up (Accessed: 23.12.2024). (In German)

О-мовлення досвіду Іншого в художньому творі (на прикладі містичного оповідання Софії Яблонської «Зачарований рік»)

Чаплінська Оксана, кандидат філософських наук, доцент. Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, доцент. chaplinskay@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9702-6906.

У дослідженні з'ясовано, що в українській літературі першої половини XX ст. чільне місце належить стратегії о-мовлення мандрівного досвіду письменниками. З-поміж здобутків літератури подорожей зазначеного періоду особливий інтерес становить доробок Софії Яблонської. Наголошено, що, подорожуючи, вона прагнула пізнати світ і себе у світі, тому в її творах зосереджено увагу на різних аспектах, наприклад, екзотичності країн, національному наративі (Свій / Інший), погляді мандрівниці на Іншого, пізнанні простору Іншого, погляді Іншого на мандрівницю. Феномен китайськості Софія Яблонська розкривала поступово: о-мовлювала в творах, закарбовувала у світлинах, фільмувала. В оповіданні «Зачарований рік» письменниця вдалася до поетики містичного, завдяки чому вона актуалізувала особливий художній дискурс, а також описала досвід Іншого. Констатовано, що у зображенні містичного домінують архаїчно-міфологічні світоглядні уявлення, що зумовлює віру в досконалість «міфічної» свідомості та істини «верховної мудрості міфічного пра-часу» (Г.-Ґ. Ґадамер). Одним із інструментів посилення містичного стала числова символіка, котра апелювала до міфомислення, де число виконує функцію провідника, залучає профанне в міфічно-релігійний процес «освячення». Виявлено, що структуроутворюючим для оповідання став універсальний принцип організації міфу, а його смисл конструюється під час розкриття дихотомій Європа / Азія, традиційний Китай / модерний Китай. Відповідний спосіб світорозуміння оприявнюється через ставлення до ґеніїв, які наділені надприродними властивостями і здатні впливати на життя людини. Якщо в тлумаченні артефактів і практик китайської культури представники першої світоглядної стратегії пояснення зводили до площини матеріально-речовинного і логіко-раціоналістичного (Сімон, Шен-Та-Ко, молодий лікар), то представники другої світоглядної стратегії апелювали до ірраціонального, непідвладного ratio (Ріта, Ляо-Шен, бонза з Тибету). Конфронтація двох світоглядних позицій зумовлює появу третьої, за якою формувалось розуміння досвіду Іншого як такого, що переважає гостротою суджень (консули, старий лікар, героїня-оповідачка). Містичне як чинник поетики твору в оповіданні виконує синтаксичну функцію. Атмосфера містичного нагнітається поступово, воно «промовляє» загадково й повчально. Здійснений аналіз дав підстави зробити висновок, що письменниця залучила містичне в літературний твір із гносеологічною метою.

Ключові слова: *література подорожей, досвід Іншого, поетика містичного, Софія Яблонська, міфологічність, бінарні опозиції, символічна числова змістовність.*

Articulating the experience of the Other in the literary text (based on the mystical short story *Зачарований рік* by Sofia Yablonska)

Oksana Chaplinska, candidate of philosophical sciences, associate professor. Zhytomyr Ivan Franko State University, Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of Teaching, associate professor. chaplinskay@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9702-6906.

The study reveals that in Ukrainian literature of the first half of the 20th century, a prominent place is given to the strategy of articulating travel experiences by writers. Among the achievements of travel literature of that period, the works of Sofia Yablonska hold particular interest. It is emphasized that in her travels, she sought to understand the world and herself within it; therefore, her writings focus on various aspects such as the exoticism of countries, the national narrative (Self / Other), the traveller's gaze upon the Other, the exploration of the Other's space, and the Other's view of the traveller. Yablonska gradually uncovered the phenomenon of Chineseness: she articulated it in her works, captured it in photographs, and filmed it. In the short story *Зачарований рік* [The Enchanted Year], the author employed the poetics of the mystical, through which she activated a unique artistic discourse and described the experience of the Other. It is noted that in the depiction of the mystical, archaic and mythological worldviews dominate, which reflects a belief in the perfection of "mythical" consciousness and in the truth of the "supreme wisdom of mythical primordial time" (H.-G. Gadamer). One of the tools used to intensify the mystical aspect was numerical symbolism, which appealed to mythological thinking, where numbers serve as guides and involve the profane in the mythic-religious process of "sanctification." The universal principle of myth organization becomes the structuring element of the story, and its meaning is constructed through the revelation of dichotomies such as Europe / Asia, traditional China / modern China. This worldview is revealed through attitudes toward genii, who possess supernatural properties and can influence human lives. While representatives of the first worldview strategy interpreted Chinese cultural artefacts and practices through a material-substantive and logical-rationalist lens (Simon, Shen-Ta-Ko, the young doctor), those of the second worldview strategy appealed to the irrational and that which is beyond ratio (Rita, Liao-Shen, the Tibetan bonze). The confrontation of these two worldviews gives rise to a third, in which the understanding of the experience of the Other is formed as one that surpasses through the sharpness of judgment (the consuls, the old doctor, the female narrator-protagonist). The mystical, as a component of the work's poetics, fulfils a syntactic function in the short story. The mystical atmosphere intensifies gradually, "speaking" in a mysterious and didactic manner. The analysis allows us to conclude that the author incorporated the mystical into the literary text with an epistemological intent.

Keywords: *travel literature, experience of the Other, poetics of the mystical, Sofia Yablonska, mythology, binary oppositions, symbolic numerical meaning.*

Az Idegenség élményének kifejeződése az irodalmi szövegben (Jablonszka Szofia „Зачарований рік” című misztikus elbeszélése alapján)

Csaplinszka Okszana, filozófiai tudományok kandidátusa, docens. Zsitomiri Ivan Franko Állami Egyetem, Ukrán és Világirodalom, Oktatásmódszertani Tanszék, docens. chaplinskay@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9702-6906.

A tanulmány feltárja, hogy a 20. század első felének ukrán irodalmában kiemelkedő szerepet kapott az utazási tapasztalatok irodalmi megfogalmazása. Az adott korszak utazási irodalmának eredményei közül különösen figyelemre méltó Jablonszka Szofia munkássága. Kiemelendő, hogy utazásai során arra törekedett, hogy megismerje a világot és önmagát a világban, így írásaiban különféle aspektusokra összpontosít: az országok egzotikusságára, a nemzeti narratívára (Saját / Idegen), az utazó viszonyára az Idegennel, az Idegen terének megismerésére, valamint az Idegen viszonyára az utazóval. Jablonszka fokozatosan tárta fel a „kínaiság” jelenségét: írásaiban megfogalmazta, fényképeken megörökítette, filmre vette. A „Зачарований рік” [Elvarázsolt év] című elbeszélésében a misztikum poétikájához nyúlt, amelynek segítségével sajátos művészi diskurzust teremtett, s egyben az Idegen tapasztalatát ábrázolta. Megállapítható, hogy a misztikum ábrázolásában archaikus és mitologikus világnézetek dominálnak, amelyek a „mitikus” tudat tökéletességébe és a „mitikus ősidők legfőbb bölcsességének” (H.-G. Gadamer) igazságába vetett hitet tükrözik. A misztikum erősítésének egyik eszköze a számszimbolika volt, amely a mitikus gondolkodásra utal, ahol a szám útmutatóként szolgál, és a hétköznapit bevonja a mitikus-vallási „szentté válás” folyamatába. A mítosz szerveződésének univerzális elve válik az elbeszélés strukturáló tényezőjévé, jelentését pedig az olyan dichotómiák feltárása alakítja, mint Európa / Ázsia, tradicionális Kína / modern Kína. Ez a világszemlélet a természetfeletti tulajdonságokkal rendelkező, az emberi életet befolyásolni képes géniuszokhoz való viszonyon keresztül jelenik meg. Míg az első világnézeti stratégia képviselői a kínai kultúra tárgyi és gyakorlati elemeit anyagi-tárgyi és logikai-racionalista szempontból értelmezik (Simon, Shen-Ta-Ko, a fiatal orvos), addig a második stratégia képviselői az irracionálishoz, a ráció számára hozzáférhetetlenhez fordulnak (Rita, Liao-Shen, a tibeti bonc). E két világnézeti pozíció konfrontációjából születik meg egy harmadik, amelyben az Idegen tapasztalatának értelmezése úgy jelenik meg, mint ami éleslátásával felülmúlja a korábbiakat (a konzulok, az idős orvos, a női elbeszélő-főhős). A misztikum az elbeszélésben a mű poétikájának egyik szintaktikai összetevőjeként működik. A misztikus atmoszféra fokozatosan sűrűsödik, titokzatosan és tanulságosan „szólal meg”. Az elemzés lehetőséget ad arra a következtetésre, hogy a szerző ismeretelméleti céllal emelte be a misztikumot az irodalmi szövegbe.

Kulcsszavak: *utazási irodalom, az Idegenség élménye, a misztikus poétikája, Jablonszka Szofia, mitológia, bináris oppozíciók, számszimbolika.*

© Чаплінська Оксана, 2025

УДК 821.161.2.07
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-128-140

Вайдич Тетяна

Морфологічний аналіз пейоративів у романі «МУР» Андрія Любки

1. Вступ

Сучасний український художній текст ілюструє нестандартність мовлення, своєрідність породження нових смислових одиниць, в тому числі, пейоративних, стилістично-синтаксичних побудов і, відповідно, загальні тенденції розвитку літературної мови. Загалом, у світовій художній літературі панує тенденція використання пейоративів відтворення дійсності, глибшого занурення читача в атмосферу, що автор намагався передати у своєму творі. У одному зі своїх досліджень професор лінгвістики І. Бехта наголошує, що сучасному англомовному художньому тексту властивий мовленнєвий еклектизм, протидія нормам і канонам, а також ідея активної трансформації різних стильових форм і традицій. Само собою, що це спричинює появу нової конструкції тексту загалом, «мотивованої лінгвістичними, філософськими та естетичними завданнями, які виконує текст, який був і залишається головним накопичувачем інформації, генератором смислу» (Бехта, 2004, с. 21). Методологічною базою нашого дослідження стали праці вітчизняних та закордонних вчених-лінгвістів В. Галаган, Л. Білоконенко, О. Голод, О. Кульчицької, Е. МакКріді. Для комплексного аналізу пейоративної лексики у романі «МУР» застосовано кілька методів, зокрема: контекстуальний, морфологічний й семантичний методи дослідження вибірки.

Аналізуючи пейоративну лексику, необхідно зважати на оточуючий контекст. Адже у художньому дискурсі, іноді саме він є основоположним чинником для визначення пейоративу. Контекст відіграє надзвичайно важливу роль у трактуванні пейоративних одиниць, а контекстуальний метод передбачає вивчення лексичних одиниць у співвідношенні з іншими лексичними одиницями у тексті. Зважаючи на різні підходи мовознавців, ми визначаємо явище пейорації як негативну, емоційно навантажену експресивну оцінність. Пейоративи – це лексичні одиниці, в семантичну

структуру яких входить конотативний аспект (негативна емотивна сема), за допомогою яких виражається негативне ставлення адресата до адресата: пейоративна лексика здатна передавати різноманітні відтінки переживань, емоцій та почуттів. Там, де є пейоратив, неодмінно присутні сарказм, іронія, глузування, гнів, обурення, розчарування, невдоволення, супротив.

Основною **метою** нашої розвідки є морфологічний аналіз й класифікація лексем з негативною оцінкою чи зневажливим, комічним ставленням у романі Андрія Любки «Малий український роман». **Об'єктом** дослідження є пейоративні слова і словосполучення, а **предметом** – семантика й етимологія пейоративної лексики у романі «МУР» А. Любки. **Актуальність** дослідження визначається загальним зацікавленням мовознавців до емоційно-забарвленої лексики та потребою вивчення її функціонування на різних етапах мовлення. Емпіричний **матеріал** нашої розвідки складають 340 лексичних одиниць. У дослідженні проводиться підрахунок частоти вживання кожної групи, а також якісне дослідження з точки зору функцій і семантичних характеристик, таким чином, було використано комбінований аналіз вибірки.

2. Виклад основного матеріалу

Сучасне мовознавство містить різноманітні класифікації для дослідження пейоративів. О. Голод вирізняє два види пейоративної лексики – абсолютну та відносну. На парадигматичному рівні абсолютна пейоративна лексика закріплена словами; на синтагматичному рівні відносна пейоративна лексика є контекстуалізмами, які є пейоративними лише у конкретній ситуації (Голод, 2001, с. 18).

Науковці поділяють думку Е. МакКріді, який класифікує їх на основі функцій та значень:

1) абсолютні (чисті) пейоративи (Е. МакКріді стверджує, що такі слова виражають ознаку, релевантну ментальному стану адресанта);

2) прокльони;

3) слова-приниження (змішані види);

4) образи (автори вважають, що образи залучають у свою семантику як дескриптивне, так і емотивне значення, називаючи їх багатоактними виразами) (McCready, 2010).

Що ж до сфери використання пейоративної лексики, то зазвичай такі слова використовуються у розмовно-побутовому спілкуванні, переважно сучасній художній літературі задля увиразнення комічності чи колоритності персонажів. Якщо покликатися до змісту роману «Малий український роман», то твір виявився достатньо сатиричним й іронічним, а інколи

здається навіть трохи нетолерантним щодо гендерних питань. «МУР» Андрія Любки можна назвати однією суцільною емоцією. Головний герой твору – Роман, впевнений у своїх статевих можливостях при безпробудній пиятиці, що постійно потрапляє в усілякі комічні ситуації, закохується, дружить, живе цікавим життям, що наповнене низкою перепитій. Одна з головних емоцій, що переслідує головного персонажа – статева туга.

При дослідженні пейоративної лексики у романі Андрія Любки «МУР» за морфологічною належністю нами було розділено на п'ять основних категорій: іменникову, дієслівну, прикметникову, прислівникову й дієприкметникову. Також зазначимо, що найбільшими кількісними частинами лексики є іменникова та дієслівна за походженням, найменшими – прикметникова, дієприкметникова й прислівникова лексика.

Рисунок 1. Поділ пейоративів за морфологічними категоріями

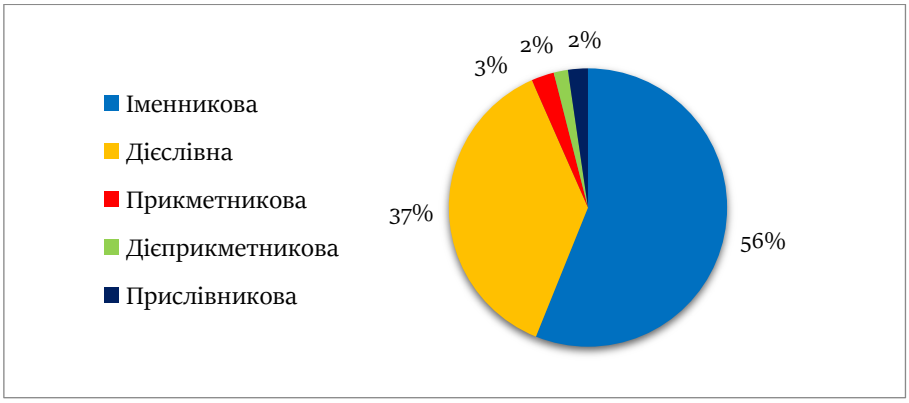

Пейоративна лексика виражена не тільки іменниками, але й іменниковими словосполученнями, загалом виражає звертання до персонажів твору чи зображення опису й характеристики людей, предметів, ситуацій тощо. Найбільшою групою пейоративів, як загалом у творі, так і серед досліджуваних нами слів за походженням, виявилася група на позначення **людини**, що поділяється на наступні групи:

1) **універсальні пейоративи**: *унікал/унікали, батя, ідіот, чувіха, покидьок, шматок ідіота, фіфа, дебілятка, альфа-самець, фрас, краля, янголятко, мужчина, бестія, сук, баба, хламідія, фертик, ерудований професіонал, тілесні істоти, біологічні створіння, тьолки, кралечки, бита баба, дебіл, гаряча штучка, мала дурепа, молода красуня*, *королева драми*, *чоловік лицарських професій, ходяче нещастя, людина-пригода, людина-претензія, людина-а-чому-ми-нікуди-не-ходимо;*

2) **за соціальним становищем**: *паніка, бабій, пияк, хахалі, пасія, леді, дама, п'яничка, друзяка, селюки, панна, мала, бабодур, панночки, джентльмен, фатьове, гуцулик, пияцюри, фразеологічна маніячка, дівка, реформатор;*

3) **назви професій/певний рід занять** жіночого роду у зневажливому контексті: уживання із суфіксом -к-: *перукарка, завучка, школярка, спортсменка, інтелектуалка, гіпстерка, феміністка, дівчинка, блогерка, архітекторка, таксівка, збоченка, командирка, баптистка, секретарка, аспірантка, активістка, вертихвістка, верховодка, рецепціоністками, східнячки, міністерок, водійок*; уживання із суфіксами -ин-/-иц-: *поетиня, хвойдиня, архітекториня, проктологиня, медсестриня, держслужбовкиня, екстрасенсиня, ідіотиня, спорткиня, бізнескиня, янголиня, поліцейкиня, слідчиня, панчиня, вчителинь, соціологинь, третьокурсниця, першокурсниці, четвертокурсницю, учениця*;

4) **назви за національною приналежністю**: *ляхи, євреї, москалі;*

5) **назви тварин** (надання людині певних ознак, які притаманні тваринам та виражають зневажливе ставлення або негативну оцінку особи): *фурія, козел, самець, гарпії, курка, чоловіки-скотиняки, дятел, киця, коза, ціпочки, самчині, дятли, скотиняки, спорткиця, зальотна пташка.*

З нашої вибірки проаналізовано групу пейоративів **анатомічного походження** зневажливого ставлення**:** *скажена матка, піхвиця, дупешка, дупочки, пелька, дупці, налиті перса*; групу на позначення **діяльності інтимного характеру**: *статева немічність, перепих, інтрижка, п'яний перепих, пікап, петинґ*; на позначення **інших видів діяльності** у зневажливому контексті: *лайкання, трембітання, вишивання, музикування, співання, пиятика, женячки, блеф, тирада*; на позначення **стану людини**: *безпардонність, совок, тупизм, бодун, дєцтво, повний парад, стан бойової готовності*; групу на позначення вираження чогось **нестандартного чи екстремального**: *фетиш, фішка, гардкор, розгардіяш, капут, армагедон, туфта, хлам, амба*; **жартівливих прізвиськ**: *Беатка, Романище, Пашка-Таракашка, Катька*; **ідентифікацій конкретних предметів або продуктів**: *гандон, мазничка, квартирка, облачення, віскар, іномарка, малолітражка, блималка, кондом.*

За частотою вживання найпоширенішими є іменники на позначення людини та різноманітних видів її діяльності. Опрацьовано 170 іменників та іменникових словосполучень.

Рисунок 2. Пейоративи, виражені іменниками

Пейоративна лексика виражена дієсловами й дієслівними словосполученнями, що характеризують ставлення мовців до людей, їх дій, вчинків, у тому числі вчинків і дій головного персонажа. Найбільші групи дієслівних пейоративів представлені лексемами з позначенням **процесу споживання**: *нализатися, надудлитися, видудлити, прикінчив пляшку, набриндзилися, заливайся, бухати, приклався до пляшки, хильнути, залити у себе, налигатися, попивати, потягнутися до чарки, дудлити, цмулити, споїти, наливати, вальнути, перехилити в себе, пиячити, наливати сто грам*; **процесу мовлення**: *теревенити, чесати язиками, розв'язати язика, торохтіти, лопотіти, бубніти, базікати, випалив, бовкнути, ляпнути, допетрати, нагаркати, наректи, верещати, заґелґотати, заткати писок;* **процесу переміщення у просторі**: *потрафити, підкотити, виходити на люди, сунути, шугнути, припертися, рачкувати, плазувати, світитися, потикатися, припертися, гепнутися, вибрикнутися, заскочити у душ, валити, припертися додому;* **процесу мислення**: *просікти, допетрати, відлущити, шарити, покумекав*; **емоційний стан людини**: *комизитися, відрубатися, вирубитися, перебіситися, спантеличитись, забембало, мати всіх у дупі*. У романі також використовуються дієслова й дієслівні словосполучення з негативно-оцінювальним значенням певних дій, а саме: **сміху**: *либитися, гигикати, реготатися, розреготатися*; **діяльність інтимного характеру**: *відшпилити, пекнути, дерти, беркицатися, переспати, шпокнути*; **фізичного впливу на об'єкт**: *захряскувати, клепати, товкти, напхати, гатити, наваляти, унітаз харчав, вистукати, віддеребанити,*

наклацати, зварганити, підрихтувати, присобачити, витесати; **припинення буття**: *годувати хробаків, подихати, упокоїтись, зачахнути;* **взаємовідношення**: *женитися, крутити (роман), знюхатися;* **вияв незгоди**: *алежкати, плювати;* **міжособистісних відносин**: *відкараскатися, спекатися, капати на мозок, запудрити, підтакнути, підсобити;* **фізіологічної дії**: *чмокнути;* **соціальної діяльності**: *затарюватися, лайкнути, утнути, докинути сотню, божитися;* **функційного стану**: *вивалиться, пріє.*

За частотою вживання найпоширенішими є дієслова й дієслівні словосполучення на позначення процесу споживання, процесу мовлення, процесу переміщення у просторі. Опрацьовано 113 дієслів й дієслівних словосполучень.

Рисунок 3. Пейоративи, виражені дієсловами

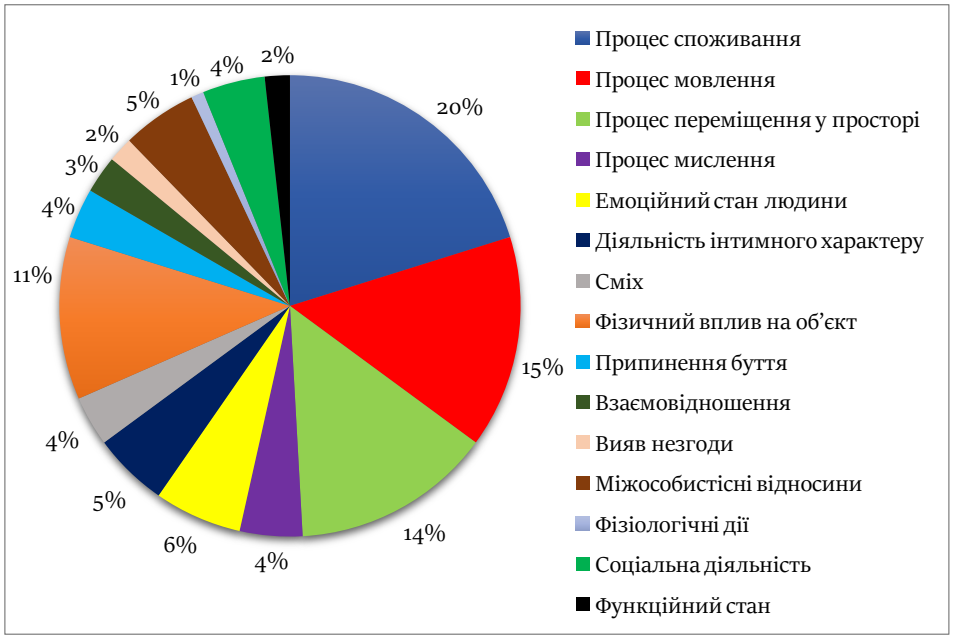

Також ми дослідили пейоративні лексеми прислівників, прикметників та дієприкметників. З нашої вибірки пейоративні прислівники ми розділили на **групу категорії стану**: *паскудно, невдобно, магнетично, кайфово, фігово*; та на **групу порівняльно-уподібнювальних** прислівників-пейоративів: *під мухою, під шафе*. Всього досліджено 7 пейоративних лексем-прислівників у романі «МУР» Андрія Любки.

Рисунок 4. Пейоративи, виражені прислівниками

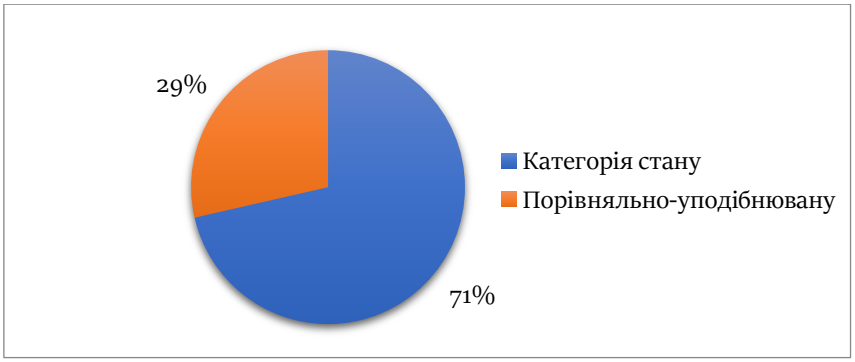

Стосовно прикметників-пейоративів, досліджених у творі, то нами були виокремлені: **група якісних прикметників духовних чи фізичних властивостей живих істот**: *пошлий, меткий-таки, пришелепкувата, жилавий, калічне*; **група якісних ознак, що сприймаються органами чуття**: *п'янезний*; **група присвійно-відносних прикметникових словосполучень**: *вагінальна диктатура, матріархальний режим*. Нами опрацьовано 8 прикметників й прикметникових словосполучень.

Рисунок 5. Пейоративи, виражені прикметниками

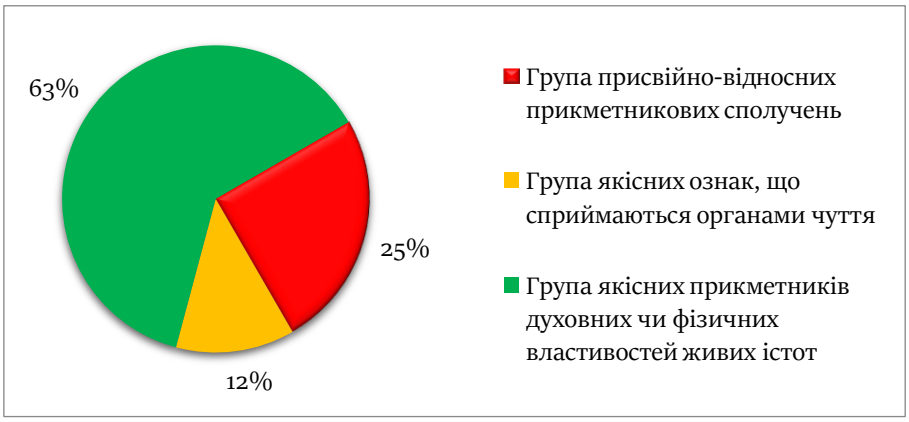

У нашому дослідженні виявлено лексеми-пейоративи дієприкметників: групу на позначення **характеристик зовнішнього вигляду людини**: *напомаджені*. А також групу дієприкметників-пейоративів на позначення **характеристик емоційного стану людини**: *сраний, вишкірений, вгашений, кінчений*. Загалом опрацьовано 5 дієприкметників-пейоративів.

Рисунок 6. Пейоративи, виражені прикметниками

Також поряд з пейоративами у романі Андрія Любки зустрічається достатньо велика кількість **інвективів** на позначення різкого, негативного ставлення до речей, дій і людей: *художники-уїбани, сучі діти, гандон, пеніс, прихуїв, фалос, виїбати, хуємчики, йобнути, хуйовий, їбать, потрахатися, їбошити, блядувати, бляма, сук, сука, курва, хвойдиня, йобані читачі, лисий хуй, йобнути, зайобувати, хуйкиця, хуйкиня, їбало, приїбатися, йобаний, хуйня, заїбали, довбоєбізм, спиздити, пиздюлини, наїбався, начистити їбальник.*

3. Висновки

У досліджуваних текстах пейоративні вислови використовуються з метою реалістичного зображення дійсності, для характеристики персонажів, для надання текстові емоційно-експресивної тональності. Аналіз текстового матеріалу описаних конфліктних або комічних ситуацій у романі «МУР» Андрія Любки засвідчує активне функціонування в українській мові емоційно-оцінних назв, зокрема зневажливого, знецінювального характеру слів чи лайок. Використання пейоративів, лайливих, презирливих слів у мовній практиці письменників характерне для відтворення побутового діалогу, де відбувається негативно-оцінне, неповажливе, насмішкувате опредметнювання характерних рис учасників негативної комунікації.

Пейоративна лексика у мовотворчості Андрія Любки неодмінно має негативний оцінний або насмішкувато-зневажливий компонент, який повною мірою виявляє себе у назвах-характеристиках людей, дій, ситуацій. У статті здійснено морфологічний розбір слів-пейоративів у романі «МУР» сучасного українського письменника Андрія Любки. Загалом опрацьовано 340 слів, з яких 303 слова – пейоративи, 37 слів – інвективи. З вибірки

досліджуваного матеріалу простежується, що пейоративна лексика у романі «МУР» найбільше представлена іменниками й дієсловами разом зі словосполученнями.

Ґрунтуючись на проаналізованому матеріалі, можна визначати і розглядати пейоративність як лінгвістичну категорію, яка доповнює соціологічну складову та позначає максимальне відхилення від морально-етичних норм або від норм соціальної поведінки.

Література

1. Бехта Іван 2004. *Дискурс наратора в англомовній прозі: монографія*. Київ: Грамота, с. 21–23.
2. Білоконенко Людмила 2012. Пейоративна й інвективна лексика в міжособистісному конфлікті. *Науковий вісник Криворізького національного університету* 7/2: с. 119–127. https://doi.org/10.31812/filstd.v7i2.661
3. Білоконенко Людмила 2013. Семантична деривація пейоративної лексики конфліктної комунікації. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць*, с. 22–28. https://doi.org/10.31812/0564/1822
4. Галаган Валентина 2008. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки. *Наукові записки: Філологічні науки* 80: с. 171–178.
5. Голод Оксана 2001. *Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
6. Кульчицька Олена 2011. Особливості семантики пейоративної лексики (на матеріалі циклу романів «Сутінкова сага» Стефані Майер). *Іноземна філологія. Український науковий збірник* 123: с. 64–70.
7. Любка Андрій 2020. *«Малий український роман»*. Чернівці: Меридіан Черновіц.
8. Ставицька Леся 2005. *Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови*. Київ: Критика.
9. Ставицька Леся 2005. *Український жаргон: словник*. Київ: Критика.
10. McCready, Eric 2010. Varieties of conventional implicature. *Semantics and Pragmatics* 3/8: pp. 1–57. https://doi.org/10.3765/sp.3.8

References

1. Bekhta, Ivan 2004. *Dyskurs naratora v anhlomovnii prozi: monohrafiia* [The Narrator's Discourse in English-Language Prose: Monograph]. Kyiv: Hramota, s. 21–23. (In Ukrainian)
2. Bilokonenko, Liudmyla 2012. Peioratyvna y invektyvna leksyka v mizhosobystisnomu konflikti [Pejorative and invective vocabulary in interpersonal conflict]. *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu* 7/2: s. 119–127. https://doi.org/10.31812/filstd.v7i2.661 (In Ukrainian)

3. Bilokonenko, Liudmyla 2013. Semantychna deryvatsiia peioratyvnoi leksyky konfliktnoi komunikatsii [Semantic derivation of pejorative vocabulary in conflict communication]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri: zb. nauk. prats*, s. 22–28. https://doi.org/10.31812/0564/1822 (In Ukrainian)
4. Halahan, Valentyna 2008. Emotyvnist, ekspresyvnist ta konotatsiia yak zasib vyrazhennia otsinky [Emotiveness, expressiveness, and connotation as means of expressing evaluation]. *Naukovi zapysky: Filolohichni nauky* 80: s. 171–178. (In Ukrainian)
5. Holod, Oksana 2001. *Osoblyvosti semantyky ta funktsionuvannia peioratyvnoi leksyky v suchasnii nimetskii movi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk* [Peculiarities of the Semantics and Functioning of Pejorative Vocabulary in Contemporary German: Abstract of Candidate of Philological Sciences Thesis]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. (In Ukrainian)
6. Kulchytska, Olena 2011. Osoblyvosti semantyky peioratyvnoi leksyky (na materiali tsyklu romaniv «Sutinkova saha» Stefani Maier) [Semantic peculiarities of pejorative vocabulary (based on Stephenie Meyer's *Twilight Saga*)]. *Inozemna filolohiia. Ukrainskyi naukovyi zbirnyk* 123: s. 64–70. (In Ukrainian)
7. Lyubka, Andriy 2020. *«Malyi ukrainskyi roman»* ["A Small Ukrainian Novel"]. Chernivtsi: Merydian Chernovits. (In Ukrainian)
8. Stavytska, Lesia 2005. *Arho, zharhon, slenh: sotsialna dyferentsiatsiia ukrainskoi movy* [Argot, Jargon, Slang: Social Differentiation of the Ukrainian Language]. Kyiv: Krytyka. (In Ukrainian)
9. Stavytska, Lesia 2005. *Ukrainskyi zharhon: slovnyk* [Ukrainian Jargon: Dictionary]. Kyiv: Krytyka. (In Ukrainian)
10. McCready, Eric 2010. Varieties of conventional implicature. Semantics and Pragmatics 3/8: pp. 1–57. https://doi.org/10.3765/sp.3.8

Морфологічний аналіз пейоративів у романі «МУР» Андрія Любки

Вайдич Тетяна. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, кафедра філології, старший викладач. vaidych.tetiana@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7883-721X.

У статті здійснено детальний морфологічний аналіз пейоративної лексики, що використовується в романі «МУР» («Малий український роман») сучасного українського письменника Андрія Любки. Пейоративи, як емоційно забарвлені мовні одиниці, відіграють важливу роль у створенні саркастичного, іронічного або негативного забарвлення тексту. У дослідженні розглядається їхня функція в художньому дискурсі, що дозволяє підкреслити специфіку персонажів, їхні емоційні стани та соціокультурний контекст. Аналіз охоплює 340 лексичних одиниць, з яких 303 класифіковані як пейоративи, а 37 – як інвективи. Пейоративи розподілено на п'ять основних морфологічних категорій: іменники, дієслова, прикметники та прислівники та дієприкметники.

Найбільшу кількість становлять іменники та дієслова, що використовуються для характеристики персонажів та опису дій. Наприклад, іменники («фіфа», «гуцулик», «хахаль») підкреслюють соціальну або ґендерну приналежність персонажів. Тоді як

дієслова («нализатися», «видудлити», «потикатися») створюють динаміку комічних або іронічних ситуацій. Також наголошено, що у тексті роману є низка іменникових словосполучень на позначення персонажів твору чи опису й характеристики людей, персонажів та ситуацій. Дієслова й дієслівні словосполучення пейоративної лексики позначають процеси споживання, мовлення, переміщення у просторі, мислення, емоційного стану людини та негативно-оціночного значення певних дій, зокрема, інтимного характеру та фізіології людини. За частотою вживання найпоширенішими є дієслова й дієслівні словосполучення на позначення процесу споживання, процесу мовлення, процесу переміщення у просторі. Опрацьовано 113 дієслів й дієслівних словосполучень. Прикметники, прислівники та дієприкметники у романі позначають характеристику людини крізь призму тваринних ознак, зовнішнього вигляду людини та принизливо-оціночних норм поведінки.

Дослідження підкреслює значення контексту для визначення функції пейоративів у тексті. Контекстуальний метод дозволяє врахувати залежність між словесними одиницями та їхнім емоційним забарвленням. Використання пейоративної та інвективної лексики додає тексту експресії, реалізму й сатиричного колориту. Окрему увагу приділено класифікації за морфологічними ознаками, що розширює уявлення про функціональність пейоративів у літературі.

Актуальність дослідження визначається зростаючим інтересом до емоційно забарвленої лексики та її ролі у художньому дискурсі. Практична цінність роботи полягає у можливості використання результатів у лінгвістичних і літературознавчих дослідженнях, викладанні мовознавства.

Ключові слова: *емоційна лексика, інвективи, іронія, морфологічний аналіз, пейоратив, роман Андрія Любки, художній дискурс.*

Morphological analysis of pejoratives in “A Small Ukrainian Novel” by Andriy Lyubka

Tetiana Vaidych. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, senior lecturer. vaidych.tetiana@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7883-721X.

The article provides a detailed morphological analysis of pejorative vocabulary used in the novel *MUR (“A Small Ukrainian Novel”)* by contemporary Ukrainian writer Andriy Lyubka. Pejoratives, as emotionally charged linguistic units, play an important role in creating a sarcastic, ironic, or negatively toned text. The study examines their function in artistic discourse, which helps to underscore the specificity of the characters, their emotional states, and the sociocultural context. The analysis covers 340 lexical units, of which 303 are classified as pejoratives and 37 as invectives. Pejoratives are divided into five main morphological categories: nouns, verbs, adjectives, adverbs, and participles.

The largest portion consists of nouns and verbs, which are used to characterize characters and describe actions. For instance, nouns “fifa”, “hutsul”, and “khakhal” (e.g., *фіфа*, *гуцулик*, *хахаль*) emphasize the social or gender affiliation of the characters, while verbs like “nalysiatysia” (to get drunk), “vydudlyty” (to drink up), and “potykatysia” (to

poke around) (e.g., *нализатися*, *видудлити*, *потикатися*) create the dynamics of comedic or ironic situations. It is also noted that the novel's text contains a number of noun phrases that denote characters or serve to describe and characterize people, characters, and situations. The verbs and verbal phrases of the pejorative lexicon denote processes of consumption, speech, spatial movement, thought, and the emotional state of a person, as well as the negatively evaluative connotation of certain actions – particularly those of an intimate nature and related to human physiology. In terms of frequency, the most common are the verbs and verbal phrases indicating processes of consumption, speech, and spatial movement; a total of 113 such verbs and verbal phrases have been analysed. Adjectives, adverbs, and participles in the novel characterize individuals through the prism of animal traits, physical appearance, and derogatory evaluative norms of behaviour.

The study emphasizes the importance of context in determining the function of pejoratives in the text. A contextual approach allows for accounting the interdependence between linguistic units and their emotional connotations. The use of pejorative and invective lexicon adds expression, realism, and a satirical nuance to the text. Special attention is paid to classification by morphological features, thereby broadening the understanding of the functionality of pejoratives in literature.

The relevance of this study is underscored by the growing interest in emotionally charged lexicon and its role in literary discourse. The practical value of the work lies in the potential application of its findings in linguistic and literary research, as well as in language instruction.

Keywords: *emotional vocabulary, invectives, irony, morphological analysis, pejorative, Andriy Lyubka's novel, literary discourse.*

A pejoratív kifejezések morfológiai elemzése Andrij Ljubka «МУР» című regényében

Vajdics Tetyána. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, adjunktus. vaidych.tetiana@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7883-721X.

A tanulmány részletes morfológiai elemzést nyújt Andrij Ljubka kortárs ukrán író *«МУР»* [„Egy kis ukrán regény"] című művében előforduló pejoratív szókincs használatáról. A pejoratív kifejezések, mint érzelmileg telített nyelvi egységek, fontos szerepet játszanak az ironikus, szarkasztikus vagy negatív hangvételű szövegek létrehozásában. A kutatás e kifejezések funkcióját vizsgálja az irodalmi diskurzusban, amely segít kiemelni a szereplők egyediségét, érzelmi állapotát és a szociokulturális kontextust. Az elemzés 340 lexikai egységet ölel fel, amelyek közül 303 pejoratívként, 37 pedig invektívaként lett meghatározva. A pejoratívák öt fő morfológiai kategóriába sorolhatók: főnevek, igék, melléknevek, határozószók és melléknévi igenevek.

A legnagyobb arányban a főnevek és igék fordulnak elő, amelyek a szereplők jellemzésére és a cselekvések leírására szolgálnak. Például a *fifa*, *hucul* és *hahal* (ukránul: *фіфа*, *гуцулик*, *хахаль*) típusú főnevek a szereplők társadalmi vagy nemi hovatartozását hangsúlyozzák, míg az olyan igék, mint a *nalysiatysia* („leissza magát"), *vydudlyty*

(„felhajtani az italt”), vagy *potykatysia* („lófrálni”, „ténferegni”) (ukránul: *нализатися*, *видудлити*, *потикатися*) ironikus vagy komikus helyzeteket teremtenek. A tanulmány azt is megállapítja, hogy a regény szövegében számos főnévi szókapcsolat található, amelyek szereplőket jelölnek vagy személyeket, helyzeteket írnak le.

A pejoratív igék és igei szerkezetek az evés, a beszéd, a térbeli mozgás, a gondolkodás, az érzelmi állapotok, valamint egyes – különösen intim vagy fiziológiai jellegű – cselekvések negatív értékelését jelölik. Előfordulási gyakoriságuk alapján a leggyakoribbak az evés, a beszéd és a térbeli mozgás folyamatait kifejező igék és igei szerkezetek; ezekből összesen 113-at vizsgált a kutatás. A regényben előforduló melléknevek, határozószók és melléknévi igenevek az emberek jellemzését szolgálják állati tulajdonságokon, külső megjelenésen, illetve lealacsonyító viselkedési normákon keresztül.

A tanulmány kiemeli a kontextus jelentőségét a pejoratív kifejezések szövegbeli funkciójának meghatározásában. A kontextuális megközelítés lehetővé teszi a nyelvi egységek és érzelmi töltetük közötti összefüggések figyelembevételét. A pejoratív és invektív szókincs használata kifejezőbbé, életszerűbbé és szatirikusabbá teszi a szöveget. Külön figyelmet kap a morfológiai jegyek szerinti osztályozás, amely bővíti a pejoratív szókincs irodalmi funkcióinak megértését.

A kutatás aktualitását az érzelmileg telített szókincs iránti növekvő érdeklődés és annak irodalmi diskurzusbeli szerepe adja. A munka gyakorlati értéke abban rejlik, hogy eredményei felhasználhatók a nyelvészeti és irodalomtudományi kutatásokban, valamint a nyelvoktatásban.

Kulcsszavak: *érzelmileg telített szókincs, invektívák, irónia, morfológiai elemzés, pejoratív, Andrij Ljubka regénye, irodalmi diskurzus*.

© Вайдич Тетяна, 2025

УДК 821.111(73).07
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-141-151

Ковпік Світлана

Феномен їжі в умовах війни (на матеріалі роману Дж. Раян «Кухонний фронт»)

1. Актуальність

Проблема їжі особливо гостро відчувається людством під час війни. Їжа у складні моменти стає маркером психологічного, культурного стану суспільства, яке функціонує в непростих життєвих умовах (Ковальчук, 2019). Проблема повноцінного й правильного харчування під час війни є актуальною й сьогодні для українського суспільства. В умовах війни помітно змінюється харчова поведінка людей, смакові уподобання, густативні пріоритети.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідити феномен їжі в умовах війни у романі британської письменниці Дженніфер Раян «Кухонний фронт».

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Про те, як змінюються харчові звички людини під час війни, є чимало досліджень соціологів, гастроентерологів. Усі вони стверджують, що в умовах війни суттєво міняються гастрономічні практики людей через дефіцит ресурсів. У такий спосіб люди включають фантазію, шукають різні шляхи, як замінити звичні інгредієнти в приготуванні страв на інші, тобто доступні. Під час війни дуже добре проявляється заощадливість та економія їжі, раціональний розподіл продуктів, необхідність мати запас їжі довготривалого зберігання.

Функції, значення, харчування людей під час війни поки що не мають значного художнього осмислення в літературах світу. Тож новий роман Дж. Раян «Кухонний фронт» – це унікальний твір сучасної літератури, у якому авторка презентувала харчові практики британців під час Другої світової війни, коли у Великій Британії було запроваджено жорстке нормування їжі в період з 1940–1954 рр. Письменниця художньо осмислила

та описала усі кулінарні хитрощі, предмудрості й секрети, до яких вдавалися домогосподарки в умовах талонної системи.

Роман допоки не став об'єктом активного зацікавлення літературознавців, тож існує нагальна потреба дослідити вказаний твір літератури з точки зору художнього осмислення феномену їжі в умовах війни.

3. Мета і завдання дослідження

Мета наукової розвідки – шляхом аспектного аналізу дослідити феномен їжі в умовах війни, визначити функції їжі та особливості художньої презентації харчових практик персонажів роману в умовах війни.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких завдань:

- з'ясувати сутність категорії «феномен їжі»;
- визначити специфіку художньої презентації харчових практик персонажів роману в умовах війни;
- виявити функції їжі під час війни, на яких акцентувала увагу письменниця у романі «Кухонний фронт».

4. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження в статті є роман Дж. Роян «Кухонний фронт», а предметом – художня інтерпретація функціональних особливостей їжі в умовах війни.

5. Методи дослідження

Вибір методів дослідження зумовлений характером проблеми й поставленими завданнями: *аналітичний огляд* застосовано під час вивчення сутності категорії «феномен їжі»; *аспектний аналіз* використано під час вивчення функціональних особливостей їжі у творі літератури, а також *метод синтезу* (для узагальнення результатів дослідження).

6. Виклад результатів дослідження

Феномен їжі, як культурний харчовий код нації, закорінений у його функціональні особливості. Їжа здатна виконувати низку важливих функцій: соціальну, комунікативну, об'єднувальну, культурологічну тощо. Окрім цього, їжа маркує події, які є значними для колективу або суспільства, нації. Сформовані стереотипи, пов'язані з їжею, є важливими елементами культурної взаємодії.

У нашій монографії *Поетика густативів у компаративному аспекті (на матеріалі сучасної української та зарубіжної прози*) (Ковпік, 2021) було

чітко визначено основні функції їжі, а також з'ясовано, що їжі здатна виступати важливим елементом у реконструкції спогадів минулого.

Сутність їжі, її феноменальні особливості все частіше потрапляють у фокус письменницької інтерпретації. Сучасна література в усьому світі в останнє десятиріччя посилила увагу до проблем харчування людства. Письменники почали надавати темі їжі глибокого культурно-історичного виміру. Саме ці важливі аспекти художньої презентації їжі втілені в романі Дж. Раян «Кухонний фронт».

У романі «Кухонний фронт» події розгортаються у Великій Британії, а конкретна локація – це село Фенлі. Час у романі також чітко визначено – червень 1942 року. З першої сторінки роману авторка знайомить читача з тижневим раціоном дорослого під час війни: *100 грамів бекону або шинки (приблизно чотири шматочки), 1 кілограм фаршу мінсмінт, 50 грамів сиру (кубик завбільшки 5 сантиметрів), 100 грамів маргарину (8 столових ложок), 1,5 літра молока, 200 грамів цукру (1 склянка), 50 грамів джему (4 столові ложки), 50 грамів розсипного чаю (приблизно на 15–20 на чашок чаю). 1 свіже яйце (плюс 1 пачка сухого яєчного порошку на місяць, що еквівалентне 12 яйцям), 85 грамів льодяників або інших цукерок* (Раян, 2024, с. 9). Перелік продуктів був чітко збалансованим, але помітно дозованим та обмеженим. Проте в сільській місцевості на такий раціон було прожити легше, аніж у місті. Адже в селі Фенлі люди обробляли городи, мали сади, навіть тримали деяке господарство. Ось тому із Лондона евакуювали багато британців до сільської місцевості. Британці не були готові до війни, а тому з перших днів, коли розпочалися масові бомбування їхніх міст люфтваффе, був запроваджений суворий режим економії продуктів, уведена талонна система.

Родина головної героїні роману місіс Одрі Лендон складалася з трьох дітей, яких вона піднімала на ноги самостійно, адже чоловік загинув на фронті. Жінка пекла пироги на продаж, через це діти обходилися тижнями без цукру та джему. Виручені за продаж пиріжків гроші, жінка витрачала на сплату боргів за будинок. Одрі виявилася винахідливою щодо приготування страв з тих продуктів, які б були доступні.

Міністерство харчування Великої Британії, з метою допомоги домогосподаркам у приготуванні страв в умовах війни, транслювали на радіо передачу «Кухонний фронт», мета якої – запропонувати заощадливі кулінарні рецепти.

Попри війну, британці прагнули їсти смачно й поживно, адже під час війни саме їжа стала чи не єдиною насолодою. Під час приготування їжі домогосподарки відволікалися від страшних новин, поринали у світ смаків, втішали себе тим, що можуть приготувати щось цікаве з доступних

продуктів. Їм доводилося щодня демонструвати винахідливість, заощадливість. Тож процес приготування їжі заспокоював, надихав, а кінцевий результат давав надію на те, що страва порадує дітей, рідних та забезпечить гарний настрій, хай і на короткий проміжок їжі. Ось в цьому проявлявся феномен їжі під час війни.

Для всіх чотирьох жінок, які вирішили брати участь у конкурсі ведучої радіопередачі «Кухонний фронт», саме процес приготування конкурсних страв виявився маркером статусної позиції, увиразнив їхню індивідуальність та неповторність, розкрив життєвий потенціал, стійкість.

Відзначимо, що сюжет роману «Кухонний фронт» урізноманітнено рецептами, які вміщені, як правило, у кінці глав. Тексти кулінарних рецептів мають характер своєрідного алгоритму, у якому чітко визначені відповідні дії та послідовність їх виконання. Кулінарні рецепти в текстах творів художньої літератури варто розглядати як мікротексти, що є складовими частинами сюжету твору. Текст кулінарного рецепту діє на сенсорну сферу реципієнта. Активізацію модусів забезпечує, перш за все, лексичний рівень тексту, а домінуючими є категорії предмету та його значення. У якості визначних виокремлюються смакова та візуальна модальності. Ось тому наявність тексту кулінарного рецепту в сюжеті твору художньої літератури можна розглядати як «текст у тексті», що має здатність до самостійного існування (Ковпік 2021, с. 99).

Дж. Раян у романі інтернаціоналізувала процес приготування страв, залучивши рецепт страви з італійської кухні відоме «Куряче качіаторе». Рецепт її приготування представлено, як унікальний та особливий процес культурного взаємообміну та збагачення кулінарними традиціями між двома закоханими – англійкою Нелл та полоненим італійцем Паоло. Готуючи страву італійської кухні, Нелл змогла краще зрозуміти та пізнати свого коханого Паоло, адже в процесі приготування страви дівчина відкрила чимало нових рис характеру хлопця. Цікавим видається процес заміни інгредієнтів страви в умовах війни та географії регіону, в якому готується страва. Так, Паоло замість особливого стручкового перцю, який вирощується виключно в Італії, запропонував Нелл покласти корінь селери та моркви. А от замість червоного італійського вина к'янті він вирішив додати яблучний оцет. Орегано він замінив на майоран. Закоханий об'єднало ще й спільне відчуття смаку, яке добре проявилося під час приготування страви.

Страва італійської кухні, яку презентувала Нелл, отримала високі бали, адже вона виявилася не лише оригінальною для британців, а й одухотвореною прекрасним почуттям любові.

Дж. Раян акцентувала увагу, що кожна із учасниць конкурсу продемонструвала винахідливість та уміння приготувати страву, яка є

доступною для домогосподарок Великої Британії. І хоч у кожної з жінок була своя мета участі та перемоги в конкурсі, проте саме кулінарний конкурс не просто об'єднав їх, а перетворив на справжніх та вірних приятельок. Ось у цьому виявилася ще одна функція їжі – об'єднуюча.

Так, для Зельди Дюпон участь у конкурсі подарувала шанс заявити про себе та отримати місце шеф-кухаря в одному з престижних ресторанів Лондона. Жінка хизувалася тим, що навчалася в кулінарний школі «Кардон блю». Через це посада шеф-кухаря на військовій фабриці пирогів «Фенлі Пай Фекторі» була їй неприємною, більше того, вона її ненавиділа. Зельда вважала, що їй не місце серед селюків. До цього вона працювала в ресторані «Дартінгтон» Лондона, але після чергового бомбування міста ресторан перетворився в руїну. Для Зельди приготування страв – це високе мистецтво. Вона прагнула приготувати таку вечерю для відвідувачів ресторану, яка б стала незабутньою. Готуючи конкурсні страви, жінка з особливим піднесенням експериментувала над поєднанням інгредієнтів, експериментувала з соусом, прагнула досягти збалансованості текстури соусу, обережно смакувала та дегустувала нові смаки. Готуючи на перший раунд конкурсу страву морські гребінці «Сен-Жак», Зельда намагалася досягти максимальної аристократичності у її вигляді. Проте жінка абсолютно забула про основну мету конкурсу – страви мають бути приготовлені з доступних для британців продуктів.

Для леді Ґвендолін, яка була провідною домашньою господарницею Міністерства харчування, приготуванні їжі та участь у конкурсі – це лише способи утвердження своєї статусності. Вона мріяла про тріумф, матеріальні блага. Посада ведучої конкурсу «Кухонний фронт» потрібна була аби утвердити своє положення не лише в суспільстві, а й у родині. Ось тому ця жінка шукала усілякі нечесні способи перемоги в конкурсі, як-от підкуп ведучого. Процес приготування їжі для неї не складав задоволення. Свою участь у кулінарному конкурсі вона розглядала як можливість утвердитися. Через це її страва булочки з сардинами отримала лише шість балів із десяти. Така оцінка викликала в неї страх, адже жінка найбільше боялася осуду свого чоловіка.

Діаметрально протилежне ставлення до їжі та до участі в конкурсі мала її старша рідна сестра Одрі, яка обожнювала готувати, експериментувати, була винахідливою, заощадливою щодо використання продуктів під час війни. Жінка самотужки дбала про своїх дітей, тримала господарство, вирощувала городину. Її грибний суп отримав високі бали та гарну оцінку на конкурсі.

Готуючи грибний суп, Одрі з насолодою добирала усілякі інгредієнти, поєднувала трави та різні компоненти так, аби досягти неймовірного смаку: жінка довго смакувала суп у роті: оксамитова рідка текстура з ніжними

шматочками грибів; шері пікантно пощипує на язику; а молоко й квіткові нотки свіжих трав довершують смак – суміш цих інгредієнтів забезпечила сміливе і беззаперечне розкішне поєднання смаків (Роян, 2024, с. 177).

Дж. Раян дуже добре акцентувала увагу на тому, що їжа під час війни виконує одну із важливих функцій – естетичну. Любов до приготування їжі об'єднала літню кухарку місіс Квінс та кухонну служницю Нелл Браун. Їхні стосунки стали більше, аніж приятельські. Місіс Квінс у житті Нелл була чи не найважливішою людиною, яка її підтримувала та вірила в її перемогу.

Саме процес приготування конкурсної страви зблизив полоненого італійця Пауло та англійку Нелл. У їхніх стосунках любов до приготування їжі відіграла важливу роль у пізнанні один одного. Дівчина відчула неймовірне бажання хлопця допомогти їй, поділитися власним досвідом приготування страв. Процес приготування італійської страви для Нелл став способом пізнання Іншого.

Участь у кулінарному конкурсі та процес приготування їжі об'єднав двох сестер Одрі та Ґвендолін, які після смерті матері не спілкувалися, адже менша сестра ніяк не могла змиритися з тим, що мати більше любила старшу, а не її.

Їжі об'єднала чотирьох різних за темпераментом, характером та психотипом жінок під одним дахом.

В умовах війни ці жінки стали подругами, підтримкою одна одній, а їхні кулінарні здібності розкрилися ще краще, коли вони об'єднали свої зусилля навколо ідеї створення власного ресторану «Чотири подруги». Відкриття ресторану під час війни – це феномен. Для британців він став не лише місцем, у якому вони мали можливість заощадити гроші (три страви за п'ять шилінгів), а головне – посмакувати поживні страви, яких їм не вистачало в умовах війни. Процес споживання ресторанних страв для британців став гастротерапевтичним. До меню ресторану увійшли усі ті страви, які подруги готували на конкурс ведучої передачі «Кухонний фронт». Гастрономічна локація об'єднала долі жінок, стала для них рятівним колом в екстремальній ситуації. Вони отримали можливість зреалізувати свої кулінарні здібності.

Відзначимо, Дж. Раян акцентувала увагу реципієнтів на тому, що професія кухаря у Великій Британії під час Другої світової війни була зарахована до критично важливих професій. Цінність кухарської справи під час війни полягала в тому, що кухонний фронт допомагав цивільному населенню не лише виживати в умовах економії та браку продуктів, а й відволікав від страшних воєнних подій, адже пошук альтернативних інгредієнтів для приготування звичних страв займав багато часу. Британські домогосподарки

мріяли нагодувати своїх дітей смачною та поживною їжею, а тому вони з великим задоволенням слухали радіопередачу «Кухонний фронт».

Художньо презентуючи різноманітні кулінарні рецепти та практики приготування страв в умовах війни, Дж. Раян створила галерею жіночих психотипів. Долі та характери жінок роману – унікальні, неповторні, як і ті страви, які вони готували на конкурс ведучої кулінарної передачі. Гастрономічні уподобання різних за темпераментом жінок, їхня неймовірна любов до процесів приготування їжі визначили в подальшому їхню долю. Участь у кулінарному конкурсі розкрила чимало важливих рис характерів головних героїнь роману: Нелл повірила у свої сили, стала рішучою, Одрі навчилася контролювати усі свої емоції та бути сильною, Гвендоліна – захищати та відстоювати свою гідність, Зельда визначилася із життєвими пріоритетами. Процес приготування їжі авторка презентувала як унікальне мистецтво, яке потребувало злагодженості усіх дій, рухів.

Дж. Раян у романі «Кухонний фронт» порушила дуже важливу та актуальну тему сьогодення – війна та їжа. Письменниця звернула увагу на те, як змінився харчовий раціон британців під час війни. У романі можна виокремити низку факторів, які вплинули на харчові звички британців під час Другої світової війни:

- відсутність достатньої кількості продуктів;
- унормована видача продуктів;
- тривалий стрес;
- атаки ворога та їх наслідки;
- зміна повсякденного раціону.

Під час війни британці навчилися відмовляти собі в ласощах, смаколиках, натомість почали заощаджувати та шукати замінники звичних довоєнних продуктів, аби готувати смачну та поживну їжу. Письменниця акцентувала увагу на тому, що британці під час війни, аби прогодувати себе та армію, масово садили городи, дбали про сад, займалися переробкою фруктів. У романі цим займалася Одрі, яка, завдяки городу та саду, не лише могла прохарчувати свою велику родину, а й допомогти армії. Авторка звертає увагу на те, що уряд Великої Британії усіляко сприяв тому, аби британці гуртувалися навколо таких проєктів, як «Кухонний фронт», або «сади перемоги»: овочеві грядки вважали проявом патріотизму. Агітаційні плакати нагадували домогосподаркам, що протипоказано марнувати їжу, яку моряки ціною свого життя транспортують Атлантичним океаном – найнебезпечнішим шляхом у світ (Раян, 2024, с. 27). Саме такі проєкти допомагали впоратися з продовольчою кризою, а також суттєво впливали на моральний стан громадян країни. Наприклад, альтернативою цукру під час війни була

солодка морква. Британським домогосподаркам рекомендували давати дітям козине молоко з морквяним пюре (Раян, 2024, с. 22).

Тож, у романі Дж. Раян «Кухонний фронт» майстерно художньо осмислені можливості їжі та її значення під час війни. Письменниця вказала на те, як їжа здатна маркувати події, які є значними для нації.

7. Висновки й перспективи дослідження

Отже, аспектний аналіз роману Дж. Раян «Кухонний фронт» показав, що їжа під час війни здатна виконувати низку важливих функцій: об'єднуючу, характеротворчу, здоровозберігаючу, естетичну, гастротерапевтичну. Феномен їжі в умовах війни полягає в тому, що вона дуже добре розкриває важливі риси людського характеру: стриманість, виваженість, а також формує харчову культуру індивіда. Їжа в той непростий час стала маркером життєвих принципів суспільства. Тема їжі в романі є головною, а не другорядною. Художньо презентуючи різноманітні кулінарні рецепти та практики приготування страв в умовах війни, Дж. Раян створила галерею жіночих психотипів, долі яких перетнулися в складних умовах війни завдяки бажанню та вмінню готувати смачно.

На нашу думку, роман Дж. Раян «Кухонний фронт» цікаво буде дослідити, використовуючи крос-культурний підхід, з метою дослідження поведінкових типів персонажів у контексті їхніх культурних особливостей.

Література

1. Ковальчук Зоряна 2019. Психологічні аспекти порушення харчової поведінки у жінок. *Інсайт: психологічні виміри суспільства* 2: с. 91–99.
2. Ковпік Світлана 2021. *Поетика густативів компаративний аспект: монографія*. Кривий Ріг: КДПУ.
3. Раян Дженніфер 2024. *Кухонний фронт*. Київ: Книголав.

References

1. Kovalchuk, Zoriana 2019. Psykholohichni aspekty porushennia kharchovoi povedinky u zhinok [Psychological aspects of eating disorders in women]. *Insait: psykholohichni vymiry suspilstva* 2: s. 91–99. (In Ukrainian)
2. Kovpik, Svitlana 2021. *Poetyka hustatyviv komparatyvnyi aspekt: monohrafiia* [Poetics of Gustatives in a Comparative Aspect: Monograph]. Kryvyi Rih: KDPU. (In Ukrainian)
3. Ryan, Jennifer 2024. *Kukhonnyi front* [The Kitchen Front]. Kyiv: Knyholav. (In Ukrainian)

Феномен їжі в умовах війни (за романом Дж. Раян «Кухонний фронт»)

Ковпік Світлана, доктор філологічних наук, професор. Криворізький державний педагогічний університет, кафедра української та зарубіжної літератур, професор. kovpiks@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6455-5572.

У статті йдеться про особливі функції їжі. Авторка статті дослідила специфіку художньої інтерпретації їжі в романі Дж. Раян «Кухонний фронт». Помічено, що їжа під час Другої світової війни стала визначальним маркером людських стосунків, чеснот та вад. У центрі уваги авторки життя британців 1942 року. У романі презентовано практики приготування їжі італійської, англійської та американської кухні. Відзначимо, що їжа в романі виконує такі функції: об'єднувальну, пізнавальну, характеротворчу, естетичну. Феномен їжі в умовах війни полягає в тому, що вона дуже добре розкриває важливі риси людського характеру: стриманість, виваженість, а також формує харчову культуру індивіда.

Заощадливість, винахідливість – це одні із визначальних рис головних героїнь роману, які під час війни об'днала любов до приготування їжі. Помічено, що кулінарний рецепт, як складовий елемент сюжету роману, виконує важливі компонувальні функції в розвитку подій. Дж. Раян максимально використала властивості кулінарного рецепту – вплив та дія на сенсорну сферу реципієнта. Активізацію модусів забезпечує, перш за все, лексичний рівень тексту, а домінуючими є категорії предмету та його значення. У якості визначних виокремлюються смакова та візуальна модальності.

Письменниця художньо осмислила та описала усі кулінарні операції, до яких вдавалися головні героїні роману аби приготувати поживну, а головне, з доступних під час війни інгредієнтів, страву.

Текст роману слугує потужним джерелом пізнання Чужого шляхом приготування страв, смакування та їх подачі, адже процес приготування страв різних народів світу розкриває усі тонкощі та специфіку смакових уподобань представників різних культур. У такий спосіб їжа виконує культурологічну функцію.

З'ясовано, що художньо презентуючи різноманітні кулінарні рецепти та практики приготування страв в умовах війни, Дж. Раян створила галерею жіночих психотипів. Долі та характери жінок роману унікальні, неповторні, складні, але всіх їх об'єднує любов до гастрономії. Письменниці вдалося розкрити кращі риси характерів головних героїнь роману, яких об'єднало випробування війною.

Ключові слова: *феномен, їжа, функції, війна, естетика, фронт.*

The phenomenon of food in wartime (based on the novel *The Kitchen Front* by J. Ryan)

Kovpik Svitlana, PhD, professor. Kryvyi Rih State Pedagogical University, Department of Ukrainian and Foreign Literature, professor. kovpiks@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6455-5572.

The article discusses the special functions of food. The artistic interpretation of food in J. Ryan's novel *The Kitchen Front* is examined. It is noted that food during World War II became a defining marker of human relationships, virtues, and flaws. The author's focus is on the life of Britons in 1942. The novel presents the culinary practices of Italian, English and American cuisines. It is highlighted that food in the novel performs the following functions: unifying, cognitive, character-building, and aesthetic. The importance of the phenomenon of food in wartime lies in its ability to reveal important traits of human character, such as restraint and prudence, as well as in shaping the individual's food culture.

Thrift and ingenuity are some of the defining traits of the main heroines of the novel, who are united by their love of cooking during the war. It is noted that the culinary recipe, as a narrative element, pays an important compositional function in the development of the plot. J. Ryan made full use of the properties of the culinary recipe – its influence and impact on the sensory sphere of the recipient. The activation of modes is primarily ensured at the lexical level of the text, with the dominant categories being the object and its meaning. The most notable modalities are taste and visual perception.

The author artistically conceptualized and described all the culinary operations that the main female characters undertook in order to prepare nourishing meals using ingredients available during the war.

The text of the novel serves as a powerful source of knowledge about the Other through the preparation, tasting, and serving of dishes, as the process of cooking meals from different nations reveals the subtleties and specificities of the culinary preferences of representatives of various cultures. In this way, food fulfils a cultural function.

It was found that by artistically presenting various recipes and culinary practices of preparing dishes during wartime, J. Ryan created a gallery of female psychotypes. The fates and characters of the women in the novel are unique, distinctive, and complex, but they are all united by a love of gastronomy. The author succeeds in revealing the best traits of the main characters, brought together and tested by the hardships of war.

Keywords: *phenomenon, food, functions, war, aesthetics, front.*

Az étel motívuma háborús időkben (J. Ryan *The Kitchen Front* című regénye alapján)

Kovpik Szvitlána, PhD, professzor. Krivij-Rihi Állami Pedagógiai Egyetem, Ukrán- és Világirodalmi Tanszék, professzor. kovpiks@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6455-5572.

A tanulmány az étel különleges funkcióit tárgyalja. A szerző J. Ryan *The Kitchen Front* című regényében az ételeket művészeti szempontból elemzi. Megállapítható, hogy a második világháború idején az étel az emberi kapcsolatok, erények és hibák meghatározó szimbólumává vált. A szerző figyelme a britek mindennapi életére irányul 1942-ben. A regény az olasz, angol és amerikai konyha gasztronómiai szokásait mutatja be. Az étel a regényben az alábbi funkciókat tölti be: egyesítő, megismerő, jellemformáló és esztétikai. Az étel háborús időkben megjelenő motívumának fontossága abban rejlik, hogy képes feltárni az emberi jellem fontos vonásait – például az önmérsékletet és megfontoltságot –, valamint formálja az egyén étkezési kultúráját.

A takarékosság és a találékonyság a regény női főszereplőinek meghatározó jellemvonásai közé tartozik, akiket a főzés szeretete kapcsol össze a háborús körülmények között. Megfigyelhető, hogy a kulináris recept mint elbeszélőelem fontos szerkezeti szerepet tölt be a cselekmény alakulásában. J. Ryan teljes mértékben kihasználta a főzés sajátosságait – annak hatását és befolyását a befogadó érzékszervi világára. Az érzékszervek aktiválása elsősorban a szöveg lexikai szintjén történik. A legmarkánsabb modalitások az ízlelés és a vizuális észlelés.

A szerző művészi módon fogalmazta meg és írta le azokat a kulináris eljárásokat, amelyeket a női főszereplők alkalmaztak, hogy tápláló – és mindenekelőtt a háború alatt is hozzáférhető alapanyagokból elkészíthető – ételeket főzzenek.

A regény szövege gazdag forrásként szolgál az „idegen” megismeréséhez az ételek elkészítésén, kóstolásán és tálalásán keresztül, hiszen a különböző nemzetek ételeinek elkészítési folyamata feltárja a kulturális sajátosságokat és az egyes népek ízlésvilágát. Ily módon az étel kulturális funkciót is betölt.

Megállapítható, hogy J. Ryan a különféle receptek és háborús körülmények közötti főzési gyakorlatok művészi bemutatásával női pszichotípusok galériáját alkotta meg. A regény női szereplőinek sorsa és jelleme egyedi, különleges és összetett, de mindannyiukat összeköti a gasztronómia iránti szeretet. A szerzőnek sikerült feltárnia a háború által próbára tett főhősnők legnemesebb jellemvonásait.

Kulcsszavak: *jelenség, étel, funkció, háború, esztétika, front.*

© Ковпік Світлана, 2025

УДК 821.111.07
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-152-169

Anikó Beregszászi, Katalin Lizák, Enikő Nagy-Kolozsvári, Anastasiia Hovdi

Reinterpreting R. Kipling's literary heritage: the poem "If" and its feminist parodies

1. Research problem

R. Kipling's name is well known to children and adult readership all over the world. However, it is his adult work for which he is frequently addressed as "imperialist", "sexist" and "racist". As is well known, the figure of the writer is complex and multifaceted. Therefore, Rogers Pat writing about Kipling notes that he is "…another writer who became famous in the 1890s, has long been enjoyed by non-literary readers: liberal intellectuals and academics find it harder to come to terms with him" (Rogers, 2001, p. 400).

No English writer, perhaps, has received so many controversial labels as R. Kipling, the author who immortalized Victorian England. His literary work has been examined by critics for decades and yet remains highly controversial (Sandison, 1967; Meyers, 1973; Gilmour, 2003; Adams, 2012). Along with his works which attracted the attention of a wide readership and critics from his very first steps in literature, his views have also been the subject of discussions in literary studies till present. The evaluation of his literary work, frequently from an ideological and/or political position, has until today remained unambiguous which fact, may also be one of the reasons why he is among the less studied English writers of the late 19th and early 20th century.

According to Gordon Williams (1936, p.70), "Some day there will come one who, with inspired choice will sift from his work the real, the good, the noble and the artistic, and then, and not until then, shall we see him as he should be, and deserves to be, seen… The ages alone can award him his rightful place in his literature".

Thus, the present article is devoted to identifying the root causes of the imposed image of the great poet as "imperialist", "racist" and "sexist". It aims to contribute to a better understanding of Kipling's literary legacy and its impact on the world of literature. Likewise, it aims at either substantiating or refuting allegations that R. Kipling is an imperialist, racist and sexist writer.

Evaluated from different points of view, often only political and ideological, literary critics and writers accuse him of being an imperialistic, racist and sexist writer (Woolf, 1929). Moreover, Pat Rogers even refers to him as an "Anglo-Indian imperialist" (Rogers, 2001, p. 400).

On the other hand, there are biographers who though, in their assessment consider him a controversial author, see in him not only an imperial icon but one of the greatest British writers (Adams, 2012). Other studies, however, devoted to the author are dominated by opinions that reject the existence of such views in Rudyard Kipling's literary heritage (Gilmour, 2003; Raskin, 2009).

Thus, in order to achieve the set aim and shed light on the issue, an analysis of various critical sources is provided. In the study, different points of view have been considered based on which relevant conclusions are drawn.

2. The controversial figure of R. Kipling

At the very beginning of his literary career, Rudyard Kipling enjoyed a renowned reputation among the reading public. In the nineties of the 19th century Kipling was an idol and a national symbol. However, after the First World War he was no longer popular in England. What might be the reasons for such a shift in the assessment of R. Kipling's works? The answer, if there is any, is definitely not simple and may originate in a complex interplay of various factors ranging from the historic events of the time and the status of Britain as the greatest empire in the world, to his personal life and experiences.

Kipling was born in 1865 and completed most of his literary work by the outbreak of World War I. During that half century, Europe, in many ways, reached the climax of the modern phase of civilization. By 1870 Europe was dominated by the formation of large nation-states. Europeans, notably the English, were conscious and proud of the achievements of their civilization and they assumed that all people should share their accomplishments and ideals. All these values and ideals gave Europeans a sense of superiority over non-Europeans and Kipling was inevitably influenced by this attitude (Marcu, 2019, p. 1).

With regard to it, however, Pat Rogers states that "Kipling was convinced that the British Empire was a great force for good, a conviction which separates him from many readers in a post-imperial age. And there is a brutal absolutism about some of his attitudes that can be repellent" (Rogers, 2001, p. 401). The idea of R. Kipling as a controversial figure is supported by Nicoleta Aurelia Marcu (2019, p.1) when she in fact, reiterates the former assertion claiming that "A controversial literary figure, Kipling was both acclaimed and sanctioned for being the voice of Anglo-Saxon imperialism". Likewise, "Max Beerbohm, for instance, savagely caricatured him as a loud-mouthed vulgar patriot" (Rogers, 2001, p. 401).

Despite attempts to stigmatise Kipling as a supporter and promoter of British colonial aspirations, his name and works have remained not only in the history of English and world literature, but in the memory of many reading generations. As David Gilmour (2003), the author of the book "The Long Recessional: The Imperial Life of Rudyard Kipling" claims, "Kipling's mysterious and enduring works deeply influenced the way his readers saw both themselves and the British Empire, and they continue to challenge our own generation".

Obviously, the contradictory and sometimes, even mutually exclusive interpretations of Kipling's work may be explained by many factors, both objective and subjective: mostly, though, by the complexity of the historical and cultural era in which he lived and his views were formed. The formation of Kipling as a person took place in the 70s and the first half of the 80s when England, being the largest colonial power, dominated the world. Since England emerged as the world's greatest power, it developed a certain worldview and social norms which shaped and influenced the whole nation. It was the era of the highest prosperity of Victorian England whose values Kipling fostered in his personal life and his writings.

In view of this, Kipling may be considered a genuine offspring of his epoch, a man whose works serve as a reflection for the entire reality of the era with all its ideas, beliefs and expectations. As Jonah Raskin (2009, p. 52) notes, "More than any other English writer in the last one hundred and fifty years he changed British society's image of itself". Among those who commented favourably on R. Kipling's prose of the 1880s and have been appreciative of his genius were writers who ideologically opposed Kipling, such as the socialist Orwell and the Communist Brecht (Rogers, 2001, p. 401).

In the 20th century, however, the writer fell into disfavour – he was seen as a mouthpiece of colonial politics and a promoter of British imperial ambitions. This assessment of the writer's worldview and political views remained during his lifetime (McClure, 1981). The Second World War caused a rise in patriotic feelings in England and the work of R. Kipling became all the more consistent with the demands of the time. For England, the turning point in the attitude towards Kipling's poetry was a speech by the famous poet and critic Thomas Stearns Eliot, who after a scrupulous study of Kipling's works, highly appreciated the author in his speech delivered in 1958 before the Kipling Society and in March 1959 published in the Kipling Journal (Eliot, 1919; Kipling, 1971).

It is only when it comes to Kipling that many in the world remember his views rather than his works. However, Rudyard Kipling like any other poet, turned his own experiences into art. Undoubtedly, it cannot be ignored that the accusations of imperialism and sexist views appeared not only for this reason. One of the possible grounds for them might be such works as "If", "The Man Who Would Be King" and "The White Man's Burden" which directly contributed to the image of Rudyard Kipling as an imperialist and racist. Their themes resonate with what

postcolonial scholars later noted: imperial power sought to control not only territories but also gender roles, consolidating the power of white men over all other groups. It is, the seemingly diminished role of women and the distorted portrayal of representatives of different cultures because of which outraged students at the University of Manchester replaced the text of Rudyard Kipling's "If" painted over a mural, with the lines of Maya Angelou's "Still I Rise" (Cox, 2018).

However, a number of academic scholars and literary critics warn against simplistic views about Kipling's poetry. With regard to it, Chr. Benfey (2019) suggests that both the historical context and the writer's views should be considered when he states that "Kipling's morality is imperialist only to the extent that it is closely linked to a specific historical reality, but there are lessons in the poem for any social group struggling for political power" (Benfey, 2019).

Nowadays, there is a new generation of researchers who is returning to Kipling's work. For example, Lycett A. (2016, p. 421) remarks that there is "no doubt" that Kipling's views were reactionary, but the biographer adds, "But he was also a great observer of what was happening in the world. So if you want to know what the world was like in Kipling's time, you want to know about late 19th century India, Kipling's work is a great place to start".

It is interesting that Kipling's admiration for the strong will and the human spirit that overcomes everything peacefully coexists with a love for authoritarian power and a great idea – in his case it was the idea of Great Britain, an eternal unshakeable monarchy, an empire over which the sun never sets.

Consequently, it may be stated that his literary work was a political and ideological response to a historical reality. The writer is representing a reality, or a way reality was seen at the time, given the ideology available to him. Therefore, Kipling's life, attitudes and writings were a fusion of many contemporary currents, which generated the contradictions that enveloped him (Marcu, 2019, p. 1).

Had it been that R. Kipling professed ideas that conflicted with his era, he might have been accused of betraying his country.

3. Is R. Kipling a sexist?

Our contemporary perception of Kipling may differ radically from the one widely spread at the turn of the twentieth century in Britain, in the United States, in India, or elsewhere in the empire. Among his works there are poems and stories that exalt the role of women. For instance, Rudyard Kipling's "They" (1904) demonstrates a complex and ambiguous portrayal of female identity that goes beyond typical Victorian notions of the role of women. Despite the fact that Kipling is often considered sexist due to his conservative views, in this story he portrays women as strong, independent and able to influence the world around them. The

protagonist Miss Florence symbolises an alternative motherhood that is not limited to biological ties. Other female characters also expand the traditional boundaries of female roles and embody spirituality, sense of care and entrepreneurship. In this way, Kipling not only recognises the power of women's identity but also grants them greater autonomy, making "They" (1904) an unusual example to the conventional perceptions of his literary work.

Therefore, it may be noted that Rudyard Kipling portrays women in different ways, reflecting both Victorian ideals and alternative models of women's roles in society. In "The Man Who Would Be King" (1888), women are presented as seductive and dangerous figures, which corresponds to colonial ideas of femininity as something mysterious and threatening. This image is in line with Victorian fears of female independence, which could shake the traditional model of the family and social order.

On the contrary, in "They" (1904), Kipling presents women as independent and self-sufficient individuals who occupy important places in society, although not always traditional ones. The protagonist is a landowner who controls her own life and space, not depending on a man. The other women in the novel also depart from typical Victorian roles: they can be nuns, unmarried mothers, or business owners. What they all have in common is that they redefine motherhood and women's work, challenging the traditional model of the "breadwinner husband" and the "dependent wife". In contrast to the dangerous femininity of "The Man Who Would Be King", in "They", women demonstrate strength and power through care, guardianship and unconventional motherhood.

It is true that the poem "If" is directly addressed to a real person: Kipling's son, Jack. This address was made to his son, for quite objective reasons. Firstly, it is a fact that Rudyard Kipling did not have a daughter. If we assume that R. Kipling had had one and he ignored her mention in his work, then we would have had some basis for clarifying the issue of gender inequality in his worldview. Secondly, it was the post-war period in which the poet lived and worked, which prompted him to write such a poem. Therefore, "If" might be seen as a completely gender-neutral, multicultural call for motivated action in various spheres of life.

Regarding the critical analysis of Rudyard Kipling's works certain scholars and writers are convinced that any stigma imposed by society is just an invention of critics who were influenced by the norms and laws of their time. This applies to his poem "If" as well as to many of his works. For example, Jad Adams (2006, p. 5), R. Kipling's biographer, reminds us that "He has been castigated as a misogynist, though few writers of either sex have written so warmly about middle-aged women. Similarly, he can be criticised for his racial views, but no other artist wrote with such intimacy of native life." Analysing the peculiarities of the writing, the author adds that "If" is "...still widely quoted and it would be more widely quoted still had not Kipling so clearly masculinised it with the last line – you'll be

a Man, my Son! Kipling was insisting on a gender separation when the western world was moving towards an appreciation of the similarities between men and women, not the differences" (Adams, 2006, p. 85).

Thus, from the above mentioned, it may be seen that despite the contradictory opinions of critics, the figure of Rudyard Kipling still resonates in modern society. It is quite interesting that in the early 1900s Frank Crane, an American writer, published a "want ad" "Boy Wanted", which is about the traits and actions that should be inherent in a man. Comparing this poem to Rudyard Kipling's "If", one can see similarities in the instructive tone and the desire to foster the ideal of a strong personality. "If" offers universal guidance on resilience, honour and patience, pointing to the importance of inner balance and self-control. At the same time, Crane's "Boy Wanted" focuses on the characteristics that make a boy valuable to society, emphasising honesty, hard work and responsibility. Both creative works reflect the moral values of their era and set standards for masculinity and personal growth that remain relevant to this day (URL1).

In view of the aforementioned, it may be concluded that the works of R. Kipling, either prose or poetry have certain features that may evoke prejudiced attitude among writers and critics. With regard to it, Frost (2017) noted that it is hardly surprising that any writer, working at the heart of the most significant colony of an empire, the ideological justification of which is based on race, should produce work from which we can now read racial prejudice (Frost, 2017). Therefore, when R. Kipling's works are studied, an unbiased and restrained assessment may be achieved provided not only his stories and poems are analysed but the historical background and the needs of the society of the time are considered.

4. Interpreting nine feminist parodies

The widespread popularity of instructions addressed to men in Kipling's "If", aroused the interest of women. In 1925, the feminist Marie Stopes, addressed Rudyard Kipling with an unusual request. She insisted on changing the last line of his famous poem "If" so that it would cover not only men but also women. Namely, to modify "And – which is more – you'll be a Man, my son!" to "And you will lead the race o'er ground you've won" (Gibbons, 2000). However, Kipling refused to make any changes to his poetic text, which demonstrated his steadfastness in matters of creative freedom and personal beliefs. The poet's response was quite brief but categorical: "If a precedent of this kind were established, we might end by sanctioning the change of every line" (Gibbons, 2000). This fact demonstrates his principled stance on preserving the authorial integrity of his creative works. Despite the fact that he was open to criticism, he believed that his poetry did not need to be adapted to fit new social attitudes. Broadly known for her persistence and

steadfastness, Marie Stopes certainly did not take rejection lightly, although her reaction to Kipling's response remains unknown. This confrontation between two prominent figures of their time reflects a broader conflict between traditional and progressive views of society, gender roles, and morality. On the one hand, Kipling defended his artistic principles and fidelity to the original text, while on the other hand, Ms. Stopes sought to change the literary heritage to empower women.

This case demonstrates not only the strength of convictions of both sides, but also the importance of authorial immunity in literature. Rudyard Kipling's literary work is a reflection of his time, views and style, which are not subject to editorial changes to suit modern ideologies. His response to the demand of Stopes, full of restraint and reasoning, confirms the ideals set out in the poem "If", "...keep your head when all about you/Are losing theirs..." (Gibbons, 2000). This clash of worldviews is yet another example of how literature and social change can engage in a complex dialogue, leaving a mark on cultural history.

Almost 30 years after the original poem was written, the first reworked versions of "If" began to appear, which can be viewed as parodies. The year 1924, when the first revisions were published, was a period of political change, economic reconstruction after the First World War and social transformation. The society was still recovering from the losses and consequences of the war. Many families had lost their husbands, and this changed the role of women in society who continued to fight for equality after gaining the right to vote in 1918.

In a letter to Walter Hamilton, Oscar Wilde (2000, p. 390) once wrote: "[P]arody, which is the muse with her tongue in her cheek, has always amused me – but it requires a light touch, a fanciful treatment, and, oddly enough, a love for the poet whom it caricatures". Literary critics are still debating the definition of this literary genre.

Each of the authors of the parody of "If" puts their own meaning into the lines, interpreting the advice for daughters or women in general in their own way. As a rule, a poem is adapted to give it a new meaning that corresponds to modern realities. This was the case with various versions of Rudyard Kipling's poem "If", which were created to protest against the stereotypical opinion of society about the role of women.

J. P. McEvoy's adaptation of "If" for Girls" (1924) retains the tone and rhythm of Kipling's original poem, but reinterprets it with a woman's experience and Christian values in mind. The text encourages girls to have inner strength, endurance, and dignity, but emphasises the importance of meekness, moderation, and faith as guiding principles in life whereas Kipling focuses on personal achievements and trials that shape a man. McEvoy offers a more domestic and ethical approach, in which the virtues of kindness, loyalty and resilience become the foundation of female self-realisation. The poem has overt religious overtones, emphasising trust in God as the basis for spiritual balance and life decisions (Grace, 2020).

The parodies "IF" with the usual to Kipling" (1924) and "With Apologies to Kipling" (1926), written in the 1920s, mock the social expectations of women at the time (URL2; URL3). The first version focuses on the behavioural standards a woman must adhere to in society in order to balance respect and attractiveness. The poem mocks the double standard of morality, listening to men's boasts and lies, but not expressing doubts. The main message of "IF" with the usual to Kipling" (1924) is that society imposes unrealistic standards of behaviour on women, but if they do not take advantage of the opportunity to profit, they will only lose (URL2).

The version of V. L. Shepherd, published in Harpers' Monthly Magazine, mocks the 1920s fashion trend of the bob cut, which became a symbol of female emancipation and rejection of traditional norms. The poem parodies those who tried to keep their hair long despite the new trends. A woman has to "save" her hair when everyone around her is cutting it. She has to endure ridicule, but take it "with understanding". She has to keep her strength of mind and not give up, even if there is no other reason than her own stubbornness.

The final chord is that if she can withstand all these difficulties, she will become a real "lady". This is a mocking allusion to traditional notions of femininity, which were undergoing a transformation during this period. Both parodies sharply ridicule the social restrictions imposed on women in the 1920s, but do so from different perspectives. "IF" with the usual to Kipling" (1924) criticises the double standards of women's behaviour and the naive belief in the "correctness" of playing by men's rules (URL2). "With Apologies to Kipling" (1926) mocks conservative women who try to maintain archaic standards of beauty (URL3). Both texts illustrate a transitional period in women's history, when traditional expectations began to clash with new realities marked by changes in fashion, morality, and women's roles in society.

Elizabeth Lincoln Otis's poem "An "If" for Girls" published in the anthology "Father: An Anthology of Verse" (1931), reflects traditional ideas about femininity and women's social roles in the 1930s (URL4). While it offers valuable advice on developing versatile skills such as sports, languages, music, and even crafts, its tone remains confined to the conservative ideal of a woman as modest, obedient, and family-oriented. Ms. Otis suggests a balance between activity and grace, knowledge and modesty, but at the same time emphasises that a girl's main goal is to become a model wife and mother. Her adaptation can be seen as a reflection of a time when women were expected to conform to strict social norms. Today, however, its message may seem outdated, as it restricts women's identity to traditional gender roles (URL4).

The parody "If" for the Housewife" (1948) is quite the opposite in its tone. It mocks the stereotypical demands on women who were traditionally perceived as ideal housewives (URL7). The author, Mrs. M. Loader, sarcastically paraphrases the key lines of "If", turning them from advice about strength of mind and endurance into a list of exhausting household duties that society imposes on

women. This parody, although written in a humorous tone, raises a serious topic – the invisible labour of women and the stereotypes that limit their role in society. Unlike Kipling's original "If", which calls for the development of character and endurance in the face of life's challenges, this text demonstrates that women are forced to endure them every day, without choice and without reward.

The following two adaptations, "Nurse's Version of Kipling's "If" (1939) and "The Salesgirl's "If" (1942), both written during the Second World War, are parodic reinterpretations of Kipling's poem created to highlight the difficult working conditions of nurses and saleswomen (URL5; URL6). Both texts use irony and hyperbole to highlight the gruelling nature of professions associated with traditionally female roles.

What distinguishes these two parodies is their tone and the ending. "Nurse's Version of Kipling's "If" (1939) ends with the ironic statement: if you can stand it, you are no longer just a nurse – you are a saint (URL5). This emphasises the almost unrealistic expectations for women. "The Salesgirl's "If" (1942) is more comically fatalistic: her exhausting work is not in vain, because when the tickets finally appear, she will become a real saleswoman (URL6). Through the use of comic elements, these two poems highlight an important socio-historical context. The poem about the nurses reflects the pre-war reality when women's work in medical institutions was perceived as a vocation rather than a profession. The poem about the shop assistants was written at the height of the Second World War. Thus, both texts emphasise that the endurance of women in these professions often borders on the absurd, as they are forced to endure constant pressure without receiving proper recognition.

On 8 March 2017, a video of a reading of Alice Kinsella's adaptation of "When" was released to mark International Women's Day. It featured 16 women poets, such as Kerrie O'Brien, Alvy Carragher, Jessica Traynor, Rosita Sweetman and Clare Rose Thornton among others (Kinsella, 2017). The interpretation of the assistant editor of "Looking at the Stars" is a powerful manifestation of women's experience, echoing the struggle for equality, self-determination and overcoming stereotypes.

In contrast to traditional rhetoric, which often focuses on achievements or calls to action, "When" works with emotional memory and intimate moments that shape a woman's identity. Through its accumulative structure, the poem highlights how women receive unwritten instructions throughout their lives about how they should behave, look, be silent or speak. This gradual accumulation creates the effect of an invisible burden that accompanies women throughout their lives.

Reading this poem on a date such as International Women's Day reinforces its significance. It is not just a piece of literature — it is the voice of those who have faced social restrictions, and at the same time a reminder that women no longer accept playing a secondary role in their own lives. In this sense, "When" can be seen as a modern analogue of Kipling's "If", but adapted to female expectations:

instead of universal life advice, it tells the naked truth about what it means to be a woman in the modern world. Thus, "When" is not just a poem about trials, but about an unbreakable inner strength that does not depend on the approval of society. Ms. Kinsella portrays a woman not as an ideal image, but as a real person who falls, but gets up every time, laughing in response to the challenges that life prepares for her (Grace, 2020).

On the same occasion, in March 2021, Serena Williams recited Deanna Rodger's version of "If" (URL8). These events are significant for rethinking classic poetry in a modern context. In Kipling's original poem, written in 1895, the central motif is courage, endurance and resilience in the face of adversity – qualities that were associated primarily with the Victorian masculine ideal. However, Ms. Rodger's modern adaptation transforms this message by addressing a female audience and emphasising that the same qualities are no less important for women in the 21st century. This demonstrates that the idea of endurance, courage and inner strength is universal, not only for men, but for anyone who wants to change the world by breaking down barriers (URL8).

Kipling, at his best, revealed himself as an inspired artist, as a story teller of genius, and as a technician whose influence will remain for many a day (Gordon, 1936, p. 66).

Despite the fact that R. Kipling has been regarded as a highly controversial writer and often addressed as "imperialist", "sexist" and "racist", a new wave of interest has been noted to his works in recent years. The latter does not come as a surprise, given that Kipling was a poet of courage and honour and in his works, he endowed male and female characters with traits of eternal values, which qualities are much needed in the modern world. Just one has to always keep in mind what period the writer lived in and try to learn to see the world through his eyes to get an unbiased insight into his works.

5. Conclusions

Rudyard Kipling, the famous British writer and poet, often faced criticism for his views on imperialism and the role of women in society. While it is acknowledged that his literary works can be perceived in different ways, the importance of the context and time in which they were written should be emphasised. It is quite clear that the author's intention was to reflect the realities of his time, not to propagate certain ideologies. This case illustrates the complexity of perceiving literary works through the prism of modern values. The works of Kipling, like many other authors of the past, reflect the views and norms of their time, which may not correspond to modern ideas of equality and justice.

It is important to note that Kipling was not only a writer, but also an active participant in public life. His views were shaped by the events and ideologies of the late nineteenth and early twentieth centuries. He was a supporter of the British Empire and believed in its civilising mission. This is reflected in many of his creative works, where he describes the life of the colonies and their inhabitants. However, modern readers often criticise Kipling for his imperialistic views and stereotypical portrayal of non-European peoples. Some of his works are considered racist and sexist, which has led to debate about their place in the modern literary canon.

In response to these accusations, Kipling's supporters emphasise his literary talent and contribution to world literature. They argue that his literary heritage should be evaluated in the context of the time in which it was created and take into account the historical circumstances that influenced his views. Thus, this study emphasises the importance of a critical approach to literature and the need to consider the historical context when evaluating works of the past. It also shows that discussions about the role of the writer in society and their responsibility to readers are still relevant today.

As a result, Rudyard Kipling's creativity remains an important part of the world's literary heritage. His writings continue to arouse interest and debate, prompting readers to reflect on history, culture and ethics. It is important to approach them with an open mind, taking into account both their literary merits and controversial aspects. What is also particularly interesting is that his poem "If" has become not only a classic piece of literature, but also the basis for numerous parodies that reflect on social change and ridicule stereotypes of different eras. By analysing nine different variations of this poetic text, we have seen how authors have used its rhythm and structure to satirise gender roles, professional challenges, social expectations and fashion trends. In this way, "If" parodies prove that literature does not exist in a vacuum: it adapts to new contexts, acquires new meanings, and is used as a means of critical reflection on reality. These satirical parodies not only ridicule, but also preserve the source text's original power: they continue to reflect on what it means to be an "ideal" person in a particular society.

Consequently, although Kipling wrote "If" as advice to the younger generation, his parodies show that historical, cultural and social contexts significantly affect the perception of ideals. This proves once again that even the most canonical literary works can be not only revered but also subject to critical rethinking.

For R. Kipling's worldview and his work were fundamentally important both in Victorianism with its triumph, and the crisis of Victorian ideology and the entire bourgeois society that followed at the end of the century and increasingly deepened. At the intersection of these two ideological trends, the phenomenon of Kipling's art and Kipling's worldview was born. Kipling was a citizen of the British

Empire and a patriot of his state, which is why his poems are imbued not with pathos, but with real patriotism, praising not serving the empire, but serving one's homeland. The poem "If", though continuing Stoic ethics of M. Aurelius, which has nothing in common with imperialism, racism, and sexism, acquires quite a new articulation nowadays, especially for Ukrainian people, involved into war conflict. At the same time, feminist interpretations help to emphasize quite a different aspect of this poem – its ability to engender innovative ideas, evoking an entire range of meanings, ambiguous, challenging, and provocative.

Література

1. Adams, Jad 2006. The girl he left behind. *The Guardian*. 29 January 2006. https://www.theguardian.com/books/2006/jan/28/featuresreviews.guardianreview33 (Accessed: 25.02.2025).
2. Adams, Jad 2012. *Kipling*. London: Haus Publishing.
3. Benfey, Christopher 2019. Triumph and Disaster: The Tragic Hubris of Rudyard Kipling's 'If—'. *The New York Review*. 3 July 2019. https://www.nybooks.com/online/2019/07/03/triumph-and-disaster-the-tragic-hubris-of-rudyard-kiplings-if/ (Accessed: 25.02.2025).
4. Cox, James 2018. Students paint over mural of Rudyard Kipling's *If* poem claiming he was racist. *The Sun*. 19 July 2018. https://www.thesun.co.uk/news/6814880/students-rudyard-kipling-if-racism-maya-angelou/ (Accessed: 01.03.2025).
5. Eliot, Thomas Stearns 1919. *Kipling Redivivus*. Athenaeum.
6. Frost, Simon 2017. Othering Ourselves: Re-reading Rudyard Kipling and 'The Strange Ride of Morrowbie Jukes' (1885). *Nordic Journal of English Studies* 16/2: pp. 12–32. https://doi.org/10.35360/njes.403
7. Gibbons, Fiachra 2000. Kipling kept his head when replying to feminist. *The Irish Times*. 29 April 2000. https://www.irishtimes.com/news/kipling-kept-his-head-when-replying-to-feminist-1.265380 (Accessed: 25.02.2025).
8. Gilmour, David 2003. *The Long Recessional: The Imperial Life of Rudyard Kipling*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
9. Gordon, Williams 1936. Rudyard Kipling and His Critics. *The Australian Quarterly* 8/30: pp. 65–70. https://doi.org/10.2307/20629328
10. Grace, Annabeth 2020. 'If' Poems for Girls. *Feminine Finishing School*. 2 November 2020. https://femininefinishing.school.blog/2020/11/02/if-poems-for-girls/ (Accessed: 25.02.2025).
11. Kent, S. Kelley 2015. Feminist and New Historicist Readings of Kipling's "The Man Who Would Be King". *Inquiries Journal* 7/3. http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1019 (Accessed: 25.02.2025).
12. Kinsella, Alice 2017. When by Alice Kinsella: a poem for International Women's Day. *The Irish Times*. 8 March 2017. https://www.irishtimes.com/culture/books/when-by-alice-kinsella-a-poem-for-international-women-s-day-1.3001327 (Accessed: 25.02.2025).

13. Kipling, Rudyard 1971. *The Critical Heritage*. Edited by Roger Lancelyn Green. New York: Barnes & Noble, Inc.
14. Lycett, Andrew 2016. *Rudyard Kipling*. London: Weidenfeld & Nicolson.
15. Marcu, Nicoleta Aurelia 2019. Kipling and the Age of the Empire. *Acta Marisiensis. Philologia* 1/1: pp. 99–107. https://doi.org/10.2478/amph-2022-0010
16. McClure, John 1981. *Kipling and Conrad: The Colonial Fiction*. Cambridge: Harvard University Press.
17. Meyers, Jeffrey 1973. *Fiction and the Colonial Experience*. London: Routledge.
18. Raskin, Jonah 2009. *The Mythology of Imperialism: A Revolutionary Critique of British Literature and Society in the Modern Age*. New York: Monthly Review Press.
19. Rogers, Pat 2001. *The Oxford Illustrated History of English Literature*. Oxford: Oxford University Press.
20. Sandison, Alan 1967. *The Wheel of Empire: A Study of the Imperial Idea in Some Late Nineteenth and Early Twentieth Century Fiction*. London: Macmillan.
21. Showalter, Elaine 1990. *Sexual Anarchy: Gender and Culture at the Fin de Siècle*. London: Virago.
22. URL1: Crane, Frank 1925. Boy wanted. *Williamstown Chronicle* (Vic.: 1856–1954), p. 2. https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/69516487 (Accessed: 25.02.2025).
23. URL2: "IF" with the usual to Kipling 1924. *The Advertiser* (Fremantle, WA: 1921–1932), p. 3. http://nla.gov.au/nla.news-article256013284 (Accessed: 25.02.2025).
24. URL3: "IF" 1926 (With Apologies to Kipling). *The Narrogin Observer* (WA: 1918–1955), p. 7. http://nla.gov.au/nla.news-article260224578 (Accessed: 25.02.2025).
25. URL4: Lincoln Otis, Elizabeth 1931. An "If" for Girls. *The Poetry Foundation*. https://www.poetryfoundation.org/poems/52705/an-if-for-girls (Accessed: 25.02.2025).
26. URL5: Nurse's Version of Kipling's "If" 1939. *Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser* (Qld.: 1860–1947), p. 2. http://nla.gov.au/nla.news-article151671231 (Accessed: 25.02.2025).
27. URL6: The salesgirl's "If" 1942. *The Herald* (Melbourne, Vic.: 1861–1954), p. 5. http://nla.gov.au/nla.news-article245201905 (Accessed: 25.02.2025).
28. URL7: 'IF' For the Housewife 1948. http://nla.gov.au/nla.news-article243526199 (Accessed: 25.02.2025).
29. URL8: Serena Williams reads reimagined version of Rudyard Kipling's famous poem 'If'. https://www.bbc.com/sport/av/56294852 (Accessed: 25.02.2025).
30. Wilde, Oscar 2000. *The Complete Letters of Oscar Wilde*. Edited by Merlin Holland and Rupert Hart-Davis. New York: Henry Holt and Company.
31. Woolf, Virginia 1929. *A Room of One's Own*. London: The Hogarth Press.

References

1. Adams, Jad 2006. The girl he left behind. *The Guardian*. 29 January 2006. https://www.theguardian.com/books/2006/jan/28/featuresreviews.guardianreview33 (Accessed: 25.02.2025).
2. Adams, Jad 2012. *Kipling*. London: Haus Publishing.

3. Benfey, Christopher 2019. Triumph and Disaster: The Tragic Hubris of Rudyard Kipling's 'If—'. *The New York Review*. 3 July 2019. https://www.nybooks.com/online/2019/07/03/triumph-and-disaster-the-tragic-hubris-of-rudyard-kiplings-if/ (Accessed: 25.02.2025).
4. Cox, James 2018. Students paint over mural of Rudyard Kipling's *If* poem claiming he was racist. *The Sun*. 19 July 2018. https://www.thesun.co.uk/news/6814880/students-rudyard-kipling-if-racism-maya-angelou/ (Accessed: 01.03.2025).
5. Eliot, Thomas Stearns 1919. *Kipling Redivivus*. Athenaeum.
6. Frost, Simon 2017. Othering Ourselves: Re-reading Rudyard Kipling and 'The Strange Ride of Morrowbie Jukes' (1885). *Nordic Journal of English Studies* 16/2: pp. 12–32. https://doi.org/10.35360/njes.403
7. Gibbons, Fiachra 2000. Kipling kept his head when replying to feminist. *The Irish Times*. 29 April 2000. https://www.irishtimes.com/news/kipling-kept-his-head-when-replying-to-feminist-1.265380 (Accessed: 25.02.2025).
8. Gilmour, David 2003. *The Long Recessional: The Imperial Life of Rudyard Kipling*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
9. Gordon, Williams 1936. Rudyard Kipling and His Critics. *The Australian Quarterly* 8/30: pp. 65–70. https://doi.org/10.2307/20629328
10. Grace, Annabeth 2020. 'If' Poems for Girls. *Feminine Finishing School*. 2 November 2020. https://femininefinishing.school.blog/2020/11/02/if-poems-for-girls/ (Accessed: 25.02.2025).
11. Kent, S. Kelley 2015. Feminist and New Historicist Readings of Kipling's "The Man Who Would Be King". *Inquiries Journal* 7/3. http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1019 (Accessed: 25.02.2025).
12. Kinsella, Alice 2017. When by Alice Kinsella: a poem for International Women's Day. *The Irish Times*. 8 March 2017. https://www.irishtimes.com/culture/books/when-by-alice-kinsella-a-poem-for-international-women-s-day-1.3001327 (Accessed: 25.02.2025).
13. Kipling, Rudyard 1971. *The Critical Heritage*. Edited by Roger Lancelyn Green. New York: Barnes & Noble, Inc.
14. Lycett, Andrew 2016. *Rudyard Kipling*. London: Weidenfeld & Nicolson.
15. Marcu, Nicoleta Aurelia 2019. Kipling and the Age of the Empire. *Acta Marisiensis. Philologia* 1/1: pp. 99–107. https://doi.org/10.2478/amph-2022-0010
16. McClure, John 1981. *Kipling and Conrad: The Colonial Fiction*. Cambridge: Harvard University Press.
17. Meyers, Jeffrey 1973. *Fiction and the Colonial Experience*. London: Routledge.
18. Raskin, Jonah 2009. *The Mythology of Imperialism: A Revolutionary Critique of British Literature and Society in the Modern Age*. New York: Monthly Review Press.
19. Rogers, Pat 2001. *The Oxford Illustrated History of English Literature*. Oxford: Oxford University Press.
20. Sandison, Alan 1967. *The Wheel of Empire: A Study of the Imperial Idea in Some Late Nineteenth and Early Twentieth Century Fiction*. London: Macmillan.
21. Showalter, Elaine 1990. *Sexual Anarchy: Gender and Culture at the Fin de Siècle*. London: Virago.

22. URL1: Crane, Frank 1925. Boy wanted. *Williamstown Chronicle* (Vic.: 1856–1954), p. 2. https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/69516487 (Accessed: 25.02.2025).
23. URL2: "IF" with the usual to Kipling 1924. *The Advertiser* (Fremantle, WA: 1921–1932), p. 3. http://nla.gov.au/nla.news-article256013284 (Accessed: 25.02.2025).
24. URL3: "IF" 1926 (With Apologies to Kipling). *The Narrogin Observer* (WA: 1918–1955), p. 7. http://nla.gov.au/nla.news-article260224578 (Accessed: 25.02.2025).
25. URL4: Lincoln Otis, Elizabeth 1931. An "If" for Girls. *The Poetry Foundation*. https://www.poetryfoundation.org/poems/52705/an-if-for-girls (Accessed: 25.02.2025).
26. URL5: Nurse's Version of Kipling's "If" 1939. *Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser* (Qld.: 1860–1947), p. 2. http://nla.gov.au/nla.news-article151671231 (Accessed: 25.02.2025).
27. URL6: The salesgirl's "If" 1942. *The Herald* (Melbourne, Vic.: 1861–1954), p. 5. http://nla.gov.au/nla.news-article245201905 (Accessed: 25.02.2025).
28. URL7: 'IF' For the Housewife 1948. http://nla.gov.au/nla.news-article243526199 (Accessed: 25.02.2025).
29. URL8: Serena Williams reads reimagined version of Rudyard Kipling's famous poem 'If'. https://www.bbc.com/sport/av/56294852 (Accessed: 25.02.2025).
30. Wilde, Oscar 2000. *The Complete Letters of Oscar Wilde*. Edited by Merlin Holland and Rupert Hart-Davis. New York: Henry Holt and Company.
31. Woolf, Virginia 1929. *A Room of One's Own*. London: The Hogarth Press.

Reinterpreting R. Kipling's literary heritage: the poem "If" and its feminist parodies

Anikó Beregszászi, habilitated doctor. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, full professor. beregszaszi.aniko@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-6860-7579.

Katalin Lizák. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. lizak.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7873-0535.

Enikő Nagy-Kolozsvári, PhD. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. nagy-kolozsvari.eniko@kmf.org.ua**,** ORCID: 0000-0003-1844-8674.

Anastasiia Hovdi. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, MA student. godi.anasztazia.b19an@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0001-2069-9619.

England in the 19th century, especially during the early years of Queen Victoria's reign, stood at the very peak of social and economic development in the Western world, leading it in almost every aspect. Also, this was the age when one of the greatest and most highly controversial writers, Rudyard Kipling was born and came under fire from both critics and contemporary writers who saw in his views and works imperialist and racist motives. On the other hand, there were and still are critics and biographers who though in their

assessment consider him a controversial author, see in him one of the greatest British writers. Thus, the present article is devoted to identifying the origins of the imposed image of the great poet as "imperialist" and "racist" as well as either substantiating or refuting these allegations which in turn, may contribute to a better understanding of Kipling's literary legacy and its impact on the world of literature.

The contradictory – and at times mutually exclusive – interpretations of Kipling's work may be explained by many factors, both objective and subjective. Primarily, however, they stem from the complexity of the historical and cultural era in which he lived and developed his worldview. With this in mind, Kipling may be considered a genuine representative of his epoch: a man loyal to his nation, and a writer whose works serve as a reflection for the entire reality of the era with all its ideas, beliefs, and expectations. In terms of poetry, it is a completely different world, in which one can feel the special vision of the writer, his original talent and experience as a journalist. However, while it is acknowledged that his literary works can be perceived in different ways, the importance of the context and time in which they were written should also be emphasised.

The works of Kipling, like many other authors of the past are embedded in the historical context and reflect the views and norms of their time which may not correspond to modern ideas of equality. It is quite clear that the author's intention was to reflect the realities of his time, not to propagate certain ideologies. Consequently, despite ongoing attempts to stigmatise him as a supporter and promoter of British colonialism, Kipling's name and works continue to hold a prominent place not only in the history of English and world literature, but also in the memory of many generations of readers.

Keywords: *history, historical context, label, imperialist, racist.*

Переосмислення літературної спадщини Р. Кіплінга: вірш «Якщо» та його феміністичні пародії

Берегсасі Аніко, доктор з гуманітарних наук. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, професор. beregszaszi.aniko@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-6860-7579.

Лізак Катерина. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. lizak.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7873-0535.

Надь-Коложварі Еніке, доктор філософії. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. nagy-kolozsvari.eniko@kmf.org.ua**,** ORCID: 0000-0003-1844-8674.

Говді Анастасія. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти. godi.anasztazia.b19an@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0001-2069-9619.

У статті зазначено, що Англія в XIX столітті, особливо в перші роки правління королеви Вікторії, перебувала на піку соціального та економічного розвитку Західного світу, лідируючи майже в усіх сферах. Це був час, коли народився один

з найвидатніших і найбільш неоднозначних письменників – Редьярд Кіплінг, що потрапив під пильне око як критиків, так і тогочасних письменників, які вбачали в його поглядах і творах імперіалістичні та расистські мотиви. З іншого боку, були і є критики та біографи, які хоч і вважають його суперечливим автором, але вбачають у ньому одного з найвидатніших британських письменників. Таким чином, стаття присвячена виявленню витоків ототожнення великого поета з «імперіалістичним» та «расистським» світоглядом, а також обґрунтуванню чи спростуванню цих звинувачень, що, у свою чергу, може сприяти кращому розумінню літературної спадщини Редьярда Кіплінга та її впливу на світове літературне мистецтво.

Наголошено на тому, що суперечливі, а подекуди й конфліктні трактування творчості Кіплінга можна пояснити низкою чинників як об'єктивних, так і суб'єктивних. Насамперед це надзвичайна складність світу в історико-культурному періоді, в якому жив письменник і формувалося його мислення. З огляду на це Кіплінга можна вважати справжнім представником своєї епохи, людиною, яка залишилася вірною своїй нації, письменником, твори якого слугують відображенням всієї реальності епохи з усіма її ідеями, віруваннями та очікуваннями. З позиції поезії – це зовсім інший світ, в якому відчувається особливе бачення письменника, його оригінальний талант і досвід журналіста. Однак, визнаючи, що його літературні твори можуть сприймати по-різному, слід також підкреслити значущість контексту і часу, в якому вони були написані.

Зазначено, що твори Кіплінга, як і багатьох інших авторів минулого, тісно пов'язані з історичним контекстом і відображають погляди та норми свого часу, які не обов'язково відповідають сучасним настановам та ідеалам. Цілком зрозуміло, що наміром автора було відобразити реалії свого часу, а не пропагувати певні ідеології. Але навіть попри постійні спроби затаврувати його як прихильника і пропагандиста британського колоніалізму, ім'я та твори Кіплінга продовжують займати належне місце не лише в історії англійської та світової літератури, а й у пам'яті поколінь читачів.

Ключові слова: *історія, історичний контекст, тавро, імперський, расистський.*

Rudyard Kipling irodalmi örökségének újraértelmezése: a „Ha…" című vers és annak feminista paródiái

Beregszászi Anikó, habilitált doktor. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, professzor. beregszaszi.aniko@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-6860-7579.

Lizák Katalin. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. lizak.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7873-0535.

Nagy-Kolozsvári Enikő, PhD. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. nagy-kolozsvari.eniko@kmf.org.ua**,** ORCID: 0000-0003-1844-8674.

Gódi Anasztázia. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, MA-hallgató. godi.anasztazia.b19an@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0001-2069-9619.

A 19. századi Anglia – különösen Viktória királynő uralkodásának korai éveiben – a nyugati világ társadalmi és gazdasági fejlődésének csúcsán állt, szinte minden területen vezető szerepet töltött be. Ebben az időszakban született meg az egyik legnagyobb és egyben legvitatottabb író, Rudyard Kipling, aki számos kortárs író és kritikus célkeresztjébe került, mivel műveiben és nézeteiben „imperialista" és „rasszista" motívumokat véltek felfedezni. Másrészt azonban olyan kritikusok és életrajzírók is voltak – és ma is vannak –, akik bár elismerik, hogy ellentmondásos szerzőről van szó, mégis a brit irodalom egyik legnagyobb alakjaként tekintenek rá.

Ezért jelen tanulmány célja az, hogy feltárja a nagy költőre ráragasztott „imperialista" és „rasszista" címkék eredetét, illetve, hogy alátámassza vagy éppen megcáfolja ezeket a vádakat. Ezáltal az elemzés hozzájárul Kipling irodalmi örökségének és irodalomtörténeti hatásának átfogóbb megértéséhez.

Kipling munkásságának ellentmondásos – sőt néha egymásnak is ellentmondó – értelmezései számos tényezővel magyarázhatók, mind objektív, mind szubjektív szempontból. Elsősorban azonban azzal, hogy abban a történelmi és kulturális korszakban, amelyben élt és gondolkodásmódja formálódott, rendkívüli összetettség jellemezte a világot. E tekintetben Kipling valóban korának hiteles képviselője: hazájához hű ember, valamint olyan író, akinek művei az adott korszak teljes valóságát tükrözik annak minden eszméjével, hiedelmével és elvárásaival együtt.

Ami a költészetét illeti, az egy egészen más világ: érezhető rajta az író egyedi látásmódja, eredeti tehetsége és újságírói tapasztalata. Ugyanakkor, bár elismerik, hogy irodalmi alkotásai különféleképpen értelmezhetők, hangsúlyozni kell annak fontosságát is, hogy milyen történelmi és társadalmi közegben születtek az adott művek.

Kipling művei – sok más múltbeli szerzőhöz hasonlóan – szorosan kötődnek történelmi kontextusukhoz, és koruk szemléletét, normáit tükrözik, amelyek nem feltétlenül egyeznek a mai egyenlőséget szorgalmazó eszmékkel. Nyilvánvaló, hogy a szerző szándéka az volt, hogy korának valóságát ábrázolja, nem pedig meghatározott ideológiákat népszerűsítsen. Ennek ellenére, noha folyamatosan igyekeznek megbélyegezni őt a brit gyarmatosítási törekvések támogatójaként és népszerűsítőjeként, Kipling neve és művei továbbra is meghatározó helyet foglalnak el nemcsak az angol és a világirodalom történetében, hanem olvasók nemzedékeinek emlékezetében is.

Kulcsszavak: *történelem, történelmi kontextus, megbélyegzés, imperialista, rasszista.*

© *Anikó Beregszászi, Katalin Lizák, Enikő Nagy-Kolozsvári, Anastasiia Hovdi,* 2025

УДК 821.161.2.07
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-170-190

Кордонець Олександр, Шетеля Віктор

Художнє моделювання характерів суддів у новелах «Судія» Наталії Кобринської та «Прикрий сон» Богдана Лепкого

1. Формулювання проблеми

Доба зламу XIX та XX століть (fin de siecle) стала періодом активного оновлення європейського та українського письменства, часом кардинальних змін у художньому мисленні та сприйманні навколишнього світу. У цей час спостерігаємо бурхливе розширення тематично-проблемних та жанрово-стильових меж малої прози, письменники залучають до кола своїх зацікавлень усе ширші сфери людського життя, звертають глибшу увагу на внутрішній світ людини, її підсвідомість, інтуїтивні та містичні чинники, змальовують представників різних суспільних верств, станів та професій, створюючи нові для літератури того часу типи героїв.

Яскравою палітрою наприкінці XIX століття засяяла західноукраїнська новелістика, подарувавши нам цілу плеяду талановитих митців, серед яких Іван Франко, Богдан Лепкий, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Лесь Мартович, Марко Черемшина, Осип Маковей, Тимотей Бордуляк та багато інших. У цьому дослідженні ми спробуємо розкрити нові аспекти творчості двох представників нової генерації українських прозаїків – Богдана Лепкого та Наталії Кобринської.

Перший належав до чільних представників західноукраїнського літературного процесу кінця XIX – початку XX ст. Високо оцінюючи заслуги митця, Володимир Безушко відзначав: «Трьома визначними письменниками може гордитися Галичина, коли мова про її вклад у всеукраїнську скарбницю, а саме: Іваном Франком, Василем Стефаником і Богданом Лепким» (Дирда, 1997, с. 4). Як і Богдан Лепкий, Наталія Кобринська відома не тільки завдяки своїй прозі. Вона – знаний громадський діяч, редакторка, ініціаторка жіночого руху на Галичині. Як слушно зауважила Ж. Янко, «Н. Кобринська – новий тип українки, вона ...започаткувавши феміністичний рух, вселила в жіночі душі впевненість у

собі, надихнула на працю в царині культури, суспільно-політичного життя, з якого жінки того часу фактично були виключені» (Янко, 2013, с. 80).

2. Аналіз досліджень

Творчість обох прозаїків є доволі добре дослідженою. Різноманітні жанрові, наратологічні, ідейно-художні особливості новелістики Богдана Лепкого розглянуті у працях М. Зушмана (Зушман, 2007), Н. Буркалець (Буркалець, 1999), М. Ткачука (Ткачук, 2005), Н. Шумило (Шумило, 2003) тощо. Відповідно мала проза Наталії Кобринської стала об'єктом зацікавлення І. Кейван, М. Легкого (Легкий, 2012), Л. Томчук, В. Панченка, А. Швець (Швець, 2018), Н. Шумило (Шумило, 2003) та ін.

3. Мета статті

Попри увагу літературознавців до обох обраних нами представників раннього модернізму, не всі аспекти їхньої новелістики вивчені достатньо, бракує і типологічних зіставлень, що дало б можливість більш повноцінно розкрити творчу оригінальність кожного митця, значення його художньої спадщини у літературному процесі. Саме в цьому вбачаємо актуальність нашого дослідження.

4. Методи й методика

При типологічному аналізі малої прози Богдана Лепкого та Наталії Кобринської доцільним вважаємо застосування тематично-проблемного критерію, адже психологічно-індивідуальні та соціальні проблеми новелісти розглядали крізь призму тематики, яка в обох авторів доволі різноманітна. Тематично-проблемний підхід ми вже застосовували раніше до новелістики Богдана Лепкого, аналізуючи його твори про тварин, для яких «характерне достовірне змалювання способу життя тварини, намагання реалістично передати її поведінку та хід мислення, зокрема у взаємодії з людьми» (Кордонець–Шетеля, 2024, с. 162), ще більш результативним він може виявитися при типологічних зіставленнях.

5. Виклад основного матеріалу

Характерною особливістю українського новелістики епохи раннього модернізму є активне звернення до тем із життя інтелігенції – священників, учителів, митців, адвокатів тощо. Ймовірно, це зумовлено не тільки прагненням вирватися зі сфери селянської тематики, а й намаганням змалювати внутрішній світ людини з ширшим колом

інтересів, більш рафінованої, схильної до рефлексій та самоаналізу, а також тим, що саме середовище інтелігенції мало стати тим ядром, яке зобов'язане взяти на себе ініціативу в боротьбі за кращу долю українського народу. З цього приводу І. Франко у статті «Чи вертатись нам назад до народу» (1881) писав: «Інтелігенція повинна передовсім бути інтелігенцією, повинна бути громадою людей з широким образованням, з виробленим характером, з щирим чуттям до народу; а відтак інтелігенція повинна зідентифікуватися, злитися з народом, повинна стати серед нього як брат, як рівний, як свій, повинна стати робітником, як він, повинна стати для нього і адвокатом, і лікарем, і вчителем, і порадником, і покажчиком у ділах господарських, і добрим сусідом, і помічником у всякій нужді. Інтелігенція повинна жити з народом і між народом не як окрема верства, але як невідлучна часть народу. ...Вона повинна вести його з поступом часу, повинна вчити його вільнодумства на полі релігійнім, правдивої гуманності на полі етичнім, дружності і асоціації на полі економічнім. Вона повинна вести народ наперед, піднімати його до себе, а не вертатись до нього назад. Се наша рада, рада молодого покоління» (Франко, 1986, с. 148–149).

Щоправда середовище української інтелігенції було далеко не однорідним, і не всі поділяли благородних поривів, про які говорив І. Франко. У творах провідних новелістів кінця XIX століття спостерігаємо різні типи інтелігентів, що мають часто полярні цінності та погляди на життя. Цікаво, що у малій прозі українського модернізму переважають образи представників духовенства та вчителів. Це цілком закономірно, оскільки саме священники та педагоги були найбільш чисельною частиною тогочасної української інтелігенції. Натомість працівники системи правосуддя ставали героями новел та оповідань значно рідше, хоча саме від них значною мірою залежала доля простої людини, питання справедливості та кривди. Тому, на наш погляд, для повнішого розкриття тематично-проблемної різноманітності західноукраїнської новелістики доцільним буде здійснити типологічне зіставлення творів «Судія» Наталії Кобринської та «Прикрий сон» Богдана Лепкого, де головними персонажами виступають якраз представники судової системи.

Новела «Судія» написана 1885 року, а надрукована в альманасі «Перший вінок» 1887 року. Авторка окреслила жанр твору як «образок», яким називають «невеликий за обсягом прозовий твір, основою якого є ескізне зображення певної події або сценки, пластичний опис ситуації» (Ковалів, 2007, с. 141). «Судія» належить до ранніх творів письменниці, створений після дебютного твору Н. Кобринської «Дух часу», де порушувалася новаторська й актуальна тема гендерної нерівності, а також

психологічна екзистенційна проблема втрати сенсу людського буття. Обидва твори мають подібну композиційну структуру. За слушним спостереженням Ю. Кузнецова, це зразки сповідальної прози, характерної для психологічного імпресіонізму: «В художній формі сповіді внутрішній світ героя вперше представлений цілісно, іманентно, в процесі саморуху й саморозвитку – як «історія душі» (Кузнецов, 1995, с. 118). На думку вченого, причиною таких тенденцій були не тільки художні фактори, а й соціальні, оскільки «...формування української інтелігенції, новий етап національного самоусвідомлення, розвиток урбаністичної культури схиляли людину до того, щоб розібратися в цьому зміненому світі, осягнути й себе самого як складний невичерпний всесвіт і частинку всезагального космосу. Очевидно, що посилення уваги до проблем екзистенційних теж чималою мірою стимулює подальший розвиток у літературі цього періоду художніх форм, близьких до сповіді» (Кузнецов, 1995, с. 118).

Молода письменниця уже в перших новелах засвідчує увагу до модерних віянь у літературі, намагається показати людину не лише через вчинки та мову, а зсередини, через її думки й переживання, зводячи подієвість до мінімуму, що призводить до зміни кута зору оповідача, поглибленого психологізму, настроєвості, фрагментарності оповіді. Відповідно зовнішній сюжет новели «Судія» максимально зредукований – головний герой, що працює суддею, повертається додому і сідає відпочити перед вогнищем, розкладеним у грубці. Прикметно, що персонаж залишається безіменним, не надає авторка й відомостей про точне місце і час подій, що є характерною ознакою імпресіонізму, який зосереджується на внутрішньому світі особистості та її враженнях від навколишньої дійсності.

Спокій і тиша у домі, тепло, що поступово розливається по кімнаті, безперервна гра язичків вогню навіюють старому судді цілу хвилю спогадів: «*Судія наложив люльку, отворив дверці і вдивився в палаюче полум'я. В хаті робилося щораз теплійше; тепло наповнювало кімнату, огортало єго рамена, пашіло на лиці і переймало все тіло. І забув він про свої літа, про сиву голову, поволі затирались свіжі враження і стали прикриватись якимись іншими, десь на дні душі схованими споминами*» (Кобринська, 1990, с. 37).

Авторка у новелі використовує засіб асоціативного мислення. Деталлю, яка допомагає персонажеві розмотати клубок асоціацій, є вогнище. Образ вогню згадується у тексті кілька разів, стаючи своєрідним рефреном, з якого починаються нові розділи непростого життя героя. Алла Швець справедливо зазначає, що «вогонь як певний денотат одомашненого простору й тілесного комфорту судді поступово елімінується із локальної зони дому і стає феноменом еруптивної пам'яті героя, виймаючи на

поверхню його споминів образи та переживання минулого. На рівні тексту лейтмотивна деталь вогню/полум'я/іскри структурує як спогадову нарацію, так і внутрішній сюжет твору, розділяючи життєву історію героя на певні пережиті хронологічні відтинки, фігуруючи як метафора часу» (Швець, 2018, с. 472).

Хоча Наталія Кобринська, змальовуючи спогади судді, дотримується звичного для літератури другої половини XIX століття, хронологічного принципу, проте зосереджує увагу не стільки на подіях, скільки на емоційних враженнях від них, що є типовим для імпресіоністичних творів. Головне для авторки – розкрити психологічну мотивацію вчинків героя, його характеру, відтворити його душевні почуття, сумніви та складну внутрішню боротьбу, одним словом, дати повноцінний психологічний портрет. Аналізуючи образ головного персонажа, дослідниця Алла Швець відзначила: «Феномен людської психіки з її позасвідомими процесами, імпульсивними спалахами, фрагментарністю виразу почуттів, посиленою рефлексійністю цікавить письменника як матеріал для художнього характеротворення героїв. Тож художній текст конструюють самі експресії та розмисли героя, виповнюючи внутрішній простір його духовної екзистенції» (Швець, 2018, с. 471). Загалом сюжет новели організовано так, що впродовж одного зимового вечора герой переживає цілий шквал найрізноманітніших емоцій, які резонують у свідомості новими психологічними почуттями та глибокими переживаннями.

Дитячі роки в домі люблячих батьків викликають у судді ностальгію й теплі емоції, в яких переплелися багаті кольорові та звукові образи: «*В високій траві гудуть полеві комашки, а здалека блищать коси косарів. Там він, рум'яний від утоми і вдоволеня, уганяєся за красним мотиликом, зриває барвисті квіти і слідить скоки польового коника. Єму лиш тілько й жалю в житю, як літо минає, як бабуся зима усе зціпить і обвіє холодом. Хоть і тоді єму не зле. Взимі приходить святий Николай, їздить санками, а він так любить санкуватися, слухати, як хрупотить сніг під кінськими копитами і теленьканє дзвінків розноситься широко по білих нивах*» (Кобринська, 1990, с. 37). Ймовірно, щасливе дитинство в колі родини вплинули і на формування в характері дорослого судді таких якостей, як відданість власній сім'ї, усвідомлення важливості обов'язку та відповідальності батька і чоловіка.

Натомість тональність спогадів про перші шкільні роки зовсім інша: тут домінують сірі барви та понурі думки. Єдиною втіхою того часу для героя були успіхи у навчанні. Така зміна настроїв характеризує його як вразливу людину-інтроверта з багатою творчою уявою та любов'ю до природи, яка водночас є наполегливою та здатною досягати поставленої мети. Герой

проходить своєрідні етапи життєвої ініціації: школа – гімназія – університет, його світогляд розширюється, формується життєва мета: «*Університетське житє вилущило його з тісної шкаралущі гімназиста. Повіяло іншим житєм. Зроджувалися інші почуття і потреби, поняття прояснювалися, міцніли і зазначувалися новими напрямами. Тут товариство основувалось не лиш на особистій симпатії і приятельській підмозі, а обхапувало ширші круги — спільності по думці і змаганню до одної мети*» (Кобринська, 1990, с. 38).

Для повнішого розкриття характеру головного персонажа авторка вводить у канву твору образ його товариша – обидва були студентами юридичного факультету, обидва мали патріотичні погляди, відстоювали ідеї соціальної справедливості та національної свободи. Загалом принцип контрастного чи паралельного зіставлення персонажів, що дає змогу краще відтінити психологію кожного характеру, є доволі поширеним у реалістичній літературі другої половини XIX століття. Наприклад, дуже часто такий принцип характеротворення зустрічаємо у прозі Івана Нечуя-Левицького (згадаймо лише його роман із життя інтелігенції «Хмари», де також зображено двох товаришів, слухачів духовної академії – Василя Дашковича та Степана Воздвиженського). Проте у новелі «Судія» старший товариш постає виключно через рецепцію і спогади судді. «*Старший був неначе ментором молодшого. Він втягнув його в круг молодіжи, де сам уже займав поважне місце, виробивши собі становисько своїми поглядами і вимовою, котрі і у нового товариша відразу здобули єму любов і поважане. Оба вони були молоді, палкі, талановиті і майже нерозлучні. Оба багато читали і провадили гарячі дискусії. Творили прехороші картини горожанської рівності, ладу і обов'язку, до котрого їх житє способило, і чим мали бути в будучності. В своїх студіях бачили щось більше, як лише спосіб до житя для себе. Вони вірили, що добрі наміри щирих людей, коли мають проявити свій відроджуючий та благодатний вплив на загал, мусять бути і так само гарні в ділі, і в засаді, і в їх ідеальних поняттях*» (Кобринська, 1990, с. 39).

На жаль, з часом захоплення героя своїм другом змінюється поступовим розчаруванням та повним відчуженням. Як спостерегла з цього приводу літературознавиця Алла Швець, «інтенційність художнього образу приятеля-ментора проявиться в наступних спогадових колізіях твору й набуде нових психологічних обрисів й аксіологічних трансформацій у рецепції молодшого (майбутнього судді)» (Швець, 2018, с. 472). Виявилося, що гучні слова та палкі промови «ментора» різняться від його вчинків: спершу він відраджує друга віддатися почуттю кохання, бо це шкодитиме «суспільній справі», а згодом сам не тільки погоджується піти на урядову службу, яку до того критикував, але й одружується на заможній польці, що

викликає почуття відторгнення і нерозуміння у молодшого друга: «*Як міг на товаришку свого життя вибрати жінку чужого, навіть противного табору – як міг оженитися з полькою! Як міг так змінити свою програму той чоловік, що колись обіймав ціле житє такою широкою думкою, той проповідник рівності, свободи! Як міг вдоволитися так низькою урядовою кар'єрою і одружитися з полькою?*» (Кобринська, 1990, с. 40).

Думки судді ставали все більш гіркими, болісними та суперечливими, адже в житті довелося стикатися з новими труднощами та випробуваннями: «*Проблиск огню з печі кидався на зігнену єго сидячу постать і ломився неясним світлом по кутах. ...В єго душі змагалася боротьба, підносилась і спадала хвиля збурених чувств, сни молодості і надії проносилися перед єго душею, як ті тіні. Ах, чому ж так скоро минули, змінились і знівечились, чому, перелітаючи, не затерли і в пам'яті своїх слідів, а лишились болющими, зле загоєними блисками, розлучними згадками?! Рахуючись щоднини з часом, він не міг нагадати, кілько тому літ – так, кілько тому літ? – як він вступив до суду*» (Кобринська, 1990, с. 41).

Сімейні турботи, робота в суді, борги за навчання ще зі студентських часів, принциповість та сумлінність, яку не розуміли колеги, – усе ятрило душу, забирало психічні та фізичні сили: «*Діти підростали і з кождим днем домагалися більше старання, потягали більші видатки, котрі при їх домашніх обставинах були майже неможливі. Жінка плакала, журилася і западала на здоровлю. Вона була матір'ю, і то їй диктувало обов'язки і виробляло її поняття. Висока чеснота мужа не запевнювала будучності дітям. Єго легковаженє гроша спровадило злі відносини домові; єго патріотичні мрії – клопоти і перешкоди в авансі; високі принципи – злість і нехіть людську*» (Кобринська, 1990, с. 42).

Авторці вдалося з допомогою окремих штрихів, уривчастих синтаксичних конструкцій майстерно розкрити психологічні колізії в душі судді, його болісні переживання й усвідомлення того, що ідеальні патріотичні пориви молодості вступають у суперечність із суворими реаліями життя. Як ми вже згадували, суддя – це тип справжнього сім'янина, який відчуває глибоку відповідальність за здоров'я дружини та добробут своїх дітей. Тому неможливість забезпечити це повною мірою спричиняють глибокі страждання, душевні хитання й муки.

Фактично герой опиняється у маргінальному становищі, не здобувши суспільного визнання (попри чесне виконання місії «стража справедливості») та розчарувавшись в ідеалах молодості. Це, зрештою, штовхає його до зради власного сумління, адже він не може байдуже спостерігати, як хвороба підточує кохану дружину, а надії на краще майбутнє дітей руйнуються просто на очах: «*Чи ж обов'язки мужа і батька не*

спочивають зложені законом природи в сердю чоловіка! Чи ж міг він дивитися, як єго жінка сохла і в'янула? Чи міг дати пропасти матері своїх дітей без рятунку?» (Кобринська, 1990, с. 42). Спогади героя наближаються до кульмінаційного моменту, за яке його довгі роки гризуть муки сумління. Часу на сумніви не було. У суді трапилася важлива справа: четверо дітей-сиріт мали право на велику ділянку землі, але опікун бажав продати її за добрі гроші хитрому єврею, якщо отримає дозвіл суду. Сталася несправедливість: «*Справа скінчилася, ґрунт купив той, кому він був найдогіднійший, діти дістали четверту часть вартості, а судія вислав жінку до купелів, а старшого сина до школи*» (Кобринська, 1990, с. 43).

Наскільки вмотивованим є такий вчинок судді? Адже по суті він рятує власну родину ціною знищення майбутнього дітей, що втратили своїх батьків і були беззахисними. Це суперечить поглядам та моральним переконанням героя, яких він дотримувався протягом довгих років життя, стійко витримуючи удари долі. У цьому контексті варто звернутися до міркувань відомого австрійського психіатра Віктора Франкла, який відзначав: «Людина відповідальна і повинна реалізовувати потенційний сенс свого життя, а ...справжній сенс життя потрібно відкривати у навколишньому світі» (Франкл, 2016, с. 120). Такий сенс, на думку вченого, можна віднайти кількома шляхами, серед яких – пізнання іншої людської істоти в її унікальності шляхом кохання до неї, а також обираючи власне ставлення до неминучих страждань (Франкл, 2016, с. 121). Вважаємо, що опинившись у безнадійному становищі, герой віднаходить прихований сенс свого життя в тому, щоб урятувати кохану людину, навіть якщо прирікає цим себе на страждання.

Як влучно спостерегла Алла Швець, те, «наскільки сильно епізод минулого діткнув психіку старого судді, свідчить зображений процес ретроспективного переживання вчиненої афери, що заторкує сфери позасвідомості героя. У спричинених цими спогадами галюцинаторних візіях судді зринає фантасмагорична постать «забутого друга» – фантому його зрадженого сумління» (Швець, 2018, с. 474). Цей образ стає, по суті, альтер-его героя, голосом його внутрішнього самоосуду: «*Видиш, – говорив він, стоячи в тріумфуючій поставі перед єго очима, – гордувати мною! Непрактичний ідеалісте! Треба було ліпше придивитись і пізнати житє в єго щоденній, буденній формі. Треба було зрозуміти, що теорії, хоч би й найкрасші, не повинні перейняти цілої душі чоловіка*! ... *Скажи, що ти тепер ліпшого від мене? Варто було тілько терпіти, аби вкінці таки не минути того, що мусило наступити! Твоє терпінє — то лиш кара за твій упір*!» (Кобринська, 1990, с. 43).

Авторка звертається до колізії внутрішнього роздвоєння, спричиненого роздумами і сумнівами, що породжують активну комунікацію між двома частинками людської душі. Такий прийом підтверджує зацікавлення письменниці філософією ірраціоналізму та інтуїтивізму, на яку спиралися митці-модерністи. Невипадково в українській прозі кінця XIX – початку XX століть тема дезінтеграції цілісного людського «я» стає доволі популярною, адже створює нові можливості розкрити найпотаємніші закутки людської душі (згадаймо, наприклад, психологічну новелу І. Франка «Поєдинок (Зимова казка)» або ж етюд М. Коцюбинського «Цвіт яблуні»).

Муки судді тривають довгі роки, темними безсонними ночами до нього приходить та сама постать: «*...привид не щезав, а ріс і ріс, аж роздвоївся на два великі каблуки, розвинувся і простерся у дві широкі противоположні дороги. Він стояв рука в руку з найдорожчою в життю людиною, але при перших кроках їх спільного життя і обов'язків виповзали якісь непредвиджені перешкоди, гнівались і грозили єго найсердечнійшим мріям, зрозумінню і виповненню раз прийнятого і вложеного на себе права і обов'язку*» (Кобринська, 1990, с. 43). Як відзначив дослідник творчості Н. Кобринської Микола Легкий, у цьому епізоді «виклад набуває видимих ознак «потоку свідомості», зокрема посереднього внутрішнього монологу з мінімальним авторським коментарем» (Легкий, 2012, с. 99). Видіння набувають усе більш страшного фантасмагоричного характеру, наче покарання за гріховний вчинок. Серед маси постатей на перший план виходять «*четверо недорослих дітей-сиріт хапалися єго і тягнули до кровавої калюжі, кричали роздираючим голосом*: «*Ти кривду вчинив нам для своїх дітей, ти для своєї скривдив чужу родину!» Щораз більше темніло і віяло холодом пустині. Туман мряки підносився з землі, і цілий простір заливався одним питанєм: «Чи лишень кров – кров має змивати гріхи одного покоління і давати хрещене другому*?..» (Кобринська, 1990, с. 44).

Вогонь у грубці затихає, так само поступово розвіваються і спогади судді. Фінал твору «містить новелістичний пуант із символічними образами» (Легкий, 2012, с. 99): «*І засміявся, що аж люлька з уст випала. З давнього погаслого в печі огню лишилась лиш купка сивого попелу*» (Кобринська, 1990, с. 45). У кінцівці остаточно розкривається символічне наповнення наскрізного образу вогню, що наче камертон задавав тональність настроям та асоціаціям персонажа протягом усього твору. Микола Легкий зазначає, що таким самим перегорілим попелом здається персонажеві усе його прожите життя (Легкий, 2012, с. 99), символізуючи всю глибину морального падіння судді.

Показовою є остання думка судді, що стає підсумком усіх його спогадів та болісних роздумів: «*Жаль стиснув єго серце, бо чув, що коли б єму й*

вернулися молоді літа з давніми бажаннями і любов'ю до всього, і до великого і красного, а він мусив би переходити ті самі дороги життя, то жив би, як жив — і зістав би тим самим, чим тепер є...» (Кобринська, 1990, с. 45). На перший погляд, готовність ще раз піти на той самий злочин є нелогічною та психологічно необґрунтованою, адже ми бачили, яких мук сумління завдає йому неправосудне рішення, що суперечить його ідеалам і переконанням. Проте, якщо оцінити таку ситуацію крізь призму теорії психотерапевта Віктора Франкла, то такий висновок судді є цілком вмотивованим з точки зору типу його характеру – сім'янина і люблячого батька. Його сповнене розчарувань життя набуває сенсу в тому, щоби дбати про коханих людей, заради чого суддя навіть готовий ще раз пройти свій шлях до Голгофи. Погоджуємося з думкою А. Швець, що «авторку цікавить передусім складна мотивованість людського вчинку, ті психічні імпульси, що нуртують в її душевному світі, впливають на вчинки, визначають реакцію на свій переступ. Форма сповідальної нарації виявилася вдалим художнім прийомом для ословлення таких психологічних феноменів» (Швець, 2018, с. 472).

Алла Швець також звертає увагу на те, що сама авторка в таку кінцівку вклала й певний гендерний аспект і наводить її думки зі статті «Відповіді на критику жіночого альманаху в "Зорі" з р. 1887», де Н. Кобринська відстоює ідею рівноправності жінки й чоловіка, зокрема у праві працювати і самостійно заробляти кошти на життя: «Заробок одного чоловіка не вистарчає на цілу родину і що при яких-небудь надзвичайних видатках, родинних нещастях, браку помочі збоку, такої, наприклад, як посаг жінки, бюджет домашній може недописати. Та хіба різниця, що в розвідці кінчиться упадком жінки, а в оповіданні мужчини, з чого лиш така виходить мораль: "Дайте нам спосіб до самостійного удержання, до рівного з вами зарібку, а ми не будемо деморалізувати вас і себе» (цит. за: Швець, 2018, с. 471). Увагою до гендерних питань та теми жіночої емансипації твір «Судія» перегукується з іншим зразком сповідальної прози Н. Кобринської – психологічним ескізом «Дух часу».

Загалом новела письменниці відображає тенденцію раннього модернізму до відсутності відкритого моралізаторства та однозначних оцінок, а натомість зі схильністю до змалювання особистості зі складним, часто суперечливим і неодновимірним характером та багаторівневою системою (свідомих і підсвідомих) мотивацій.

Новела Богдана Лепкого «Прикрий сон» також близька до жанру образка, оскільки змальовує одну сцену з життя героя, яка цілком дає можливість зрозуміти його психотип. На відміну від «Судії», де ми мали певну експозицію, що передувала роздумам героя, Б. Лепкий вдається до

абруптивного (раптового) початку: «*Судовий радник, Никифор Черевко, перевертався якраз з правого боку на лівий..., коли гляне – двері від спальні легенько відчинилися і до кімнати увійшли якісь люди*» (Лепкий, 1990, с. 77). Якщо Наталія Кобринська залишає свого героя безіменним, то Б. Лепкий використовує літературно-художній антропонім як додатковий засіб моделювання характеру і наділяє свого персонажа промовистим прізвищем – Черевко. Загалом у художньому тексті оніми у взаємодії з іншими прийомами моделювання характеру можуть набувати додаткових конотацій, символічного підтексту, акцентувати на певних індивідуальних рисах персонажа, розкривати авторське ставлення до нього. Очевидно, прізвище судді походить від апелятива «черево», що є синонімом до лексеми «живіт», але має більш просторічний, грубий відтінок. Відповідно часто асоціюється із зажерливістю, нестримністю в мирських утіхах (згадаймо, наприклад, фразеологізм «набивати черево»), перевагою матеріального над духовним. Уже з самого початку вловлюється іронічний тон гетеродієгетичного наратора, який місцями переходить у відверті сатиричні нотки.

На те, що герой бачить сон, указує не тільки сама незвичність ситуації, а й нездатність закричати або ж навіть підняти руку, задзвонити і викликати слугу чи розбудити дружину, яка міцно спить поруч. Отже, письменник використовує художню форму сну, яка «виявилася особливо плідною для розкриття внутрішніх процесів насамперед імпресіоністичної течії» (Кузнецов, 1995, с. 106). Використання сновидінь, ірраціональних за своєю природою, дозволяє митцеві проникнути у підсвідомість людини, що є загальною тенденцією серед представників модернізму. Австрійський психолог К.-Ґ. Юнґ твердить, що підсвідомість людини є активною постійно, але процеси підсвідомості найчастіше з'являються на поверхні свідомості тоді, коли людина спить і є ментально пасивною або коли вона збуджена, перебуває в стані афекту (Юнг, 2002, с. 128). Це твердження перегукується із теорією А. Бретона, який поділяє думку, що існує інший світ. Він завжди поруч з нами, в нас. Цей світ загадковий, химерний, але реально існуючий, – сновидіння. Саме у ньому містяться відгадки питань, над якими людство ламає голову (Зборовська, 2003, с. 48). За спостереженням К.-Г. Юнга, саме під час сновидіння у свідомість здатні спонтанно вторгатися неусвідомлені сили, реалізовуючись у видіннях або галюцинаціях, які вчений називає «архаїчними ситуаціями», що містять певне символічне значення (Юнг, 2002, с. 130). Психолог вважав, що у снах можуть реалізовуватися знання не тільки з індивідуального, але й колективного несвідомого, що містить зв'язок і з потойбіччям, світом мертвих. Тож можемо припустити, що побачене героєм у сні є своєрідним

відображенням глибинних процесів у його підсвідомості, де притаїлися спомини про вчинки, яких суддя навіть згадувати не хоче.

Загалом використання прийому сну відбиває загальну тенденцію епохи зламу століть, тому зацікавлення до явищ підсвідомості як автономного чинника, що прориваються назовні у снах, спостерігаємо і в інших новелах Богдана Лепкого («Цвіт щастя», «Мій товариш», «Старий двір» тощо). Подібні прийоми використовували й інші українські письменники того часу, зокрема І. Франко (неспокійний сон Владка напередодні самогубства Начка в романі «Лель і Полель», віщий сон капітана Ангаровича у романі «Для домашнього огнища», сон Євгена Рафаловича у романі «Перехресні стежки»).

Перед зором судді Черевка постає ціла галерея образів, які подаються за принципом градації та посилення емоційного напруження: «*Ось вже найшло їх повна спальня, а в сінях чекає ще більше. Дивиться на них пан радник, дивить і – бачить, що він їх звідкись знає. Але звідки? З суду, звісна річ, що з суду*» (Лепкий, 1990, с. 77).

Першим увагу персонажа привертає добродушний усміхнений дідусь із синіми, як у дитини, очима. Виявляється, він прожив чесно усе своє життя і нікого ніколи не скривдив, але суддя дав йому вісім діб арешту за нібито «крадіж дерева у лісі». На восьмий день дідусь повісився, бо не хотів «злодієм» повертатися поміж людей. Для досягнення ефекту та акцентуванні на тяжкості суддівського проступку автор застосовує й певні натуралістичні деталі, коли дідусь демонструє процес самогубства: «*От так о» – показує на шию, на котрій видно свіжий відтиск стрічки, от так о, на гак, зачепив шнурок, встроми голову і.... Його уста починають дрижати, очі набігають кров'ю і дивляться на пана радника так люто, що він збирає останки сил, щоб замкнути повіки*» (Лепкий 1990, с.78).

Дідуся змінює селянка Гаська, яку, як виявляється, суддя за намовою адвоката оголосив божевільною та призначив їй опікуна, а той продав її земельну ділянку, де знайшли нафту, залишивши вдову з трьома дітьми ні з чим (цей епізод перегукується зі злочином, за який карається герой Н. Кобринської). Згорьована жінка вирішує підпалити хату і «четверо душ полетіло до неба». Натомість молодий адвокат на цьому «*добре заробив. Збудував хату таку, що хоч якомусь генералу мешкати і то не сором*» (Лепкий, 1990, с. 78). Наступний вражаючий образ – десятилітній хлопчина, що став на захист батька, якого насильно забирали, а його й самого погнали неодягненого в тріскучий мороз до міста «*аж дух з нього виперло по дорозі*».

Страшні картини змінюють одна одну, підкреслюючи всю жорстокість та егоїстичну сутність судді, який на засіданнях байдуже читав газети або ж розмірковував, чи не ходить молодий сусіда до його дружини. По

бароковому розлогі звинувачення жертв «суддівського правосуддя» розкривають проблему соціальної несправедливості та станових упереджень, зневажливого ставлення до людей з нижчих прошарків: «*Ти нас судив, якби ми душі не мали, по параграфам, не заглядаючи у серце, не приглядаючися до нашого безталанного життя. Що вивчився у школах, те й знаєш, нічо нового не вчишся, а світ йде наперед. І хлоп йде наперед. Він не патик, щоб його можна все тим самим ножем стругати*!» (Лепкий, 1990, с.79).

Звернімо увагу, що сам Черевко не дворянського, а міщанського походження, на його навчання батько віддав останні гроші, аби вивести сина в люди, пожертвувавши можливістю дати освіту решті дітей. Відповідно маємо ситуацію переакцентування в самоідентифікації особистості, детермінованої зміною соціального статусу (посада судді та одруження з жінкою із вищого світу). Вибившись із нижчих прошарків, ставши «паном», герой воліє забути про минуле, погорджуючи «хлопами». Натомість його ідеалами стають матеріальний достаток та кар'єрний ріст: «*...ти дбав, як би найбільше добра нахабарити, якби своє черево щонайсмачнішими стравами навантажувати, – Черевко! ....Ти думав, як би властям піддобритися, по золотій драбині угору підлізти, як би своїй жінці, пані з великого коліна приподобатися. Ти безсовісний, ти подлий чоловіче*!» (Лепкий, 1990, с. 79). Градація, повтори того самого слова, нагромадження однотипних одиниць (синонімічних сполучень, звинувачувальних конструкцій тощо) підсилюють емоційність та експресивність думки, працюють на викриття розбещеності та паразитичного способу життя центрального персонажа.

Найвищого емоційного напруження новела досягає у фіналі, коли перед зором Черевка з'являється привид його батька: «*Старий дивився на сина з погордою та говорив з жалем: «На те я тебе сину виховав і вивчив, на те я другі діти скривдив, щоби тепер сорому такого дочекатися перед добрими людьми? Для ковняра блискучого, для звізди, що не світить, ти відрікся совісті і честі, батька й матері, забув рідну мову. Для жінки, вельможної пані, відцурався ти батьківської хати. Навіть на похорон рідного батька не приїхав, лиш кілька срібних прислав.... Дякуй Богу, що дітей не маєш, а я внуків, та що сором твій з тобою зійде до могили*» (Лепкий, 1990, с.79).

У моделюванні характеру судді Богдан Лепкий використовує відомий у світовій та українській міфології й літературі мотив батьківського прокляття. Н. Понікаровська, що досліджувала трансформацію образів танатичної міфології в українській культурі, відзначає: «В українському фольклорі зустрічаємо поняття «жіночої долі», «солдатської долі» тощо. Ці визначення уточнюють призначення тієї чи іншої людини за гендерними і соціальними ознаками, ознаками за родом занять. Доля в сенсі призначення, насамперед, демонструє морально-етичний і ціннісний

аспекти: призначення дитини – поважати волю батьків, ...призначення чоловіка – захищати свою родину, призначення батьків – виховати дітей та передати їм традиційні знання тощо. Тобто діти, що знехтували належним їм життєвим призначенням, піддаються суспільному засудженню, до них застосовується прийнята для цього випадку санкція – батьківське прокляття» (Понікаровська, 2015, с. 155). У новелі «Прикрий сон» батьківське прокляття виконує функції, якими його наділяє українська міфологія та народний світогляд: по-перше, воно виступає «дієвою санкцією на прояви девіантної поведінки власних дітей, по-друге, пояснюється світоглядними уявленнями і морально-етичними установками, що притаманні давньослов'янській, а пізніше і українській етнічній картині світу. ...Таким чином батьки, що проклинають свою дитину, розривають сімейні узи, повністю від неї відрікаються, позбавляють свого благословення та захисту. За народними уявленнями, така людина опиняється за межами роду через що не набуває своєї долі, як наслідок по смерті не отримує статусу чистого предка, бо втрачає ознаки людяності, і перетворюється на демонізованого, тобто заложного, покійника» (Понікаровська, 2015, с. 155).

Слова батька викликають у Никифора Черевка справжній жах, що переходить у фізичне страждання: «*На його тіло виступив гарячий піт, по плечах пішов мороз. ...Хотів крикнути: води! – але туман обгорнув його мозок і душу*» (Лепкий, 1990, с.80). Проте показово, що розкаяння та катарсису суддя так і не відчув, його обурює «невдячне» ставлення людей, яке автор передає через внутрішній монолог: «*Ах, як тяжко буває на світі, яких жертв вимагає наше звання*» (Лепкий, 1990, с.80).

Показовою є розв'язка твору: вранці суддя прокидається з думкою, що такі сни мають бути заборонені, і хвилюється тільки через те, щоби дружина нічого не запідозрила. Швидко забувши про прикрий сон, Черевко збирається до суду на великий «страйковий процес».

6. Висновки

Таким чином, новели «Судія» Наталії Кобринської та «Прикрий сон» Богдана Лепкого розкривають художні характери доволі рідкісного для української новелістики кінця XIX – початку XX століття типу персонажа – судді, представника системи правосуддя. Обидва письменники прагнуть розкрити внутрішній світ героїв, застосовуючи при цьому різні художні прийоми та засоби (наскрізні символічні деталі, імпресіоністична поетика, контрастне зіставлення персонажів, потік свідомості – у Кобринської, іронія, фантастичність, антропонім з додатковим смисловим підтекстом,

градація емоційної напруженості тощо – у Лепкого). Наталія Кобринська вдається до формату сповіді, змальовуючи становлення персонажа від дитинства до старості через спогади та асоціації. Натомість Богдан Лепкий показує свого героя вже сформованим і використовує прийом сну, який допомагає проникнути в глибини людської підсвідомості, розкрити потаємні думки. У художньому плані більш переконливим та психологічно достовірним постає безіменний герой Наталії Кобринської, характер якого постає у становленні. Обидва персонажі виявляються недостойними високого звання судді, однак якщо у «Судії» представлено історію складної внутрішньої моральної боротьби і, зрештою, морального падіння, то «Прикрий сон» є історією повної моральної деградації особистості, нездатної на катарсис та усвідомлення своїх злочинів. Порушена в обох творах тема морального переступу судді набуває глибокого суспільного значення, адже злочин чинять особи, які мали б стояти на сторожі соціальної справедливості, на захисті бідних і знедолених.

Література

1. Буркалець Наталія 1999. *Поетика малої прози Богдана Лепкого: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*. Київ: Національна академія наук України.
2. Дирда Надія 1997. *Життєвий і творчий шлях Богдана Сильвестровича Лепкого*. *Бібліографічний покажчик*. Тернопіль.
3. Зборовська Ніла 2003. *Психоаналіз і літературознавство: посібник*. Київ: Академвидав.
4. Зушман Михайло 2007. *Мала проза Богдана Лепкого в контексті західноукраїнської новелістики кінця XIX – початку XX століття*: *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*. Кіровоград: Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.
5. Кобринська Наталія 1990. *Дух часу*. Львів: Карпати.
6. Ковалів Юрій 2007. *Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1.* Київ: Видавничий центр «Академія».
7. Кордонець Олександр – Шетеля Віктор 2024. Жанр анімалістичного оповідання у малій прозі Богдана Лепкого. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 3/1: с. 152–165. https://doi.org/10.58423/2786-6726/2024-1-152-165
8. Кузнецов Юрій 1995. *Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX століття: Проблеми естетики й поетики*. Київ: Зодіак-ЕКО.
9. Легкий Микола 2012. Проза Наталії Кобринської (ідейно-естетична еволюція й поетика). *Українське літературознавство* 75: с. 95–115.
10. Лепкий Богдан 1990. *Вибране*. Львів: Світ.

11. Понікаровська Наталія 2015. Батьківське прокляття в українській етнічній картині світу в контексті дослідження народних уявлень про заложних. *Молодий вчений* 11/26: с. 154–157.
12. Ткачук Микола 2005. *Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого*. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет.
13. Франкл Віктор 2016. *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі*. Харків: Клуб сімейного дозвілля.
14. Франко Іван 1986. Чи вертатись нам назад до народу? In: Франко І. *Зібрання творів: У 50 томах. Т. 45*. Київ: Наукова думка.
15. Швець Алла 2018. *Жінка з хистом Аріадни. Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах*. Львів: Коло.
16. Шумило Наталя 2003. *Під знаком національної самобутності (Українська художня проза та літературна критика кінця XIX – поч. XX століття)*. Київ: Задруга.
17. Юнг Карл Густав 2002. Психологія та поезія. In: Зубрицький М. ред. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки*. Львів: Літопис, с. 119–142.
18. Янко Жанна 2013. Екзистенційні аспекти соціального пізнання у контексті творчості Наталії Кобринської. *Проблеми гуманітарних наук. Філософія* 31: с. 79–89.

References

1. Burkalets, Nataliia 1999. *Poetyka maloi prozy Bohdana Lepkoho: Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk* [The Poetics of Bohdan Lepky's Short Prose: Abstract of a Dissertation for the Degree of Candidate of Philological Sciences]. Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. (In Ukrainian)
2. Dyrda, Nadiia 1997. *Zhyttievyi i tvorchyi shliakh Bohdana Sylvestrovycha Lepkoho. Bibliohrafichnyi pokazhchyk* [The Life and Creative Path of Bohdan Sylvesterovych Lepky. Bibliographic Index]. Ternopil. (In Ukrainian)
3. Zborovska, Nila 2003. *Psykhoanaliz i literaturoznavstvo: posibnyk* [Psychoanalysis and Literary Studies: Textbook]. Kyiv: Akademvydav. (In Ukrainian)
4. Zushman, Mykhailo 2007. *Mala proza Bohdana Lepkoho v konteksti zakhidnoukrainskoi novelistyky kintsia XIX – pochatku XX stolittia: Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk* [Bohdan Lepky's Short Prose in the Context of Western Ukrainian Short Fiction of the Late 19th – Early 20th Century: Abstract of a Dissertation for the Degree of Candidate of Philological Sciences]. Kirovohrad: Kirovohradskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. (In Ukrainian)
5. Kobrynska, Nataliia 1990. *Dukh chasu* [The Spirit of the Age]. Lviv: Karpaty. (In Ukrainian)
6. Kovaliv, Yurii 2007. *Literaturoznavcha entsyklopediia: U dvokh tomakh. T. 1* [Encyclopaedia of Literary Studies: In Two Volumes. Vol. 1]. Kyiv: Vydavnychyi tsentr «Akademiia». (In Ukrainian)

7. Kordonets, Oleksandr – Shetelia, Viktor 2024. Zhanr animalistychnoho opovidannia u malii prozi Bohdana Lepkoho [The Genre of Animalistic Stories in Bohdan Lepky's Short Prose]. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 3/1: s. 152–165. https://doi.org/10.58423/2786-6726/2024-1-152-165 (In Ukrainian)
8. Kuznetsov, Yurii 1995. *Impresionizm v ukrainskii prozi kintsia XIX – pochatku XX stolittia: Problemy estetyky y poetyky* [Impressionism in Ukrainian Prose of the Late 19th – Early 20th Century: Problems of Aesthetics and Poetics]. Kyiv: Zodiak-EKO. (In Ukrainian)
9. Lehkyi, Mykola 2012. Proza Natalii Kobrynskoi (ideino-estetychna evoliutsiia y poetyka) [The Prose of Nataliya Kobrynska (Ideological-Aesthetic Evolution and Poetics)]. *Ukrainske literaturoznavstvo* 75: s. 95–115. (In Ukrainian)
10. Lepkyi, Bohdan 1990. *Vybrane* [Selected Works]. Lviv: Svit. (In Ukrainian)
11. Ponikarovska, Nataliia 2015. Batkivske prokliattia v ukrainskii etnichnii kartyni svitu v konteksti doslidzhennia narodnykh uiavlen pro zalozhnykh [The Father's Curse in the Ukrainian Ethnic Worldview in the Context of Folk Beliefs about the Restless Dead]. *Molodyi vchenyi* 11/26: s. 154–157. (In Ukrainian)
12. Tkachuk, Mykola 2005. *Modernistskyi dyskurs liryky ta novel Bohdana Lepkoho* [The Modernist Discourse of Bohdan Lepky's Lyrics and Short Stories]. Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet. (In Ukrainian)
13. Frankl, Viktor 2016. *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori* [Man's Search for Ultimate Meaning. A Psychologist in a Concentration Camp]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. (In Ukrainian)
14. Franko, Ivan 1986. Chy vertatys nam nazad do narodu? [Should We Return to the People?] In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. T. 45*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
15. Shvets, Alla 2018. *Zhinka z khystom Ariadny. Zhyttievyi svit Natalii Kobrynskoi v heneratsiinomu, svitohliadnomu i tvorchomu vymirakh* [A Woman with Ariadne's Gift. The Life of Nataliya Kobrynska in Generational, Worldview, and Creative Dimensions]. Lviv: Kolo. (In Ukrainian)
16. Shumylo, Natalia 2003. *Pid znakom natsionalnoi samobutnosti (Ukrainska khudozhnia proza ta literaturna krytyka kintsia XIX – poch. XX stolittia)* [Under the Sign of National Identity (Ukrainian Fiction and Literary Criticism of the Late 19th – Early 20th Century)]. Kyiv: Zadruha. (In Ukrainian)
17. Yunh, Karl Hustav 2002. Psykholohiia ta poeziia [Psychology and Poetry]. In: Zubrytskyi, M. red. *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky*. Lviv: Litopys, s. 119–142. (In Ukrainian)
18. Yanko, Zhanna 2013. Ekzystentsiini aspekty sotsialnoho piznannia u konteksti tvorchosti Natalii Kobrynskoi [Existential Aspects of Social Cognition in the Context of Nataliya Kobrynska's Creative Work]. *Problemy humanitarnykh nauk. Filosofiia* 31: s. 79–89. (In Ukrainian)

Художнє моделювання характерів суддів у новелах «Судія» Наталії Кобринської та «Прикрий сон» Богдана Лепкого

Кордонець Олександр, кандидат філологічних наук, доцент. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. kordonets.oleksandr@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4298-6096.

Шетеля Віктор. Ужгородський національний університет, філологічний факультет, кафедра української літератури, старший викладач. victor.shetelia@uzhnu.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7416-5102.

У статті зроблено спробу типологічного зіставлення та аналізу засобів художнього моделювання характерів суддів і порушеної проблематики в новелах двох представників західноукраїнської новелістики межі століть – Наталії Кобринської та Богдана Лепкого. З'ясовано, що кінець XIX – початок XX століть – це епоха кардинального оновлення європейської, у тому числі й української літератури, час змін у художньому мисленні та сприйнятті світу, коли відбувалося активне розширення тематики та проблематики малої прози, зростала увага до внутрішнього світу людини, до тем із життя інтелігенції.

Простежено, що новели «Судія» Наталії Кобринської та «Прикрий сон» Богдана Лепкого розкривають художні характери доволі рідкісного для української новелістики кінця XIX – початку XX століття типу персонажа – судді, представника системи правосуддя. Обидва письменники прагнуть розкрити внутрішній світ героїв, застосовуючи при цьому різні художні прийоми та засоби (наскрізні символічні деталі, імпресіоністична поетика, контрастне зіставлення персонажів, потік свідомості – у Кобринської, іронія, фантастичність, антропонім з додатковим смисловим підтекстом, градація емоційної напруженості тощо – у Лепкого). Твір Наталії Кобринської близький до сповідальної імпресіоністичної прози, змальовуючи становлення персонажа від дитинства до старості через потік спогадів, асоціацій та емоцій. Натомість Богдан Лепкий показує свого героя вже сформованим і використовує прийом сну, який допомагає проникнути в глибини людської підсвідомості, розкрити потаємні думки персонажа.

З'ясовано, що у художньому плані більш переконливим та психологічно достовірним постає безіменний герой Наталії Кобринської, характер якого подається у становленні та складних суперечностях. Обидва персонажі виявляються недостойними високого звання судді, однак якщо у «Судії» представлено історію складної внутрішньої моральної боротьби і, зрештою, морального падіння, то «Прикрий сон» є історією повної моральної деградації особистості, нездатної на катарсис та усвідомлення своїх злочинів. Відповідно різне і ставлення авторів до своїх персонажів: якщо Наталія Кобринська попри те, що не виправдовує героя, однак співчуває його особистій трагедії, прагне розкрити його глибинні мотивації, то в Богдана Лепкого відчувається відверто іронічне, навіть зневажливе ставлення до Никифора Черевка, який втратив право називатися чесною і моральною людиною.

Проаналізовано, що в новелах через образи суддів розкривається ціла низка гострих морально-етичних та соціальних проблем: морального вибору, невідповідності ідеалу та дійсності, сенсу життя, гендерна проблематика, соціальної нерівності, духовного відчуження тощо. В обох творах тема морального переступу судді набуває глибокого суспільного значення, адже злочин чинять особи, які мали б стояти на сторожі соціальної справедливості, на захисті бідних і знедолених.

Зроблено висновок, що у творчості Н. Кобринської та Б. Лепкого з'являються цікаві образи представників судової системи із майстерно розробленими характерами, що свідчить про розвиток української прози епохи модернізму в контексті світового письменства, де твори про представників вищого світу, інтелігенцію з увагою до їхнього внутрішнього світу, часто суперечливого та неодновимірного з багаторівневою системою (свідомих і підсвідомих) мотивацій, до морально-етичної та психологічної проблематики набували все більшої популярності.

Ключові слова: *модернізм, мала проза, образ судді, сповідальна проза, прийом сну, тема морального падіння.*

Artistic modelling of the characters of judges in the short stories *The Judge* by Nataliya Kobrynska and *A Bad Dream* by Bohdan Lepky

Oleksandr Kordonets, candidate of philological sciences, associate professor. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. kordonets.oleksandr@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4298-6096.

Viktor Shetelia. Uzhhorod National University, Faculty of Philology, Department of Ukrainian Literature, lecturer. victor.shetelia@uzhnu.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7416-5102.

In this article, an attempt has been made to compare typologically and analyse the means of artistic modelling of the characters of judges and the issues raised in the short stories of two representatives of Western Ukrainian short fiction at the turn of the century – Nataliya Kobrynska and Bohdan Lepky. It is concluded that the late 19th and early 20th centuries marked a period of radical renewal in European, including Ukrainian, literature. This era saw significant changes in artistic thinking and world perception, accompanied by an expansion of themes and issues in short fiction, an increased focus on the inner world of individuals, and a growing interest in the lives of the intelligentsia.

It has been established that the short stories *The Judge* by Nataliya Kobrynska and *A Bad Dream* by Bohdan Lepky offer artistic portrayals of a relatively rare character type in Ukrainian short fiction of the time – a judge, a representative of the justice system. Both writers aim to reveal the inner world of their protagonists, employing various artistic techniques and devices (such as pervasive symbolic details, impressionistic poetics, contrasting character juxtaposition, and stream of consciousness in Kobrynska's work; irony, elements of the fantastic, meaningful anthroponyms, and emotional gradation in Lepky's work). Kobrynska's story is akin to confessional impressionistic prose, portraying the character's development from childhood to old age through a stream of memories, associations, and emotions. In contrast, Lepky presents his protagonist as a fully formed

character, using the dream technique to delve into the depths of the human subconscious and uncover the character's hidden thoughts.

It has been determined that, in artistic terms, the nameless hero of Nataliya Kobrynska's story appears more convincing and psychologically credible. His character is presented in the process of formation and is marked by complex contradictions. Both characters ultimately prove unworthy of the esteemed title of judge. However, while *The Judge* explores a complex moral struggle leading to eventual moral downfall, *A Bad Dream* presents a narrative of complete moral degradation, in which the protagonist is incapable of experiencing catharsis or recognizing his crimes. The authors' attitudes toward their characters differ accordingly: Kobrynska, despite not justifying her protagonist, expresses sympathy for his personal tragedy and delves into his deeper motivations. In contrast, Lepky's portrayal of Nykyfor Cherevko is overtly ironic, even contemptuous, as the character loses his right to be considered an honest and moral person.

The analysis reveals that through the portrayal of judges, both short stories address a range of pressing moral, ethical, and social issues: moral choice, the discrepancy between ideals and reality, the meaning of life, gender issues, social inequality, and spiritual alienation. In both works, the theme of a judge's moral transgression acquires profound social significance, as the crimes are committed by individuals who are supposed to uphold justice and protect the poor and disadvantaged.

In conclusion, the works of N. Kobrynska and B. Lepky present compelling images of representatives of the judicial system, with skilfully developed and psychologically rich characters. This reflects the development of Ukrainian prose during the modernist era in the context of world literature, where increasing attention was given to representatives of high society and the intelligentsia, their inner worlds (often contradictory and multidimensional), and the complex system of conscious and subconscious motivations. The focus on moral, ethical, and psychological issues also gained increasing prominence.

Keywords: *modernism, short fiction, the image of a judge, confessional prose, dream technique, the theme of moral decline.*

A bírók alakjának művészi megformálása Natalija Kobrinszka *Судія* és Bohdan Lepkij *Прикрий сон* című elbeszéléseiben

Kordonec Olekszandr, filológiai tudományok kandidátusa, docens. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. kordonets.oleksandr@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-4298-6096.

Setelja Viktor. Ungvári Nemzeti Egyetem, Filológia Kar, Ukrán Irodalom Tanszék, adjunktus. victor.shetelia@uzhnu.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7416-5102.

A tanulmány célja, hogy tipológiai összehasonlítással és elemzéssel feltárja a bírói karakterek művészi megformálásának eszközeit, valamint vizsgálja azokat a kérdéseket, amelyeket a századforduló nyugat-ukrán kisprózájának két képviselője – Natalija Kobrinszka és Bohdan Lepkij – rövid elbeszélései vetnek fel. Megállapítást nyert, hogy a 19. század vége és a 20. század eleje a radikális megújulás időszakát jelentette az európai,

így az ukrán irodalomban is. Ebben a korszakban jelentős változások mentek végbe a művészi gondolkodásban és a világfelfogásban, kibővült a kispróza tematikája és problémaköre, nagyobb figyelmet kapott az egyén belső világa, valamint fokozódott az érdeklődés az értelmiség életének bemutatása iránt.

Megállapítást nyert, hogy Natalija Kobrinszka *Судія* [A bíró] és Bohdan Lepkij *Прикрий сон* [Egy rossz álom] című elbeszélései művészi módon jelenítik meg a korabeli ukrán kisprózában viszonylag ritkán előforduló karaktertípust – a bírót, az igazságszolgáltatás képviselőjét. Mindkét szerző célja a főhős belső világának feltárása, különféle művészi eszközök alkalmazásával (Kobrinszka művében például szimbolikus részletek, impresszionista poétika, ellentétes karakterpárosítás, tudatfolyam-technika; míg Lepkij esetében irónia, a fantasztikum elemei, beszédes névhasználat és érzelmi fokozás). Kobrinszka elbeszélése vallomásos, impresszionista prózára emlékeztet, amely a főhős fejlődését a gyermekkortól az öregségig az emlékek, asszociációk és érzelmek áramlásán keresztül ábrázolja. Ezzel szemben Lepkij már kialakult személyiséget mutat be, aki révén az álom technikáját alkalmazva a tudattalan mélyére hatol, feltárva a szereplő rejtett gondolatait.

Művészi szempontból Kobrinszka névtelen hőse meggyőzőbbnek és pszichológiailag hitelesebbnek tűnik, mivel karaktere egy fejlődési folyamat részeként jelenik meg, összetett ellentmondásokkal terhelve. Mindkét főhős végül méltatlannak bizonyul a bírói címhez. Míg azonban *A bíró* egy összetett erkölcsi küzdelmet tár elénk, amely erkölcsi bukáshoz vezet, addig az *Egy rossz álom* a teljes erkölcsi leépülés története, ahol a főhős képtelen a katarzisra vagy bűnei felismerésére. A szerzők viszonya hőseikhez is ennek megfelelően különbözik: Kobrinszka, bár nem menti fel főhősét, együttérzést tanúsít személyes tragédiája iránt, és mélyebb motivációit kutatja. Ezzel szemben Lepkij Nyikifor Cserevko alakját nyílt iróniával, sőt megvetéssel ábrázolja, hiszen a szereplő elveszti jogát arra, hogy tisztességes és erkölcsös embernek tekintsék.

Az elemzés rámutat arra, hogy a bírók bemutatásán keresztül mindkét elbeszélés fontos erkölcsi, etikai és társadalmi kérdéseket vet fel az erkölcsi választás, az eszmények és a valóság közötti ellentmondás, az élet értelme, nemi szerepek, társadalmi egyenlőtlenség, valamint a spirituális elidegenedés témaköreivel kapcsolatban. Mindkét műben a bírói erkölcsi vétség témája mély társadalmi jelentőséget nyer, hiszen azok követik el a bűnöket, akiknek a társadalmi igazságosságot kellene képviselniük és a szegényeket, kiszolgáltatottakat megvédeniük.

Összegzésül elmondható, hogy N. Kobrinszka és B. Lepkij műveiben a bírói testület képviselőinek érdekes és igényesen kidolgozott karakterei jelennek meg, amelyek az ukrán próza fejlődését mutatják be a modernizmus korszakában, a világirodalom kontextusában. Ebben az időszakban egyre nagyobb figyelmet kaptak a felsőbb társadalmi rétegek, az értelmiség képviselői, azok belső, gyakran ellentmondásos és többszintű (tudatos és tudattalan) motivációrendszere, valamint az erkölcsi és pszichológiai kérdések megválaszolása.

Kulcsszavak: *modernizmus, kispróza, bírói alak, vallomásos próza, álomtechnika, az erkölcsi bukás témája.*

© Кордонець Олександр, Шетеля Віктор, 2025

УДК 821.111(73).07
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-191-202

Білявська Вікторія

«Що я візьму з собою, коли піду Дорогою Краси». Жіночі образи в романі Марти Холл Келлі «Бузкові дівчата»

1. Вступ

Події Другої світової війни знайшли широке відображення у художній літературі, що сприяло осмисленню та подоланню отриманого травматичного досвіду. Марта Холл Келлі на сторінках роману «Бузкові дівчата» вперше в сучасній американській літературі звернулася до історії про концентраційний табір Равенсбрюк і долі жінок, які там були ув'язнені, вона майстерно показала суперечність, а часто й трагічність ситуацій, у яких жінки були змушені боротися за власне життя, людську гідність, а в подальшому – за право пам'ятати, розказувати свою історію, бути почутими та незабутими.

Своєрідність жіночої творчості, особливість художнього мислення, специфіка «жіночого письма», способи та прийоми створення жіночих образів тощо, активно вивчалися представницями феміністичної критики та ґендерних студій. Серед дослідниць, які одними з перших в сучасному українському літературознавстві звернулися до кола окреслених вище питань, варто виокремити праці Віри Агеєвої, Оксани Забужко, Ніли Зборовської, Тамари Гундорової, Соломії Павличко та ін. В останні десятиліття важливими у цьому аспекті є дослідження Тетяни Качак, Людмили Тарнашинської, Людмили Таран, Софії Філоненко, Роксани Харчук, Олени Юрчук та ін.

Творчість Марти Холл Келлі, яка на сьогодні має у своєму доробку низку романів («Бузкові дівчата», «Золоті Голубки», «Загублені ружі», «Соняшникові сестри»), лише побіжно ставала об'єктом наукового зацікавлення. В американському літературно-критичному дискурсі маємо лише ряд переважно позитивних рецензій та оглядів на дебютний роман «Бузкові дівчата», який протягом десяти тижнів залишався у списку бестселерів Publisher Weekly і увійшов до переліку кращих книжок 2016

року. У вітчизняному літературознавстві на увагу заслуговує стаття Ольги Харлан «Квіткова номеносфера: поетика заголовків сучасних романів», у якій проаналізовано взаємозв'язок заголовку роману «Бузкові дівчата», де образ квітки «виступає своєрідною загадкою, натяком, зміст якого розшифровує сюжет твору» (Харлан, 2022, с. 241), з його символічним наповненням, проте ключові аспекти, серед яких образна система, проблематика, особливості композиції, потребують додаткового осмислення. У пропонованій праці зупинимося на багатовимірності конструювання жіночих образів як синтезу історично достовірних фактів, що лягли в основу їхнього створення, та авторської уяви, а також розглянемо специфіку суто жіночої екзистенції в межових ситуаціях (досвід війни, окупації, перебування в концентраційному таборі, тортури та медичні досліди). З огляду на розгалужену систему образів, зосередимо увагу на трьох ключових постатях: Касі Кужмерик, Герти Оберхойзер та Кароліни Феррідей, оскільки вони становлять осердя кожної з трьох сюжетних ліній, і саме з їхньої перспективи розгортається оповідь. Досягнення поставленої мети передбачає використання культурно-історичного методу наукового дослідження, який сприятиме розкриттю жіночих образів у контексті тієї епохи, яку вони представляють, а також дозволить проаналізувати мотивацію вчинків героїнь, продиктовану зовнішніми чинниками. Увиразнення жіночої оптики роману й розкриття стереотипів, породжених патріархальному суспільстві, будуватиметься на феміністичному підході до інтерпретації тексту.

2. Кася Кужмерик

Наймолодшою героїнею роману є польська школярка Кася Кужмерик, підлітка, яка на собі відчує жахи війни, окупації та концентраційного табору. Протягом усього розвитку сюжету вона нерозривно пов'язана із Сюзаною, своєю старшою рідною сестрою, з якою вони пройшли усі кола «Жіночого пекла», як називали концтабір у Равенсбрюці, та взаємини з якою стали віддзеркаленням найтісніших зв'язків між жінками, що було вкрай важливо для самої письменниці. Як стверджує авторка у післямові до роману, для неї обов'язково було показати атмосферу «сестринства», яка панувала між ув'язненими: «У Равенсбрюці, який був у гітлерівській Німеччині єдиним суто жіночим концтабором, життя арештантки залежало від її стосунків з іншими жінками. Навіть сімдесят років по тому колишні в'язні називають своїх подруг по нещастю „сестрами", тому я визнала за доречне поставити в центр своєї розповіді долю двох сестер» (Холл Келлі, 2021, с. 535). Образи Касі та Сюзани мають як реальні

прототипи, так є й втіленням досвіду усіх жінок, над якими нацистські лікарі проводили медичні експерименти. «У широкому сенсі Кася Кужмерик та її сестра Сюзана змальовані з Ніни Іванської та її сестри терапевта Христини, котрі обидві зазнали в Равенсбрюці хірургічних втручань. Цих героїнь свого роману я виліпила з характерів та життєвого досвіду сімдесяти чотирьох польських Кроликів[1], до яких я перейнялася любов'ю під час свого дослідження, і я сподіваюсь, що вони служитимуть взірцями духу та мужності, які характеризують усіх цих жінок» (Холл Келлі, 2021, с. 535).

Кася, підлітка, яка, перебуваючи з родиною в окупованому нацистськими військами Любліні, вирішила боротися і стала частиною польського підпілля, руху Szare Szeregi (Сірі Шеренги), участь у якому відіграла ключову роль в її подальшій долі. Разом із матір'ю, сестрою та кількома знайомими жінками потрапляє до концентраційного табору Равенсбрюк поруч з німецьким містом Фюрстенберг, де буде змушена щодня важко працювати та змагатися за право на гідне людини існування. На мотивацію її учинків вирішальний уплив матиме почуття провини, яке не відступить навіть після визволення з табору та закінчення війни, вона пройде довгий шлях до прийняття та прощення, передовсім себе самої.

Щоб не збожеволіти від рутинної присутності смерті, яка стала невід'ємним атрибутом табірного буття, ув'язнені відволікалися мріями, спогадами про минуле життя та іграми, одна з яких називалася «Що я візьму з собою, коли піду Дорогою Краси». Так дівчата називали центральну табірну алею засаджену липами. «[...] Якщо арештантку засуджували до страти, то до розстрільної стіни її силоміць вели Дорогою Краси. Якщо жінці таланило, то вона мала достатньо часу, щоби її табірні подруги зробили їй зачіску і причепурили, аби вона, йдучи на смерть, мала гарний вигляд» (Холл Келлі, 2021, с. 224). Прагнення бути гарною хоча б наостанок навіть у немислимих умовах концентраційного табору пояснює у своїх мемуарах Едіт Еґер, видатна лікарка-психотерапевт, якій вдалося вижити разом із сестрою в Аушвіці. Дівчина, отримавши тепле, таке жадане пальто (адже арештантки потерпали від холоду), відразу ж виміняла його на «химерне, тонке, яке ледь прикривало коліна і зовсім відкривало груди. Сексуальна річ була потрібніша Маґді для виживання, ніж тепла. Відчуваючи себе привабливою, вона дечого набувала: почуття гідності мало для неї більшу цінність, ніж фізичний комфорт» (Еґер, 2021, с. 75). Такий самий ефект мали й «конкурси краси», які влаштовували жінки в Аушвіці:

[1] Польськими «кроликами» Равенсбрюка називали особливу категорію жінок, переважно польок, ув'язнених у концентраційному таборі, над якими проводили медичні досліди, що призводили до смерті або каліцтва на все життя.

«Ми позуємо у наших сірих безрозмірних сукнях та тьмяній спідній білизні. Одна угорка каже, що вся краса в плечах. Ніхто не може стати в позу так майстерно, як Маґда. Вона отримує перемогу» (Еґер, 2021, с. 75).

Окрім відчайдушного бажання не втратити власної гідності, важливим прагненням арештанток, які пережили досвід медичних експериментів, було розказати світу свою історію. Як зазначала Ванда Полтавська, колишня ув'язнена, яка вижила та залишила спогади про перебування в таборі: «Багато жінок переживали табір Равенсбрюк, але переживали його по-іншому, ніж ми, ніж „Versuchskaninchen" – „króliczki" – „кролики". [...] Нам було б легше помирати, якби ми твердо знали: звістка про те, як ми загинули, долетить до зовнішнього світу» (Полтавська, 2008, с. 10).

Медичні експерименти, проведені на здорових жінках, пізніше визнані на Нюрнберзькому процесі злочинами проти людяності, вимагатимуть від Касі та її подруг особливої мужності та сили духу. Саме в образі Касі Кужмерик авторка втілила досвід Боґуміли Ясюк та Кристини Чиж (чиї листи зберігаються у відділі мартирології Люблінського музею). «Ще у таборі ув'язнені вирішили за будь-яку ціну розповісти, що з ними відбувалося. 1943 року почали писати сечею між рядків та на полях своїх листів. Щоб адресати здогадалися про невидиме послання, перші літери рядків листів складалися у слова „лист сечею", а в тексті чорнилом дівчата нагадували про книги, де використовувався схожий метод. Цензори бачили тільки невинні привіти близьким, а тим часом інформація про експерименти дійшла до дядька Боґуміли, який служив у Армії Крайовій. За допомогою армійських кур'єрів він переправив листи племінниці далі — у Лондон, польському уряду у вигнанні, та в Женеву, в Міжнародний Червоний Хрест. У травні 1944 року радіостанція в містечку Бакінґемшир випустила передачу, де листи дівчат зачитали в перекладі англійською» (Ґонсалес-Ґальєґо, 2021). Однак, про це дівчата дізнаються значно пізніше. У романі таким зв'язковим поміж арештантками та зовнішнім світом став батько Касі, і звістка, яку він зумів подати, втілила надію і надала сили боротися далі: «То була котушка з червоними нитками. „Радість" – заяложене слово, але саме радість відчула я того дня, сидячи на своїй койці, бо збагнула, що татусь прочитав мого потаємного листа. Мені захотілося стати посеред кімнати й кричати від радості, але натомість я цьомкнула маленьку дерев'яну котушку і просунула її поміж стиснутими долонями моєї сплячої сестри. Це Різдво стало найкращим за все моє життя, бо тепер я знала, що ми більше не самотні, що про нас знають» (Холл Келлі, 2021, с. 299). Попереду будуть табірні протести, розстріли, переховування, але разом із тим й неймовірне бажання вижити.

Образ Касі – один із найскладніших у романі, адже є поєднанням збірних рис реальних жінок, які вижили після експериментів у Равенсбрюці, та авторського бачення теми дорослішання молодої людини, пізнання себе і світу, ускладненої потребою героїні зберегти власну індивідуальність та позбутися почуття провини, яке не дозволяє вибудувати стосунки з найближчими людьми. Однак, авторці не вдалося уникнути певної ідеалізації та статичності в моделюванні цього образу. Пережиті події не віддзеркалилися на характері героїні, домінантами якого протягом усього розвитку сюжету були хоробрість та показна відчайдушність.

Історія Касі, якій на той момент виповнилося лише двадцять два роки, не закінчується визволенням із Равенсбрюка. Пережити війну та концтабір виявляється замало, привиди минулого та почуття провини переслідуватимуть її ще дуже довго. Лише розкриття загадкового зникнення в таборі її матері, що було пов'язано з лікаркою Гертою Оберхойзер, та відновлення справедливості дозволять їй рухатися далі.

3. Герта Оберхойзер

Герта Оберхойзер – це реальна особа, ім'я якої авторка зберегла без змін, єдина жінка-лікар у суто жіночому таборі та єдина жінка-лікар, яка, попри те, що була засуджена в Нюрнберзі за злочини проти людяності, зберегла життя, а після війни, приховуючи власне минуле, зуміла продовжити медичну практику. Письменниця, претендуючи на об'єктивність, дослідивши архівні матеріали, листи, спогади, свідчення очевидців, намагається відповісти на єдине питання: «Як же могла вона вчинити те, що зробила, особливо стосовно інших жінок?» (Холл Келлі, 2021, с. 537). У романі авторка зосередилася на кількох ключових моментах, які могли вплинути на мотиви поведінки та вчинків Герти, а саме: умови зростання, невиліковна хвороба і смерть батька, складна економічна ситуація в країні, що сприяла загостренню соціальної фрустрації, посилення патріархальності німецького суспільства після приходу Гітлера до влади, втрата етичних орієнтирів, нацистська пропаганда та амбітність самої дівчини, яка намагалася реалізуватися в будь-який спосіб, – усе це зробило її породженням своєї епохи й допровадило до морального занепаду.

На перших сторінках роману – 1939 рік, Дюссельдорф. Герті виповнилося двадцять п'ять років, вона студентка старших курсів медичного факультету, який невдовзі закінчить за прискореною програмою, має успіхи у вивченні хірургії, проте вона жінка, а це означає, що при владі нацистів їй заборонено мати таку спеціалізацію, вона може розраховувати лише на місце дерматолога, а це значно менше, ніж дівчина прагне. Матеріальне

становище, з яким Герта намагається дати собі раду, стрімко ускладнюється: «Отже, мої заробітки невдовзі впали майже до нуля. Стан батька погіршився з важкого на критичний, і мутті доводилося залишатися вдома, щоби за ним доглядати. Я ледь спромагалася утримувати нашу родину з трьох чоловік. Минуло небагато часу, і я стала єдиним лікарем у Дюссельдорфі, котрий потерпав від недоїдання. Тому мені довелося знову повернутися на роботу до м'ясної крамниці дядька Гайнца» (Холл Келлі, 2021, с. 93).

Реалізуватися у професійній сфері для Герти було вкрай важливо, оскільки за освіту вона заплатила занадто дорого: гроші на навчання дала тітка Ільза як плату за нерозголошення факту сексуального насильства, якого зазнавала дівчина від дядька Гайнца протягом багатьох років. Герта боролася з цілим комплексом проблем: перенесення на себе провини за зґвалтування, тотальна самотність та відсутність можливості поговорити відверто з батьками, тривале відчуття себе жертвою в замкненому колі, безсилля та зневіра. Концентраційний табір у Равенсбрюку, куди дівчина влаштувалася лікаркою, виявився єдиним виходом із ситуації, проте замість надії на Герту чекав моральний занепад, адже вона сама перетворилася на ката для сотень своїх жертв.

Авторка, демонструючи складність та неоднозначність образу Герти, спочатку показує сум'яття й сумніви, які переважали в її душі в перші дні перебування у таборі, коли вона зрозуміла, чим займатиметься. Переломним моментом і точкою неповернення стало введення першої смертельної ін'єкції арештантці та слова лікаря Фріца: «Послухай, ти робиш їм велику послугу [...]. Уяви собі, що вони – хворі собаки, яких потрібно приспати. Виконуй цю роботу добре – і вони не страждатимуть» (Холл Келлі, 2021, с. 144). У подальшому Герта вже не потребуватиме жодного виправдання, адже всі здійснені нею звірства пояснюватиме благом для Німеччини, вона стала бездушною машиною для вбивств, яка чітко виконує свої функції та дотримується інструкцій:

«– Схоже, тебе дратує те, що попіл із крематорію забруднює тобі піджак. Хочеш, поговоримо про це?

– Я всього-на-всього волію носити чистий білий піджак, Вільмере. Чи, може, таке бажання є порушенням правил поведінки?» (Холл Келлі, 2021, с. 304).

Білий піджак лікаря, вкритий чорним попелом крематорію, стає промовистим символом спотвореної злом нацизму епохи, у якій Герта, яка сама обрала свою професію, замість допомоги та порятунку несе страждання і смерть.

Однією з домінант, довкола якої будується образ Герти, є самотність. Вона не мала подруг, чим наче пишалася і про що підкреслено зазначала

комендантові табору, почувалася чужою у власній родині та серед іншого персоналу, не знала, що означає бути в спільноті сестринства, хоча цього прагнула, була членом спілки німецьких дівчат жіночого крила молодіжного руху нацистської партії. Проте залучення до таємних експериментів Гебхардта та отримання нагороди «Хрест за військові заслуги», що стало для дівчини символом визнання, дозволило їй відчути свою винятковість, потрібність та врешті приналежність до чогось більшого: «Мутті зомліє від нервового нападу, якщо я з'явлюся додому з тією відзнакою: срібний хрест на червоно-чорній стрічці. Цю нагороду створив сам фюрер. Я буду серед тих нечисленних обранців, які отримали її. Досить згадати лишень два прізвища: Адольф Ейхман та Альберт Шпеер» (Холл Келлі, 2021, с. 248).

Письменниця, розкриваючи образ Герти, зуміла оприявнити трансформацію, яка відбувалася з мільйонами німців у часи правління Гітлера і про яку Е. Фромм, дослідник психології нацизму, писав: «Для пересічної людини немає нічого важчого, ніж почуватися самотньою, не належачи до жодної великої групи, з якою вона могла б себе ототожнити. Громадянин Німеччини, якими б чужими не були для нього принципи нацизму, повинен обирати між самотністю і почуттям єдності з Німеччиною, і більшість обрала єдність» (Фромм, 2019, с. 205).

У проведенні дослідів Гебхардта вона бачила не катування і смерті жінок, а можливість утвердитися та реалізуватися в професійному вимірі. Арештантки для Герти втратили людську сутність і перетворювалися на піддослідних кроликів, розхідний матеріал, який просто має бути використаний за призначенням. Письменниця покладає на Герту й безпосередню відповідальність за переслідування «кроликів», свідків медичних експериментів, які вижили. На відміну від своїх жертв, у яких не було вибору, Герта сама обрала свій шлях, хоча й відмовлялася нести відповідальність за ухвалене рішення: «Чому я мала бути обвинуваченою? Я просто погодилася обійняти посаду табірного лікаря, бо мене до цього змусило життя. І тим, хто тут загинув, було вже запізно погрожувати мені своїми кістлявими пальцями та давати свідчення проти мене» (Холл Келлі, 2021, с. 328). Образ Герти є виразно детермінований зовнішніми чинниками і вибудовується довкола схеми перетворення жертви на ката, що підсилюється однозначним вирішенням складної моральної дилеми. Також простежуються риси втрати суб'єктності, адже з особистості, яка готова була боротися, Герта перетворюється на знеособлений елемент нацистської ідеології.

4. Кароліна Феррідей

Образ Кароліни Феррідей, колишньої акторки й відомої американської філантропки, має потужну біографічну основу, оскільки письменниця використала її особисті листи та розповіді, а також спогади людей, які були з нею знайомі. У «Бузкових дівчатах» образ Кароліни виконує ряд важливих функцій, а саме: об'єднує сюжетні лінії Касі й Герти, що сприяє створенню єдиного романного полотна, допомагає увиразнити контраст поміж зображенням Європи, охопленої війною, та Америки, громадяни якої не зазнали відчутних змін після початку війни, могли й далі жити, насолоджуючись ковзанкою на Різдво в Центральному парку на П'ятій авеню; дозволяє яскравіше змалювати історичний контекст, акцентуючи увагу на політичній проблематиці, а також є втіленням ідеї М. Холл Келлі про силу людської спільноти, яка, об'єднавшись, здатна протистояти злу. Кароліна втілює тип нової особистості, сильної, активної, цілеспрямованої, зосередженої на реалізації власного потенціалу, її шлях – це активний пошук себе, намагання балансувати на межі стереотипних патріархальних уявлень, які панують у світському товаристві Нью-Йорка, до якого вона відчуває свою приналежність й від якого одночасно намагається дистанціюватися, та боротьби із загрозами, які ширить нацистська Німеччина у світі.

Кароліна виділяється на тлі своїх подруг, які існують у середовищі, де переважають переконання про те, що жінка може бути щасливою лише в родинній сфері, і на слова подруги: «[...] тобі треба поспішати, бо маєш вийти заміж і народити. Жіночі яйцеклітини дегенерують, як ти знаєш», – відповідає: «Ти можеш мати дитину й чоловіка; я ж просто хочу бути щасливою, Бетті» (Холл Келлі, 2021, с. 216–217). Вона за духом буде значно ближче до Касі й інших жінок, які вижили в Равенсбрюці, адже знайшла в собі сили бути собою, свідомо здійснила вибір і повністю взяла на себе відповідальність за свої дії: «Я відчула себе вільною від необхідності марнувати своє життя на задоволення примх того товариства, я була вільною, аби йти своїм власним шляхом» (Холл Келлі, 2021, с. 266).

Письменниця намагається балансувати, майстерно переплітаючи біографічний фактаж із життя реальної міс Феррідей та події, які б сприяли динамічному розвиткові сюжету. Як зазначає авторка, «одним істотним відхиленням від реальних подій є стосунки Кароліни з Полем Родьєром, персонажем, якого створила моя уява. Ці стосунки я вигадала для того, щоб надати ставленню Кароліни до Франції особистого забарвлення і драматизувати події, які там відбувалися» (Холл Келлі, 2021, с. 540). Образ Поля Родьєра, французького актора, який підкорив Бродвей, дозволив авторці створити ряд ситуацій, у яких Кароліна щоразу мала самостійно

зробити власний вибір. Кожне наступне рішення демонструвало посилення складності образу дівчини, додаючи глибини і драматизму її характеру, ключовим елементом якого залишалася жертовність.

Виконуючи функції голови відділу сімейної допомоги при Французькому консульстві, вона щодня стикається з наслідками війни: напливом біженців, візовими обмеженнями, вичерпанням допомоги, якої потребують діти у Франції тощо. Героїня не сприймає розмірену американську невизначеність: «Зараз не на часі порушувати питання про те, що Рузвельт має офіційно дозволити Франції купувати американські літаки. Недоречно дратувати прихильників політики ізоляціонізму» (Холл Келлі, 2021, с. 13), намагається свою діяльність спрямовувати на благо інших. Перебування коханого Поля спочатку на окупованих теренах Франції, а потім у концтаборі, значно підвищує рівень напруги цієї сюжетної лінії, а разом із цим ще більше демонструє самопожертву та відданість, як характерні риси Кароліни.

Після війни шляхи Касі та Кароліни перетинаються, оскільки міс Ферріде́й організовує поїздку жінок, постраждалих від медичних експериментів у таборі, до Америки, допомагає у реабілітації, домагається виплати їм компенсацій (після війни комуністична Польща не визнавалася, тому багато вцілілих жертв нацизму не могли отримати репарації), дає їм можливість бути почутими по той бік океану. Спільні дії Кароліни та колишніх арештанток Равенсбрюку змусили німецький уряд у 1960 році скасувати лікарську ліцензію Герти Оберхойзер, щоб вона більше ніколи не змогла займатися лікарською практикою, що стало найгіршим покаранням для лікарки і тріумфом справедливості для її жертв.

5. Висновки

Отже, в романі «Бузкові дівчата» Марти Холл Келлі спільною рисою моделювання жіночих образів є використання прототипів, індивідуальних або збірних, що досягається шляхом зануренням персонажів в історично-культурний контекст. Кароліна Ферріде́й і Герта Оберхойзер – реальні постаті, а образ Касі є збірним і відзначається складним художнім синтезом досвідів арештанток, які були піддані медичним експериментам у таборі Равенсбрюк. Позбавлена пафосу трагічна сторінка історії європейської цивілізації проявляється крізь призму індивідуальних переживань, екзистенції жінок у межових ситуаціях. Характеротворення героїнь вибудовується на конкретній домінанті (хоробрість Касі, самотність Герти, самопожертва Кароліни), що у цілому дещо послаблює їхню виразність та призводить до схематичності.

Література

1. Ґонсалес-Ґальєґо Ріна 2021. Польські «кролики» Равенсбрюка. *Нова Польща*. https://novapolshcha.pl/article/polski-kroliki-ravensbryuka/ (Accessed: 11.01.2025).
2. Еґер Едіт 2021. *Вибір: прийняти можливе*. Київ: Книголав.
3. Фромм Еріх 2019. *Втеча від свободи*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
4. Харлан Ольга 2022. Квіткова номеносфера: поетика заголовків сучасних романів. *Співи землі: біологія та екологія в літературі та культурі: матеріали міжнародної наукової конференції (22–23.09.2022 р.)* / ред. кол. О. П. Новик, О. Д. Харлан. Бердянськ: БДПУ.
5. Холл Келлі, Марта 2021. *Бузкові дівчата*. Київ: Нора-Друк.
6. Półtawska, Wanda 2009. *I boję się snów*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.

References

1. Gonsales-Galiego, Rina 2021. Polski «krolyky» Ravensbriuka [Polish “rabbits” of Ravensbrück]. *Nova Polshcha*. https://novapolshcha.pl/article/polski-kroliki-ravensbryuka/ (Accessed: 11.01.2025). (In Ukrainian)
2. Eger, Edit 2021. *Vybir: pryiniaty mozhlyve* [The Choice: Embrace the Possible]. Kyiv: Knyholav. (In Ukrainian)
3. Fromm, Erikh 2019. *Vtecha vid svobody* [Escape from Freedom]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia». (In Ukrainian)
4. Kharlan, Olha 2022. Kvitkova nomenosfera: poetyka zaholovkiv suchasnykh romaniv [The Flower Nomenosphere: The Poetics of Contemporary Novel Titles]. *Spivy zemli: biolohiia ta ekolohiia v literaturi ta kulturi: materialy mizhnarodnoi naukovoi konferentsii (22–23.09.2022 r.)* / red. kol. O. P. Novyk, O. D. Kharlan. Berdiansk: BDPU. (In Ukrainian)
5. Hall Kelly, Martha 2021. *Buzkovi divchata* [Lilac Girls]. Kyiv: Nora-Druk.
6. Półtawska, Wanda 2009. *I boję się snów* [And I Am Afraid of Dreams]. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła. (In Polish)

«Що я візьму з собою, коли піду Дорогою Краси». Жіночі образи в романі Марти Холл Келлі «Бузкові дівчата»

Білявська Вікторія, кандидат філологічних наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, доцент. wiktoria11288@gmail.com, ORCID: 0009-0003-3490-0154.

У пропонованій статті на прикладі дебютного роману «Бузкові дівчата» сучасної американської письменниці Марти Холл Келлі досліджено жіночі образи, які створили поліфонічність звучання тексту, адже дозволили продемонструвати історичну ситуацію, охопленої війною Європи з різних перспектив: з позиції жертви нацизму – Касі Кужмерик, військової злочинниці – Герти Оберхойзер й американської філантропки – Кароліни Феррідей. У пропонованій праці закцентовано

увагу на багатовимірності конструювання жіночих образів як синтезу історично достовірних фактів, що лягли в основу їхнього створення, та авторської уяви, а також розглянуто специфіку суто жіночого досвіду екзистенції в межових ситуаціях (досвід війни, окупації, перебування в концентраційному таборі, тортури та медичні досліди).

Образ Касі – один з найскладніших у романі, адже є поєднанням збірних рис реальних жінок, які вижили після експериментів у Равенсбрюці, та авторського бачення теми дорослішання молодої людини, пізнання себе і світу, потреби зберегти власну індивідуальність та позбутися почуття провини, яке не дозволяє вибудувати стосунки з найближчими людьми. На прикладі Герти письменниця досліджує механізми (пропаганда, загострення соціальної фрустрації, посилення патріархальності німецького суспільства після приходу нацистів до влади), які призводять до втрати будь-яких етичних орієнтирів і цілковитого морального занепаду особистості. Образ Кароліни виконує ряд важливих функцій: об'єднує сюжетні лінії Касі й Герти, що сприяє створенню єдиного романного полотна, допомагає увиразнити контраст поміж зображенням Європи, охопленої війною, та Америки, громадяни якої не зазнали відчутних змін після початку війни, дозволяє яскравіше змалювати історичний контекст, акцентуючи увагу на політичній проблематиці, а також є втіленням ідеї М. Холл Келлі про силу людської спільноти, яка, об'єднавшись, здатна протистояти злу.

Ключові слова: *сучасний американський роман, Марта Холл Келлі, жіночий образ, жіночий досвід, межова ситуація.*

"What I will take with me when I walk the Road of Beauty". Female characters in Martha Hall Kelly's novel *Lilac Girls*

Viktoriia Biliavska, candidate of philological sciences. Zhytomyr Ivan Franko State University, Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of Teaching, associate professor. wiktoria11288@gmail.com, ORCID: 0009-0003-3490-0154.

The article explores the female characters in the debut novel *Lilac Girls* by contemporary American writer Martha Hall Kelly. These characters create a polyphonic narrative voice, allowing the novel to depict the historical situation of war-torn Europe from different perspectives: from the viewpoint of a Nazi victim (Kasia Kuzmerick), a war criminal (Herta Oberheuser), and an American philanthropist (Caroline Ferriday). The article highlights the multidimensional nature of the female characters, constructed as a synthesis of historically accurate facts and the author's imagination. It also examines the specificity of uniquely female experiences of existence in extreme situations (war, occupation, life in a concentration camps, torture, and medical experiments).

Kasia's character is one of the most complex one in the novel, as she combines traits of real women who survived experiments at Ravensbrück with the author's interpretation of a young woman's coming of age, her search for identity, and her struggle to preserve her individuality and overcome the guilt that hinders her ability to build relationships with loved ones. Through the character of Herta, the author investigates the mechanisms (propaganda, intensified social frustration, the reinforcement of patriarchy in German society following the

rise of the Nazis to power) that lead to the loss of ethical bearings and the complete moral degradation of an individual. The character of Caroline serves several important functions: she connects the plotlines of Kasia and Herta, helping to create a cohesive narrative; she accentuates the contrast between war-torn Europe and the United States, where citizens did not experience drastic changes following the outbreak of war; she vividly portrays the historical context by emphasizing political issues, and she embodies M. Hall Kelly's idea of the power of human solidarity – the ability of a united community to stand up against evil.

Keywords: *contemporary American novel, Martha Hall Kelly, female characters, female experience, extreme situations.*

„Mit viszek magammal, amikor elindulok a Szépség Útján". Női alakok Martha Hall Kelly *Orgonalányok* című regényében

Biljavszka Viktória, filológiai tudományok kandidátusa. Zsitomiri Ivan Franko Állami Egyetem, Ukrán és Világirodalom, Oktatásmódszertani Tanszék, docens. wiktoria11288@gmail.com, ORCID: 0009-0003-3490-0154.

A tanulmány Martha Hall Kelly kortárs amerikai írónő *Orgonalányok* című debütáló regénye alapján vizsgálja azokat a női alakokat, amelyek polifonikus hangzást kölcsönöznek a szövegnek. Ez a sokszólamúság lehetővé teszi, hogy a háború sújtotta Európa történelmi helyzete különböző nézőpontokból tárulj on fel: a nácizmus egyik áldozatának (Kasia Kuzmerick), egy háborús bűnösnek (Herta Oberheuser), valamint egy amerikai filantrópnak (Caroline Ferriday) szemszögéből. A tanulmány kiemeli a női karakterek sokdimenziós megformálását, amely a történelmileg hiteles tények és az írói fantázia szintéziséből született meg. Ezenkívül elemzi a kifejezetten női tapasztalatok sajátosságait extrém helyezetekben (háború, megszállás, koncentrációs táborok, kínzás és orvosi kísérletek).

Kasia alakja a regény egyik legösszetettebb figurája: olyan valós női túlélők vonásait ötvözi, akik átestek a ravensbrücki kísérleteken, miközben megjelenik benne a fiatal felnőtté válás folyamata, az önismeret keresése, az egyéni identitás megőrzésének vágya, valamint a bűntudat feldolgozásának nehézsége, amely megakadályozza a közeli kapcsolatok kialakítását. Herta karakterén keresztül az írónő azt vizsgálja, milyen mechanizmusok (propaganda, társadalmi frusztráció erősödése, a náci hatalomátvétel után megnövekedett patriarchalitás a német társadalomban) vezetnek az etikai iránytű teljes elvesztéséhez és az egyén morális összeomlásához. Caroline alakja több fontos szerepet tölt be: összekapcsolja Kasia és Herta történetszálait, ezzel elősegíti a regény egységes szerkezetének kialakítását; kiemeli a háború sújtotta Európa és a viszonylag érintetlen Amerika közötti kontrasztot; színesebben jeleníti meg a történelmi kontextust, ráirányítva a figyelmet a politikai kérdésekre; továbbá megtestesíti Martha Hall Kelly azon gondolatát, hogy az emberek közössége, ha összefog, képes szembeszállni a gonosszal.

Kulcsszavak: *kortárs amerikai regény, Martha Hall Kelly, női karakterek, női tapasztalatok, extrém helyzetek.*

© Білявська Вікторія, 2025

УДК 821.161.2.0
DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-203-215

Mariya Chobanyuk

Postcolonial criticism: literary aspect of Ukrainian literary studies

1. Statement of the problem

"Why do postcolonial communities still draw on imperial experiences? Why, after all postcolonial societies ... have become independent, does the problem of colonial relations not lose its relevance? [Because] thanks to the [imperial] literary canon ... which often remains the criterion of evaluation ... [as] a universal norm, the burden of antiquity continues to dominate the cultural achievements of much of the postcolonial world."

Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin,
"The Empire Writes Back" (1989) (Ilnytskyi, 2000, p. 9).

Postcolonial criticism is a direction in modern literary studies that emerged in the English-speaking world in the late 1970s based on the integration of the greatest achievements of deconstructivism, psychoanalysis, Marxism, new historicism, feminism, taking into account the historical and cultural models of countries that have freed themselves from the colonial yoke. Postcolonial criticism raises issues of ethnicity, national identity, cultural universality, cultural hybridity and cultural difference, problems of language, history. The work of the American literary critic of Arab origin Edward Said (1935–2003) "Orientalism" (1978) played a decisive role in the creation of the theory of postcolonial criticism.

Orientalism as a field of study originated in the West and defined the framework of knowledge about the East from a Western perspective. Since Orientalism emerged under the conditions of Western dominance over the East, postcolonial criticism seeks to deconstruct texts produced by former colonial powers, highlighting their dependence on the interests of the ruling circles of world leaders. The Marxist wing of postcolonialism today considers postcoloniality in literature as an attempt to resist international capitalism (see Williams–Chrisman, 1994). "Like any other theory, postcolonialism has its limitations and key points. It is often characterized by a romantic idealization of the "other", the different... This distinct postmodern theme

of "otherness" or self-identity in current conditions is threatened to be embodied in banally similar works" (Halych, 2003, p. 6).

2. Analysis of recent research

In English-language literary studies, postcolonial criticism is represented by such names as, for example, Stephen Slemon, Helen Tiffin, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi K. Bhabha, Arun Mukherjee, and others. In Ukrainian literary studies, postcolonial criticism has become the subject of research by M. Pavlyshyn, M. Shkandrij, O. Ilnytskyi, V. Shevchuk, M. Riabchuk, and I. Dziuba. The purpose of this article is to analyse the development of postcolonial criticism in contemporary Ukrainian literary studies.

3. Presentation of the main material of the research

Marko Pavlyshyn, studying the emergence and development of postcolonial criticism, notes: "From the end of World War II until approximately 1970, most of the overseas colonies of Western European countries became independent. In connection with this process, the adjective "postcolonial" spread in the English language in the meaning: "relating to the period after gaining independence" (Pavlyshyn, 2002, p. 703). The term "postcolonialism" is used to denote the theoretical and critical methodology used in the study (of literature, politics, history, etc.) of the former colonies of European empires. However, here it is important to distinguish between two types of opposition to colonialism in culture: anticolonial and postcolonial.

Anticolonialism should be considered the usual resistance to colonialism, attempts to overturn the hierarchies of colonial values in order to replace false imperial myths with authentic ideas of national liberation. Pavlyshyn, analysing the postcolonial features of modern Ukrainian culture, also draws attention to the fact that "anticolonial strategies are united by the structure of denial... of former colonial arguments and values. Anticolonialism is no less monological and ideologized than its opponent" (Pavlyshyn, 1994, p. 67).

The nature of postcolonialism is different. Postcolonialism understands that the anticolonial stance often reproduces, in reverse, elements of colonialism and thus paradoxically preserves them. The postcolonial approach can be considered a confrontation not at the level of a simple denial of colonialism and approval of its opposite, but also at a deeper level of awareness. Postcolonial thinking is characterized by the use of both colonial and anticolonial experience and an understanding of the relativity of these two historical structures. Postcolonialism is less reactionary, more original and creative. It does not simply fight against colonialism; instead, it seeks to transcend it. Postcolonialism uses the experience

of colonialism not for the sake of repelling it, but for the formation of its own consciousness. Although postcolonial consciousness is not free from political engagement, it tends to favour pluralism, tolerance, compromise, and irony.

Postcolonialism was formed under the influence of poststructuralism and postmodernism, where the prefix *post-* does not exclude parallel existence in time and expresses not so much a negation as a dialectical removal of modernism and structuralism. Thus, according to Pavlyshyn, the postcolonial, while distancing itself from the colonial, simultaneously absorbs its historical experience, and the latter coexists with it in the same time, space, and even within a single cultural phenomenon.

This definition of the postcolonial in culture presupposes a preliminary definition of cultural colonialism. Political scientists consider colonialism primarily as a set of measures through which the colonizer seizes and exercises power over the colonized, forcing it to act in accordance with the decisions and interests of the colonizer. Economists, on the other hand, see its main feature in the subjugation of the economy of the colonized territory to the problems of the colonizer, particularly in terms of securing advantages in the global market. Cultural colonialism is a set of measures of cultural institutions and ideologies in any cases of popular or high culture, aimed at supporting political and economic power. M. Pavlyshyn, in his article "Cossacks in Jamaica: Postcolonial features in modern Ukrainian culture", noted: "The emergence of political and cultural postcolonialism is a gradual process consisting of multidimensional and non-simultaneous changes in the views and actions of individuals and groups..." (Pavlyshyn, 1994, p. 65). He continues: "For almost two centuries, as long as the idea of a modern Ukrainian nation has existed, anticolonial positions have been an element of colonialism, which were especially clearly expressed in Ukrainian romanticism and in certain types of Ukrainian modernism... If colonialism tabooed and eliminated the memory of persons and events in the history of culture that denied the provinciality and secondary nature of Ukrainianness, then anticolonialism emphasized and privileged them. It returned to the canon, for example, Panteleimon Kulish, "History of the Rus", "Books of the Genesis of the Ukrainian People", the executed revival with Mykola Khvylovy included, the corpus of dissident culture of the 60s and 70s together with the poetry of I. Kalynets and V. Stus, and the culture of the diaspora" (Pavlyshyn, 1994, p. 65).

Research under the auspices of postcolonial studies, according to Pavlyshyn, can be provisionally divided into three groups. The first is theoretical attempts to answer the question: "What is postcolonialism?" Metacriticism constitutes a particularly large part of postcolonial studies, perhaps because of the prestige of "theory" in the Western humanities since the 1980s (see, for instance, Ashcroft, Griffiths and Tiffin (1989) and the collections edited by Gulm (1993), Williams and

Chrisman (1994)). The second group consists of deconstructive readings of colonial discourses by Said (1978), Barker, Hulme, Iversen and Loxley (1984), Spurr (1993). In such studies, special attention is often paid to the construction of the binary opposition "ours/other", where the "other" (most often racially different) is considered as a category of exclusion and, therefore, oppression. The opposite strategy has hardly been explored: the extension of the imperial "we" to the colonized subject and the deprivation of any consciousness, except the imperial one (see Lutsky (1971), H. Grabowicz (1992), Berehulyak (1995)). The third group consists of studies of formerly colonized cultures. It includes works that emphasize the colonial factor, as well as those that consciously do not classify themselves as part of the school of postcolonial criticism and find other keys to the phenomena of Indian, Senegalese, New Guinean, or other cultures (for example, JanMohamed (1983), Madubuike (1983), Lazarus (1990)).

The potential for geographical expansion of the object of postcolonial studies is considerable. Their conceptual apparatus can be used in deciphering the cultures of the Russian Empire, the Soviet Union, and the countries that emerged after it (see Grabowicz, 1994). The experience of postcolonial studies can be used to study the structures of imperial dominance in the manifestations of metropolitan Russian culture (including in its canonical texts, which are usually given a universally human, supra-national status) and non-Russian cultures (the phenomenon of "loyal" or "collaborative" culture), as well as the study of anticolonial and postcolonial principles within colonized cultures. Such research is key to the intellectual, scientific – in general, cultural – decolonization of both the former peripheries and the former centre.

The characterization of the current state of Ukraine as postcolonial, according to Ivan Dziuba, requires development and clarification, especially when it comes to culture. The literary critic believes that "we are still far from finally overcoming the colonial state: if we consider not only the well-being of the subjects of cultural creativity, but also the reality of the relationship between cultural potentials and energy capacities of cultural carriers (books, press, mass media, linguistic and mental orientation of culture, etc.), and ultimately – the dangerously distorted configuration of the cultural space within the former USSR, the Russification lines of force of which are still far from being demagnetized. At best, overcoming this colonial state will take an entire historical era" (Dziuba, 1998, p. 24).

The obsession of Ukrainians with their identity, language, culture, and the very problem of their national existence is quite simply explained by historical circumstances, which, as is well known, were unfavourable for a stateless nation. Even more pressing is the fact that "the Ukrainian present does not contribute to the treatment of historical neuroses, since the formally independent Ukrainian state has preserved the colonial status quo rather than opening a consistent and

comprehensive program of decolonization" (Riabchuk, 2002, p. 2). If Russia was an empire, then Ukraine was its colony. Historians will undoubtedly continue to debate the political and economic nuances of these peculiar relations, but it is already obvious that many of the features of postcolonialism identified by its researchers also apply to cultural activity in the Russian Empire. Many scholars (Ashcroft, Griffiths, Tiffin, etc.) did not limit themselves to describing "national culture after imperial power", but used the term to describe "the entire culture affected by imperial processes from the beginning of colonization to the present day" (Ilnytskyi, 2000, p. 10). Such an interpretation, according to Oleh Ilnytskyi, emphasizes the existence of "a constant tension throughout the entire historical process initiated… by imperial aggression". The following conclusions are especially resonant with the Ukrainian experience: "Despite all the specific and characteristic regional differences, the common feature of these [postcolonial] literatures is that they all emerged in their modern form from the colonial experience and were shaped in active opposition to imperial power, emphasizing their distinctiveness in the face of the threat of absorption by the imperial centre. That is why they are distinctly postcolonial" (Ilnytskyi, 2000, p. 10).

In this context, it is worth mentioning the book by the Canadian professor from Winnipeg, Myroslav Shkandrij, entitled "Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times" (Shkandrij, 2001). It is not so much about Russia as about Ukraine, not so much about imperial discourse as about anti-imperial or, as some would say, Ukrainian-nationalist discourse ("nationalist", of course, in the Western sense of the word). At the same time, the book is in many ways pioneering: in essence, it is the first attempt to conceptually, based on broad literary material, consider Russian–Ukrainian relations as a struggle of two discourses, to apply the methodology of postcolonial studies popular in the West to the analysis of texts more or less familiar to us. From this perspective, the work deserves close attention, since its achievements and shortcomings can significantly influence the development of a promising direction in Ukrainian humanities.

In the preface to his book, Shkandrij outlines its main goal: to show how "the discourse of empire appears in Russian literature of the 19th century, giving impetus to the corresponding counter-discourse in Ukrainian literature" (Riabchuk, 2002, p. 2). In broad terms, the author is talking about expanding the framework of postcolonial studies, taking them beyond the traditional boundaries in which these studies were formed – the boundaries of the relations of future Western European metropolises (primarily England and France) with their colonies in Asia, France, and Latin America. From this perspective, Shkandrij's book is polemical about the idea spread by his colleagues that the concept of "imperialism" should be applied only to states with overseas possessions. The

object of imperial discourse, he argues, can include not only overseas colonies, but also imperial borderlands and adjacent territories. Despite the significant differences between these regions and their descriptions, the construction of "literary Ukraine" in Russian literature has much in common with the discursive mastery (domination) of other "newly acquired" lands by the empire – such as Siberia, the Caucasus, Central Asia, and Poland.

The question of the legitimacy of applying postcolonial methodology (and terminology) to the analysis of Russian–Ukrainian relations is resolved, in the author's opinion, automatically, if one only carefully examines the reality described by the terms "colonialism" and "imperialism". In particular, the term "colonialism," Shkandrij notes, is used mostly when it is necessary to designate the invasion and settlement of representatives of one country in another, with the introduction of its own government, legal system, and institutions. "Imperialism", on the other hand, refers to a wide range of unequal (exploitative) relations – political, economic, cultural – which, however, are not necessarily associated with the mass resettlement of the civilian population. Russia's domination over Ukraine, notes Shkandrij, was carried out both according to the imperial model (especially in the 12th–18th centuries, when local rights, institutions, and judicial proceedings were significantly limited, up to their complete liquidation), and according to the colonial model (distribution of land to Russian owners and mass resettlement of people).

The main argument in favour of postcolonial methodology in the book on imperial discourse remains the cultural argument, approximately in the sense in which Marko Pavlyshyn used it in the article on Andrukhovych's "Recreations": "Cultural phenomena (works of art, cultural institutions in the cultural life of society) can be considered colonial if they contribute to the establishment or development of imperial power: they deprive of prestige, narrow the field of activity, limit the visibility, or even destroy what is local, autochthonous – in a word, colonial; instead, they emphasize the dignity, global scale, modernity, necessity and naturalness of the capital, the central" (Pavlyshyn, 1993, p. 116). The use of the terms "colonial" and "postcolonial", as Shkandrij rightly notes, to designate the situation of cultural and political enslavement in which people have just emerged from, is entirely legitimate in relation to Ukrainian history and the present. Cultural subjugation is invariably accompanied and conditioned by political subjugation – that is, various forms of coercion, direct and indirect violence. In fact, it is precisely the situation when the usual and obvious difference between cultures begins to be perceived in evaluative categories, that is, when, to paraphrase Said, one culture perceives the difference of another as a weakness, and the latter, in turn, adopts and assimilates such a view of itself as "objective", that most clearly indicates the unequal relations between these cultures, the overt or covert mechanisms of political or politico-economic dominance of one cultural

group over another. Myroslav Shkandriy approaches the problem of "cultural subjugation" with a slightly different methodological perspective: for him, such subjugation is carried out through a passive (in this case, Russian-imperial) discourse. The main conclusion that follows from Shkandrij's book is that any public discourse not only reflects reality and does not simply influence our attitude towards it, but also changes it, thus "representing" and creating a kind of para-reality, one that becomes more real than the reality it supposedly describes. This understanding of discourse forms the basis of Edward Said's work "Orientalism", which, according to Shkandrij himself, was a kind of model and source of inspiration for him, despite the significant, and sometimes fundamental, differences in the objects of study.

Myroslav Shkandrij's reference to the national trauma inflicted upon the Russian mentality by a century of colonial oppression and, accordingly, the "internalization" of imperial violence against other peoples seems to be influential. He argues that its consequences, along with the corresponding Ukrainian traumatic legacy, can be addressed and perhaps overcome by both cultures through the adoption of postcolonial artistic practices. In this, he aligns with Marko Pavlyshyn, who describes the "postcolonial" as an approach to the colonial legacy that rises above the binary opposition of "colonial" and "anticolonial" discourses and creates its own discourse on the basis of a free play with them as parts of its historical heritage. Shkandrij, following Pavlyshyn, proves the productivity and prospects of this approach by analysing the works of Yuriy Andrukhovych, showing how the "postcolonial" prose writer deconstructs not only imperial myths, but also national ones, in particular the traditional depiction of Ukraine as an innocent victim of evil neighbours, primarily demonic Russia. From this perspective, Shkandrij rightly points to certain elements of postcolonial irony (and self-irony), hybridity, and proteanism in Khvylyovy's work. Even earlier, in his discussion of Ukrainian modernism, he speaks of the significant complication of Ukrainian anticolonial discourse, its enrichment with elements of self-reflection, internal polemics, in particular polemics with the dominant populist doctrine, and the emergence within its framework of alternative discourses – feminist, aesthetic, and avant-garde.

The strategy advocated by Myroslav Shkandrij and Marko Pavlyshyn, as noted by Mykola Riabchuk, appears highly appealing; however, it is worth noting that neither Russian nor Ukrainian literature has yet gained sufficient internal freedom for a "postcolonial" liberation from their dominant discourses. In fact, in Ukraine, despite formal independence, a kind of cold civil war persists, including at the level of the notorious "struggle of two cultures", the outcome of which remains difficult to predict. This, of course, supports anti-imperial mobilization and the corresponding discourse in Ukrainian literature; on the other hand, it also reinforces the traditional imperial discourse, giving it certain hopes for further

dominance and opening a second (or, rather, twenty-second) breath for its supporters. Consequently, Shkandrij's words about Stus can be largely applied to the majority of today's Ukrainian writers: "postcolonial by desire, anticolonial by necessity" (Riabchuk, 2002, p. 6).

Postcolonial discourse in Ukrainian culture has emerged only relatively recently. There has been a noticeable postcolonial trend in Ukrainian literature for some time. Marko Pavlyshyn considers Valery Shevchuk, a writer whose style somewhat resembles Latin American "magic realists", as a pioneer of this trend since the 1970s. An admirer of Ukrainian medieval and Baroque heritage, he found opportunities to save the past by fitting it into new and modern cultural frameworks; as an implicit critic of Gogol, he managed to transform the provincializing structures of Gogolism into neutral material for new aesthetic ideas. He created an aesthetically productive means of denying the naturalness of the empire, which consists in depicting it as a pathological, grotesque, and terrifying institution.

Postcolonial cultural phenomena are those that do not reduce all issues to the binary opposition of "imperial centre / colonial periphery", but address other aspects of contemporary life. It is in this sense that film, popular music, and various manifestations of youth culture that focus on issues of the environment, lifestyle, mass culture, and feminism, can be considered postcolonial phenomena.

Postcolonial criticism in general, and Ukrainian criticism in particular, is characterized by an effort to overcome the inferiority complex. Vivid evidence of this is the topics of modern literary studies: national self-criticism, problems of cultivating national self-consciousness, features of the Ukrainian mentality, the concept of "great literature", and the world context of Ukrainian writing. Attention is increasingly being paid to the writers' focus on the self-affirmation of national consciousness.

Another notable feature of Ukrainian postcolonial literary studies is the appeal to the Christian worldview. Analytical studies are focused on the study of the syncretism of Christianity and paganism, the image of God in the writer's worldview, the reception of Holy Scripture, the biblical imagery of texts, the interpretation of biblical motifs, images of evil spirits and demonological creatures.

4. Conclusions

Postcolonial criticism is a literary methodology that involves various aspects of the study of writing in a postcolonial society. Although today's Ukrainian culture cannot be called postcolonial, M. Pavlyshyn claims that a considerable postcolonial space has already emerged within it, where free improvisations on experienced colonial and anticolonial themes are possible, and a departure from the dignified

but somewhat predictable culture and literature of obligation that existed between the official and oppositional spheres in colonial Ukraine.

The analysis of postcolonial criticism in Ukrainian literary studies makes it possible to identify a number of specific features that become political, in particular, when compared with colonial criticism, and offers insight into the current state of Ukrainian literary scholarship.

Література

1. Галич Олександр 2003. Літературознавство на рубежі тисячоліть: напрями, школи, течії. *Українська мова та література* 34: с. 3–8.
2. Дзюба Іван 1998. Марко Павлишин: крізь «постмодерністські окуляри» і без них... В: Дзюба Іван ред. *Павлишин М. Канон та іконостас*. Київ: Час, с. 5–26.
3. Ільницький Олег 2000. Гоголь і постколоніальний контекст. *Критика* 4/3(29): с. 9–13.
4. Павлишин Марко 1993. Що перетворюється в «Рекреаціях» Юрія Андруховича? *Сучасність* 12: с. 115–127.
5. Павлишин Марко 1994. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі. *Слово і Час* 4–5: с. 65–71.
6. Павлишин Марко 2002. Постколоніальна критика і теорія. В: Зубрицька Марія ред. *Слово, знак, дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* Львів: Літопис, с. 531–535.
7. Рябчук Микола 2002. Імперія як дискурс. *Критика* 4/9(59): с. 2–6.
8. Shkandrij, Myroslav 2001. *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

References

1. Halych, Oleksandr 2003. Literaturoznavstvo na rubezhi tysiacholit: napriamy, shkoly, techii [Literary studies at the turn of the millennium: directions, schools, trends]. *Ukrainska mova ta literatura* 34: s. 3–8. (In Ukrainian)
2. Dziuba, Ivan 1998. Marko Pavlyshyn: kriz «postmodernistski okuliary» i bez nykh... [Marko Pavlyshyn: through "postmodernist glasses" and without them...] In: Dziuba, Ivan ed. *Pavlyshyn M. Kanon ta ikonostas*. Kyiv: Chas, s. 5–26. (In Ukrainian)
3. Ilnytskyi, Oleh 2000. Hohol i postkolonialnyi kontekst [Gogol and the postcolonial context]. *Krytyka* 4/3(29): s. 9–13. (In Ukrainian)
4. Pavlyshyn, Marko 1993. Shcho peretvoriuietsia v «Rekreatsiiakh» Yuriia Andrukhovycha? [What is being transformed in Yuriy Andrukhovych's "Recreations"?] *Suchasnist* 12: s. 115–127. (In Ukrainian)
5. Pavlyshyn, Marko 1994. Kozaky v Yamaitsi: postkolonialni rysy v suchasnii ukrainskii kulturi [Cossacks in Jamaica: Postcolonial features in contemporary Ukrainian culture]. *Slovo i Chas* 4–5: s. 65–71. (In Ukrainian)

6. Pavlyshyn, Marko 2002. Postkolonialna krytyka i teoriia [Postcolonial criticism and theory]. In: Zubrytska, Mariia ed. *Slovo, znak, dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky KhKh st*. Lviv: Litopys, s. 531–535. (In Ukrainian)
7. Riabchuk, Mykola 2002. Imperiia yak dyskurs [Empire as a discourse]. *Krytyka* 4/9(59): s. 2–6. (In Ukrainian)
8. Shkandrij, Myroslav 2001. *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Postcolonial criticism: literary aspect of Ukrainian literary studies

Mariya Chobanyuk, candidate of philological sciences. Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko, Department of English Language Practice and Methods of Its Teaching, associate professor. mariya_chobanyuk@ukr.net, ORCID: 0000-0002-6047-4852.

This article examines certain phenomena in modern Ukrainian literature and culture that can be described as postcolonial. Special attention is given to the transformations that distinguish these phenomena from the previous cultural system, as well as to the features and particularities of postcolonial criticism as a literary methodology.

It is noted that postcolonial criticism is a branch of contemporary literary studies that emerged in the English-speaking world in the late 1970s. It arose from the integration of the most influential approaches of deconstruction, psychoanalysis, Marxism, new historicism, and feminism, while also taking into account the historical and cultural models of countries that had liberated themselves from colonial rule. Postcolonial criticism addresses issues such as ethnicity, national identity, cultural universality, cultural hybridity and difference, as well as the problems of language and historical interpretation. A decisive role in the development of postcolonial theory was played by the work of Edward Said, an American scholar of Arab origin, particularly his book *Orientalism*.

The article emphasizes the importance of distinguishing between two types of cultural opposition to colonialism: anticolonial and postcolonial. The anticolonial stance involves direct resistance to colonialism, centred around genuine ideals of national liberation. The postcolonial perspective, however, goes beyond a simple rejection of colonialism and affirmation of its opposite. It involves a deeper awareness and critical engagement, characterized by the use of both colonial and anticolonial experiences and a recognition of the relativity of these two historical frameworks.

Political scientists primarily regard colonialism as a system through which the colonizer gains and maintains power over the colonized, compelling the latter to act in the interests of the former. Economists, in contrast, highlight the subordination of the colonized territory's economy to that of the colonizer, particularly in terms of benefiting the colonizer in the global market. Cultural colonialism refers to the deployment of cultural institutions and ideologies – whether in popular or elite culture – that support political and economic domination.

Postcolonial discourse in Ukrainian culture has emerged relatively recently. A noticeable postcolonial trend has been present in Ukrainian literature for some time, as evidenced by the works of Ivan Dziuba, Marko Pavlyshyn, Oleh Ilnytskyi, Myroslav Shkandrij, Mykola

Riabchuk, among others. Postcolonial criticism in general – and Ukrainian postcolonial criticism in particular – is marked by the overcoming of the inferiority complex. This is vividly reflected in the themes of contemporary literary studies: national self-criticism, the development of national self-awareness, the peculiarities of the Ukrainian mentality, the concept of "great literature", and the global context of Ukrainian writing. Special attention is given to the writers' focus on the affirmation of national consciousness.

Keywords: *postcolonial criticism, culture, system, methodology, world context, literary studies.*

Постколоніальна критика: літературознавчий аспект українського літературознавства

Чобанюк Марія, кандидат філологічних наук. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кафедра практики англійської мови і методики її навчання, доцент. mariya_chobanyuk@ukr.net, ORCID: 0000-0002-6047-4852.

У цій статті розглядаються певні явища в сучасній українській літературі та культурі, які можна було б назвати постколоніальними. Звертається особлива увага на трансформації, що відрізняють їх від культурної системи, що панувала раніше, а також на особливості та специфіку постколоніальної критики як літературознавчої методології. Зазначено, що постколоніальна критика – це напрям сучасного літературознавства, який виник в англомовному світі наприкінці 70-х років на базі інтеграції кращих досягнень деконструктивізму, психоаналізу, марксизму, нового історизму, фемінізму з урахуванням історичних і культурологічних моделей країн, що звільнилися від колоніального ярма. Постколоніальна критика порушує проблеми етнічності, національної ідентичності, культурної універсальності, культурної гібридності та культурної відмінності, проблеми мови, історії. Вирішальну роль у створенні теорії постколоніальної критики відіграла праця американця арабського походження Едварда Саїда «Орієнталізм».

У статті звернено увагу на те, що доцільно розрізняти два види протистояння колоніалізму в культурі – антиколоніальний та постколоніальний. Антиколоніальним варто вважати звичайний опір колоніалізму, де центральне місце займають справжні ідеї національного визволення. Постколоніальним можна вважати протистояння не на рівні простого заперечення колоніалізму й схвалення протилежного, а й на рівні усвідомлення. Постколоніальному ставленню притаманне використання досвіду як колоніального, так і антиколоніального, й розуміння відносності цих двох історичних структур.

Політологи розглядають колоніалізм насамперед як сукупність заходів, завдяки яким колонізатор перебирає і реалізовує владу над колонізованим, примушуючи його діяти згідно з рішеннями і в інтересах колонізатора; економісти натомість убачають його основну рису в підкоренні економіки колонізованої території проблемам колонізатора, зокрема в його вигоді на світовому ринку. Культурний колоніалізм – це комплекс заходів культурних установ та ідеологій у будь-яких випадках популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади.

Наголошено на тому, що постколоніальний дискурс в українській культурі виник порівняно недавно. Існує вже деякий час і помітна постколоніальна течія в українській літературі. Про це свідчать праці Івана Дзюби, Марка Павлишина, Олега Ільницького, Мирослава Шкандрія, Миколи Рябчука та інших. Постколоніальну критику взагалі, а українську зокрема, характеризує подолання комплексу меншовартості. Яскраве свідчення цього – теми сучасних літературознавчих досліджень: національна самокритика, проблеми виховання національної самосвідомості, риси української ментальності, концепція «великої літератури», світовий контекст українського письменства. Увагу привертає спрямованість письменників на самоствердження національної свідомості.

Ключові слова: *постколоніальна критика, культура, система, методологія, світовий контекст, літературознавство.*

Posztkoloniális kritika: az ukrán irodalomtudomány irodalmi aspektusa

Chobanyuk Mária, filológiai tudományok kandidátusa. Drohobicsi Ivan Franko Állami Pedagógiai Egyetem, Angol Nyelvgyakorlati és Módszertani Tanszék, docens. mariya_chobanyuk@ukr.net, ORCID: 0000-0002-6047-4852.

A tanulmány a kortárs ukrán irodalom és kultúra bizonyos jelenségeit vizsgálja, amelyek posztkoloniálisnak nevezhetők. Az elemzés külön figyelmet fordít azokra az átalakulásokra, amelyek megkülönböztetik ezeket a jelenségeket az előző kulturális rendszertől, valamint a posztkoloniális kritika irodalmi módszertanának jellemzőire és sajátosságaira.

Megállapítást nyert, hogy a posztkoloniális kritika a kortárs irodalomtudomány egyik irányzata, amely angol nyelvterületen alakult ki az 1970-es évek végén. A dekonstrukció, a pszichoanalízis, a marxizmus, az új historicizmus és a feminizmus legmeghatározóbb megközelítéseinek integrációjából jött létre, figyelembe véve azoknak az országoknak a történelmi és kulturális modelljeit, amelyek megszabadultak a gyarmati uralomtól. A posztkoloniális kritika olyan kérdésekkel foglalkozik, mint az etnicitás, a nemzeti identitás, a kulturális egyetemesség, a kulturális hibriditás és különbözőség, valamint a nyelv és a történelem értelmezésének problémái. A posztkoloniális elmélet kialakulásában döntő szerepet játszott Edward Said, arab származású amerikai tudós munkássága, különösen az *Orientalizmus* című könyve.

Az elemzés hangsúlyozza, hogy meg kell különböztetnünk a gyarmatosítás elleni kulturális ellenállás két típusát: az antikolonializmust és a posztkolonializmust. Az antikolonialista álláspont a gyarmatosítással szembeni közvetlen ellenállást jelenti, amelynek középpontjában a nemzeti felszabadulás valódi eszméi állnak. A posztkoloniális szemlélet viszont túlmutat a gyarmatosítás egyszerű elutasításán: mélyebb tudatosságot és kritikai viszonyulást foglal magában. Jellemzője, hogy egyaránt felhasználja a gyarmati és az antikolonialista tapasztalatokat, és felismeri e két történelmi struktúra relativitását.

A politológusok elsősorban olyan rendszerként tekintenek a gyarmatosításra, amelyben a gyarmatosító megszerzi és fenntartja a hatalmat a gyarmatosított felett, és arra kényszeríti, hogy a saját érdekei szerint cselekedjen. A közgazdászok ezzel szemben a gyarmatosított terület gazdaságának a gyarmatosító gazdasági érdekeinek való alárendeltségét

hangsúlyozzák, különösen a haszonszerzés tekintetében. A kulturális gyarmatosítás a kulturális intézmények és ideológiák olyan működését jelenti – akár a populáris, akár a magas kultúrában –, amely a politikai és gazdasági uralom fenntartását szolgálja.

A posztkoloniális diskurzus az ukrán kultúrában viszonylag nemrégiben jelent meg. Az ukrán irodalomban már egy ideje megfigyelhető egy posztkoloniális irányzat, amit olyan szerzők munkái is bizonyítanak, mint Ivan Dziuba, Marko Pavlyshyn, Oleh Ilnytskyi, Myroslav Shkandrij, Mykola Riabchuk és mások. A posztkoloniális kritika általában – és különösen az ukrán posztkoloniális kritika – az alsóbbrendűségi komplexus leküzdésével jellemezhető. Ez élénken tükröződik a kortárs irodalomtudomány témáiban: a nemzeti önkritika, a nemzeti öntudat kialakításának problémái, az ukrán mentalitás sajátosságai, a „nagy irodalom" koncepciója, valamint az ukrán irodalom világkontextusa. Külön figyelmet érdemel az írók nemzeti tudat megerősítésére irányuló törekvése.

Kulcsszavak: *posztkoloniális kritika, kultúra, rendszer, módszertan, világkontextus, irodalomtudomány.*

© Mariya Chobanyuk, 2025

Рецензії

Reviews

Szemle

DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-218-220

Út a tudatos nyelvhasználat felé

Parapatics Andrea: A nyelvi tudatosság fejlesztése. Feladatok és segédanyagok pedagógusjelölt hallgatók oktatásához

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2025, 98 o.

Az elmúlt évtizedekben mind Magyarországon, mind kisebbségi magyar közösségekben szemléletváltás következett be a magyar mint anyanyelv oktatásának módszereit, céljait illetően. Az elméleti keret kidolgozását a szakemberek tudományosan megalapozott, empirikus kutatások eredményeire alapozták. Ezek a felmérések a korábbi módszerek eredménytelensége mellett arra is rávilágítottak, hogy a közösség nyelvi attitűdjeinek, nyelvi tudatosságának is jelentős szerepe van az anyanyelvoktatás folyamatában. Különösen igaz ez a pedagógusokra, akik a tanulók nyelvi értékítéletét intézményes keretek között alakítják. Így egyáltalán nem mindegy, hogy a pedagógusi pályára készülő hallgatók felsőoktatási intézményükben mit hallanak a nyelvekkel, nyelvváltozatokkal, a nyelvi sokszínűséggel, a nyelvi toleranciával kapcsolatban, milyen szemléletet visznek magukkal azokba az oktatási intézményekbe, ahol majd tanítani fognak.

A nyelvi tudatosság fejlesztése. Feladatok és segédanyagok pedagógusjelölt hallgatók oktatásához című nemrég megjelent mű szerzője, Parapatics Andrea, gyakorló pedagógusként, nyelvészként, egyetemi oktatóként szerzett tapasztalatait, kipróbált feladatait gyűjtötte össze ismét egy sokak számára hasznosítható kiadványban a Tinta Könyvkiadó gondozásában.

Az Előszóban a szerző kiemeli a Nemzeti alaptanterv hiányosságait, egynormájú szemléletét, felhívva arra a figyelmet, hogy a pedagógusképzés sokat tehet ennek ellensúlyozásáért: *„Az explicit tudás és az önreflexió hiánya gyakran vezet félreértésekhez a mindennapi kommunikáció során, ezért a fejlesztése mindenki számára előnyökkel járna, a (leendő) pedagógusok számára pedig voltaképpen elengedhetetlen. Hiszen ők azok, akik az ezirányú fejlesztésért felelnek saját tanítványaik körében. Ezt a fajta feladatot azonban csak akkor tudják elvégezni, ha képesek saját nyelvhasználatuk folyamatos monitorozására, ha tudatosan bánnak saját anyanyelvükkel, reflektálva annak számos szempont révén variálódó sokféleségére”* (9. o.).

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszéke kiemelt céljának tekinti, hogy a nem magyar szakos képzésben részt vevő hallgatók nyelvi szemléletét is alakítsa az ún. szabadon választható tantárgyak keretében. Éppen

ezért örvendetes az a Parapatics Andrea által is kiemelt tény, hogy a Pannon Egyetem Humántudományi Karán több pedagógus-, illetve bölcsészképzési szak modelltantervébe is beillesztettek olyan kurzusokat, melyek *„célja a hallgatók különféle nyelvi és kommunikációs készségeinek a fejlesztése, nevezetesen nyelvi tudatosságuk, azaz az általuk használt nyelvekkel és nyelvváltozatokkal kapcsolatos explicit tudásuk fejlesztése, különös tekintettel a nyelvi változatosságra (területi és társadalmi szempontból egyaránt), a kettősnyelvűséggel és nyelvváltozati kódváltással kapcsolatos tudásuk, továbbá szakmai és tantermi kommunikációs készségük, szövegértési készségük fejlesztése”* (10. o.).

Ezen célok eléréséhez nyújt gyakorlati segítséget jelen kiadvány, mely öt tartalmi egységből, illetve a felhasznált irodalom jegyzékéből áll. A gyűjteményben közölt feladatok, ismeretterjesztő írások közül több már korábban megjelent különböző tudományos kiadványokban, illetve magazinokban és újságokban.

Az első tartalmi egység (*Mindennapi kommunikáció*) hét összetett feladatot tartalmaz, mely mindegyike hosszabb, elmélyültebb odafigyelést, felkészülést igényel, így a szakirodalom megismerése közben saját, illetve környezetük nyelvhasználatát megfigyelve végezhetik el a projekteket a hallgatók vagy éppen tanulók.

A területi és társadalmi sokszínűség elnevezésű részben az előzőekhez hasonló módszereken alapuló feladatok érintik a nyelvjárások és a szépirodalom, illetve az életkor kapcsolatát, felhívják a figyelmet a nyelvjárási háttér tudatosítására, az ezzel kapcsolatos ismeretterjesztés jelentőségére. A 10 feladat között találunk a szlengre, a szaknyelvekre, a hobbinyelvekre vonatkozóakat, illetve olyat is, ami a nemek közötti nyelvhasználatbeli különbségek széleskörű megfigyelésére szólítja fel a hallgatót.

1. ábra. Részlet a kiadványból (27. o.)

Nyelvjárási ismeretterjesztés

a) Beszéljék meg közösen, mit jelentenek a szófelhőben található szavak, majd azok felhasználásával írjon ismeretterjesztő cikket a nyelvjárások értékeiről! Segítenek a kiadvány V. fejezetében közölt írások.

A kép a Tagxedo szófelhő-generátorral készült (http://www.tagxedo.com).

A *Tantermi kommunikáció* cím alatt a leendő pedagógusok az oktatási folyamat során szükséges kommunikációs helyzeteket gyakorolhatják: órai magyarázat, értékelés, szülőkkel való kommunikáció. A negyedik fejezet olyan feladatokat gyűjt egybe, melyeket az iskolába kerülve, pedagógusi pályájuk során hasznosíthatnak a hallgatók, s ezekből ötleteket is meríthetnek saját feladatok megalkotásához.

Az utolsó részben a szerző olyan ismeretterjesztő írásai (22 darab) kaptak helyet, melyeket a korábbi években gyerekek és nem nyelvész végzettségű (laikus) felnőttek számára írt. Zárásként a *Mese az elfogadásról: Pityóka igaza* címmel egy, a nyelvi toleranciára tanító történet is helyet kap a kötetben.

A feladatgyűjtemény végén található szakirodalmi lista olyan tételeket tartalmaz, amelyekből a hallgatók alaposabban tájékozódhatnak a témával, illetve annak oktatási módszereivel kapcsolatban, illetve számos ötletet meríthetnek a saját tanítási gyakorlatukhoz.

Parapatics Andrea munkáját egyaránt haszonnal forgathatják az egyetemi, főiskolai hallgatók, illetve a gyakorló pedagógusok. Érdekes olvasmány lehet azonban azok számára is, akik tudatosabban kívánnak anyanyelvükről, saját és környezetük nyelvhasználatáról tájékozódni, megnyilatkozni.

Dudics Lakatos Katalin

Dudics Lakatos Katalin, PhD. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. dudics.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-1354-4421.

Дудич Лакатош Катерина, доктор філософії. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. dudics.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-1354-4421.

Katalin Dudics Lakatos, PhD. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. dudics.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-1354-4421.

DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-221-223

Emlékképek tárháza: költő és szerkesztő párbeszéde kulturális örökségünkről

Kemény Aranka (közr.): A Lator-tanya, Lator László tiszasásvári emlékei

Budapest: Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, 2023, 246 o.

Általános szemléleti alapvetés az irodalomtudományban, hogy egy költő vagy író terekhez, helyekhez, különféle térképzetekhez kötődő viszonya meghatározó lehet bizonyos művek befogadása és elemzése szempontjából. Ezért is gondolom, hogy a jelentős költő, műfordító és esszéíró, Lator László életművére is jobban rálátunk a 2023-ban megjelent *A Lator-tanya, Lator László tiszasásvári emlékei* c. kiadványt lapozva.

Érdemes ugyanakkor hangsúlyozni, hogy nem ez az első kötet az életművet tekintve, amelyben a gyermek- és ifjúkor Kárpátaljához, főleg Tiszasásvárhoz és környékéhez kötődő emlékei kerülnek kiemelt pozícióba. *A megmaradt világ – Emlékezések* címmel 2011-ben már napvilágot látott egy esszészerű, a szerző kifejezéseivel élve: szeszélyes múltidéző könyv. Ennek első fejezetei felidézik a 20. század történelmi változásaihoz kényszerrel igazodó, azokban a helyét kereső, Kárpátaljáról útjára induló költő személyiségformáló élményeit, emlékeit, sőt nem túlzás állítani, hogy a világháború és a szovjet megszállás kapcsán átélt traumáit is. Nem véletlen, hogy az újabb, ilyen alapon szintén múltidézőnek nevezhető kiadvány, jelen recenzió tárgya, többször is *A megmaradt világ*ra hivatkozik. Kiegészíti azt, több szempontból továbbviszi vagy éppen árnyalja annak gondolatmenetét. A családi örökségből összegyűjtött, igazán hiánypótlónak nevezhető képanyag segítségével pedig illusztrálja is a korábban már leírtakat.

A Lator-tanya első oldalain részletes beszámolót olvashatunk a kötet keletkezésének valamennyi fontosabb mozzanatáról. Az előszót jegyző Kemény Aranka, aki egyben összeállítója, szerkesztője, közreadója is a kiadványnak, arról ír, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumba 85. születésnapjára szervezett ünnepség kapcsán keresték fel annak idején Lator Lászlót Kelevéz Ágnes társaságában. Így derült ki, hogy *A megmaradt világ* borítójához felhasznált fotót nem más, mint a költő édesapja, Lator István készítette. Ekkor nyilvános vetítést is tartottak az előkerült gyermekkori képekből. Majd Kelevéz Ágnes ötlete nyomán Kemény Aranka fordult Lator Lászlóhoz, hogy nézzék át együtt a családi örökségben

fellelhető képeket, albumokat. Némi gondolkodási idő után 2019 folyamán öt alkalommal ültek le a költővel, és beszélgettek egy-egy órát. Az előszó szerint: *„a fényképek előhívták a történeteket, a szülőház, a birtok lakói, látogatói sorsát, a közös élményeket”* (7. o.). Majd különféle személyes találkozások és telefonbeszélgetések nyomán számos nevet és kifejezést egészítettek ki, pontosítottak. Ezek alapján született meg *A Lator-tanya,* amely a Lator–Ujhelyi-Vitkay család 1920–1944 közötti időszakából szám szerint százharmincöt felvételt tartalmaz. Főképp a szülők és a fiatal Lator László fényképeiből, néhány viszont a bátyhoz és a nagyszőlősi Styl műteremhez köthető.

A kötetet egy izgalmas beszélgetés vezeti be, amelyben a Lator család eredetéről, az ismertebb, akár művészi vénával is megáldott felmenőkről tudhat meg többet az olvasó. Ezt a folytonosságot a család történetében egy történelmi trauma töri meg. Arra a kérdésre, hogy miért kellett a szülőhelyről, Tiszasásvárról eljönniük, és otthagyniuk a tanyát, ezt válaszolta Lator László: *„A háború alatt hosszú vita, töprengés folyt a családban, maradjunk, ne maradjunk Ugocsában; de 1944 októberében, amikor már tudtuk, hogy a szovjet csapatok bevonulnak a szülőfalumba is, meg a szülőföldemre, végül elhagytuk Sásvárt. (…) Utólag is azt hiszem, azzal, hogy elhagytuk Sásvárt, megmenekültünk a kegyetlen szolyvai tábortól.”* (11. o.) Ezért is érthető, hogy az 1944-es évszámnál szakad meg a kötet történeti szála.

A Lator-tanya képanyaga egy olyan korszak kisközösségébe, tereibe, szokásaiba enged bepillantást, amiből mára Kárpátalján is kevés maradt meg a kommunikatív emlékezetben. A művészi igénnyel készült, jórészt családi jellegű képeket különféle szövegek magyarázzák, segítenek elhelyezni egy tágasabb kontextusban. Ott vannak ezek között Lator László saját visszaemlékezései, a képeken megörökített tájelemek által ihletett versei (a korai zsengéktől a kiforrott alkotásokig), a korabeli sajtóhírek és a tudósítások részletei is. A képeket magyarázó, idézett prózarészletek például konkrétan a már említett *A megmaradt világ* című könyvből származnak. *A Lator-tanya* végén elhelyezett függelék pedig Lator László apai és anyai ágának címereit, családfáit, a Lator-ház kertjének és udvarainak vázlatrajzát tartalmazza. Majd az igencsak informatív kronológia és névmagyarázat, végül a kép- és versjegyzék következik.

Ha egyetlen motívumot kellene kiemelnem a kötetből, akkor talán a kert lenne az. Több kép is érzékelteti a kert korabeli, jellegzetes hangulatát, a rendezettséget, a fiatal költő pedig itt szerzett életre szóló élményt a későbbi művek megírásához. Ezért is fogalmazza meg a bevezető beszélgetésben: *„Ez a kert csak fákból, növényekből állt. És ez a növényvilág, ez az anyagi világ – és ezt minden értelemben mondom, nemcsak úgy, hogy meg lehetett fogni, meg lehetett tapintani, hanem valamiképpen a mindenség anyagát láttam ott magam előtt –, ez nekem hallatlanul fontos volt, hogy gyerekkoromban egy ilyen kertben élhettem, ahol ott kapirgáltam kisgyerekként a bokrok közt, a bokrok alatt, és*

láttam állatkákat, növényeket, bogarakat (...). A kert egyszerre kínálta a vad természet erejét és a jól gondozott kert szelídségét. Nekem ez az állandóan pusztuló és teremtődő anyagi világ az alapélményem. Valahogy ezt próbáltam beletenni a verseimbe vagy az írásaimba." (16. o.)

A kötet lapozgatása közben, a képeket el-elnézve és a különféle kommentárok szövegét olvasva, végig az volt a benyomásom, hogy a Tiszasásvárhoz kötődő gyermekkori élmények meghatározóak voltak Lator László világképének és költői világának alakulásában. *A Lator-tanya* című kiadvány pedig azon túl, hogy ezt a benyomást megerősíti, egy mára már letűnt kárpátaljai világban is elkalauzolja az életmű iránt alaposabban érdeklődő olvasót.

Csordás László

Csordás László, PhD. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. csordas.laszlo@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-6599-2683.

Чордаш Василь, доктор філософії. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. csordas.laszlo@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-6599-2683.

László Csordás, PhD. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, associate professor. csordas.laszlo@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-6599-2683.

DOI 10.58423/2786-6726/2025-1-224-228

Відображення самотності крізь призму особистих драм

Любка Андрій: Кімната для печалі

Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2022, 192 с.

«Кімната для печалі» – збірка сюжетно не пов'язаних між собою оповідань Андрія Любки, які, однак, можна вважати й романом, якщо прийняти тезу, що головним героєм цього роману є самотність. Покинуті, ревниві, зовсім юні й поглинуті спогадами про вже прожите життя – усі ці люди на межі відчаю знаходять власне місце для плекання туги, кімнату для печалі, захисну мушлю. Знаходять, бо знають: саме самотність – найприродніший стан людини (с. 2).

Любка Андрій - молодий закарпатський прозаїк, поет, перекладач та есеїст, народився 1987 року в Латвії, а тепер мешкає в м. Ужгород. Лауреат літературної премії «Дебют-2007». Активний учасник українських та міжнародних культурних заходів. Окремі вірші перекладені декількома мовами.

«Кімната для печалі» є десятою книгою автора, об'єднуючи 11 різнорідних історій, де головну роль відведено темі самотності. Актуальність теми полягає в тому, що в житті кожного наступає рано чи пізно період ретриту (усамітнення), коли хочеться відступити для духовної і психологічної праці над собою, чи повернутися у минуле, як декотрі герої оповідань, щоб повторно пережити найкращі моменти життя. Книга, безумовно, потребує в якійсь мірі і розуміння, і життєвої зрілості від читачів, і емоційного спокою. «Кімната для печалі» була номінована на найкращу книгу року 2016.

За словами автора, поточна збірка оповідань - це своєрідне саудаде, ностальгія за чимось чи кимось. Саудаде висловлює тугу від незворотної втрати чогось дорогого серцю. Такий різновид емоційного стану не сприймається як негативне явище, а несе в собі відтінок благородної світлої романтики і асоціюється з нещасною любов'ю, що очищає душу. Усі згадувані ознаки саудаде наявні в текстах цієї книги.

В оповіданні «Жінка і сірники» головний герой, Андрій, полетів у Ріо-де-Жанейро, «сама назва якого збуджує всі естетичні рецептори (с. 6), але думки його були тільки про жінку, з якою він познайомився 5 років тому

випадково у Варшаві. Вона була у хіджабі (мусульманський одяг, який закриває усе тіло і голову), і тільки очі виднілися у цієї незнайомої, родом з Ірану, а її запах притьмарив його – це був незабутній аромат бузкового цвіту. Сама ситуація породжує щось дивне, цікаве і водночас інтригуюче, знаючи звичаї мусульман, які дотримуються суворих правил, а тут відбувається щось неймовірне – кохання, але безперспективне. Батько іранської красуні вже знайшов для неї майбутнього чоловіка, тому їхні «стосунки обмежувалися розмовами, дотиками, поцілунками, триманням за руки й обіймами» (с. 19). Завдяки цим стосункам, про які говориться в тексті оповідання, з'явився вірш «Жінка, яка голить ноги у твоїй ванній...». Завдяки цьому віршу, точніше Сіміну, Андрія запросили в Бразилію. Сімін повернулася в Іран і більше не спілкувалися, проте Андрій не зміг забути, і дотепер, коли буває сам у кімнаті, йому здається, «що в повітрі розлито пахощі бузкового цвіту після грози. Тоді я знаю, що мені снилася вона. Сімін» (с. 26). Чарівні описи Ріо-де-Жанейро одразу ж дають зрозуміти, що там ступала нога автора, легка для читання мова і поезія, яка додає своєрідної романтичної нотки.

У захопливій історії «Tender is the Day» адвокату Френсісу доручили завдання розшукати мадмуазель Лорен, щоб виконати бажання згідно з заповітом одного із шанованих клієнтів і залагодити давні відносини. Френсіс відшукав потрібну особу, адвокат «умів знайти підхід до людей і розв'язати їм язика, тому розказав правду, що мала стати приманкою для подальшої розмови» (с. 34). Задіяний план спрацював, і водій розказав саме ту історію...

У молодості мадмуазель Лорен зруйнувала заможну і щасливу родину заради чоловіка, що старший за неї на понад двадцять років. Голова сім'ї, американець, «устиг стрибнути в гречку, закрутивши романчик із неповнолітньою покоївкою» (с. 36). Хоч він і вийшов сухим із води, однак дівчина залишилася в місті і спокутувала свої гріхи. З часом пошлюбив її один благородний чоловік, попри минулі обставини. Ця історія наробила багато галасу, однак мадам Фіко (колишня мадмуазель) змінилася й стала взірцем для інших.

Перед смертю вона згадувала про американця, але ніхто не сприйняв це всерйоз. Френсіс також тут по волі загиблого, який просив передати посилання, але за виникаючих обставин, йому було дозволено діяти на власний розсуд: адвокат відкрив конверт, на карточці від руки було написано одне-єдине слово, і він кинув її у вазу для квітів. Френсіс подумав: «все в цьому житті відбувається за розкладом» (с. 41).

Любка Андрій створив такі історії, не розкривши усі таємниці, однак намагається вплинути на психологічний стан і роздуми читача. «Література починає працювати із читачем, коли не дає відповіді, а ставить запитання.

Добра книжка тоді, коли після прочитання вона починає «муляти» питаннями. Коли ми маємо цей знак запитання і можемо самі додумати, що далі, і чому це так», – говорить письменник.

Історичне оповідання «Коронація» демонструє той винятковий ранок – ранок перед коронацією. Стефан лежав у ліжку, немов не хотів вставати, ховаючи голову в подушки. Анжела вже понад пів годин сиділа біля нього і не знала, як звернутися до людини, котрого сьогодні коронують. «Поки денне світло важко й повільно борикалося з темно-червоними сутінками, заганяючи їх назад в оксамит, килим, дерево й затінені закутки, тріумфувала, пожираючи всю цю кольорову гаму, стеля. Саме там, нагорі, розігрувалася кульмінація: темно-блакитний колір зображення на стелі, підсвічений знизу жовто-червоним, створював якийсь особливий різновид сяйва – небесний і урочистий. Саме дивлячись на це таємниче свято неба, мали прокидатися королі» (с. 45).

Ціле своє життя Стефан мріяв стати королем, замість його двоюрідного брата Андрія, щоб дарувати своєму народу радість розумного панування.

«Немає нічого гіршого, ніж бути так близько до трону – і не володіти ним» (с. 51). Стефан завжди був присутнім у другому ряду, як тінь людини. Андрій постійно витрачав державну казну, отруював своїх ворогів, посварився з усіма навколишніми державами і ненавидів свій народ. Довів країну до восьмирічної війни, де втрати були шалені: триста тисяч убитих солдатів і забрані колонії. Але все закінчилося минулого тижня на полі бою, де було вбито короля, хоча, якщо вірити злим язикам, Андрій сам упав на спис убитого воїна. Спадкоємця у нього не було, мав трьох дружин, радості народження нащадків таки не відчув.

Натомість у Стефана був син, якого називали майбутнім шансом для країни. Юрій став молодим офіцером, який відчув всі смаки війни й став легендою для солдатів і народу, бачив себе наступним королем. Тим часом Стефан втратив дружину і збайдужів до зовнішнього життя, тим більше – до престолу.

Ранок, коли всі готуються до коронації, тільки Стефан прикидається сплячим. Омріяний день – останній день його життя. Бажана корона-смертельний вирок, а рідний син став його прокляттям, оскільки Юрій домовився про підтримку війська, і за його планом у столиці мали «провести коронацію батька Стефана й таким чином передати корону до іншої гілки сім'ї, а одразу по цьому стратити немічного старого за собором. Аби в той же день проголосити королем улюбленця народу і війська Юрія» (с. 56).

Дане оповідання могло б стати основою для екранізації. Історичні праці завжди є привабливими й водночас цікавими, особливо, коли в положенні ризику є з одного боку престол, а з іншого – почуття володарів.

Запах, аромат «що через ніздрі немов проникав у всі пори тіла,

просочувався всередину й усіма можливими шляхами атакував мозок, серце і свідомість, збуджував аритмію й переривав дихання» (с. 90). Усе почалося із цього аромату... йдеться в оповіданні «Запах у лабіринті». Дмитро, читаючи книжку «Життя Овідія», відчув запах парфумів. Його настільки зачарував цей аромат, що подумки згадав якийсь французький фільм, де жінка пшикала парфуми на листки книги і так ділилася собою, своїм запахом із коханою людиною. Вдихаючись все глибше і глибше у сторінки книг, Дмитро задіяв свою фантазію і марив про цю жінку. На його думку, вона «виняткова, бо любить цей свіжий і різкий запах, що має символізувати її саму – сильну, харизматичну, одиноку і дрібку екзальтовану. Загадкова красуня, про вроду якої, втім, можна судити лише за непересічним запахом і симпатією до Овідія» (с. 96). Дмитро вигадав цілу історію, як вони зустрінуться і об'єднавши свої душі, стануть одним цілим. Прокинувшись наступного ранку, ця дивна казка видавалася для Дмитра просто-таки результатом втомленості і самотності. Герой вже досить давно не розділяє любов ні з ким, тому не може позбутися цього аромату. Понюхав книжку, чари відновилися, і віра в те, що власницею такого аромату може бути тільки особлива дівчина, знову ожила.

Лабіринт пошуків, описаний автором, вельми цікавий, але головна увага зосереджена в тому, що самотня людина дуже вразлива, і лише один аромат може викликати хвилювання.

Дмитро вертається до бібліотеки, просить список осіб, які користувалися книгою. Переглядає дані жінок і по інтернет-платформах, і по телефонному довіднику, робить дослідження. Його мета – знайти вигадану красуню. Коли втратив усі надії, заходячи в університет, відчув той самий аромат. Рушає, мов мисливець за запахом, прибуває до епіцентру аромату, до свого професора, якого насамперед відкинув із списку людей, які вибирали книгу з бібліотеки. Таємниця розкривається: власниця парфумів – дружина професора, у якого навчається наш герой. Вона любить експериментувати з ароматами, і це вона, та сама, яка не давала спокою його думкам. Дмитро переслідував щасливе подружжя, він був закоханий у володарку аромату і водночас ненавидів її за те, що вона щаслива з іншим. До чого тільки не спонукає людину самотність. «Адже любов – це завжди двокрапка, сварка – це у всі часи крапка з комою чи знак оклику, туга – знак питання, і лише самотність – безкінечні, довгі й страшні три крапки...» (с. 99).

Підбиваючи підсумки, Андрій Любка у книзі «Кімната для печалі» пробуджує надзвичайне хвилювання і зацікавленість у читачів. За його словами, «поезію передусім треба переживати, а не усвідомлювати чи аналізувати» (с. 116). Завдання виконано перфектно. Всі оповідання без винятку різні, водночас близькі головною тематикою – самотністю людини.

Читаючи сюжети, поціновувачі літератури уявляють героїв, їхню мотивацію, завершуючи процес пізнання суб'єктивною інтерпретацією. Характерним для всіх оповідань є детальний опис довкілля, і цим автор допомагає поринути у світ літератури. Авторський стиль викладу та використовувані стилістичні засоби, оригінальні метафори, порівняння, епітети породжують надзвичайно приємні висловлювання. Наприклад, в оповіданні «Сім демонів Магдалини» Любка описує осінню пору наступним чином: «вечір тримав жовту бляшанку місяця на прив'язі обрію, пожовкле листя накладало на себе руки, стрибаючи з височіні дерев. Золотився жовтень, невгамовний середній син осені, що розкидав свої шати на землю й дзвінкоголосо мчав уперед, здіймаючи куряву і хуртовину спогадів. Нечутно двигтіло повітря, прозоре й немов аж скляне. Люди висипали на вулиці, намагаючись розтягнути останні теплі миті року, але природа правила своєї – й поволі згортала свій ще подекуди зелений килим у далеку комору зими» (с. 145).

Андрій Любка надає увагу тим ознакам, які приховані за звичайним звуком, запахом чи жестом. Його історії заховані в деталях, предметах, кольорах, які спочатку не дивують нічим особливим, а насправді саме в них приховуються найболючіші сюжети. Тему самотності автор досліджує не лише з боку суму чи меланхолії, а й як можливість поринути у спогади минулого, щоб прожити їх заново. Для цього потрібно тільки тиша, спокій і концентрація уваги. Сам Андрій Любка наголошує неодноразово у своїх інтерв'ю, що для творчості йому потрібно побути на самоті, залишитися наодинці з думками. Всі мають свою кімнату для печалі…

Молнар Єва

Молнар Єва. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти. molnar.eva@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0009-5785-5214.

Éva Molnár. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, MA student. molnar.eva@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0009-5785-5214.

Molnár Éva. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, MA-hallgató. molnar.eva@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0009-5785-5214.

Редколегія

Головний редактор:

Берегсасі Аніко, доктор з гуманітарних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, професор, Україна)

Заступник головного редактора:

Барань Єлизавета, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна; Ніредьгазький університет, Ніредьгаза, доцент, Угорщина)

Відповідальні секретарі редколегії:

Вараді Крістіян, науковий співробітник (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, Україна)

Газдаг Вільмош, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна)

Редакційна колегія:

Баняс Наталія, кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна)

Барань Адальберт, кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна)

Баті Сільвія, доктор філософії (Університет Паннонії, доцент, Угорщина)

Бене Атціла, доктор наук з галузі мовознавства, професор (Університет імені Ба́беша-Бо́йяї, м. Клуж-Напока, Румунія)

Берта Елеонора, кандидат філологічних наук (Ужгородський національний університет, доцент, Україна)

Ванчо Ільдіко, доктор наук з галузі мовознавства, професор (Університет Костянтина Філософа в Нітрі, Словаччина)

Газдаг Вільмош, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна)

Густі Ілона, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна)

Демецька Владислава, доктор філологічних наук, професор (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, професор, Україна)

Дудич Катерина, доктор філософії (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна)

Козмач Іштван, доктор наук з галузі мовознавства, доцент (Університет Костянтина Філософа в Нітрі, Словаччина)

Коллат Анна, доктор філософії, доцент (Університет в Маріборі, Словенія)

Контра Міклош, доктор наук з галузі мовознавства, професор (Реформатський університет імені Каролі Гашпара, м. Будапешт, Угорщина)

Леврінц Маріанна, доктор педагогічних наук, професор (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, професор, Україна)

Лехнер Ілона, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, доцент, Україна)

Мельник Світлана, кандидат філологічних наук (Університет Індіани, Блумінгтон, США)

Черничко Степан, академік, доктор наук з галузі мовознавства, професор (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, професор, Україна; Університет Паннонії, професор, м. Веспрем, Угорщина)

Чонка Тетяна, кандидат філологічних наук (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Шитик Людмила, доктор філологічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна)

Редактори:

Баняс Володимир, кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Врабель Томаш, кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Гал Одел, доктор філософії (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Гнатик Каталін, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Кейс Маргаріта, кандидат історичних наук зі спеціальності етнологія (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Кордонец Олександр, кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Кормочі Золтан, доктор філософії (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Лібак Наталка, доктор філософії (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Лізак Катерина (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Маді Габріелла, доктор філософії (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, старший викладач, Україна)

Маргітич Катерина, кандидат педагогічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Матей Рейка, доктор філософії (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Певсе Андрея, кандидат педагогічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Сіладі Василь, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Фодор Катерина, доктор філософії, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Чордаш Василь, доктор філософії (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, доцент, Україна)

Технічні редактори:

Греба Саболч, редактор веб-сайтів (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Україна)

Ферку Сільвестер, лаборант (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Україна)

Чурман-Пушкаш Аніко, старший викладач (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Україна)

Editorial Team

Editor-in-Chief:

Beregszászi, Anikó, habilitated doctor, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, full professor, Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief:

Bárány, Erzsébet, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine; University of Nyíregyháza, Nyíregyháza, associate professor, Hungary)

Executive Secretaries of the Editorial Board:

Gazdag, Vilmos, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Váradi, Krisztián, research assistant (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine)

Editorial Board:

Banias, Nataliia, candidate of philological sciences, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Bárány, Béla, candidate of philological sciences, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Bátyi, Szilvia, PhD (University of Pannonia, associate professor, Veszprém, Hungary)

Benő, Attila, habil. doctor, professor (Babeș–Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania)

Berta, Eleonóra, candidate of philological sciences (Uzhhorod National University, associate professor, Ukraine)

Csernicskó, István, academician, doctor of sciences in linguistics, professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, professor, Ukraine; University of Pannonia, professor, Veszprém, Hungary)

Csonka, Tetyána, candidate of philological sciences (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Demetska, Vladislava, doctor of philological sciences, professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, professor, Ukraine)

Dudics, Katalin, PhD (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Gazdag, Vilmos, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Huszti, Ilona, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Kolláth, Anna, PhD, associate professor (University of Maribor, Maribor, Slovenia)

Kontra, Miklós, doctor of sciences in linguistics, professor (Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Budapest, Hungary)

Kozmács, István, habilitated doctor, associate professor (Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia)

Lechner, Ilona, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Lőrincz, Marianna, doctor of pedagogical sciences, professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, professor, Ukraine)

Melnyk, Svitlana, candidate of philological sciences (Indiana University, USA)
Shytyk, Liudmyla, doctor of philological sciences, professor (Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine)
Vančo, Ildikó, habilitated doctor, professor (Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia)

Editors:
Banias, Volodymyr, candidate of philological sciences, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Csordás, László, PhD (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Fodor, Katalin, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Gál, Adél, PhD (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Hnatik, Katalin, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Karmacsi, Zoltán, PhD (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Kész, Margit, PhD, candidate of ethnological sciences (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Kordonec, Olekszandr, candidate of philological sciences, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Libák, Natália, PhD (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Lizák, Katalin (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Mádi, Gabriella, PhD (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, senior lecturer, Ukraine)
Margitics, Katalin, candidate of pedagogical sciences (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Máté, Réka, PhD (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Pősze, Andrea, candidate of pedagogical sciences, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Szilágyi, László, PhD, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)
Vrábely, Tamás, candidate of philological sciences, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, associate professor, Ukraine)

Technical Editors:
Csurman-Puskás, Anikó, senior lecturer (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine)
Ferku, Szilveszter, laboratory assistant (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine)
Greba, Szabolcs, website editor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Ukraine)

Szerkesztőbizottság

Főszerkesztő:
Beregszászi Anikó, habilitált doktor, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, professzor, Ukrajna)

Főszerkesztő-helyettes:
Bárány Erzsébet, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna; Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza, főiskolai docens, Magyarország)

Felelős szerkesztők:
Gazdag Vilmos, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Váradi Krisztián, tudományos munkatárs (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)

Szerkesztőbizottság:
Bányász Natália, a filológiai tudományok kandidátusa, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Bárány Béla, a filológiai tudományok kandidátusa, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Bátyi Szilvia, PhD (Pannon Egyetem, egyetemi docens, Veszprém, Magyarország)
Benő Attila, habilitált doktor, professzor (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia)
Berta Eleonóra, a filológiai tudományok kandidátusa (Ungvári Nemzeti Egyetem, docens)
Csernicskó István, akadémikus, a nyelvtudományok doktora, professzor (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, professzor, Ukrajna; Pannon Egyetem, egyetemi tanár, Veszprém, Magyarország)
Csonka Tetyána, a filológiai tudományok kandidátusa (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Demecka Vladiszlava, a filológiai tudományok doktora, professzor (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, professzor, Ukrajna)
Dudics Katalin, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Gazdag Vilmos, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Huszti Ilona, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Kolláth Anna, PhD, docens (Maribori Egyetem, Maribor, Szlovénia)
Kontra Miklós, a nyelvtudományok doktora, professzor (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Magyarország)
Kozmács István, habilitált doktor, docens (Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)
Lechner Ilona, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)
Lőrincz Marianna, a pedagógiai tudományok doktora, professzor (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, professzor, Ukrajna)
Melnyk Svitlana, a filológiai tudományok kandidátusa (Indianai Egyetem, Bloomington, Amerikai Egyesült Államok)
Shytyk Liudmyla, a filológiai tudományok doktora, professzor (Cserkaszi Bohdan Hmelnickij Nemzeti Egyetem, Ukrajna)
Vančo Ildikó, habilitált doktor, professzor (Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Szerkesztők:

Bányász Volodimir, a filológiai tudományok kandidátusa, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Csordás László, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Fodor Katalin, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Gál Adél, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Hnatik Katalin, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Karmacsi Zoltán, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Kész Margit, PhD, az etnológiai tudományok kandidátusa (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Kordonec Olekszandr, a filológiai tudományok kandidátusa, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Libák Natália, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Lizák Katalin (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Mádi Gabriella, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, adjunktus, Ukrajna)

Margitics Katalin, a pedagógiai tudományok kandidátusa, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Máté Réka, PhD (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Pősze Andrea, a pedagógiai tudományok kandidátusa, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Szilágyi László, PhD, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Vrábely Tamás, a filológiai tudományok kandidátusa, docens (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, docens, Ukrajna)

Technikai szerkesztők:

Csurman-Puskás Anikó, adjunktus (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)

Ferku Szilveszter, laboráns (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)

Greba Szabolcs, webszerkesztő (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ukrajna)

УДК 001.891:81'(05)
DOI журнал: 10.58423/2786-6726
DOI випуск: 10.58423/2786-6726/2025-1

Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica: наук. журн. Вип. IV, №1 (2025) / редкол.: *Берегсасі А.*, *Барань Є.*, *Газдаг В.* та ін.: Закарпат. угор. ін-т ім. Ф. Ракоці ІІ. – Берегове: ЗУІ, 2025. – 236 с. – Текст укр., англ., угор.

ISSN 2786-6726 (online)
ISSN 2786-6718 (print)

«Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica» – це науковий журнал, заснований у 2021 році ЗВО «Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ». Мета видання – висвітлювати та популяризувати сучасні наукові студії в царині української, угорської та іноземної філології, пропагувати наукові досягнення країни в галузі мовознавства та літературознавства.

Журнал індексується:
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
MTMT (https://www.mtmt.hu/)
MATARKA (https://matarka.hu/szam_list.php?fsz=2348)
Index Copernicus (https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=130598)
Реєстр наукових видань України (https://nfv.ukrintei.ua/)
Google Scholar (https://scholar.google.com/citations?user=Pw6k_k8AAAAJ&hl=hu)
CrossRef

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій покладається на авторів. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії.

Відповідальний за випуск:
Берегсасі Аніко

Суб'єкт у сфері друкованих медіа з присвоєнням ідентифікатора «R30-05813» в державному Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: *Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №507 (Протокол №7 від 13.03.2025 р.)*

Контактні дані редакції
90202, Закарпатська обл., м. Берегове (пн), вул. І. Франка, буд. 14, корпус 2

Офіційний сайт журналу
https://aab-philologica.kmf.uz.ua/

A kiadvány megjelenését az MTA (KMAT) támogatta.

Гарнітура *Sitka Display*. Папір офсетний.
Формат видання 70x100/16.
Умовн. друк. арк. 15,12.
Видавництво Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ
90202, м. Берегове, пл. Кошута, буд. 6.
Електронна пошта: *aab-philologica@kmf.org.ua*